

Orde in verandering

Bodem en water, milieu en natuur, landschap en ruimte:

DLO-Staring Centrum heeft een geïntegreerde kijk op de toekomst van het
landelijk gebied

Orde in verandering

Een onderzoek naar de casco-benadering in landinrichting

F. Stroeken

Rapport 346

DLO-Staring Centrum, Wageningen / Landinrichtingsdienst, Utrecht, 1994

REFERAAT

Stroeken, F. 1994. *Orde in verandering, een onderzoek naar de casco-benadering in landinrichting*. Wageningen, DLO-Staring Centrum / Utrecht, Landinrichtingsdienst. Rapport 346. 212 blz., 68 fig., 7 tab., 107 ref., 7 aanhangsels

De casco-benadering is in de landschapsplanning ontstaan om zwakke, natuurlijke functies te beschermen tegen dynamische, economische functies. De benadering bestaat uit een analyseschema en een oplossingsrichting. In het analyseschema staat de ruimtelijke dynamiek van functies centraal. Ook beheer is belangrijk. In de praktijk moet dynamiek gekoppeld worden aan conditionele en positionele inrichtingsfactoren. De oplossingsrichting bestaat uit de begrippen raamwerk en gebruikruimte. Deze komen voort uit normatieve uitgangspunten en volgen niet logisch uit het analyseschema. In de bestudeerde landinrichtingsprojecten worden natuur en landbouw gescheiden maar telkens zijn er gebiedsdelen waar functies worden verweven. Natuur wordt gesitueerd op abiotische macropatronen, vooral lage natte omstandigheden. Technisch hydrologisch beheer is noodzakelijk. De casco-benadering is een planningsbenadering. In de vorm zijn planningsprincipes zichtbaar maar er worden geen vormgevingsoverwegingen gehanteerd.

Trefwoorden: casco-benadering, landinrichtingsprojecten, planning, beheer, vormgeving, analyseschema, oplossingsrichting, dynamiek, raamwerk, gebruikruimte.

ISSN 0927-4499

©1994 DLO-Staring Centrum, Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied (SC-DLO)
Postbus 125, 6700 AC Wageningen.
Tel.: 08370-74200; telefax: 08370-24812.

DLO-Staring Centrum is een voortzetting van: het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding (ICW), het Instituut voor Onderzoek van Bestrijdingsmiddelen, afd. Milieu (IOB), de Afd. Landschapsbouw van het Rijksinstituut voor Onderzoek in de Bos- en Landschapsbouw 'De Dorschkamp' (LB), en de Stichting voor Bodemkartering (STIBOKA).

DLO-Staring Centrum aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Niets uit deze uitgave mag worden veelelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van DLO-Staring Centrum.

Inhoud

	blz.
Woord vooraf	11
Samenvatting	13
1 Inleiding	19
1.1 Aanleiding	19
1.2 Doelen en onderzoeksvragen	20
1.3 Werkwijze en opbouw van het rapport	21
Onderzoeksdeel A	23
2 De casco-benadering	25
2.1 Geschiedenis van de casco-benadering	25
2.1.1 Ontwikkeling 1944 - 1985	25
2.1.2 Ontwikkeling 1985 - 1988	31
2.1.3 Ontwikkeling 1988 - 1993	35
2.1.4 Doelstellingen van de casco-benadering	38
2.2 Onduidelijkheid over begrippen uit de casco-benadering	40
2.2.1 Inleiding	40
2.2.2 Dynamiek	41
2.2.3 Raamwerk en gebruiksruijnte	44
2.2.4 Analyseschema of oplossingsrichting	48
2.2.5 De aspecten planning en architectuur, een verschil van mening	49
2.2.6 Conclusies over onduidelijkheden	52
2.3 Een onderscheid tussen drie aspecten	54
Onderzoeksdeel B	57
3 Werkwijze in de projectenstudie	59
3.1 Werkwijze projectenstudie	59
3.2 Keuze van projecten	61
4 Project Roden - Norg	63
4.1 Uitgangssituatie	63
4.1.1 Natuurlijke werking van het gebied	63
4.1.2 Gebruik van het gebied	66
4.1.3 Vorm van het gebied	71
4.1.4 Knelpunten in de inrichting en wensen	73
4.1.5 Planologische bepalingen	75
4.2 Plansituatie	76
4.2.1 Hoofddlijnen in het voorontwerpplan	76
4.2.2 Planning	79
4.2.3 Beheer	83
4.2.4 Vormgeving	84
4.3 Planvormingsproces	87
4.4 Evaluatie met nadruk op de betekenis voor het landschap	92

5 Project Lievelede	95
5.1 Uitgangssituatie	95
5.1.1 Natuurlijke werking van het gebied	95
5.1.2 Gebruik van het gebied	99
5.1.3 Vorm van het gebied	100
5.1.4 Knelpunten en wensen	104
5.1.5 Planologische bepalingen	105
5.2 Plansituatie	105
5.2.1 Hoofdpijnen van het ontwerpplan	105
5.2.2 Planning	106
5.2.3 Beheer	111
5.2.4 Vormgeving	112
5.3 Planvormingsproces	114
5.4 Evaluatie met nadruk op de betekenis voor het landschap	118
6 Project Rouveen	125
6.1 Uitgangssituatie	125
6.1.1 Natuurlijke werking van het gebied	125
6.1.2 Gebruik van het gebied	128
6.1.3 Vorm van het gebied	133
6.1.4 Knelpunten en wensen	133
6.1.5 Planologische bepalingen	135
6.2 Plansituatie	139
6.2.1 Hoofdpijnen van het voorontwerpplan	139
6.2.2 Planning	139
6.2.3 Beheer	142
6.2.4 Vormgeving	143
6.3 Planvormingsproces	146
6.4 Evaluatie met nadruk op de betekenis voor het landschap	149
7 Vergelijking van projecten	153
7.1 Inleiding	153
7.2 Uitgangssituatie	153
7.3 Planning	153
7.4 Beheer	157
7.5 Vormgeving	160
7.6 Evaluatie t.a.v. duurzaamheid en identiteit	164
7.7 Relaties tussen de aspecten planning, beheer en vormgeving	168
7.8 Relaties tussen analyseschema, oplossingsrichting en de drie aspecten	171
Onderzoeksdeel C	175
8 Conclusies en aanbevelingen	177
8.1 Inleiding	177
8.2 Conclusies over onduidelijkheden in de casco-benadering	177
8.3 Conclusies over drie landinrichtingsprojecten	178
8.3.1 De mate waarin de casco-benadering expliciet wordt gehanteerd	178
8.3.2 De wijze waarop de casco-benadering in de drie projecten aanwezig is	179
8.3.3 Factoren van invloed op het succes van de planvorming	182

8.4 Aanbevelingen	184
9 Slotbeschouwing	187
Literatuur	191
Aanhangsels	199

Tabellen

1 Uitgangssituatie	153
2 Planning	154
3 Beheerseenheden beplanting en natuur	158
4 E.B.O.-Categorieën voor beplanting	158
5 Vorm	161
6 Duurzaamheid	166
7 Identiteit	167

Figuren

1 Werkwijze en opbouw van het rapport	21
2 Landschapsplan Walcheren	26
3 Landschapsplan Het Grootslag	27
4 Ruilverkaveling Aalten.	28
5 Prijsvraaginzending 'Paradox'	29
6 Plan voor de Achterhoek: huidige situatie	33
7 Plan voor de Achterhoek: toekomstige situatie	34
8 Prijsvraaginzending 'Ooievaar'	34
9 Beeld uit het voorbeeldplan Gelderse Vallei: het 'casco-landschap' dat met een 'casco-milieu' leidt tot een geïntegreerd casco	39
10 Verenigbaarheid en dynamiek; schematische voorstelling	44
11 Voorbeelden van differentiatie tussen het raamwerk en de gebruiksruimte	47
12 Twee voorbeelden van differentiatie van raamwerk en/of gebruiksruimte	48
13 Een derde onderliggende ruimte	48
14 Een derde ruimte als zonering	48
15 Plan voor 'de Zijpe'	50
16 Plan voor het veenweidegebied	51
17 Kwaliteitsbegrippen uit de Nota Landschap	59
18 Ligging van het projectgebied Roden-Norg	63
19 Keileemplateau	64
20 Vereenvoudigde grondsoortenkaart	65
21 Vereenvoudigde bodemkaart	66
22 Kwel, gemiddeld over 1981 tot en met 1988	67
23 Roden-Norg volgens de topografische kaart van 1850	69
24 Roden-Norg volgens de topografische kaart van 1988	70
25 Landschapseenheden in het studiegebied	71

26 Planologische sturing	75
27 Voorontwerpplan	77
28 Gewenste ecologische structuur	80
29 Landbouwontwikkelingskaart	81
30 Detail landschapsplan: verbindingzone Eenerveld en Een-west	85
31 Schematische weergave van de verbindingzone Eenerveld en Een-west	85
32 Details landschapsplan: Roderwolde	86
33 Ligging van het project-gebied Lievelede	95
34 Geomorfologie	96
35 Hoogtelijnen	96
36 Bodemkaart	98
37 Grondwatertrappen	98
38 Potentiële kwelgebieden	99
39 Lievelede volgens de topografische kaart van 1850	101
40 Lievelede volgens de topografische kaart van 1987	102
41 Beplantingen 1852	103
42 Beplantingen 1975	103
43 Ontwerpplan	109
44 Toekomstig beplantingspatroon 'ontwerpplan'	112
45 NWC-advies	116
46 Advies Landschapsbouw	116
47 Ontwerp Dijkstra/Frambach	120
48 Ligging van het projectgebied Rouveen	125
49 Hoogtekaart	126
50 Vereenvoudigde bodemkaart	126
51 Grondwatertrappen	128
52 (A-)biotische landschapsstructuur	128
53 Ontginning en bewoning	131
54 Rouveen volgens de topografische kaart van 1850	129
55 Rouveen volgens de topografische kaart van 1988	130
56 Functionele aspecten van de gebiedsstructuur	132
57 Ecologische aspecten van de gebiedsstructuur	132
58 Kwelkaart wintersituatie	135
59 Overzicht deelgebieden	136
60 Streekplan IJsselvallei	137
61 Voorontwerpplan	138
62 Landschapsplan 'de Streek'	145
63 Relatieve scheiding en verweving van landbouw en natuur als gevolg van respectievelijk gebiedsgebonden en slootgebonden peilbeheersing	147
64 Schematische toepassing van de begrippen raamwerk en gebruikruimte in de projecten	165
65 Schematische weergave van de aspecten planning, beheer en vormgeving in de planvorming	169
66 Het planningsaspect: verenigbaarheid van functies	170
67 Het beleidsaspect in verhouding tot de overige aspecten.	171
68 Analyseschema en oplossingsrichting in verhouding tot planning, beheer en vormgeving	173

Aanhangsels

Aanhangsel 1 Lijst van afkortingen	200
Aanhangsel 2 Benaderingen voor de landschapsplanning	202
Aanhangsel 3 Planning of architectuur, een verschil in opvattingen t.a.v. de cascobenadering	203
Aanhangsel 4 Lijst van aandachtspunten bij de evaluatie	204
Aanhangsel 5 Lijst van informanten	207
Aanhangsel 6 E.B.O. categorieën	209
Aanhangsel 7 Procedure van landinrichting	211

Woord vooraf

Het dichtbevolkte landje waarin we wonen bestaat, nog altijd, vooral uit landelijk gebied. In het landelijke karakter van dit gebied vinden veranderingen plaats. Uiteenlopende belangen vragen ruimte om ongestoord hun eigen karakter te kunnen ontwikkelen.

Om tegemoet te komen aan de aanspraken op de ruimte wordt er door de overheid ordening aangebracht. Er worden plannen gemaakt. In Nederland zijn we meesters in het ordenen van veranderingen. Cultuur en natuur, creatie en recreatie krijgen door planning ruimte aangewezen om te ontwikkelen. Landinrichting is hiervoor een belangrijk instrument. Een voortdurende zorg bij het ordenen van functies en veranderingen is er op gericht samenhangen in het oorspronkelijke landschap te behouden of niet te doen verdwijnen zonder nieuwe samenhang te laten ontstaan. Ook hierin ligt een taak voor de overheid en voor de Landinrichtingsdienst.

De casco-benadering is een benadering voor landschapsplanning waarin geprobeerd wordt functies te ordenen door in te spelen op veranderingen die vanuit deze functies plaatsvinden.

De benadering is in het landschapsbeleid (Nota Landschap, 1992; Natuurbeleidsplan, 1989; Structuurschema Groene Ruimte, 1993) als een leidend beginsel gekozen. Hiermee is het sturend voor landinrichting. Ondanks deze prominente positie zijn er onduidelijkheden over de benadering. De doorwerking van de benadering in de praktijk van planvorming is voor velen niet duidelijk. Om meer inzicht te bieden in toepassingsmogelijkheden van de benadering is dit onderzoek verricht. In het onderzoek wordt bestudeerd hoe de casco-benadering tot de zomer 1993 werd toegepast in landinrichtingsprojecten in de oostelijke zandgebieden. Tevens wordt een analyse verricht van belangrijke begrippen waaruit de casco-benadering bestaat.

Het onderzoek vond plaats in opdracht van de Landinrichtingsdienst in samenwerking met DLO-Staring Centrum.

Het onderzoek werd uitgevoerd door Frank Stroeken, in eerste instantie -van 1 februari 1993 tot 1 februari 1994- als gewetensbezwaarde bij de Landinrichtingsdienst, in tweede instantie -van 1 februari 1994 tot 1 juni 1994- als tijdelijk medewerker van DLO-Staring Centrum.

Begeleiding werd geboden door Rien van den Berg en Dingeman Boogert van de Landinrichtingsdienst en door Wim de Haas en Klaas de Poel van DLO-Staring Centrum.

Tijdens het onderzoek hebben verschillende personen, binnen en buiten de Landinrichtingsdienst belangrijke informatie verstrekt. Met name worden genoemd Harry Berg, Albert van Eer, Kees Kloosterman, Gerard Klein Rozenboom en Klaas Kerkstra. De vier begeleiders Rien van den Berg, Dingeman Boogert, Wim de Haas en Klaas de Poel hebben een belangrijke rol gespeeld door kritisch commentaar te geven op ruwe tussentijdse rapportages. Ze deden dit met geduld en enthousiasme. Gedurende het afrondingsstadium hebben ook Willem Hoeffnagel (NBLF) en Niek Hazendonk (Ikc

natuurbeheer) vruchtbaar inhoudelijk commentaar geleverd. Verder gaf Arda van Helsdingen inhoudelijke en morele ondersteuning.

Hiernaast is er een tiental personen die belangrijke steentjes hebben bijgedragen in interviews, gesprekken en discussies. Hun namen worden in een overzicht in het rapport genoemd.

Aan allen past een woord van dank.

Samenvatting

Inleiding

De casco-benadering is een planningsbenadering waarmee functies gezoneerd worden op basis van hun ontwikkelingsbehoeften. De benadering is in het landschapsbeleid voor het landelijke gebied als een leidend beginsel gekozen. Over de casco-benadering bestaan veel vragen die een antwoord vergen voordat beoordeeld kan worden wat de betekenis van de benadering is voor de praktijk van de landinrichting.

Het doel van het onderzoek is tweeledig. Het gaat om het ontwikkelen van aanbevelingen voor toekomstige planvorming in landinrichtingsprojecten in de zandgebieden en eventueel elders, door:

- A verduidelijken van de begrippen waaruit de casco-benadering bestaat;
- B verduidelijken van de wijze waarop de casco-benadering momenteel gehanteerd wordt in enkele landinrichtingsprojecten.

In onderzoeksdeel A wordt een analyse gemaakt van de wijze waarop de casco-benadering in literatuur en rapporten wordt omschreven. In onderzoeksdeel B wordt getracht zicht te geven op de wijze waarop de casco-benadering wordt toegepast in de planvorming in drie landinrichtingsprojecten. In onderzoeksdeel C worden conclusies en aanbevelingen gegeven.

Onderzoeksdeel A

In onderzoeksdeel A worden de volgende onderzoeksvragen over de casco-benadering gehanteerd:

- Hoe is de casco-benadering ontstaan?
- Wat zijn de kenmerkende begrippen?
- Over welke begrippen binnen de casco-benadering bestaat onduidelijkheid?

Op onderzoekstraject A wordt de 'casco-benadering' aan een nadere analyse onderworpen. De benadering is nu lastig grijpbaar. Een analyse vindt plaats door een interpretatie van literatuur. Gekeken wordt naar de ontwikkeling van de casco-benadering en naar discussies die hierbij zijn gevoerd. Vervolgens wordt ingegaan op de eenduidigheid van de begrippen en op de interne consistentie van het model waaruit de casco-benadering bestaat. Hierbij is er ook naar gestreefd om met een analyse van de casco-benadering handvatten te creëren voor het beschrijven van toepassingen van de benadering in traject B (hoofdstuk 4, 5 en 6).

De casco-benadering is ontwikkeld in de praktijk van planvorming en landschapsarchitectuur. Binnen de ontwikkeling worden drie periodes onderscheiden:

1944-1985 'ontwikkeling van ideeën'. Na de oorlog zijn er in de landschapsbouw ideeën ontwikkeld over planning van landbouw, infrastructuur, natuur en beplanting. In de eerste helft van de tachtiger jaren treden deze prominent naar voren. Ze vormen bouwstenen voor een nieuwe visie op de omgang met het landschap. Er is aandacht

voor: de rol van veranderingen in het landschap; het belang van verantwoordelijkheden in het landschap en het integreren van inrichtingwensen via eisen aan de landschapsstructuur.

1985-1988 '*ideeën aan de oppervlakte*'. In een aantal plannen, waaronder het 'advies Landschapsbouw Lieveelde', het 'Landschapsstructuurplan Noord Drenthe' en 'Plan Ooievaar' komt de visie expliciet naar voren. De term 'casco' wordt gebruikt.

1988-1993 '*verdieping en divergentie*'. De casco-benadering wordt opgenomen in diverse beleidsnota's: de Vierde Nota voor Ruimtelijk Ordening (1988), het Natuurbeleidsplan (1989), de Nota Landschap (1992), het Structuurschema Groene Ruimte (1993) en Landinrichting in de jaren 90 (1993). Verschillen in interpretaties worden zichtbaar. In de ruimtelijke ordening wordt *casco-planning* vooral als een strategie gezien bij het maken van keuzes. In het landschapsbeleid is de casco-benadering specifiek gebonden aan de ruimtelijke inrichting en aan de lokatie van functies. Met de benadering wordt gestreefd naar een groepering van *laagdynamische* functies in een *raamwerk* en *hoogdynamische* functies in een *gebruiksruimte*. De verschillende interpretaties zijn een bron voor verwarring. In dit onderzoek wordt de casco-benadering gezien als een strategie voor de ruimtelijke inrichting. Als zodanig werkt het via het landschapsbeleid door in de landinrichting.

In discussies blijkt dat er onduidelijkheid bestaat over de begrippen dynamiek, raamwerk en gebruiksruimte. Ook het onderscheid *analyseschema* (waarmee hoog- en laagdynamische functies onderscheiden worden) en *oplossingsrichting* (dat deze functies plaatst in een raamwerk en gebruiksruimte) heeft geen duidelijke betekenis. Daarnaast is er discussie over het betekenis van de benadering voor vormgeving.

Het begrip dynamiek moet zorgen voor een verdeling in hoog- en laagdynamische functies. Het begrip is in de Nota Landschap gekoppeld aan lokatie en inrichting van functies. Om aan te kunnen geven welke aspecten van de inrichting mogen veranderen en welke stabiel moeten blijven, moet gebruik gemaakt worden van doelen van functies. Tevens zijn de randvoorwaarden van belang die aangeven hoe een ontwikkeling naar doelen bereikt kan worden. Ordening uitsluitend op basis van dynamiek negeert belangrijke zaken als richtdoelen. Naast dynamiek vervullen overigens ook andere factoren een rol in de analyse. Altijd zullen conditionele factoren (eigenschappen van de plek) en positionele factoren (relatie met andere functies, bijv. via de hydrologie) van belang zijn.

De begrippen raamwerk en gebruiksruimte worden gezien als de ruimtelijke eenheden waarin laag- en hoogdynamische functies geplaatst worden. De begrippen maken de benadering aanspreekbaar en hanteerbaar. Het blijkt mogelijk te zijn dat verschillen in functie-eigenschappen en ondergrond leiden tot drie of meer zones. Hiermee is de tweedeling met het begrippenpaar niet langer vanzelfsprekend. Overigens blijken de begrippen raamwerk en gebruiksruimte een eigen achtergrond te hebben. Ze komen voort uit enkele normatieve uitgangspunten waarvan het 'contrast tussen mens en natuur' er een is. Bij de toepassing worden raamwerk en gebruiksruimte op twee manieren geïnterpreteerd: raamwerk en gebruiksruimte als twee gelijkwaardige ruimtes ofwel raamwerk als ruimtelijke structuur met de gebruiksruimte als periferie. De toepasbaarheid van de begrippen op verschillende onderling verbonden schaalniveau's

hangt af van de gebruikte interpretatie. De tweede interpretatie (alleen raamwerk als ruimtelijke structuur) is het best toepasbaar over meerdere schaalniveau's.

De samenhang tussen het analyseschema en de oplossingsrichting blijkt na de voorgaande constatering niet duidelijk te zijn. Achter het analyseschema en de oplossingsrichting gaan verschillende intenties schuil, respectievelijk zonering van functies op basis van dynamiek en een ruimtelijke voorstelling van natuur- versus cultuurfuncties. Vanwege de eigen achtergrond kunnen het analyseschema en de oplossingsrichting losgekoppeld worden.

Binnen de casco-benadering worden in dit onderzoek enkele verschillende aspecten onderscheiden: planning, beheer en vormgeving. De aspecten planning en beheer worden onderscheiden omdat ze in literatuur reeds vaak als kenmerken van de casco-benadering naar voren worden gebracht. Het aspect vormgeving wordt onderscheiden omdat het in de literatuur enkele malen wordt gerelateerd aan de casco-benadering. Gesuggereerd wordt dat de normatieve uitgangspunten achter de casco-benadering leiden tot duidelijk herkenbare vormen.

Er kan ook een beleidsaspect worden onderscheiden. Dit wordt hier niet verder uitgewerkt. Verondersteld wordt dat dit aspect zich manifesteert in de aspecten planning en beheer.

Kenmerken van het planningsaspect in het algemeen: het gaat om inrichting en bestemming van functies.

Kenmerken van het planningsaspect in de casco-benadering: het gaat om dynamiek van functies en om onzekerheid t.a.v. veranderingen. Scheiding en/of groepering van functies vindt plaats op basis van verschillen of overeenkomsten in dynamiek in relatie met de ondergrond.

Kenmerken van het beheeraspect in het algemeen: het gaat om de organisatie van het beheer van de toekomstige inrichting.

Kenmerken van het beheeraspect in de casco-benadering: efficiënt beheerbare eenheden van groot maatschappelijk belang komen onder verantwoordelijkheid van de overheid. Minder efficiënt door de overheid te beheren eenheden met een klein algemeen maatschappelijk belang gaan naar particulieren.

Kenmerken van het vormgevingsaspect in het algemeen: visueel-ruimtelijke kwaliteiten van de landschapsstructuur en de bijdrage hiervan aan de identiteit zijn richtinggevend.

Kenmerken van het vormgevingsaspect in de casco-benadering: de hoofdlijnen van de landschapsstructuur zijn het belangrijkste. De abiotiek, het vormen van grote eenheden en contrast worden (als een gevolg hiervan) nagestreefd. Deze worden mede aangestuurd door normatieve denkbeelden die, volgens deze opvatting, binnen de casco-benadering tot architectonische expressie moeten komen.

Onderzoeksdeel B

In onderzoeksdeel B komen de volgende onderzoeksvragen aan de orde:

- In hoeverre is de casco-benadering in de drie projecten expliciet gehanteerd?
- Op welke wijze is de casco-benadering in de drie projecten aanwezig?
 - Hoe zijn de invalshoeken planning, beheer en vormgeving te onderscheiden?

- Zijn er invalshoeken dominant?
- Welke factoren zijn van invloed op het succes van planvorming in relatie tot de casco-benadering?

Binnen onderzoeksdeel B worden drie landinrichtingsprojecten beschreven waarin de 'casco-benadering' is ingebracht. In dit rapport wordt allereerst per project een omschrijving gegeven van de natuurlijke werking, het gebruik en de vorm van de projectgebieden. Tevens worden relevante planologische uitspraken genoemd. Daarna wordt, per project, het meest recente plan beschreven. Dit gebeurt aan de hand van de onder A genoemde aspecten van de casco-benadering: planning, beheer en vormgeving. De projecten worden allereerst beschreven met een algemene invulling van deze aspecten. In tweede instantie wordt gekeken of de planvormingsaspecten te karakteriseren zijn als aspecten van de casco-benadering.

Per project wordt eveneens gekeken naar de wijze waarop het plan is ontstaan en naar de veranderingen die het heeft ondergaan gedurende het proces van planvorming. Vervolgens worden de drie projecten geëvalueerd aan de hand van de begrippen duurzaamheid en identiteit.

Bij het bestuderen van landinrichtingsprojecten is gekozen voor een beschrijvend onderzoek waarbij geen vergelijking plaatsvindt tussen projecten met en projecten zonder casco-benadering.

Er zijn drie landinrichtingsprojecten gekozen in de zandgebieden waar met de casco-benadering gewerkt werd. Het zijn de ruilverkavelingen Lieveelde, Rouveen en de herinrichting Roden-Norg. De zandgebieden zijn gekozen omdat de casco-benadering hier al vroeg werd toegepast.

Conclusies uit de vergelijking van drie landinrichtingsprojecten

Expliciet gebruik van begrippen

- Kenmerkende begrippen als 'casco-benadering', 'hoog- en laagdynamisch', 'raamwerk' en 'gebruiksruimte' worden in de projecten weinig genoemd. Wanneer ze wel genoemd worden wordt er verschillend inhoud aan gegeven.
- 'Verandering' of 'dynamiek' speelt steeds een rol maar fungeert nergens expliciet als enige verdeelsleutel voor de zonering van functies. Dit vindt telkens plaats met meer factoren dan met dynamiek alleen.
- Als gevolg van doorwerkingen van de casco-benadering in het ruimtelijke ordening- en natuurbeleid en in beheersbepalingen is het hanteren van de casco-benadering vaak geen vrije keuze maar mede een gevolg van de omstandigheden waarbinnen het plan gemaakt wordt.

Het onderscheid tussen de aspecten planning, beheer, vormgeving

- Bij planning gaat het vooral om het scheiden en concentreren van conflicterende functies. Daarnaast vindt in alle projecten ook verweving van functies plaats. Situering van natuur gebeurt vooral op basis van hydrologie. Hiervoor worden lage en natte omstandigheden uitgekozen die vaak technisch geïsoleerd worden van de omgeving. In alle projecten worden ecologische verbindingzones gecreëerd. Deze komen vooral voort uit de ecologische hoofdstructuur van het Natuur-

beleidsplan. Beplanting en natuur worden in toenemende mate aan infrastructuur van wegen en waterlopen gekoppeld.

- Als gevolg van geplande zoneringen wordt de taak van hydrologisch en ecologisch beheer belangrijker. Planningsoverwegingen hebben dus grote consequenties voor de organisatie van beheer. Voorwaarden voor de organisatie van beheer worden in al de projecten vooral geleverd door de E.B.O.-nota. Desondanks is de organisatie van beheer divers.
- Op onderdelen van de plannen zijn enkele vormkenmerken van de casco-benadering afleesbaar namelijk 'concentratie tot grote elementen', 'abiotische macropatronen', 'vernieuwing van de landschapsstructuur', 'contrast' en 'infrastructuur'.
- De genoemde vormkenmerken zijn in de meeste gevallen een doorwerking van gehanteerde planningsprincipes. Er is nauwelijks sprake van een aan de casco-benadering verbonden vormtaal of van een zelfstandig casco-vormaspect. Vormgeving vindt in de projecten meestal los van de casco-benadering plaats.
- De begrippen raamwerk en gebruikruimte zijn toepasbaar in de plannen: ze kunnen heel divers gebruikt worden. Een raamwerk op regionaal niveau ontstaat in de projecten uit een zonering van natuur. Op lokaal niveau gaat het om beplantingsstructuren.
- De aspecten planning en beheer en vormgeving van de casco-benadering zijn in verschillende mate in de plannen aanwezig. Planningsprincipes zijn het sterkst aanwezig. Via de aspecten planning en beheer is het analyseschema uit de casco-benadering zichtbaar. De oplossingsrichting werd niet duidelijk terug gevonden.

Factoren van invloed op het succes van planvorming

- De bijdrage van de gevolgde benadering aan de duurzaamheid is groter dan aan de identiteit. De planningsprincipes hebben een relatie met de vorm en de identiteit van de plannen, maar zijn niet voldoende om de kwaliteit hiervan te waarborgen. Hiervoor is een breder scala van doelstellingen en uitgangspunten nodig, dan in de casco-benadering aanwezig is. Vormgevingsoverwegingen moeten vooral buiten de casco-benadering gezocht worden.
- In de projecten worden grote abiotische structuren opgepakt en via natuurfuncties benadrukt. Ook infrastructuur wordt een drager in de landschapsstructuur.
- De aanwezigheid van verschillen in de landschapsstructuur lijkt belangrijk te zijn om een goede visie op het landschap te vormen. Wanneer de natuurlijke opbouw geen aanknopingspunten biedt kunnen deze mogelijk wel in de infrastructuur gevonden worden. In sommige gebieden kan de natuurlijke opbouw inzichtelijker worden door het studiegebied groter te maken dan het plangebied.
- Een visie op het landschap dient in een vroeg stadium van de planvorming ontwikkeld te worden. Wanneer deze visie gedurende de planvorming in wisselwerking met planningsoverwegingen wordt gehanteerd, ontstaat het beste resultaat.
- In het planvormingsproces is van belang dat tegenstellingen tussen beleidsvoorstellen op verschillende schaalniveau's zo veel mogelijk voorkomen worden.
- Communicatie tussen planners en belanghebbenden is van groot belang.

Onderzoeksdeel C

Uit dit onderzoek blijkt dat de casco-benadering bruikbaar is in landinrichting, mits deze goed toegepast wordt. Hiervoor zijn reeds conclusies en enkele aanbevelingen genoemd. Bij de vormgeving aan het landschap is het belangrijk dat het landschap

als een geheel gezien wordt. Een visie op het landschap zou hiervan uit moeten gaan. Om deze reden mag bij toepassing van de casco-benadering de verhouding tussen landbouw en natuur geen polarisatie worden. Verweving van verenigbare functies is ook binnen de casco-benadering een uitdaging.

Bij toepassing van de casco-benadering lijkt het bovendien verstandig een onderscheid te maken tussen een analyseschema en een oplossingsrichting. Het analyseschema biedt de beste mogelijkheden. Dit kan uitgebouwd worden tot een analysemethode om functies mee te ordenen. De oplossingsrichting kan een ruimtelijk concept worden voor de inrichting van het landschap. Terughoudendheid is gewenst wanneer zo'n concept vanuit een regionaal niveau uitspraken doet die de mogelijkheden voor vormgeving op lokaal niveau vergaan inperken.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De *casco-benadering* is een planningsmethode. De benadering wordt reeds enkele jaren lang in landinrichtingsprojecten gebruikt bij plannings- en inrichtingsvraagstukken. Sinds 1992 is de benadering ook richtinggevend in het nationale landschapsbeleid. Invoering van de casco-benadering in het beleid ging gepaard met veel discussies.

De casco-benadering is gericht op het vinden van verschillen tussen ontwikkelingsbehoeften (of temporeel-ruimtelijke eigenschappen) van functies. De functies worden op basis van de gevonden verschillen geordend in twee groepen van functies. Deze worden elk in verschillende ruimtelijke eenheden geplaatst.

De benadering is ontstaan na ervaringen in onder andere de Achterhoek. Hier verdwenen belangrijke beeldbepalende beplantingen doordat agrariërs telkens veranderingen aanbrachten in de inrichting. Op andere plaatsen bleek dat natuurgebieden een kwijnend bestaan hadden doordat ze volledig afhankelijk waren van aanpassingen in de waterhuishouding door de landbouw. In deze situaties kwam als het ware een spanningsveld tot uiting tussen maatschappelijke dynamiek en fysieke duurzaamheid. De casco-benadering neemt dit spanningsveld als uitgangspunt. Het spanningsveld wordt aanvaard (De Visser, 1992) en het geeft richting bij het schetsen van een toekomstige landschapsstructuur.

De casco-benadering wordt vooral gehanteerd voor zonering van functies in het landelijke gebied. De belangrijkste 'verdeelsleutel' waarmee functies gezoneerd worden, is 'ruimtelijke dynamiek'. Verschillen in ruimtelijke dynamiek worden doorslaggevend verondersteld voor de plaats en de inrichting die functies behoren te hebben, en voor de gedulde nabijheid van andere functies. Er ontstaan twee groepen functies. Laagdynamische functies worden gesitueerd in een raamwerk waar ze ruimte en tijd krijgen om zich te ontwikkelen. Hoogdynamische functies worden gesitueerd in een gebruiksruimte waar de inrichting flexibel is.

In 1992 wordt de casco-benadering in het landschapsbeleid als een leidend beginsel gekozen. Er wordt verwacht dat de benadering oplossingen biedt voor problemen die in het landelijk gebied bestaan. Vooral 'in gevallen waar grondgebruiksvormen duidelijk conflicteren zal (de benadering) dienen als vertrekpunt voor de landschapsplanning' (Nota Landschap, 1992). Met deze verwachting is het ook voor landinrichting gekozen als belangrijkste benadering voor het landschap. Daarnaast wordt de benadering naar voren geschoven in het Natuurbeleidsplan (1989), in de Vierde Nota voor de Ruimtelijke Ordening (1988) en in het Structuurschema Groene Ruimte uit 1993.

De omschrijving, zoals die hierboven van de casco-benadering is gegeven, is vrij abstract. Dit is een moeilijkheid in de casco-benadering.

De oorsprong van de benadering ligt in duidelijke praktijksituaties. Plannen die ogenschijnlijk voortkomen uit de benadering zijn ook duidelijk en begrijpbaar. De benadering zelf is daarentegen moeilijk exact te omschrijven. Begrippen zijn lastig te plaatsen en uit discussies blijkt dat voor velen niet duidelijk is wat het reikwijdte van de benadering is in planvorming voor het landelijk gebied (Van der Vlist, 1991). De betekenis van de casco-benadering is hiermee niet helder.

De benadering spreekt zich uit over het hele landschap. Volgens sommigen biedt ze echter geen oplossing voor het behoud van ecologische en cultuurhistorische kwaliteiten in het cultuurlandschap (Harms en Vlaanderen, 1992; Vervloet, 1989).

De bovengenoemde vragen en discussiepunten vormden voor de Landinrichtingsdienst aanleiding om met DLO-Staring Centrum te bestuderen hoe de casco-benadering werd toegepast in enkele landinrichtingsprojecten in voorbereiding.

1.2 Doelen en onderzoeksvragen

De doelstelling van dit onderzoek luidt als volgt:

Verbeteren van het gebruik van de casco-benadering in landinrichting door:

- A *problemen van theoretische en methodische aard te verduidelijken die bij de beschrijving en de toepassing van de casco-benadering naar voren komen. Zo mogelijk moet een oplossing geboden worden voor gesignaleerde problemen;*
- B *inzicht te bieden in de wijze waarop de casco-benadering gehanteerd wordt in planvorming in landinrichtingsprojecten en hoe dit doorwerkt in de resultaten.*

Uit deze doelstelling volgen twee onderzoekstrajecten A en B waaraan onderzoeksvragen zijn gekoppeld.

Onderzoeksvragen t.a.v. A:

- 1 *Hoe is de casco-benadering ontstaan en wat zijn de kenmerkende begrippen?*
- 2 *Over welke begrippen binnen de casco-benadering bestaat onduidelijkheid?*

Toelichting bij A1 en A2: De casco-benadering is rond 1985 ontstaan, als kristallisatie van ideeën binnen landschapsbouw (zie paragraaf 2.1). Later zijn er verschillende interpretaties gevormd van de benadering en van begrippen uit de benadering. Het ontstaan en de ontwikkeling van de casco-benadering kan mogelijk inzicht bieden in problemen die er momenteel rond de casco-benadering bestaan.

Onderzoeksvraag t.a.v. B:

- 1 *Hoe werkt de casco-benadering in landinrichtingsprojecten door naar de praktijk?*

Toelichting bij B1: Onder doorwerking wordt verstaan: het traject in planvorming van abstract idee naar concrete inrichtingsvoorstellen. Door de casco-benadering in

enkele landinrichtingsprojecten op dit traject te bestuderen wordt inzichtelijk welke vruchten de casco-benadering afwerpt. In paragraaf 3.1 wordt deze onderzoeksvraag verder gedifferentieerd nadat in hoofdstuk 2 conclusies zijn getrokken over kernbegrippen van de casco-benadering.

De doelgroep voor het onderzoek bestaat uit mensen die in het beleid en in de planvorming bezig zijn met toepassing van de casco-benadering. Ze bevinden zich vooral binnen de Landinrichtingsdienst en daarnaast binnen NBLF, de provincies, gemeentes en elders in de vakwereld.

1.3 Werkwijze en opbouw van het rapport

Uitgaande van de doelstelling vindt dit onderzoek in eerste instantie plaats via twee onderzoeksdelen A en B.

In onderzoeksdeel A wordt de ‘casco-benadering’ aan een nadere analyse onderworpen. Dit gebeurt in hoofdstuk 2. Begrippen in de benadering zijn niet altijd duidelijk. De ontwikkeling van de casco-benaderingen en discussies die hierbij zijn gevoerd worden geanalyseerd. De analyse vindt plaats aan de hand van een interpretatie van literatuur en door middel van vraaggesprekken met deskundigen (aanhangsel 5). Gekeken wordt naar de eenduidigheid van de begrippen en naar de interne consistentie van het model waaruit de casco-benadering bestaat. Er wordt geprobeerd verschillen in interpretaties van de casco-benadering te duiden.

Hoofdstuk 2 wordt afgesloten met conclusies en met enkele handreikingen voor de beschrijving van toepassingen van de casco-benadering in onderzoekstraject B.

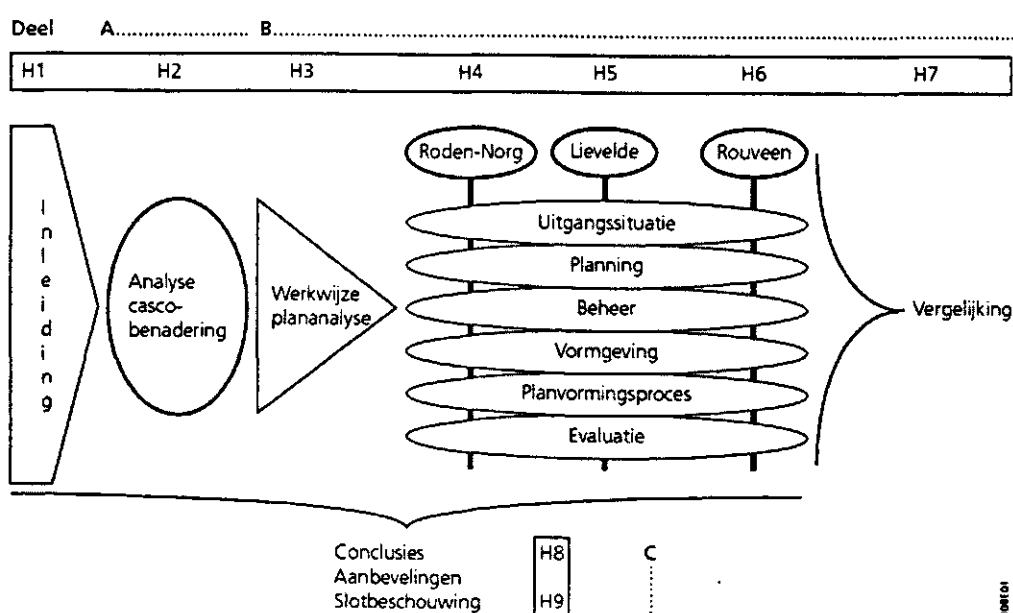

Fig. 1 Werkwijze en opbouw van het rapport

In onderzoeksdeel B worden drie landinrichtingsprojecten beschreven waarin de ‘casco-benadering’ is toegepast. Hierbij worden enkele specifieke onderzoeksvragen gebruikt die in hoofdstuk 3 worden genoemd. In dit hoofdstuk wordt de gevolgde methode voor dit onderzoekstraject toegelicht. Ook wordt hier de gemaakte keuze van projecten toegelicht.

In hoofdstuk 4, 5 en 6 wordt verslag gedaan van een studie naar de landinrichtingsprojecten Roden-Norg, Lievelede en Rouveen, die in hoofdstuk 3 reeds werd ingeleid. Dit is de kern van onderzoekstraject B. Per gebied worden uitgangssituatie, het plan en het planvormingsproces beschreven. Kort wordt aan het eind van elk hoofdstuk het plan geëvalueerd met behulp van bestaande planevaluaties.

In hoofdstuk 7 worden de verschillende projecten naast elkaar gezet. Kenmerkende overeenkomsten en verschillen worden in overzichtsschema’s zichtbaar gemaakt. Per aspect worden ze besproken. Vervolgens worden relaties tussen de aspecten besproken en in verband gebracht met twee onderdelen van de casco-benadering.

In onderzoeksdeel C worden de theoretische bevindingen uit deel A en de praktische bevindingen uit deel B samengenomen. In hoofdstuk 8 worden conclusies en aanbevelingen gepresenteerd voor de toepassing van de casco-benadering in landinrichting. In hoofdstuk 9 volgt een slotbeschouwing over de toekomstige rol van de casco-benadering in planvorming.

Onderzoeksdeel A

Casco-benadering

‘Er moet altijd een discrepantie tussen denkbeelden en werkelijkheid zijn, want de eerstgenoemde zijn statisch en discontinu, terwijl de laatst genoemde dynamisch en vloeiend is’.

William James, in: Robert M. Pirsig, *Lila* (1991).

2 De casco-benadering

2.1 Geschiedenis van de casco-benadering

De 'casco-benadering' is een benadering voor landschapsplanning uit de jaren tachtig. Planning volgens de casco-benadering houdt in dat de verschillende functies van het landelijk gebied op basis van hun ontwikkelingstempo (dynamiek) ruimtelijk worden gegroepeerd. De laag-dynamische functies worden onderscheiden van de hoog-dynamische functies en worden geplaatst op een passende ondergrond. Het begrip 'casco' werd voor het eerst gebruikt in het plan 'Ooievaar' in 1986. Inhoudelijk was de benadering al herkenbaar in het advies Landschapsbouw 'Lievalde' uit 1985. Na 1986 is het begrip vaak en op verschillende wijzen naar voren gekomen in plannen en in beleidsnota's.

Bij de ontwikkeling van de casco-benadering is gebruik is gemaakt van ideeën die al lange tijd deel uitmaakten van de planvormingstraditie van landschapsbouw in landinrichting¹. Deze ideeën zijn in de jaren tachtig op een eigentijdse wijze met elkaar verbonden (Van den Berg, 1993). In dit hoofdstuk wordt allereerst de ontwikkeling van enkele denkbeelden in het vakgebied beschreven die hebben geleid tot de casco-benadering. Vervolgens worden in paragraaf 2.2 enkele centrale begrippen uit de casco-benadering besproken. In paragraaf 2.3 wordt de nadruk gelegd op enkele aspecten uit de casco-benadering.

2.1.1 Ontwikkeling 1944 - 1985

Actuele historie

Het vakgebied van de landschapsarchitectuur is relatief jong in vergelijking met verwante vakgebieden als de architectuur en de stedenbouw. Theorievorming om de activiteit landschapsarchitectuur te onderbouwen heeft vooral in de laatste twintig jaar plaats gevonden. Dit wil uiteraard niet zeggen dat landschapsarchitecten die na de oorlog actief waren geen goede motieven hadden bij hun ontwerpen. Cleynert en Bijhouwer hadden in de veertiger jaren al ideeën die in de jaren tachtig expliciet onder de casco-benadering besproken zouden worden: de overheidsverantwoordelijkheid voor wat we nu de laagdynamische functies noemen, het opnemen van functies in een voldoende ruim gedimensioneerd en samenhangend systeem en ook de aandacht voor het proceskarakter van het landschap (De Visser, 1992). Vanuit deze ideeën discussieerden ze reeds in de jaren dertig over een 'natuurruimtenplan', dat

¹Volgens Niewenhuijze et al. (1986): 'landschapsbouw is een overheidstaak ondergebracht bij het Staatsbosbeheer en omvat het maken en vernieuwen van landschappen voor een veranderende maatschappij.' Na een reorganisatie in 1988 is deze taak niet meer voorbehouden aan SBB. De Landinrichtingsdienst en NBLF houden zich ermee bezig.

gerealiseerd zou moeten worden, 'een logisch systeem van reservaten, landschapsparken, vrije ruimten en ontspanningsruimten'. (De Visser 1992)

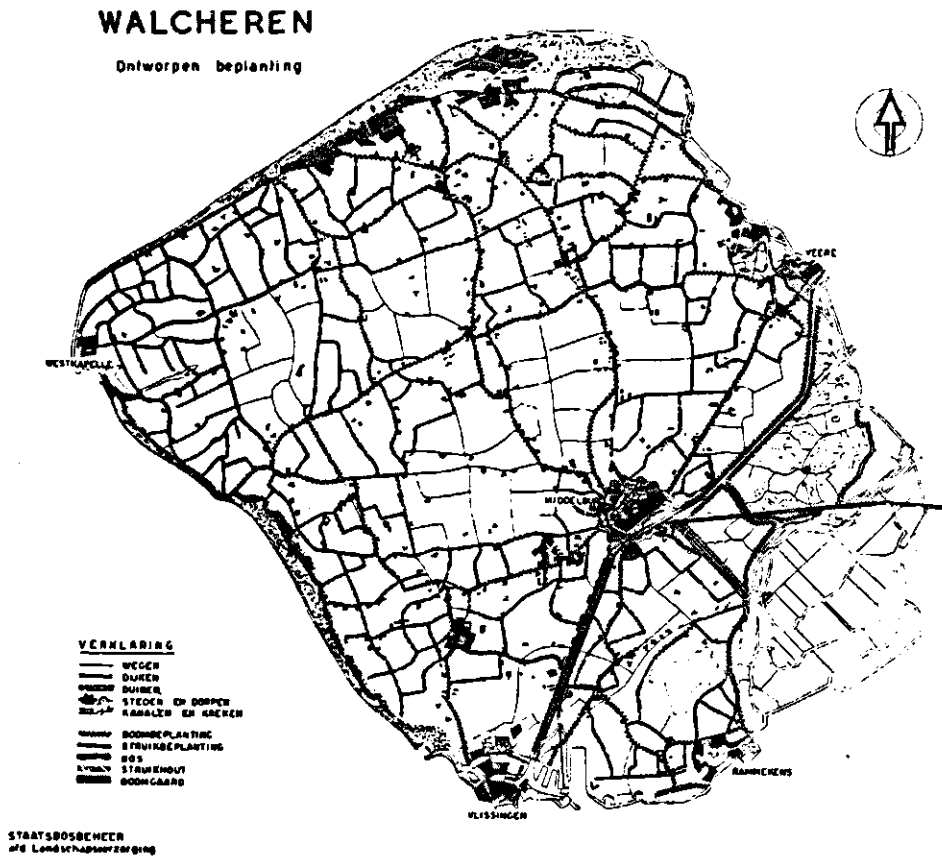

Fig. 2 Landschapsplan Walcheren (op dit moment in het beheer van IKC natuurbeheer)

Voorbeeld. Op Walcheren werd, na de inundatie van 1944, door Benthem en De Jonge gezocht naar een synthese van de gewenste grootschalige en rechte lijnige perceelsindeling van de landbouwgronden en de karakteristieke kleinschalige opbouw van het Walcherse landschap. Er werd een landschappelijke zonering voorgesteld op basis van abiotische factoren, functionele eisen en een visie op nieuwe esthetische kwaliteiten. Een stramien van beplanting werd op deze zonering afgestemd. Achter de duinen werd een kleinschalige recreatieve zone onderscheiden waarbinnen alle wegen beplant werden. De centraal gelegen poelgronden werden open gehouden terwijl wegen op de kreekruggen wel beplanting kregen.

Na de oorlog waren hun ideeën verder ontwikkeld door de afdeling landschapsverzorging van Staatsbosbeheer. Mensen als Benthem, De Vroome en De Jonge namen stelling door de maatschappelijke dynamiek te aanvaarden. Met de modernisering van de landbouw werd meegedacht. Vooruitkijkend kozen ze het offensief voor natuur en landschap door landschapsplannen te ontwikkelen. Er werd rekening gehouden de ontwikkelingsmogelijkheden van beplantingselementen en robuuste samenhangende

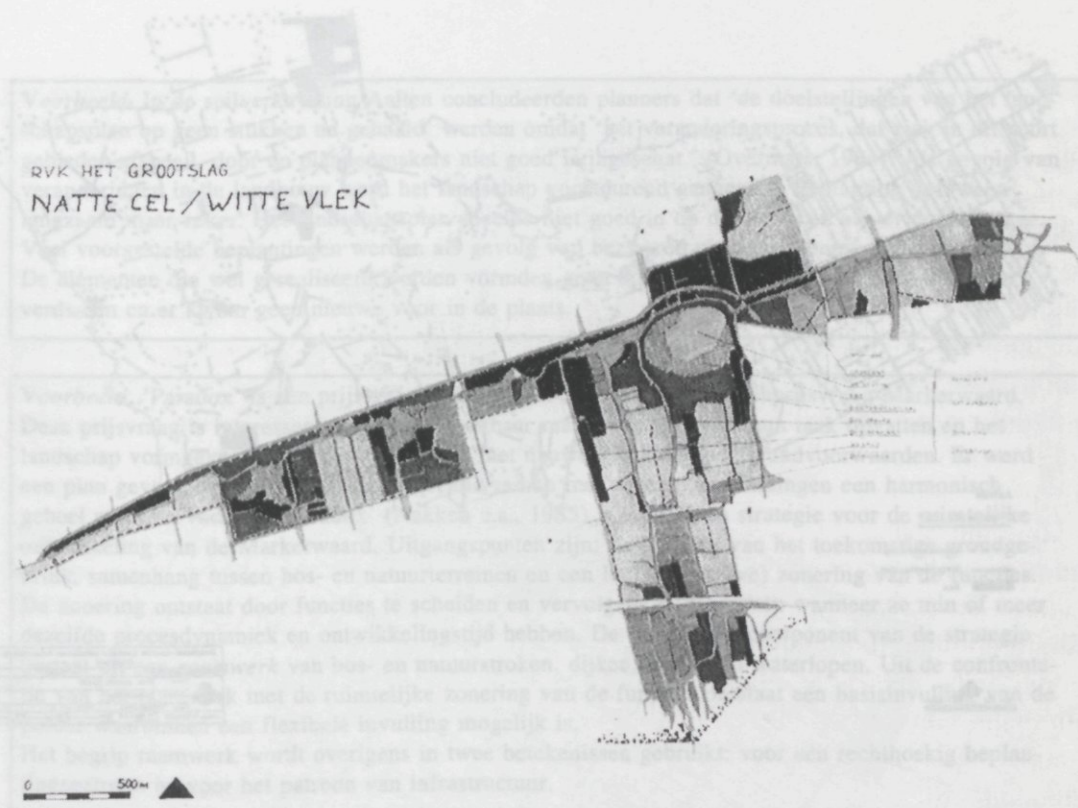

Fig. 3 *Landschapsplan Het Grootslag (op dit moment in het beheer van IKC natuurbeschermer)*

structuren werden voorgesteld. Het werk kende bovendien een sterk ecologische inslag (De Visser, 1992).

Er worden hier twee voorbeelden besproken waarin dergelijke overwegingen zichtbaar zijn: 'Walcheren' en 'het Grootslag van Enkhuizen':

Voorbeeld. In polder Het Grootslag bij Enkhuizen werden, bij een ruilverkaveling (1969), vaargebieden omgezet in rijgebieden. Het waterpeil werd verlaagd met ruim een meter. De belangrijkste waterloop in het gebied behield het oorspronkelijke hoge peil en diende om IJsselmeerwater in te laten ter voorziening van het grondgebruik. De waterloop bevond zich parallel 'achter' de zone met bewoning en tuinbouw. Aan de waterloop werden verscheidene gebieden met een nat karakter en beplanting gekoppeld waardoor het een landschappelijk drager werd. Recreatieve belangen speelden hierbij een grote rol. In de grondgebruikszone werd de ontsluiting verbeterd waardoor agrarische en recreatieve ontwikkeling mogelijk werd. De gevormde functionele zonering met een 'voor- en achterkant' is ruimtelijk goed zichtbaar.

Uitgangspunten

Vroom (1992) noemt in het boek 'Buitenruimten' drie ontwerpuitgangspunten waarop ontwerpers bewust of onbewust hun ontwerpen baseren: historische continuïteit, functionaliteit en flexibiliteit. Tussen deze ontwerpuitgangspunten zit een spanning. In dit spanningsveld bevindt zich ook de casco-benadering.

Functionaliteit vereist aanpassing aan de tegenwoordige wensen. Flexibiliteit vraagt een anticiperen op de wensen van morgen en daarna. Wanneer men de historische continuïteit wenst op te vatten als het behouden van alles wat informatie geeft over het verleden, dan is er voor verandering en vernieuwing niet veel ruimte meer. Wan-

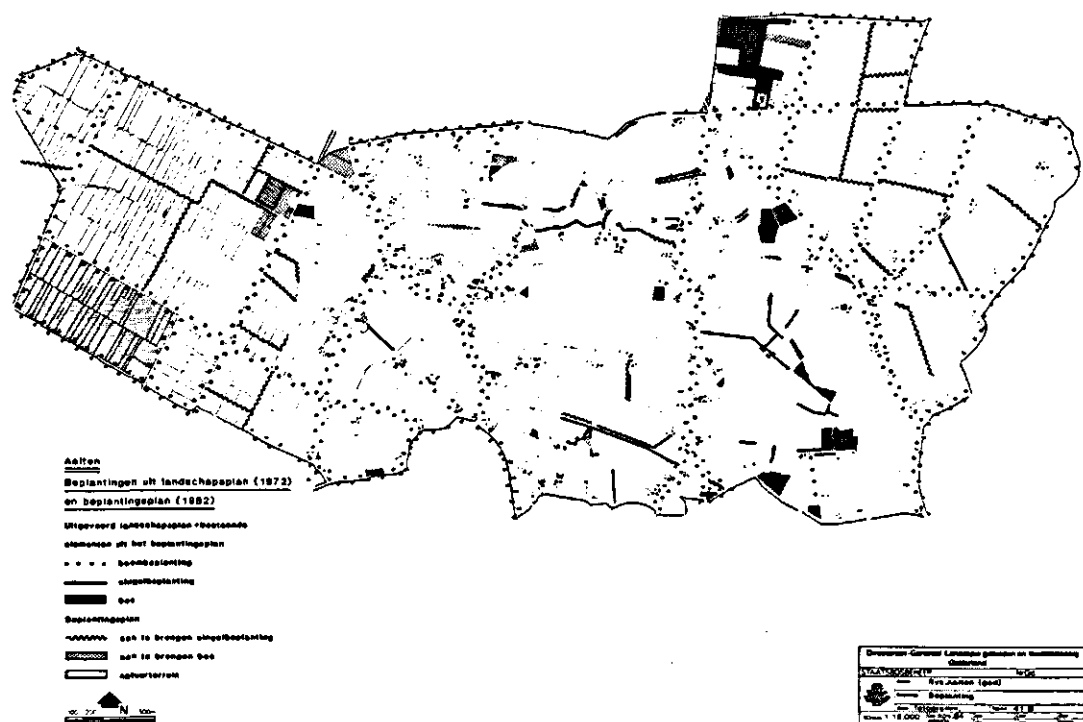
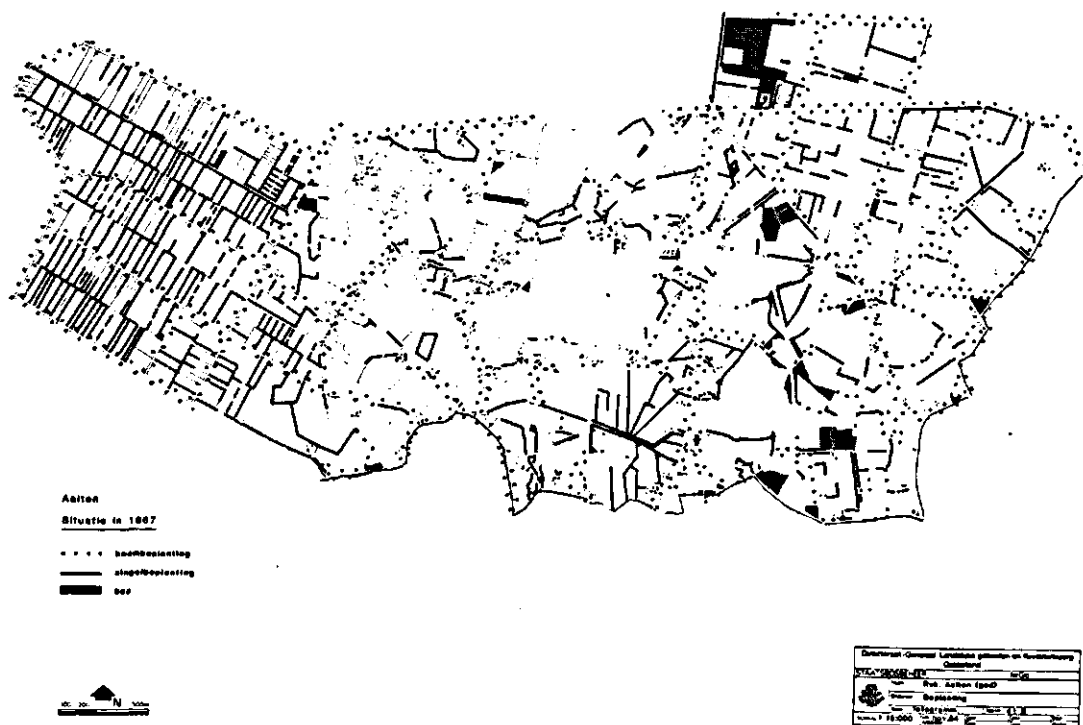

Fig. 4 Ruilverkaveling Aalten. (Overmars, 1986)

Voorbeeld. In de ruilverkaveling Aalten concludeerden planners dat 'de doelstellingen van het landschapsplan op geen stukken na gehaald' werden omdat 'het veranderingsproces, dat zich in dit soort gebieden afspeelt, door de plannenmakers niet goed is ingeschat.' (Overmars, 1986). Als gevolg van veranderingen in de landbouw werd het landschap voortdurend aangepast. Beplanting verdween langzaam maar zeker. Het landschapsplan speelde niet goed in op de oorzaken achter deze slijtage. Veel voorgestelde beplantingen werden als gevolg van bezwaren uit de landbouw niet gerealiseerd. De elementen die wel gerealiseerd werden vormden geen duidelijke structuur. De oude structuur verdween en er kwam geen nieuwe voor in de plaats.

Voorbeeld. 'Paradox' is een prijsvraaginzending uit 1984 voor de ideeënprijsvraag Markerwaard. Deze prijsvraag is interessant omdat het zichtbaar maakt hoe planners hun taak opvatten en het landschap vormgeven in een blanco situatie met nauwelijks historische randvoorwaarden. Er werd een plan gevraagd waarin natuur en recreatie samen met andere bestemmingen een harmonisch geheel moesten vormen. 'Paradox' (Nakken e.a., 1985) is vooral een strategie voor de ruimtelijke ontwikkeling van de Markerwaard. Uitgangspunten zijn: flexibiliteit van het toekomstige grondgebruik, samenhang tussen bos- en natuurterreinen en een logische (grove) zonering van de functies. De zonering ontstaat door functies te scheiden en vervolgens te groeperen wanneer ze min of meer dezelfde procesdynamiek en ontwikkelingstijd hebben. De ruimtelijke component van de strategie bestaat uit een raamwerk van bos- en natuurstroken, dijken, wegen en waterlopen. Uit de confrontatie van het raamwerk met de ruimtelijke zonering van de functies ontstaat een basisinvulling van de polder waarbinnen een flexibele invulling mogelijk is. Het begrip raamwerk wordt overigens in twee betekenissen gebruikt: voor een rechthoekig beplantingspatroon en voor het patroon van infrastructuur.

neer men zich echter ook wil verzekeren van een zekere mate aan historische continuïteit in de toekomst, dan dient men uit te gaan van maatschappelijke wensen om ruimtelijke ontwikkelingen te doen plaatsvinden. Hierbij kan planning en inrichting bijdragen aan continuïteit van specifieke waardevolle structuren.

De ruilverkaveling Aalten is een voorbeeld van een situatie waarbij de inrichting niet berekend was op veranderingen die plaatsvonden. De inrichting bood weinig flexibiliteit waardoor functionele veranderingen de historische continuïteit verminderden (fig. 4). In het plan Paradox werd daarentegen een ruimtelijke structuur gemaakt die juist op de lange termijn historische continuïteit moest bewerkstelligen (fig. 5).

Dilemma's binnen landschapsbouw

De tegenstelling 'behouden of vernieuwen' is een fundamenteel dilemma voor de landschapsbouw, waarmee vele landschapsbouwers in de praktijk van landinrichting geworsteld hebben (Luiten en De Visser, 1985).

Het landschapsbeleid was in het eind van de zeventiger jaren consoliderend ingesteld. Ondanks het verdwijnen van veel beplantingen stond behoud van kleinschaligheid in veel overheidsplannen centraal. In het begin van de jaren tachtig groeit het besef dat er van landschapsplannen vaak weinig terecht komt. Dit is zichtbaar in discussies en in de werkwijzen van de adviseurs Landschapsbouw uit die tijd. De landschapsarchitecten Vroom in 1982 en Kerkstra in 1984 verkondigen dat landschapsbehoud een doodlopende weg vormt. Alleen het aanvaarden van het spanningsveld tussen maatschappelijke dynamiek en fysieke duurzaamheid en het hanteren van dit spanningsveld bij het vormgeven van nieuwe structuren in het landschap leidt in hun visie tot een bevredigend resultaat. Om met Kerkstra te spreken: 'het cultuurlandschap is het huis van de samenleving en moet dus worden verbouwd als het niet meer past' (Luiten en de Visser, 1985).

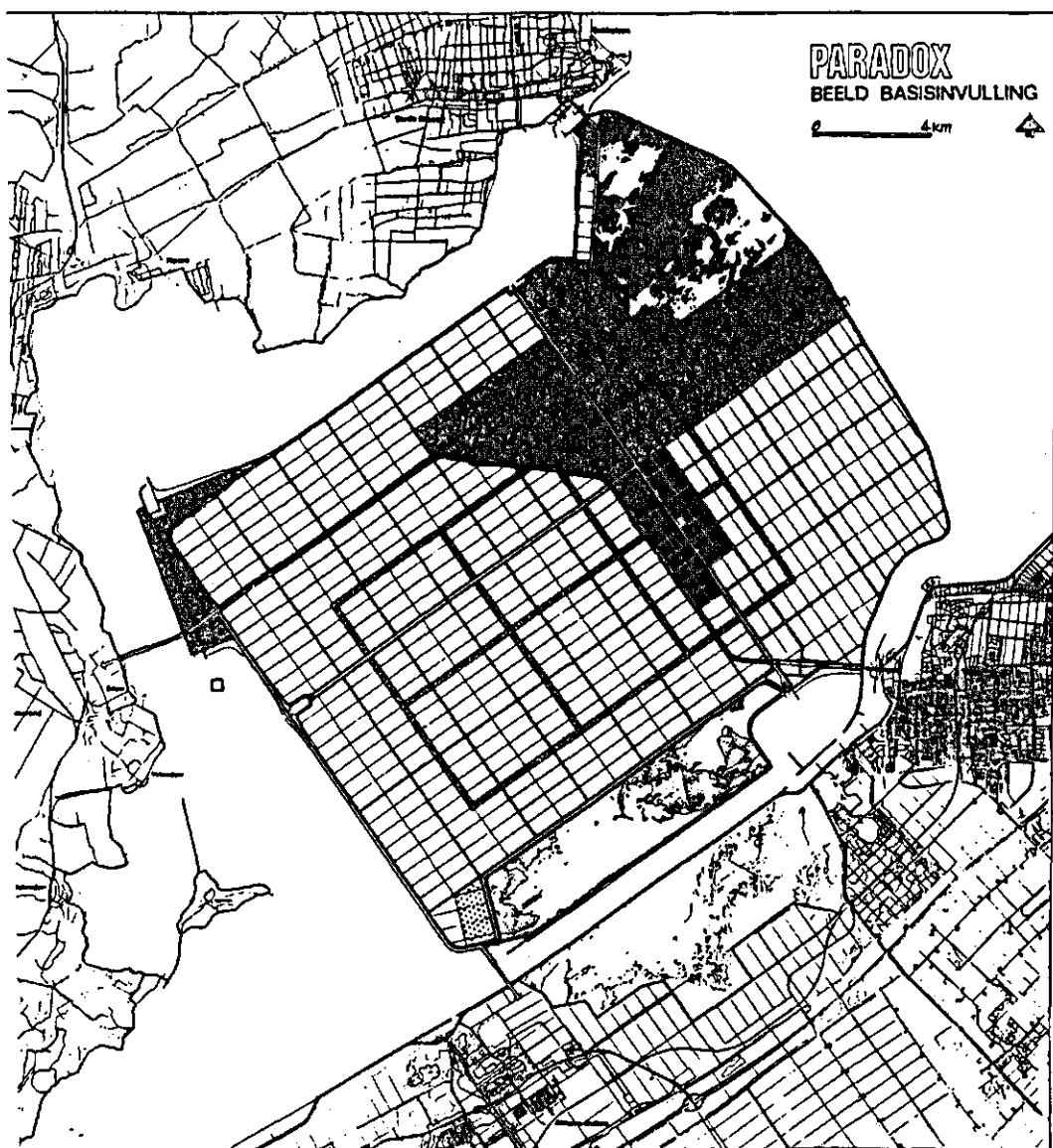

Fig. 5 Prijsvraaginzending 'Paradox' (Nakken e.a., 1985)

In het denken binnen de natuurbescherming zijn, in het begin van de jaren tachtig, vergelijkbare veranderingen zichtbaar. Bij invloedrijke natuurbeschermers maakt een romantisch geïnspireerde, en op behoud gerichte, natuurvisie plaats voor een meer rationeel gemotiveerde opvatting die uitgaat van de maakbaarheid van natuur (Van Herpen, 1991; Achterhuis, 1992). Er ontstaan plannen voor natuurontwikkeling.

Naast 'behouden of vernieuwen' is er een tweede klassiek dilemma dat binnen de landschapsbouw aanwezig is namelijk: 'integreren of belangen behartigen'. Landschapsbouw bevond zich tot 1985 onder Staatsbosbeheer en was daardoor een van

de partijen die haar doelstellingen probeerde te verwezenlijken. Het overlegmodel, waarbij verschillende sectoren hun eisen op elkaar proberen af te stemmen, werkte voor landschapsbouwers echter niet bevredigend. Sectorale wensen zijn immers aan ruimte gebonden. Verdeling van de ruimte gericht op deze wensen liet het niet toe om de inrichting af te stemmen op de landschapsstructuur als een samenhangende eenheid. Met deze ervaring pleit Van Nieuwenhuijze in 1985 voor het werken via conceptvorming. Er zou volgens hem: *'in een vroeg stadium van het planvormingsproces een gemeenschappelijke conceptvorming moeten plaatsvinden, over hoe de verschillende inrichtingsfactoren in onderlinge samenhang, en in relatie met de bestaande gebiedsstructuur opgelost kunnen worden'* (Luiten en De Visser, 1985).

Samenvattend

In het voorgaande zijn enkele punten naar voren gebracht die in het vervolg terug zullen komen als bouwstenen waaruit de casco-benadering is opgebouwd.

- een zonering van functies op basis van abiotische factoren en functionele eisen;
- de eis van flexibiliteit en historische continuïteit;
- vernieuwen van landschapsstructuren, daar waar behoud geen toekomst heeft;
- koppelen van landschappelijke structuren aan de infrastructuur;
- het creëren van (ecologische) samenhangen;
- tegemoetkomen aan belangen en inrichtingswensen door integrale planning; waarbij in een vroeg stadium hoofdlijnen van een plan opgesteld worden.

2.1.2 Ontwikkeling 1985 - 1988

De impliciet gebleven casco-benadering kwam in de jaren '85 tot '88 aan de oppervlakte.

Dit is zichtbaar in twee soorten plannen die nu achtereenvolgens worden beschreven: de landinrichtingspraktijk en de regionale studies.

Landinrichtingspraktijk

Na een analyse van het gebied rond Lievelede en na een analyse van ruilverkaveling Aalten (fig. 4) constateren Kerkstra en Overmars (1986) dat er een voortdurende aanpassing plaats vindt van het landschap aan de veranderende produktie-eisen vanuit de landbouwsector. De analyse, en frequente discussies met een groep vakgenoten in Keppel, leiden tot een ontwikkelingsrichting voor het advies Landschapbouw van ruilverkaveling Lievelede (Kerkstra, 1993).

Voorbeeld. In het Advies Landschapsbouw voor Lievelede wordt een ontmenging van functies voorgesteld (fig. 46). 'Stabiliteitsbehoevende' functies worden gescheiden van de landbouw die ontwikkelingsmogelijkheden nodig heeft. Door niet agrarische functies buiten de landbouwkavels te plaatsen kan tegelijk een scheiding van verantwoordelijkheden plaatsvinden.

De functie natuur en beplantingselementen worden gekoppeld aan wegen en waterlopen. Tegelijk wordt geprobeerd deze functies te concentreren in grote eenheden. Op deze wijze ontstaan relatief lage beheerskosten. Om een ontwikkeling van een gevarieerde flora en fauna te verkrijgen dient de verscheidenheid in abiotische milieu-omstandigheden gehandhaafd te blijven. Er wordt ook gestreefd naar een aantrekkelijk landschapsbeeld. Hierbij baseert men zich op een historisch referentiebeeld en op huidige maatschappelijke en functionele eisen.

Voorbeeld. De Zandgebiedenstudie uit 1988 is een voortzetting van de Lieveledestudie. De studie wordt hierbij opgetrokken naar het regionale niveau. Binnen de studie worden enkele uitvoerige analyses van landinrichtingsplannen in de zandgebieden verricht². Op basis van de resultaten ontwikkelen Kerkstra en Vrijlandt (1988) een visie voor de Achterhoek. Er worden basale uitgangspunten geformuleerd (zie paragraaf 2.2.2; paragraaf 2.3.3 en aanhangsel 3) die leiden tot de volgende standpunten:

- de mate van scheiding of verweving dient afhankelijk te zijn van de dynamiek waarmee functies veranderen;
- bij een zekere scheiding kan de ene functie als draagvlak voor de ander fungeren, in fysieke ofwel in maatschappelijke zin;
- flexibiliteit in het plan is belangrijk;
- verantwoordelijkheden moeten goed verdeeld zijn; beheer van landschapselementen die buiten het landbouwsysteem staan behoort een taak van de overheid te zijn.

De uitgangspunten zijn vormgegeven in een landschappelijk raamwerk dat duurzame voorwaarden schept voor extensieve, stabiliteit vereisende functies als natuurbeheer, bosbouw, recreatie en waterbeheer. In landbouwgebruiksruimten met de intensieve, flexibiliteit vereisende, functie landbouw kunnen optimale productieomstandigheden worden gerealiseerd. Het raamwerk, hier ook 'het casco' genoemd, vereist lange termijn planning en een bepaald einddoel. Er wordt gestreefd naar handhaving of herstel van verscheidenheid in abiotische omstandigheden.

In de zandgebiedenstudies wordt speciale aandacht gegeven aan ordening van de functies landbouw, hydrologie, natuurontwikkeling en recreatie. Daarnaast is er een duidelijke architectonische pretentie aanwezig. Planningsoverwegingen en vormgevingsoverwegingen gaan haast onmerkbaar in elkaar over. Gehanteerde uitgangspunten voor de architectonische invulling van de gebruiksräume worden daarbij weinig expliciet gemaakt. Wel ontstaan er enkele duidelijke vormen.

'Voor de aanleg van wegbeplanting is rekening gehouden met het oorspronkelijke verschil tussen hoevenlandschap en jonge ontginningen. In het hoevenlandschap zijn alle wegen beplant, in het jonge ontginningsgebied zijn alleen enkele hoofdrichtingen in het wegenpatroon opgepakt'. Oftewel: 'Beslotenheid in het hoevenlandschap en krachtige rechte lijnen in het jonge ontginningsgebied.'

De rol van regiostudies

Sijmons (1992) ziet de ontwikkeling van de casco-benadering in methodisch opzicht, in de totstandkoming van landschapsstructuurplannen en regiostudies in de jaren tachtig. Dit soort plannen kreeg in die jaren een toenemende betekenis. Hiermee werd aangesloten op de behoefte aan integratie in de planning en op de behoefte om tot

²Hazendonk en Veen, 1988: Strijper Aa - Budel; De Jonge, 1988: Zieuwent Harreveld en Aalten; Van Noorden, 1988: Vries.

inzichten te komen voor een vernieuwing in het landschap.

Landschapsstructuurplannen waren in eerste instantie bedoeld om een brug te slaan tussen de Visie Landschapsbouw (Ministerie van Landbouw en Visserij, 1977) en de concrete werkpraktijk. De eerste plannen kwamen tot stand in Zuid-Oost-Friesland en in Noord-Kennemerland. Deze en latere toepassingen toonden een laboratorium-functie van de landschapsstructuurplannen. Het werd onder andere gehanteerd als coördinerend planinstrument, bij methodologische vraagstukken en als hulpmiddel in problematische bestuurlijke situaties. In de diverse toepassingen bleek dat studies op regionaal niveau potenties hadden om in ontwerpende zin onderzoek te verrichten naar toekomstmogelijkheden van landschapstypen³. Tevens bleken de studies bijzonder goed te werken als discussieplatform.

Voorbeeld. In 'Ooievaar' werd vanuit soortgelijke overwegingen als in Lievelede een visie ontwikkeld en uitgewerkt in een concreet plan voor het rivierengebied. Tussen landbouw en natuur is hier op twee niveaus functiezonering toegepast. Op gebiedsniveau zijn de buitendijkse gronden primair voor natuurontwikkeling bestemd; de binnendijkse gronden zijn bestemd voor een optimale landbouwkundige inrichting. Op het tweede niveau vormt een robuust stelsel van beplantingen (gekoppeld aan wegen en laagwatersloten) en moeraszones (gekoppeld aan hoogwatersloten) een contramal voor de landbouwkavels. Dit geheel is in het plan dusdanig gedimensioneerd en gesitueerd dat het voldoende ontwikkelingsmogelijkheden en flexibiliteit zou moeten bieden voor de toekomst (de Visser, 1992).

Er zijn enkele regiostudies waarin de casco-benadering zichtbaar is. Het 'landschapsstructuurplan' Noord-Drenthe' is hiervan een van de eerste (Slabbers en Vrijlandt, 1985). Dit plan is kort getypeerd bij de beschrijving van het planvormingsproces voor Roden-Norg (Hoofdstuk 3). Een ander voorbeeld is het plan 'Ooievaar', een inzending voor de EO-Wijersprijsvraag van 1986 gericht op het rivierengebied (De Bruin, e.a., 1987). Vooral door plan Ooievaar kreeg de casco-benadering brede bekendheid. Het begrip casco werd hier voor het eerst toegepast. Niet minder opvallend is de nieuwe natuurontwikkelingsvisie die in het plan ten toon wordt gespreid. (zie kader)

³zie ook de interesse onder landschapsplanners voor planningstheoretische beschouwingen van m.n. Kleefman over de functie van planning als zoekinstrument voor toekomstige ontwikkelingen. Kleefmann, 1984.

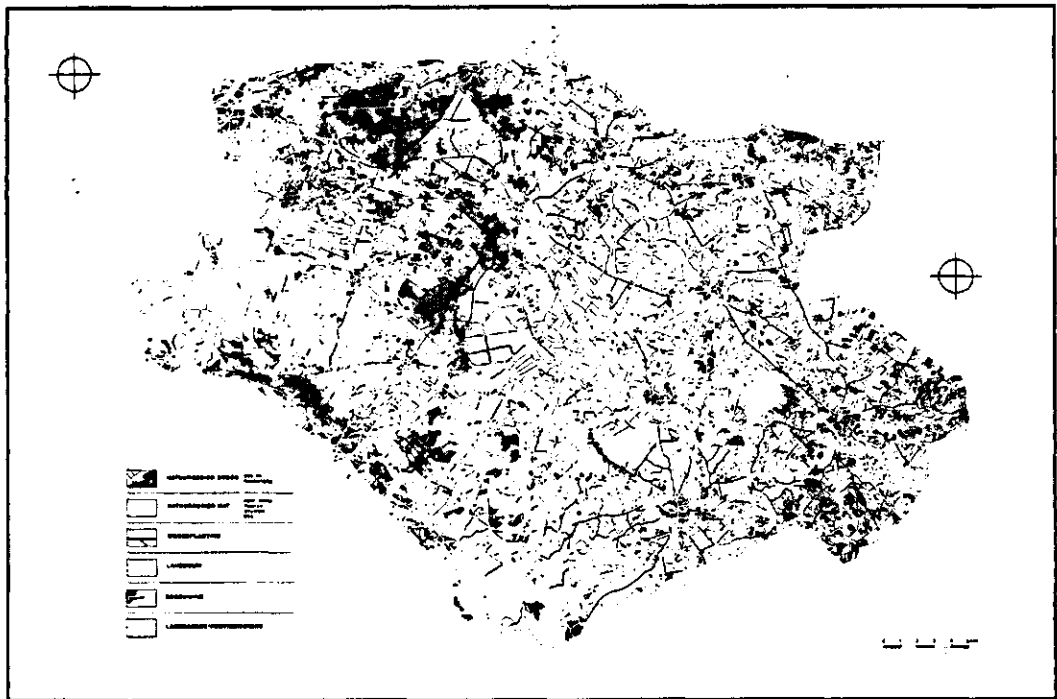

Fig. 6 Plan voor de Achterhoek: huidige situatie (Kerkstra en Vrijlandt, 1988)

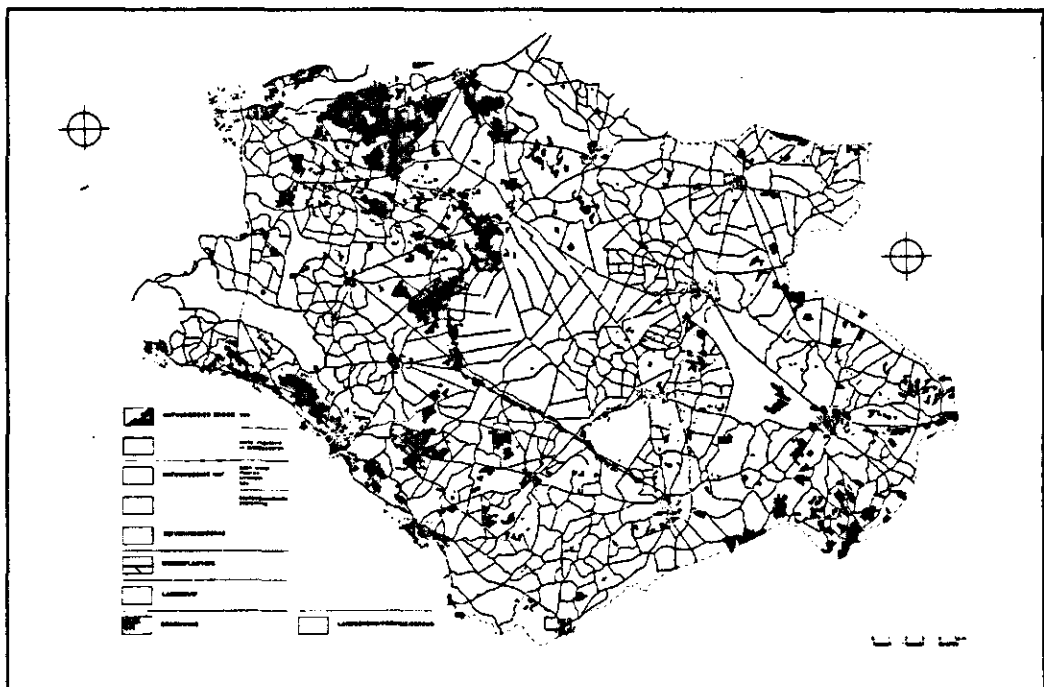

Fig. 7 Plan voor de Achterhoek: toekomstige situatie (Kerkstra en Vrijlandt, 1988)

Fig. 8 Prijsvraaginzending 'Ooievaar' (De Bruin e.a., 1987)

2.1.3 Ontwikkeling 1988 - 1993

Tussen 1988 en 1993 wint de casco-benadering aan invloed. De rijksoverheid geeft de benadering een plaats in diverse overheidsnota's. Tegelijk is er verbreding zichtbaar in de betekenis van de benadering. In enkele recente publikaties blijkt dat de benadering door interpretatieverschillen veelzijdig en soms verwarrend gebruikt wordt.

Beleidscarrière

In 1988 werd casco-planning genoemd in de Vierde Nota voor de Ruimtelijke Ordening (Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1988). In de Nota is een vrij algemene definitie van casco-planning opgenomen:

'gemeenten wordt gevraagd in structuur- en bestemmingsplannen de kenmerkende karakteristieken en kwaliteiten vast te leggen, te anticiperen op de toekomst en waar nodig ruimte te laten voor nieuwe ontwikkelingen (casco-planning)'.

In de Vierde Nota is de benadering echter geen ruimtelijke strategie zoals die in de 'zandgebiedenstudie' en in 'Ooievaar' werd voorgesteld. Er worden in de Nota meerdere ruimtelijke strategieën voorgestaan: *'ruimtelijke handhaving, ruimtelijke aanpassing en ruimtelijke vernieuwing'*. In de Vierde Nota voor de Ruimtelijke Ordening Extra klinkt de casco-benadering ruimtelijk door in een functionele zonering op nationale schaal, het koersenbeleid. De relatie tussen casco-planning en koersenbeleid wordt echter nergens op een duidelijke wijze expliciet gemaakt. Casco-planning blijft binnen de ruimtelijke ordening vooral een procedurele benadering waaruit verschillende ruimtelijke strategieën afgeleid kunnen worden.

In 1989 krijgt het casco-concept expliciet een plaats in het 'Natuurbeleidsplan' (NBP). Bij de omschrijving van het concept wordt onder meer gesteld:

'het verdient de voorkeur om bestaande ruimtelijke eenheden met een lage dynamiek zoveel mogelijk deel uit te laten maken van een stabiele structuur.' (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1989: p.48) Hiermee wordt al verwezen naar de voornaamste strategie uit het NBP, de *ecologische hoofdstructuur (EHS)*. De *'ruimtelijk stabiele en samenhangende'* ecologische hoofdstructuur is een produkt van de casco-benadering, toegepast op nationale schaal.

In beleidskringen was de EHS een bijzonder daadkrachtig gebaar op het gebied van natuur en landschap.

Enkele jaren later, in 1992, krijgt de casco-benadering een centrale positie in de Nota Landschap (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1992). In de Nota wordt de casco-benadering aangekondigd als planningsmethode: *'landschapsbeleid is noodzakelijk. Daarbij is een eenheid van handelen van belang. Met het oog daarop wordt de casco-benadering gepresenteerd die in gevallen waar grondgebruiksvormen duidelijk conflicteren zal dienen als vertrekpunt voor de landschapsplanning.'* (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1992: p.80)

De Nota Landschap is een bewerking van het beleidsvoornemen Visie Landschap (1991). Bij de presentatie van de Visie Landschap werd veel kritiek geuit op de casco-benadering. In de Nota Landschap is een deel van deze kritiek expliciet behandeld en zijn antwoorden geformuleerd. Tegelijk wordt er een achtergrondsdokument gepresenteerd waarin Dirk Sijmons, mede-auteur van 'Ooievaar', de casco-benadering verder toelicht. Sijmons baseert zich hierbij zowel op praktische en gebiedsgerichte publikaties als op theoretisch methodische publikaties uit de planningspraktijk. Als uitgangspunten van de casco-benadering worden genoemd: omgaan met tijd omgaan met onzekerheid en omgaan met de planningscontext (zie kader). Dit leidt tot een onderscheid in ruimtelijk laagdynamische functies die in een raamwerk, en ruimtelijk hoogdynamische functies die in een gebruiksruijnte worden gesitueerd.

In het achtergrondsdokument (Sijmons, 1992) worden de uitgangspunten van de casco-benadering uitgebreid belicht en worden consequenties voor de planning uitgewerkt.

Als de Nota Landschap vergeleken wordt met het achtergrondsdokument dan wordt o.a. een verschil in opvattingen zichtbaar wat betreft de rol die de overheid erin wordt toebedeeld. Terwijl Sijmons het raamwerk *overheidseigendom* noemt, heeft de Nota Landschap het over *verantwoordelijkheid* t.o.v. het raamwerk. Hierbinnen bestaat bijvoorbeeld de mogelijkheid om natuur en milieuvriendelijke landbouw een plaats in het raamwerk te geven zonder op principiële bezwaren zoals van Sijmons in te gaan. Deze verwijst de landbouw naar de gebruiksruijnte:

'er (is) een raamwerk nodig dat over langere termijn stabiliteit garandeert aan functies die zich niet lenen voor verweving met welke vorm van landbouw dan ook' (Sijmons, 1992).

Op dit punt is een verandering in de rol van de overheid zichtbaar. Deze houdt zich namelijk in toenemende mate bezig met de hoofdlijnen van het beleid (Hoeffnagel, mond.med.). Over het Nationaal Landschapspatroon schrijft de Nota Landschap:

‘Gemeenten, waterschappen, recreatieschappen, stichtingen en particulieren kunnen ook elementen in eigendom en/of beheer hebben of krijgen dan wel een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van onderdelen ervan.’

De casco-benadering in de Nota Landschap (incl. het achtergrondsdocument)

De casco-benadering bestaat uit drie analytische invalshoeken.

- 1 *omgaan met de factor tijd*; om abiotische, biotische en antropogene processen in het landschap de kans te geven zich te voltrekken moeten deze ongestoord hun gang kunnen gaan, minimaal gedurende de periode dat ze stabiliteit nodig hebben om te (over)leven.
- 2 *omgaan met de onzekerheden*; er moet rekening gehouden worden met de onvoorspelbaarheid van bepaalde ontwikkelingen in het landelijk gebied.
- 3 *omgaan met de planningscontext*; er is een verschil tussen de diverse functies in het landelijk gebied in de aard en mate waarin zij door de overheid worden beïnvloed en aangestuurd. Als extremen gelden de natuur met volledige overheidsafhankelijkheid en de landbouw met slechts ietwat regulerende overheid.

Kenmerken van de casco-benadering puntsgewijs:

- Onzekerheden worden aanvaard (open eind planning)
- Er wordt na analyse, verschil in functies onderscheiden op basis van ruimtelijke dynamiek.
- Functies met lage ruimtelijk dynamiek worden ontkoppeld van functies met een hoge ruimtelijke dynamiek wanneer deze elkaar frustreren in ontwikkelingstempo.
- Zoveel mogelijk samenhang wordt gezocht tussen de functies die gebaat zijn bij een gelijke lokatie en inrichting zodat deze samen als het ware sterk kunnen komen te staan.
- Functies met vergelijkbare lage ruimtelijk dynamiek worden gegroepeerd in een raamwerk, dit kunnen onder meer zijn: natuur, bos en grondwaterreserves. Hier wordt stabiliteit en duurzaamheid nagestreefd.
- Functies met een hoge ruimtelijke dynamiek bevinden zich in een gebruiksruimte, dit kunnen zijn: landbouw en verstedelijking⁴. Hier wordt een grote flexibiliteit nagestreefd.
- Functies met een kwetsbare positie en met een groot maatschappelijk belang worden onder overheidsverantwoordelijkheid gerekend. Deze hebben een plek in het raamwerk. In de gebruiksruimten beperkt de overheid zich tot condities scheppen, randvoorwaarden stellen en evt. doelgerichte stimulering van particulieren.
- De situering en vormgeving van raamwerk en gebruiksruimte moet in onderlinge samenhang gebeuren om tot duurzame landschappelijke structuren te komen.

Aangestuurd door de Nota Landschap wordt de casco-benadering overgenomen in de Nota ‘Landinrichting in de jaren 90’ (1993) en in het ‘Structuurschema Groene Ruimte’ (1993).

Divergentie

In deze periode ontstaan er verschillen in interpretatie van de casco-benadering. Er worden plannen gemaakt waarin de analytische begrippen dynamiek en flexibiliteit worden toegepast zonder dat men uitkomt op een herkenbare oplossingsrichting met een raamwerk en een gebruiksruimte of zelfs zonder dat er functies gescheiden worden (RPD-voorbeeldplan Nuenen, Van Schaik e.a., 1993). Elders worden er plannen

⁴met name over de plaats van bos, de betekenis van verstedelijking en over de uniformiteit van landbouw binnen deze indeling bestaat onduidelijkheid.

gemaakt waarin de nadruk wordt gelegd op ruimtelijk componenten van de casco-benadering zoals 'robuuste ruimtelijke structuren'.

Ook de verschillende interpretaties van de casco-benadering op Rijksniveau bemoeilijken een eenduidige toepassing van de benadering.

In de ruimtelijk ordening (Vierde Nota Ruimtelijke Ordening) wordt gesproken over casco-planning. De hierbij gebruikte omschrijving van de casco-benadering is algemeen. Er wordt bijvoorbeeld gesproken van '*planning met een <<casco>>karakter*' (haakjes uit de Nota -fs). De benadering wordt hiermee nauwelijks afgebakend. Dit wordt overigens ook niet beoogd. De casco-benadering is in de Vierde Nota bedoeld als strategie, als helpend principe bij het maken van keuzes.

Binnen de Nota Landschap staat men daarentegen een ruimtelijke strategie voor. De casco-benadering wordt uitgebreid omschreven waarbij men probeert aan te geven hoe de verschillende uitgangspunten uiteindelijk samen tot een plan leiden.

Mijns inziens ontstaat onduidelijkheid wanneer men een weinig afgebakende opvatting van de casco-benadering (Vierde Nota) combineert met de ruimtelijke interpretatie uit de Nota Landschap. Dit blijkt uit casco-voorbeeldplannen die voor de RPD zijn gemaakt. Hierin komen uiteenlopende interpretaties aan het licht waarbij in verschillende mate planningsprincipes, vormgevingsuitgangspunten, beheersvisies, en beleidsopvattingen een rol spelen⁵ (zie tijdschrift Groen, 1993, nummer 3).

Daarnaast is de beschrijving van gebruikte begrippen een mogelijke bron van misverstanden. Ondanks de uitvoerige beschrijving van de casco-benadering, worden in de Nota Landschap niet alle begrippen goed verheldert. Het begrip dynamiek is bijv. nog moeilijk toepasbaar.

In paragraaf 2.2 wordt verder ingegaan op onduidelijkheden die over de casco-benadering bestaan.

2.1.4 Doelstellingen van de casco-benadering

Wanneer de casco-benadering in landinrichting gebruikt wordt gelden de doelstellingen van de Nota Landschap. Deze vormt immers het kader waarbinnen wordt geopeerd.

De casco-benadering is echter geen volstrekt neutrale benadering die zich slechts voegt naar, of beantwoordt aan deze doelstellingen.

Doelstellingen van het landschapsbeleid die relevant zijn voor de casco-benadering worden hier genoemd op een wijze zoals m.i. de doelstellingen specifiek worden

⁵De lastige benoembaarheid van de vaak abstracte materie maakt discussies over de casco-benadering behoorlijk ingewikkeld. De volgende uitspraken illustreren m.i. dat men met abstracties in de mist kan verdwijnen. Een medewerker van de RPD typeerde het verschil tussen de interpretaties als volgt: '*casco-planning is planning in de tijd en de casco-benadering is planning in de ruimte*'. Een andere medewerker dacht echter: '*casco-planning is planning in de ruimte terwijl de casco-benadering zich meer bezig houdt met planning in de tijd*'.

*Casco landschap;
vereenvoudigde kaart*

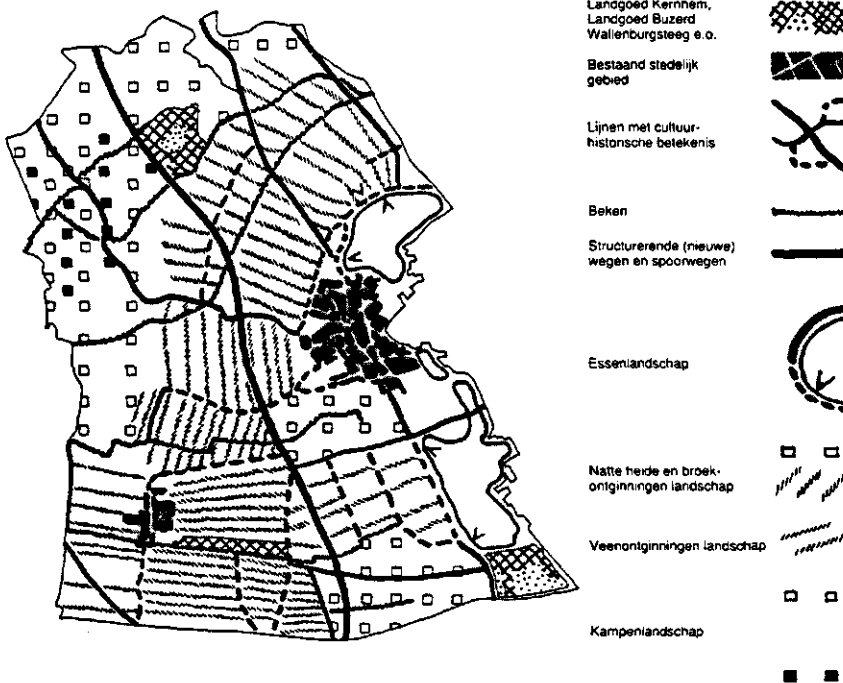

Fig. 9 Beeld uit het voorbeeldplan Gelderse Vallei: het 'casco-landschap' dat met een 'casco-milieu' leidt tot een geïntegreerd casco (Van Doorn e.a.,1993).

vertaald door de casco-benadering. Doelstellingen uit de Nota die hier niet worden genoemd zullen als aanvullend op de casco-benadering beschouwd moeten worden.

- a *functionalisme*: er is behoefte aan een goed functionerend landschap met tevens een herkenbare structuur, zo mogelijk gevormd door natuurlijke elementen.
- b *flexibiliteit*: het beleid moet niet moraliseren t.a.v. het gebruik maar condities scheppen voor ontwikkeling van functies (binnen zekere randvoorwaarden).
- c *duurzaamheid*: kwaliteiten in het landschap moeten zoveel mogelijk betekenis hebben voor de (midden)lange termijn.
- d *beheerbaarheid*: te formeren ruimtelijke eenheden moeten garanties bevatten voor een goede beheerbaarheid.
- e *historische continuïteit en toekomstige continuïteit*: zorgvuldige omgang met het historische karakter van een landschap is gewenst. Hiervoor moeten duurzame structuren bestaan. Als ze er niet zijn moeten ze gemaakt worden.
- f *ruimtelijke verscheidenheid*, vooral in ecologisch opzicht.

Doelstelling (f) is een doelstelling die in de praktijk ook sectoraal beschreven wordt: het versterken van het natuurlijk potentieel en zo mogelijk uitbreiden van de oppervlakte natuur. Het gaat daarbij om:

'vergroting van het areaal natuurgebied om de stabiliteit en de ruimtelijke samenhang van het raamwerk te vergroten en betere voorwaarden te scheppen voor het functioneren van het raamwerk' (Kerkstra, 1992).

Ging het bij de casco-benadering in 1985 (Lieveelde) nog om het vergemakkelijken van het uitwendig beheer met het oog op de beheerskosten, nu, o.a. na het verschijnen van het Natuurbeleidsplan, krijgt de grootte van het areaal natuurgebied een zelfde status als de herschikking van grondgebruiksvormen. Deze ontwikkeling heeft te maken met een toenemend belang van het natuurbeleid (en hieraan verbonden middelen) aan het einde van de jaren tachtig.

De casco-benadering is niet neutraal t.o.v. maatschappelijke doelstellingen zoals die in het landschapsbeleid zijn verwoord. Doelen t.a.v. het functioneren van het landschap, en een visie op het landschap voor de (midden-)lange termijn zijn prominent aanwezig. Verder wordt de casco-benadering vaak gekoppeld aan een ecologische doelstelling, waarmee de benadering een sectoraal tintje kan hebben.

2.2 Onduidelijkheid over begrippen uit de casco-benadering

2.2.1 Inleiding

Na een ontwikkeling van bijna 10 jaar is de casco-benadering in het landschapsbeleid gekozen als een leidend beginsel.

In de vorige paragraaf zijn al een aantal onduidelijkheden over de casco-benadering genoemd. Onduidelijkheden die voor dit onderzoek het meest relevant zijn worden hieronder genoemd en worden in de volgende paragrafen besproken. Het zijn onduidelijkheden die zich toespitsen op kernbegrippen uit de benadering: 'dynamiek', 'raamwerk', 'gebruiksruimte', 'analyseschema' en 'oplossingsrichting'. Hiernaast is er discussie over de positie van de benadering tot planning of architectuur.

Het begrip *dynamiek* staat centraal in de casco-benadering. Het moet zorgen voor een verdeling van hoog- en laagdynamische functies. Van der Vlist (1991) constateert naar aanleiding van de Visie Landschap dat het onderscheid tussen hoog- en laagdynamische functies in relatie tot verschillen in ontwikkelingstempo weinig is doordacht. Ook Vissers (1993) vindt het onduidelijk wat er precies onder dynamiek wordt verstaan. Kan het begrip verduidelijkt worden door analyse van begrippen of door studie van toepassingen in de praktijk?

De casco-benadering wordt in het beleid gepresenteerd als een functionele planningsbenadering met voorstellen op ordeningsniveau. De begrippen *raamwerk* en *gebruiksruimte* bevatten een metafoor verwijzend naar het inrichtingsniveau. Sommigen zien er zelfs een vorm-concept in. Wordt uit de toepassingen duidelijk hoe, en op welk niveau, de casco-benadering in landinrichting geïnterpreteerd wordt?

De casco-benadering omvat een *analyseschema* en een *oplossingsrichting*. Het analyse schema, dat de grondslag vormt van het concept, kan op elke schaal toegepast worden. De oplossingsrichting, met aan ruimte gebonden uitspraken, is wel aan schaal en maatvoering gebonden (Harms en Vlaanderen, 1992).

Hoe worden analyseschema en oplossingsrichting in de praktijk onderscheiden en toegepast?

Wanneer het concept een vorm-concept is worden er dus specifieke vormen uit afgeleid. Bijvoorbeeld 'een vormkeuze die past bij de huidige samenleving en die een nieuwe schoonheid kan bewerkstelligen' (Kerkstra, 1992). Zijn er, in de praktijk van landinrichting, een bepaald soort vormen te onderscheiden? Waar komen de vormen vandaan en hoe zien ze eruit?

In de volgende paragrafen worden deze vragen achtereenvolgens behandeld.

2.2.2 Dynamiek

Het fenomeen dynamiek is een centraal onderdeel van de casco-benadering. De benadering is ontstaan als een reactie op de planning van functies met verschillende veranderingsbehoeften. Dynamiek, of ruimtelijke dynamiek, werd hierdoor een belangrijke factor in de planning. In de casco-benadering is dynamiek de voornaamste verdeelsleutel die moet leiden tot groepen laag- en hoogdynamische functies en tot een raamwerk en een gebruikruimte.

Het begrip ruimtelijke dynamiek is echter niet duidelijk (Van der Vlist, 1991; Vissers, 1993). Het begrip dynamiek is abstract. Het zegt niet meer dan: 'veranderingen in de tijd'. Ruimtelijke dynamiek is niet veel duidelijker: veranderingen in de tijd en in de ruimte.

In de Nota Landschap wordt het begrip dynamiek uitgelegd als 'termijn om zich te kunnen ontwikkelen'. Andere omschrijvingen zijn 'veranderingen in de inrichtingsbehoefte van functies' en 'benodigde tijd om zich te kunnen ontwikkelen'.

Lokatie en inrichting zijn eigenschappen van de ruimte waarop dynamiek volgens de Nota betrekking heeft.

'Laagdynamische functies zijn gebonden aan lange termijnen om zich te kunnen ontwikkelen en zijn daarom gebaat bij een ruimtelijk stabiele ligging en inrichting'.⁶

In de literatuur wordt het begrip dynamiek op veel manieren gebruikt. Er bestaan begrippen als milieudynamiek, ecologische dynamiek, ruimtelijke dynamiek, procesdynamiek en maatschappelijke dynamiek (Vissers, 1993). Op een soortgelijke manier wordt geschreven over ontwikkelingssnelheid, ontwikkelingstijden, proceskarakteristiek en cycli (Sijmons, 1992). Ook worden er veel kwalificaties aan deze 'dynamieken' toegekend (zie Vissers, 1993).

Ondanks dit rijke scala aan begrippen wijst Van der Vlist erop dat er geen eenduidige verdeelsleutel is om te komen tot een groepering van hoge en lage dynamiek.

'functies laten zich niet gemakkelijk indelen in hoog- en laagdynamisch, er is eerder sprake van een complex van maatschappelijke termijnen en van termijnen waarop natuurlijke processen zich afspelen.'

⁶Onder inrichting kan worden verstaan: de uitvoering van activiteiten en werken die een gegeven bestemming realiseren of optimaliseren (werkgroep herziening cultuurtechnisch vademecum, 1992).

'Op basis van de (..) te beperkte interpretatie van dynamiek is de vertaalslag naar ruimtelijke dynamiek of stabiliteit betrekkelijk simpel. Functies met een lage dynamiek moeten in een stabiele structuur worden opgenomen. Maar aan welk ontwikkelings-tempo deze stabiele structuur beantwoordt, blijft de vraag.' (Van der Vlist, 1991).

Het begrip dynamiek wordt blijkbaar nog omgeven door verwarring.

Orderingsfactoren

In de Nota Landschap (NOLA) wordt het begrip dynamiek aangereikt als de centrale orderingsfactor in de casco-benadering die op haar beurt de centrale planningsmethode is voor de landschapsplanning.

Vissers (1993) beweert dat er bij de casco-benadering sprake is van drie orderingsprincipes:

- een ordening op basis van *conditionele* of *plaatsafhankelijke factoren*, waarbij functies aan deelgebieden worden toegekend op basis van patroonkenmerken (bijv. kwaliteit van bodem en water)
- een *positionele* of *chronologische ordening*, waarbij functies aan deelgebieden wordt toegekend op basis van ecologische relaties als onderdeel van ecologische processen (hydrologie en biogeografie)
- een *temporele ordening*, waarbij functies aan deelgebieden worden toegekend op basis van verschillen in mate van dynamiek.

Een ordening op conditionele en/of positionele factoren wordt bij de beschrijving van de casco-benadering in de Nota Landschap echter niet besproken. Wel wordt geschreven: *'bij het zoeken naar de meest geschikte plekken voor bepaalde ruimtegebruiksfuncties moet men inspelen op systeemkenmerken van het landschap (bodem, reliëf, waterhuishouding) zodat er geen ongewenste beïnvloeding kan ontstaan.'* Dit betekent dat er meer van belang is dan de temporele ordening alleen. Er zijn meer factoren in het spel dan de factor dynamiek alleen. Bij presentatie van de casco-benadering wordt daar echter vaak aan voorbij gegaan.

'Het Natje'

Een fictief voorbeeld van een situatie waarin de factor dynamiek een beperkte rol heeft: de Landinrichtingsdienst kiest tussen de gebieden 'het Natje' en 'de Kurk' om natuur te ontwikkelen. In het verleden werden beide gebieden enkele malen per jaar machinaal bewerkt en begraasd. De dynamiek van deze agrarische handelingen was zo groot dat er weinig natuur kon ontstaan. Tegenwoordig zijn deze invloeden er niet meer. In 'het Natje' zijn mogelijkheden voor een gewenste natuurontwikkeling nu afhankelijk van (a) het niveau van het grondwaterpeil en (b) de kwaliteit van het oppervlaktewater dat het gebied binnen stroomt. Dit zijn constante conditionele en positionele factoren. In 'de Kurk' zijn bovendien de heersende grote verschillen in het grondwaterpeil van belang. Het gebied heeft een stabiel peil nodig zoals ook bij 'het Natje' aanwezig is.

Op basis van de factor dynamiek kan er dus een keuze gemaakt worden voor 'het Natje'. Hiernaast zullen het echter vooral de conditionele en positionele facetten zijn die mogelijkheden voor natuurontwikkeling bepalen.

Vervangbaarheid

Vissers stelt voor het begrip vervangbaarheid te gebruiken in plaats van het moeilijk te definiëren begrip 'dynamiek'. Het begrip vervangbaarheid heeft voordelen. Het belangrijkste voordeel is m.i. dat het temporele aspect duidelijk voorstelbaar wordt gemaakt. Hierdoor heeft het waarschijnlijk een hoge communicatieve waarde.

Aan het begrip vervangbaarheid zitten m.i. echter ook twee nadelen: vervangbaarheid wordt bepaald op basis van zowel nutsfuncties als natuurfuncties (of economische, ecologische en culturele vervangbaarheid. Hiermee worden vele aspecten samen genomen worden die onderling afgewogen moeten worden. Vissers probeert dit te vermijden door het onderscheiden van temporele vervangbaarheid en ruimtelijke/planologische vervangbaarheid. Onder het eerste vallen groei- en ontwikkelingsprocessen (bijv. elzenbroekbos heeft dan een lage vervangbaarheid), onder het tweede de economische inspanningen (bijv. Schiphol heeft dan een lage vervangbaarheid). Helaas hebben vele maatschappelijke functies *alleen maar* een ruimtelijke/planologische vervangbaarheid omdat ze geen (organische) groei doormaken en omdat de inspanningen die voor het ontstaan van de functies verricht zijn, vooral van economische aard zijn. Hiermee is het vergelijken van natuurlijke en maatschappelijke functies op basis van 'vervangbaarheid' lastig. Operationaliseren loopt op dit punt tegen dezelfde soort moeilijkheden aan als 'dynamiek'.

Een ander nadeel van vervangbaarheid is dat het als verdeelsleutel geen informatie geeft over lokatie- of inrichtingseisen van functies. Als men heeft kunnen bepalen dat twee functies een even lage vervangbaarheid hebben, zegt dit niets over het mogelijk samen gaan van de functies in een raamwerk (bijv. de Eiffeltoren en een blauw grasland). Ik veronderstel dat dit volgens Vissers opgevangen zal moeten worden via ordering op basis van conditionele factoren en positionele ordening.

Verenigbaarheid

Wanneer men functies wil ordenen op basis van het begrip dynamiek dan moet benoemd worden wat het richtdoel van de functies is. Hiertoe moeten concrete doelen gespecificeerd worden. Vervolgens dient men zich af te vragen: welke factoren zijn voorwaardelijk voor de bedoelde ontwikkeling? Wanneer het over inrichting gaat is het dus belangrijk te onderscheiden welke inrichtingsingrepen een voorwaardelijke relatie hebben tot de bedoelde ontwikkeling (voorbeeld: wanneer ontwikkeling van een blauwgrasland het doel is, mag alles dynamisch zijn dat geen invloed heeft op deze ontwikkeling. Er mogen best enkele windmolens geplaatst worden als de grondwaterstand en de nutriëntenstroom maar niet veranderen). Pas nadat aangegeven is wat doelen, voorwaarden en hiermee verbonden inrichtingseisen zijn is te bepalen welke functies verenigbaar zijn en welke niet. Hierbij kan ook gezocht worden naar functiecombinaties die elkaar versterken. Om te voorkomen dat functies in één zone komen terwijl ze slechts tijdelijk dezelfde inrichtingseisen hebben is het belangrijk om met de factor dynamiek veranderingen in te schatten.

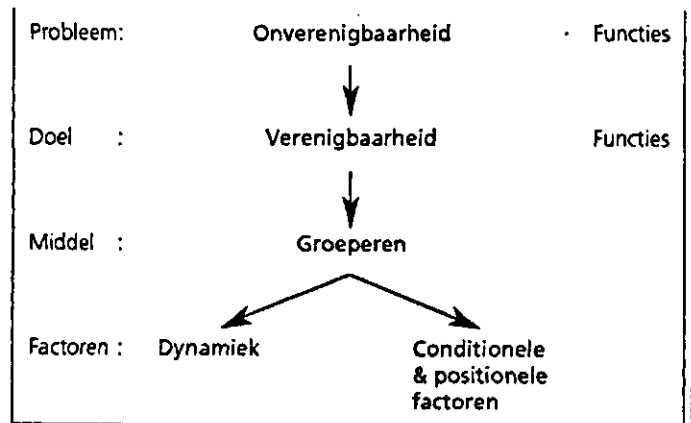

Fig. 10 Verenigbaarheid en dynamiek; schematische voorstelling

Hiermee is de centrale positie van één analytische verdeelsleutel verlaten. De probleemsituatie zal telkens moeten uitwijzen welke factor de ordening van functies bepaald. Dynamiek is hierbij een van de mogelijk factoren.

2.2.3 Raamwerk en gebruikruimte

In deze paragraaf worden de begrippen raamwerk en gebruikruimte onder de loep genomen. Hierbij komt een viertal punten aan de orde:

- raamwerk en gebruikruimte als ruimtelijke vertaling van laag- en hoogdynamische functies;
- de eigen achtergrond van de begrippen raamwerk en gebruikruimte;
- de relatie tussen raamwerk en gebruikruimte;
- toepassing van het begrip raamwerk op verschillende schaalniveau's.

Er wordt op deze punten geen volledigheid nagestreefd.

Ruimtelijke vertaling

In de casco-benadering wordt een verdeling gemaakt in laag- en hoogdynamische functies. Vervolgens worden deze in twee ruimtelijke eenheden geplaatst: het raamwerk en de gebruikruimte. De verdeling noemt Simons ook wel een 'sorteertruc' (mondelinge mededeling). Het zijn begrippen om de benadering aansprekend te maken. De populariteit van de begrippen doet vermoeden dat ze praktisch goed toepasbaar zijn. Ervaringen van planners wijzen op een hoog communicatieve gehalte van de begrippen.

Volgens Dauvellier (1991) en Van der Vlist (1991) zijn de casco-uitgangspunten, en de analyse met dynamiek, echter niet per definitie gebonden aan een onderscheid in twee gebieden. Vooral wanneer er in een gebied een grote verscheidenheid aan functies aanwezig is, wordt een verdeling in raamwerk en gebruikruimte minder vanzelfsprekend. Ook H+N+S (1993), De Hoog en Pols (1993) en Jansen (1992)

constateren dat het model van raamwerk en gebruiksruijnte niet overal voldoet. De situatie in een gebied vraagt soms meer dan twee zones. Toepassing van de casco-benadering, anders dan volgens 'de omschrijvingen' achten ze hiermee mogelijk. Dit tot ontevredenheid van bijv. Vissers (1993) die vindt dat de toevoeging van een 'intermediaire derde zone' de betekenis van het casco-concept eerder verzwakt dan dat ze deze versterkt.

Mijns inziens gaat een eventuele extra zonering echter niet om een intermediaire 'derde-zone (..) waarin de laagdynamische en hoogdynamische functies tot elkaar zijn veroordeeld' (Jansen, 1992). Bij zonering op basis van dynamiek is het zeer goed mogelijk dat verschillen in de ondergrond en/of functie-eigenschappen tot drie, of meer, zones leiden.

Achtergrond van de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte

Kerkstra wijst er op dat de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte een eigen geschiedenis hebben die in het beleid onvoldoende onderkend worden. Raamwerk en gebruiksruijnte in de casco-benadering bevatten in diens ogen normatieve uitgangspunten die terug te voeren zijn tot een kijk op de wereld. Deze uitgangspunten zijn in enkele publikaties omschreven (Kerkstra en Vrijlandt, 1988; Kerkstra, 1992). Kenmerkend in de visie is de verhouding tussen cultuur en natuur. Het uitgangspunt is dat er een grote tegenstelling tussen deze 'werelden' bestaat. De toenemende verdrukking waarin de natuur zich bevindt roept een toenemende behoefte op naar ongerepte natuur. Als onderbouwing wordt verwezen naar schrijvers en filosofen als Burch, Saint-Marc, Thomas en Toulmin. Dit verlangen naar de natuur wordt verder vertaald in uitgangspunten als: 'scheiding tussen onverenigbare functies is noodzakelijk', 'ruijnte maken voor de natuur', 'contrast tussen de wereld van de mens en de wereld van de natuur laten zien' en 'gebruik maken van de eigen creatieve potentie van de natuur'.

Deze uitgangspunten geven een extra betekenis aan de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte. Vanuit deze achtergrond is een discussie over een zonering van functies op grond van de analysefactor dynamiek minder relevant. Immers er wordt vanuit de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte dan al toegewerkt naar een verdeling van landbouw en natuur in verschillende ruimtelijke eenheden.

Opvattingen over de relatie tussen raamwerk en gebruiksruijnte

Volgens de Nota Landschap zijn de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte ontstaan als ruimtelijke weergave van de tweedeling laagdynamische en hoogdynamische functies. Vanuit deze herkomst wordt gesuggereerd dat het gaat om twee soortgelijke, gelijkwaardige ruimtelijke eenheden. Het landschap als twee-kamerappartement met in de ene kamer het raamwerk en in de ander de gebruiksruijnte. Sommige uitspraken in de Nota Landschap ondersteunen deze opvatting. Er wordt bijvoorbeeld gesproken over de relaties tussen raamwerk en gebruiksruijnte: 'raamwerk en gebruiksruijnte moeten in onderlinge samenhang ontwikkeld worden' en 'de maatvoering van gebruiksruijnten en raamwerk moeten (..) in belangrijke mate aan elkaar worden ontleend' (NOLA, p. 84). Verder wordt er gesproken over de situering en inrichting

van het raamwerk en van de gebruiksruijnte. Een voorbeeld van het laatste: *'met een goede situering en vormgeving leveren de gebruiksruijnten een eigen bijdrage aan de kwaliteit van het landschap'* (NOLA, p. 84).

Volgens een andere opvatting wordt het begrip raamwerk gebruikt met een betekenis van 'ruimtelijke structuur' waarbij in het midden gelaten wordt waardoor deze structuur wordt omgeven. Het landschap kan dan gezien worden als een- of meerkamerapartement waarbij de muren het raamwerk zijn en de ruimtes ertussen de gebruiksruijnte. Met deze invulling van het begrip raamwerk is het mogelijk om te spreken van situering en vormgeving van het raamwerk. Het is niet mogelijk om te spreken van situering van de gebruiksruijnte, dit is afhankelijk van het raamwerk. De oorsprong van het begrip casco als skelet in de bouw verwijst ook naar een dergelijk raamwerk.

Deze opvatting is naast de vorige opvatting aanwezig in de Nota Landschap. Er wordt bijvoorbeeld beweerd dat het raamwerk op verschillende schaalniveau's kan worden uitwerkt (NOLA, p. 82). Van de gebruiksruijnte wordt dit niet gezegd (zie verder).

Er wordt in de Nota Landschap geen duidelijk omschrijving gegeven van wat het raamwerk, of het landschappelijke raamwerk zoals het ook wordt genoemd, inhoudt. Het moet een *'duurzaam ruimtelijk kader'* bieden voor laagdynamische functies (NOLA, p. 82) dat *'niet al te letterlijk moet worden opgevat'* (NOLA, p. 90). Elders worden in de literatuur wel omschrijvingen gegeven van een raamwerk die m.i. bruikbaar zijn voor het gebruik van het begrip in landinrichting. Hier wordt een omschrijving genoemd uit De Poel e.a. (1992): *'een ruimtelijk raamwerk omvat die ruimtelijke elementen die voor de lange termijn de hoofdstructuur van een landschap bepalen of dienen te bepalen'*.

Raamwerk op verschillende schaalniveau's

De begrippen raamwerk en gebruiksruijnte zijn nauwelijks aan een schaal gebonden. Ze zijn op nationaal niveau (de ecologische hoofdstructuur), maar ook op lokaal niveau (singels in Rouveen, zie hoofdstuk 5) in te vullen.

In fig. 11 is zichtbaar dat er verschillende mogelijkheden zijn om binnen de tweedeling raamwerk en gebruiksruijnte te komen tot een differentiatie op een lager schaalniveau. Dit schema gaat er vanuit dat telkens differentiatie plaatsvindt binnen de grenzen van raamwerk en gebruiksruijnte zoals die in eerste instantie zijn aangebracht. Hiermee wordt niet duidelijk of het mogelijk is om een raamwerk of een gebruiksruijnte op verschillende niveaus uit te werken zodat er een nieuwe fijnmazige verhouding tussen raamwerk en gebruiksruijnte ontstaat.

Het antwoord op deze vraag hangt af van hierboven genoemde interpretaties van de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte. Met de eerstgenoemde opvatting, van een gelijkwaardig raamwerk en gebruiksruijnte, is een uitwerking over verschillende schaalniveau's m.i. niet mogelijk. Het is immers ondoenlijk twee zones in/door elkaar te laten vertakken zonder dat de beide netwerken, die dan ontstaan, helemaal versnipperd raken (zie fig. 13). Wanneer slecht één van de zones vertakt, is wel een samenhangende structuur mogelijk. In de praktijk gaat dit om het raamwerk.

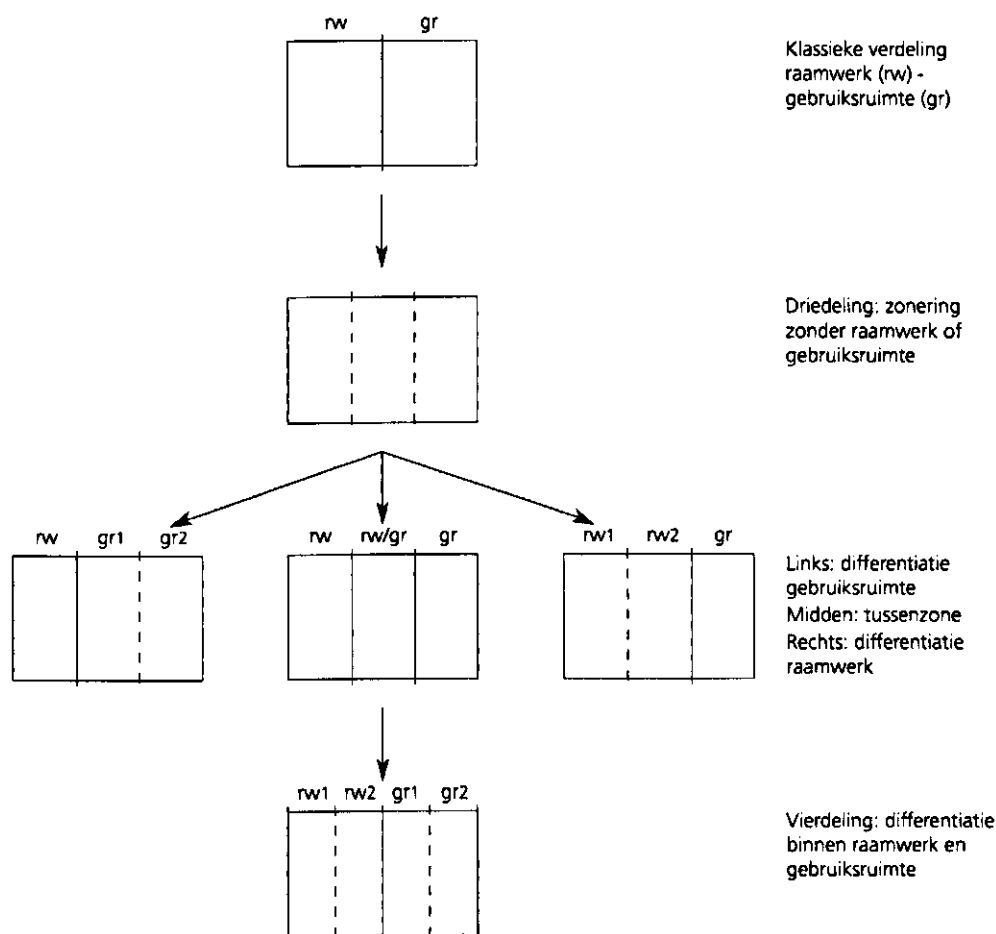

Fig. 11 Voorbeelden van differentiatie tussen het raamwerk en de gebruikersruimte

Om een hiërarchie tussen schaalniveau's tot stand te brengen is het dus goed om slechts het raamwerk als uitgangspunt te nemen. Wenst men echter toch te zien dat beide zones zich als twee netwerken vertakken, dan moet er wat veranderen aan het model. Een tweezijdige vertakking is namelijk wèl voor te stellen wanneer uitgegaan wordt van twee raamwerken die in een derde intermediaire -of onderliggende- ruimte vertakken. Met deze benadering wordt op de LUW geprobeerd om een uitwerking van de casco-benadering te ontwikkelen. Zij onderkennen daarbij een vertakt natuurlijk raamwerk en een cultureel netwerk van infrastructuur die respectievelijk vanuit de centra natuurgebied en stad vertakken, en elkaar kruisen in het landelijke gebied (Kerkstra, mond.med.)(fig. 12). Naast deze specifieke opvatting in de zin van netwerken kan een tweezijdige differentiatie ook gezien worden in een intermediaire derde ruimte, die bijvoorbeeld kan dienen als bufferzone (fig. 13).

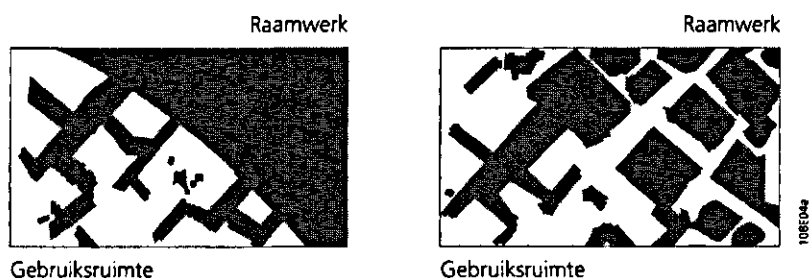

Fig. 12 Twee voorbeelden van differentiatie van raamwerk en/of gebruiksruimte

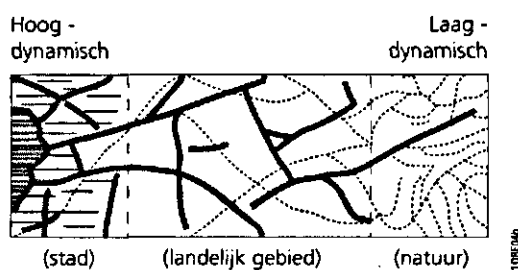

Fig. 13 Een derde onderliggende ruimte

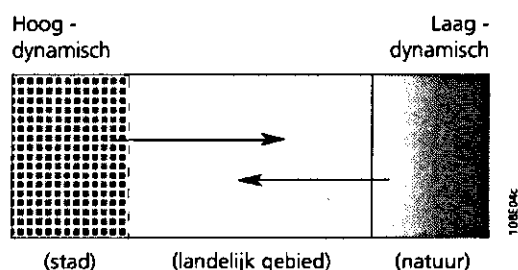

Fig. 14 Een derde ruimte als zonering

2.2.4 Analyseschema of oplossingsrichting

Binnen de casco-benadering wordt een onderscheid gemaakt in een analyseschema en een oplossingsrichting. In het analyseschema worden functiegroepen onderscheiden op basis van een analyse van de factoren tijd, onzekerheid en verantwoordelijkheid (Sijmons, 1992; Harms en Vlaanderen, 1992). De belangrijkste verdeelsleutel is 'ruimtelijke dynamiek'. Hiermee worden hoog- en laagdynamische functies gegroepeerd. In de oplossingsrichting worden functiegroepen geplaatst in een raamwerk en een gebruiksruimte (Sijmons, 1992; Harms en Vlaanderen, 1992).

Uit de voorgaande paragrafen blijkt dat het analyseschema geen duidelijke verdeelsleutel bevat. Het begrip dynamiek is niet duidelijk verwarring. Verder blijkt dat de

begrippen raamwerk en gebruikruimte veel mensen aanspreken maar ook een eigen geschiedenis hebben die los staat van het onderscheid hoog-, en laagdynamisch. Daarmee blijkt dat de relatie tussen het analyseschema en de oplossingsrichting niet erg duidelijk is. De oplossingsrichting komt niet vanzelfsprekend uit het analyseschema voort. Er kunnen landschappelijke raamwerken ontwikkeld worden zonder dat functies eerst zijn verdeeld op grond van 'hun' dynamiek.

De casco-benadering bestaat dus uit twee verschillende onderdelen, het analyseschema en de oplossingsrichting, die ook elk afzonderlijk in de planvorming gehanteerd kunnen worden.

2.2.5 De aspecten planning en architectuur, een verschil van mening

In discussies komt een verschil van mening naar voren over de relatie die de casco-benadering heeft tot de architectuur of vormgeving van het landschap. Op het meningsverschil wordt hier dieper ingegaan omdat het m.i. een fundamenteel dilemma is dat ook ingaat op de plaats die landschapsarchitectuur inneemt in de planvorming. Het is hiermee een voor landinrichting relevant vraagstuk. De vraag is: behelst de casco-benadering slechts planning van functies of gaat het ook (juist) om vormgeving. De discussie wordt belichaamd door Sijmons c.s.⁷ die de planningsopvatting vertolken en Kerkstra c.s.⁸ die een architectonische opvatting hebben.

De personen worden hier genoemd als kapstok voor hun opvattingen, die ook, mogelijk zelfs nadrukkelijker, door anderen gedeeld worden (zie ook aanhangsel 3).

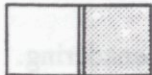
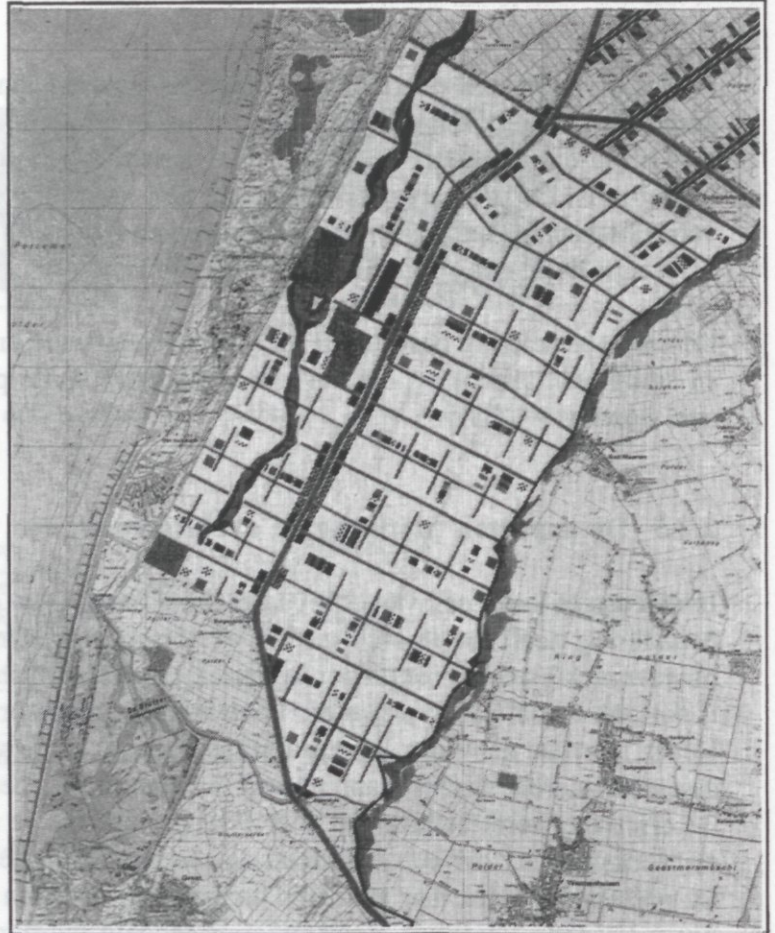
In de eerste opvatting wordt de casco-benadering gezien als een planningsbenadering. Deze wil men

onderscheiden van de latere, broodnodige, maar buiten de benadering staande, vormgeving. Dit gebeurt door terug te vallen op enkele basale principes: tijd, onzekerheid en verantwoordelijkheid. Aan de aanwezigheid van deze aspecten in de fysieke en maatschappelijke omgeving (of het landschap) worden principes ontleend die de wijze van planning kunnen sturen. Vanuit een theoretische benadering geeft Sijmons (1992) veel aandacht aan de doorwerking van de principes op allerlei manieren.

Het is kenmerkend dat deze opvatting zich richt op het scheppen van condities in plaats van het vastleggen van een vaste vorm (van Dooren, 1993). Voorbeeld hiervan zijn plannen als 'het Zijpe' (fig. 15) en voor het veenweidegebied (fig. 16). De vorm moet juist de uitkomst zijn van een ontwikkeling die met de casco-benadering mogelijk wordt gemaakt. Door deze benadering kan consequent worden omgesprongen met het begrip flexibiliteit. De eisen van de toekomst zijn namelijk principieel niet kenbaar.

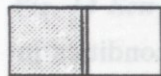
⁷volgens Kerkstra: 'de jongens uit Utrecht', daarmee verwijzend naar de afdeling Landschapsarchitectuur van Staatsbosbeheer, later de Directie Bos- en landschapsbouw van het ministerie van LNV, in de tweede helft tachtiger jaren'.

⁸de sectie landschapsarchitectuur van de vakgroep Ruimtelijke Planvorming, Landbouw Universiteit Wageningen.

regeling waterhuishouding

- * dubbel watersysteem (schoon en vuil)
- * een lichte kweldruk blokkeert contact tussen landbouwwater en grondwater en maakt gecontroleerde innundaties mogelijk (grondontsmetting).

ruimtelijke organisatie bollenproductie

- * aanvoer water uit "nuts"-natuurzone (duinmeertjes en wielen): *blauw*;
- * afvoer vuil water via collectieve zuivering: *rood*.

ZIJPE

De kop van Noord-Holland is het toneel van verspreide vestiging van bollenbedrijven. Dit gaat gepaard met het omspuiten van veengronden. In dit voorstel wordt verkent welke mogelijkheden aanwezig zijn om een attractief landschap te creëren middels een meer planmatige vestiging van deze productiesector. Inrichting van de gebruikruimte moet mogelijkheden bieden de scherpe milieu-eisen (gezamenlijk) op te vangen. Aanvoer van schoon water en centrale zuivering van vuil water zijn daarbij bepalend. Conservering van water in het raamwerk (binnenduinrand en Westfriese Ommelandsdijk) zorgt voor lichte kweldruk waardoor een milieu-vriendelijker wijze van grondontsmetting (inundatie) kavelsgewijs mogelijk wordt.

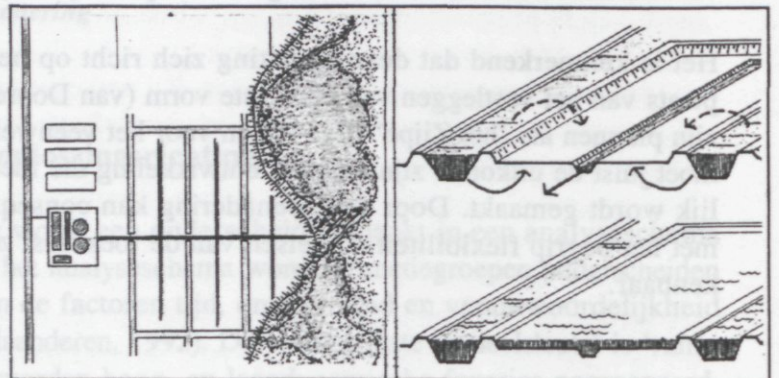

Fig. 15 Plan voor 'de Zijpe' (Sijmons, 1992)

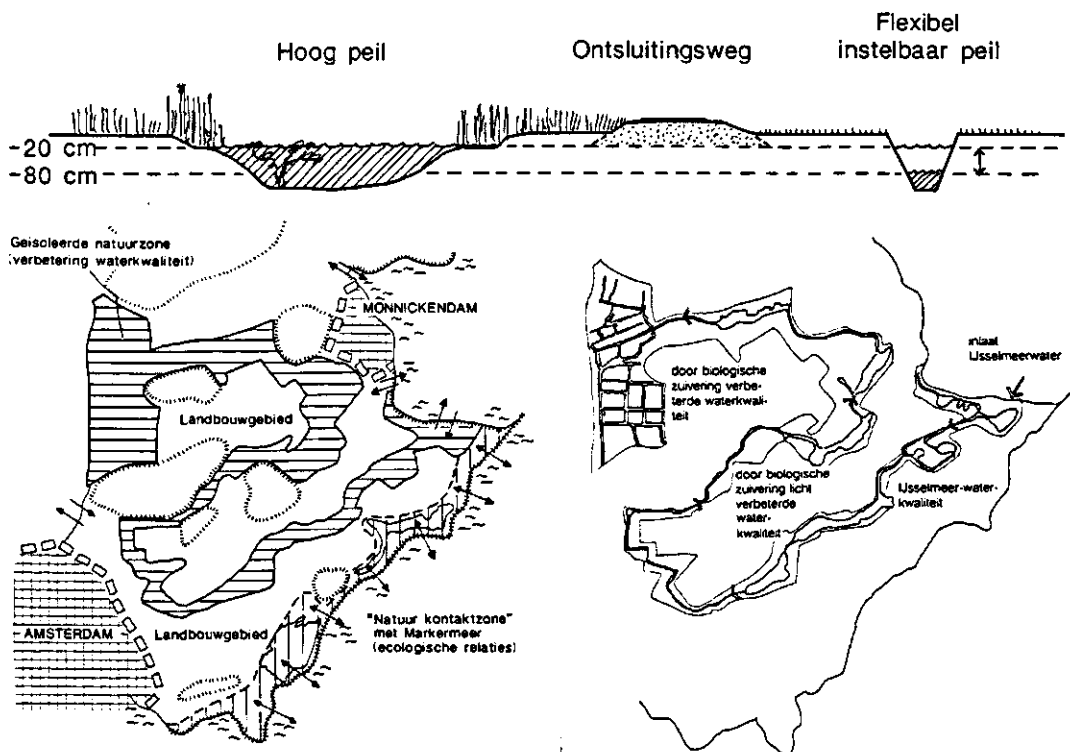

Fig. 16 Plan voor het veenweidegebied (Sijmons, 1992)

In de architectonische opvatting wil men niet blijven hangen in een theoretische omschrijving van de casco-benadering. Men wil al vormgevend naar de praktijk toe zonder al te veel abstracties over functies en functieverhoudingen. Er wordt gezegd: 'kijk naar het landschap, wat wil je en wat zie je daar?'. Vanuit de casco-benadering worden oplossingen op het landschap geprojecteerd. Vervolgens is hiermee de casco-benadering aan het landschap af te lezen.

Kerkstra stelt in 1992 dat de casco-benadering, gekoppeld aan drie normatieve denkbeelden -'dualiteit, verandering, eigen creatieve potentie van de natuur'- tot architectonische expressie moet komen alvorens de benadering beeldend gestalte krijgt. Gesuggereerd wordt, in tegenstelling tot de planningsopvatting, dat de uitgangspunten architectonische principes worden die daarmee inherent zijn aan de casco-benadering. Een gevolg van dit standpunt is dat men niet probeert de casco-uitgangspunten te begrenzen tot een specifiek *ordenings*-traject. De uitgangspunten klinken door tot in de uiteindelijke vormgeving (fig. 2.5).

Doordat planningsconcept en vormconcept hand in hand gaan en uiteindelijk leiden tot een vorm, een eindbeeld, wordt de casco-benadering, bij de architectonische opvatting, op het eerste gezicht toegankelijk. Een leek kan een voorstelling maken van de casco-benadering. Wanneer de benadering zich uit in beelden, biedt toetsing via de schoonheid van het landschap mogelijk houvast bij evaluatie van de benadering. Een bezwaar hiervan is dat men het risico loopt te blijven steken in een voorbeeldgewijze uitleg. Er wordt via eindbeelden gesuggereerd dat er standaard-oplossingen

zijn voor bepaalde gebieden. Wanneer men zich baseert op planningsprincipes en op abstracte ontwerpuitgangspunten is slechts één mogelijke eindsituatie echter niet erg geloofwaardig (zie hiervoor Opdam, 1991⁹). Bovendien verdwijnt de theoretische onderbouwing enigszins uit het zicht. Uitgangspunten en principes die ten grondslag liggen aan de casco-benadering worden minder inzichtelijk omdat ze een rol spelen in een lang traject waarin, zeker in de vormgeving, ook andere uitgangspunten een rol zullen spelen.

Er zijn verschillen in opvattingen. De een, Sijmons, neemt een standpunt in over de ruimtelijke organisatie van door de mens en door de natuur geïnduceerde processen. De ander, Kerkstra, wijst op normatieve uitgangspunten achter dit standpunt die in de vorm zichtbaar zullen zijn en hij neemt bovendien een landschapsbeeld als uitgangspunt om naar toe te redeneren.

Ondanks deze verschillen in opvattingen van de benadering, is er ook overlap. Je kan je afvragen hoever de meningen uit elkaar liggen en of er over één benadering gesproken kan worden. Sijmons probeert een theoretisch model te creëren maar heeft misschien toch, evenals Kerkstra, een praktisch eindbeeld voor ogen waarin de planningsprincipes herkenbaar zijn in het beeld. Kerkstra streeft rechtstreeks naar het eindbeeld toe maar wijst na veel waarom-vragen toch op een planningstheoretische onderbouwing.

Tijdens de analyse van toepassingen van de casco-benadering wordt mogelijk zichtbaar hoe de verschillen tussen de opvattingen zich manifesteren en kan een standpunt ingenomen worden in deze discussie. In de analyse kan gekeken worden naar de invloed die uitgangspunten van de casco-benadering hebben op de ruimtelijke organisatie van functies en/of op de vormgeving. Begrippen als 'contrast' en 'concentratie' bieden daarvoor aanknopingspunten. Er zal ook gelet worden op de doorwerking van planningsprincipes in het uiteindelijke beeld van de plannen.

2.2.6 Conclusies over onduidelijkheden

T.a.v. 'dynamiek'

- Het begrip dynamiek is nog onduidelijk.
- Ordening uitsluitend op basis van dynamiek negeert belangrijke zaken als 'richtdoelen' en 'verenigbaarheid' van functies. Naast dynamiek vervullen ook andere factoren een belangrijke rol in de analyse.
- Mogelijk biedt het meer algemene begrip verenigbaarheid van functies een perspectief om tot een ordening van functies te komen. Hierbinnen kan dynamiek een rol spelen.

T.a.v. 'raamwerk en gebruiksruimte'

⁹ook Van der Vlist (1991) wijst op de aaneenschakeling van functioneel ruimtelijke structuur met de visueel waarneembare structuur.

- Het raamwerk en de gebruiksruimte zijn twee eenheden waarin de laag- en hoog-dynamische functies geplaatst worden. Het blijkt ook mogelijk te zijn dat op basis van verschillen in de ondergrond en in functie-eigenschappen drie of meer zones ontstaan.
- De begrippen raamwerk en gebruiksruimte hebben een eigen oorsprong vanuit enkele normatieve uitgangspunten. Kenmerkend zijn 'het contrast tussen natuur en cultuur' en de neiging om dit contrast in de inrichting tot uitdrukking te brengen. Wanneer deze uitgangspunten sterk op de voorgrond treden wordt zonering van functies op basis van dynamiek minder belangrijk.
- Er bestaan verschillende opvattingen over de verhouding tussen de begrippen raamwerk en gebruiksruimte. Het is mogelijk de begrippen te zien als twee gelijkwaardige ruimtelijke eenheden waarbij in elke eenheid andere functies zijn gelokaliseerd. Het is ook mogelijk om het raamwerk als een duidelijke ruimtelijke eenheid te zien waarbij de gebruiksruimte de periferie ervan vormt.
- De begrippen raamwerk en gebruiksruimte zijn op vele niveaus toepasbaar. Een uitwerking van een raamwerk op verschillende onderling verbonden schaalniveau's is vooral mogelijk in de tweede opvatting van de relatie tussen raamwerk en gebruiksruimte: het raamwerk als begrensde ruimtelijk eenheid en de gebruiksruimte als periferie. Bij een gelijkwaardigheid tussen raamwerk en gebruiksruimte vereist differentiatie op een lager schaalniveau een derde intermediaire ruimte waarin beide eenheden kunnen vertakken zonder elkaars structuur te doorsnijden.

T.a.v. 'planning en architectuur'

Er zijn verschillende opvattingen over het domein waartoe de casco-benadering behoort. Volgens een *planningsopvatting* spreekt de casco-benadering zich uit over de ordening van functies en hiermee over de ruimtelijke organisatie van maatschappelijke en natuurlijke processen. Volgens een andere opvatting zijn ook normatieve uitgangspunten achter de *planningsopvatting* van belang. Deze zullen in de *vorm* zichtbaar zijn. Bovendien wordt in deze opvatting het landschapsbeeld als richtdoel genomen om naar toe te redeneren.

T.a.v. 'analyseschema en oplossingsrichting'

In de casco-benadering wordt een analyseschema en een oplossingsrichting onderscheiden. Met het analyseschema wordt een verdeling in hoog- en laagdynamische functies gecreëerd. De oplossingsrichting plaatst deze functies in een raamwerk en een gebruiksruimte. Het blijkt dat de oplossingsrichting niet vanzelfsprekend voortkomt uit de analyse met dynamiek. Bovendien heeft de oplossingsrichting met de begrippen raamwerk en gebruiksruimte een eigen achtergrond los van het analyseschema. Hieruit wordt geconcludeerd dat de twee onderdelen van de casco-benadering, het analyseschema en de oplossingsrichting, ook losgekoppeld kunnen worden.

Tijdens de analyse van toepassingen van de casco-benadering wordt bekeken hoe de begrippen toegepast worden in Landinrichtingsprojecten. Waar mogelijk zal dan een standpunt ingenomen worden tegenover gesignaleerde onduidelijkheden. In hoofdstuk 8 worden deze conclusies herhaald en aangevuld met conclusies uit de projecten. Vervolgens worden er ook aanbevelingen gedaan.

2.3 Een onderscheid tussen drie aspecten

Planning en beheer

In paragraaf 2.2.5 is een verschil besproken tussen twee aspecten van de casco-benadering: het aspect 'planning van functies' en het aspect 'vormgeving'. Er is in het aspect 'planning van functies' ook een onderscheid aanwezig tussen planning op basis van functiekenmerken, in relatie tot de ondergrond, en planning op basis van beheerkenmerken. Met andere woorden kan er gesproken worden over een hantering van fysiek-ruimtelijke verschilsituaties (dynamiek) en maatschappelijk-organisatorische verschilsituaties (maatschappelijke instituties versus particulieren). Het is te typeren als een verschil tussen de aspecten planning en beheer van de casco-benadering.

Deze aspecten planning en beheer hebben veel met elkaar te maken. Wanneer er een verdeling van functies is gemaakt op basis van dynamiek moeten er ook (potentiële) beheerders aan verbonden worden. Aan de aspecten zijn echter eigen uitgangspunten gekoppeld, gericht op verantwoordelijkheid en organisatie van beheer. Deze uitgangspunten zijn ook sturend bij het ordenen van functies.

Planning, beheer en vormgeving

Samen genomen zijn de aspecten planning, beheer en vormgeving gesignaleerd waarmee de casco-benadering geassocieerd wordt.

De drie genoemde aspecten van de casco-benadering zijn te zien als drie 'velden van uitgangspunten'. Mogelijk kan door het onderkennen van verschillende interpretaties de discussie over de casco-benadering verheldert worden. De drie aspecten dienen tevens als houvast bij het bestuderen van de casco-benadering in landinrichting.

Een karakterisering van de drie aspecten van de casco-benadering is:

Planning Een visie op de onderverdeling (of compartimentering) en bestemming (of ordening) van functies op een zodanige wijze dat het toekomstige functioneren gewaarborgd is. Extra aandacht kan gelegd worden bij functies die bijzonder waardevol gevonden worden of die extra bescherming behoeven zoals de natuur. Onderverdeling gebeurt op basis van (1) een ruimtelijke scheiding van functies die elkaar negatief beïnvloeden in twee zones; (2) een ruimtelijke verweving van functies die elkaar niet negatief beïnvloeden; (3) een onderlinge functionele afstemming (verweving) van de twee zones, liefst zo dat ze elkaar ondersteunen (zie bijv. Sijmons, 1992).

Ordening gebeurt op basis van (1) verschillen in mate van dynamiek; (2) patroonkenmerken (bodem, water etc.); (3) ecologische relaties (naar Vissers, 1993).

Kenmerken van het planningsaspect:

- functionele analyse van de ruimtelijke dynamiek
 - (— afweging van verschillende behoeften t.a.v. ontwikkelingstijd)
 - (— afweging van verschillen t.a.v. onzekerheid in ontwikkeling)
- relateren van functie-eigenschappen aan het abiotisch systeem
- scheiding / polariteit functies met verschillende dynamiek
- groeperen functies met overeenkomstige dynamiek

Beheer Het gaat om de lange termijn organisatie van functies wat betreft eigendom, onderhoud en beheer. Efficiency, verantwoordelijkheid en geld spelen een grote rol.

Kenmerken van het beheeraspect.

- afweging kosten en efficiency van beheer
- afweging maatschappelijk belang en verantwoordelijkheid
- verdeling: efficiënt beheerbare eenheden met groot algemeen maatschappelijk belang naar overheid (of grote eigenaren) en minder efficiënt door overheid beheerbare eenheden van weinig algemeen maatschappelijk belang naar particulieren.

Vormgeving Er worden overwegingen gehanteerd die, los van plannings- of beheersoverwegingen, gericht zijn op de toekomstige vorm van het landschap. Deze overwegingen komen voort uit enkele normatieve uitgangspunten over de positie van de mens ten opzichte van de natuur.

Kenmerken van het vormgevingsaspect:

- huidige en toekomstige visueel-ruimtelijke kwaliteiten richtinggevend voor functie ordening
- hoofdlijnen van de landschapsstructuur worden versterkt
- abiotiek is richtinggevend op macroniveau
- grote eenheden zijn mooier/ handiger dan kleine eenheden
- contrast tussen natuur en cultuur dient tot uiting te worden gebracht

Binnen het vormaspect worden kenmerken genoemd die overlappen met de aspecten planning en beheer.

Overigens is er nog een vierde aspect van de casco-benadering te onderscheiden: een aspect met een visie op *de sturende rol van de overheid*. Er wordt bewust gekozen om de aandacht van het beleid te beperken tot aspecten die een cruciale rol spelen in de ruimte, de zogenaamde hoofdlijnen. Hierdoor wordt de rol van de overheid niet te veel belast en er ontstaat flexibiliteit voor de lange termijn. De keuze tot beperking van de rol van de overheid wordt gemaakt los van ruimtelijke argumenten. Onder casco-planning worden de overwegingen echter uitgesproken in o.a. de R.P.D.voorbeeldplannen voor de gemeenten Nuenen (van Schaik e.a., 1993) en Roden-Norg (Terpstra en de Bruijn, 1993).

Dit beleidsaspect speelt in landinrichting ook een rol. Er wordt immers land ingericht, investeringen voor de middellange termijn vinden plaats waar anderen mee verder moeten. Toch is in deze studie de sturingsinterpretatie van de casco-benadering niet apart meegenomen. Vooral het planningsaspect en het beheeraspect zijn namelijk te zien als ruimtelijke interpretaties van de casco-benadering als sturingsbenadering.

Onderzoeksdeel B

Projectenstudie

'Er is nog nooit een tijdperk geweest, hoe onbeschaafd of primitief ook, waarin de liefde voor landschappen zich niet op de een of andere wijze heeft gemanifesteerd'
John Constable, in: Keith Thomas, *Het verlangen naar de natuur* (1990).

3 Werkwijze in de projectenstudie

3.1 Werkwijze projectenstudie

In onderzoeksdeel B worden drie landinrichtingsprojecten beschreven waarin de 'casco-benadering' is toegepast.

De omschrijvingen omvatten allereerst een algemeen deel dat inzicht geeft in de natuurlijke werking, het gebruik en de vorm van het gebied (Van den Berg e.a., 1992). Knelpunten in de inrichting, wensen en tevens relevante planologische uitspraken worden genoemd.

Daarna wordt het meest recente plan beschreven (paragraaf 4.2, 5.2 en 6.2). Dit gebeurt aan de hand van enkele aspecten die in de planvorming zijn te onderscheiden: planning, beheer en vormgeving. Deze aspecten komen voort uit onderzoeksdeel A (hoofdstuk 2). Ze hebben hier een dubbele betekenis. Het zijn aspecten die in alle landinrichtingsprojecten een rol spelen. Deze aspecten dienen echter ook als kapstok voor specifieke opvattingen over de casco-benadering. In de projecten worden de aspecten 'breed' gehanteerd zonder een groot onderscheid te maken tussen beide betekenissen van de aspecten. Later, in hoofdstuk 7, wordt het specifieke casco-gehalte per aspect besproken.

In een derde paragraaf (4.3, 5.3 en 6.3) wordt telkens gekeken naar de wijze waarop het plan is ontstaan en welke veranderingen het heeft ondergaan gedurende het proces van planvorming.

Vervolgens wordt aan de drie projecten een waardering gekoppeld. Deze komt tot stand via toetsing van het plan aan de kwaliteitsbegrippen uit de Nota Landschap: duurzaamheid en identiteit. Bij de evaluatie wordt een uitwerking van deze begrippen

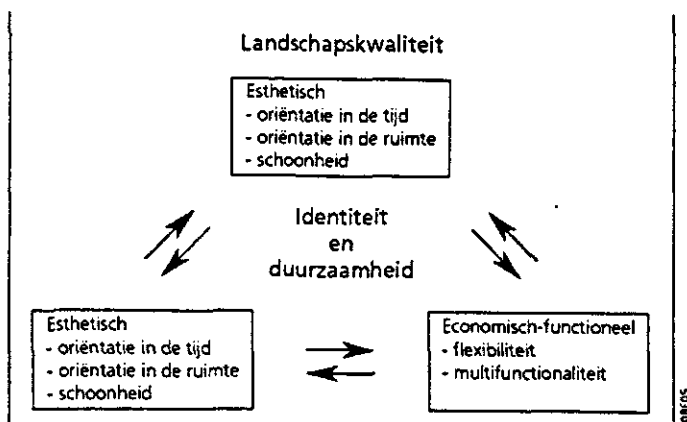

Fig. 17 Kwaliteitsbegrippen uit de Nota Landschap

gehanteerd die is samengesteld uit een lijst van aandachtspunten van de Landinrichtingsdienst, samen met begrippen en aandachtspunten uit de Nota Landschap. De uitwerking is opgenomen in aanhangsel 4. Bij de waardering wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande planevaluaties.

Bij het bestuderen van landinrichtingsprojecten is gekozen voor een beschrijvend onderzoek. Er vindt geen vergelijking plaats van projecten met en projecten zonder casco-benadering. Dit zou idealiter de beste aanpak zijn in een onderzoek als dit. Het is om twee redenen niet gedaan:

- 1 het is onmogelijk projecten te vinden die verschillen wat betreft planningsbenadering maar die verder gelijk verondersteld mogen worden. Dit maakt een vergelijking moeilijk.
- 2 Een beperking tot slechts enkele projecten was om praktische redenen noodzakelijk.

In hoofdstuk 7 worden de verschillende projecten naast elkaar gezet. Kenmerkende overeenkomsten en verschillen worden in overzichtsschema's zichtbaar gemaakt. Opvallende overeenkomsten en verschillen worden besproken.

Bij de vergelijking van projecten worden enkele vragen gehanteerd, die een uitwerking zijn van de onderzoeksvraag B1 in paragraaf 1.2.

Deelonderzoeksvragen t.a.v. B1:

- In hoeverre is de casco-benadering in de drie projecten expliciet gehanteerd?
- Op welke wijze is de casco-benadering in de drie projecten aanwezig?
 - Hoe zijn de aspecten planning, beheer en vormgeving te onderscheiden?
 - Zijn er aspecten dominant?
- Welke factoren zijn van invloed op het succes van planvorming in relatie tot de casco-benadering?

Kernbegrippen in de projectvergelijking

Ruimtelijke planvorming het voorbereiden, ontwerpen en vooraf toetsen van plannen voor bestemming, inrichting en beheer teneinde de leefomgeving af te stemmen op maatschappelijke wensen (Van den Berg et al, 1992).

Hier worden *planning*, *beheer* en *vormgeving* bedoeld als aspecten van ruimtelijke planvorming.

Planning wordt hier gedefinieerd als: bestemming en inrichting.

- *bestemming* (procedureel) de wijze waarop het gebruik van de ruimte, als deel van het aardoppervlak, overeenkomstig de met maatschappelijke activiteiten en intenties verbonden aanspraken en voorwaarden, maar met inachtneming van fysiek-ruimtelijke annex natuurlijke mogelijkheden en beperkingen, voor kortere of langere tijd wordt vastgelegd; c.q. de wijze waarop er aan de ruimte een meer of minder permanente bestemming wordt gegeven (Kleefmann, 1990).
- *inrichting* (procedureel) de wijze waarop de ruimte, overeenkomstig de met de gegeven bestemming samenhangende aanspraken en voorwaarden, via technische ingrepen wordt geconditioneerd en in samenhang hiermee en met inachtneming van aspecten van verwijzing, bewust wordt vormgegeven (Kleefmann, 1990).
Inrichting wordt, als onderdeel van planning, beperkt tot het conditionerend aspect.

Beheer: het in stand houden van het bestemde en ingerichte gebied door gerichte maatregelen (Werkgroep Herziening Cultuurtechnisch Vademecum, 1992).

In tegenstelling tot planning en vormgeving is beheer geen vorm van organiserend handelen. Wel een verband hiermee aangezien onder beheer de instandhouding van de ruimtelijk organisatie wordt verstaan (Kleefmann, 1990).

Vormgeven is een aspect van het ontwerpen, waarbij het ontwerp wordt uitgewerkt in concrete vorm-, kleur en materiaalvoorstellen (Van Nieuwenhuijze et al., 1986).

3.2 Keuze van projecten

In dit onderzoek staan plannen centraal die binnen landinrichtingsprojecten zijn gemaakt. Gezien de doelstelling zou het ideaal zijn om plannen te bestuderen die al uitgevoerd zijn of die in een stadium van uitvoering zijn en waarbij de toedeling al is geschied. Slechts dan kan de doorwerking van het concept naar de realiteit besproken worden.

Voorbereiding en uitvoering van landinrichtingsprojecten duren gemiddeld 28 jaar (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1993). Principiële planningsdiscussies en fundamentele keuzes kunnen pas na zeer lange tijd in de werkelijkheid geëvalueerd worden. Er ontstaat hierdoor voor dit onderzoek een noodzakelijke beperking tot planmateriaal. Gezocht is naar plannen die zo ver mogelijk in de procedure zijn gevorderd en waarin al uiteenlopende belangen afgewogen zijn. De projectanalyse heeft betrekking op het laatste plan.

Er zijn in eerste instantie 6 landinrichtingsprojecten gekozen in de zandgebieden waar, ook al werd deze term niet altijd gehanteerd, met de casco-benadering gewerkt werd. De zandgebieden zijn gekozen omdat de casco-benadering in deze gebieden ontwik-

keld is. De zandgebieden zijn overigens ruim geïnterpreteerd. Enkele projecten liggen op de rand van zand naar klei en/of naar veen.

Projecten die in eerste instantie in het onderzoek zijn betrokken:

<i>project</i>	<i>fase</i>
Lievelde (GLD)	ontwerpplan; de inspraak op komst
Roden-Norg (D)	voorontwerpplan
Rouveen (O)	voorontwerpplan
Hengelo-Zelhem (GLD)	casco planwijziging bij uitvoering
Halle-Wolfersveen(GLD)	voorontwerpplan
Twijzel-Buitenpost (F)	concept-ontwerpplan

Uiteindelijk zijn de projecten Roden-Norg, Lievelde, Rouveen verder bestudeerd. Bij deze projecten is duidelijk met de casco-benadering gewerkt. De gekozen projecten zijn ruilverkavelingen (Lievelde en Rouveen) en een herinrichting (Roden-Norg). Twijzel-Buitenpost is afgevallen omdat de casco-benadering hier relatief weinig duidelijk aanwezig was. Halle-Wolfersveen is afgevallen omdat het een ruilverkaveling met een administratief karakter is. Hierdoor zijn er in dit project relatief weinig financiële middelen om in te zetten. Hengelo-Zelhem is afgevallen omdat het een planwijziging is. Het oude plan is voor een groot deel uitgevoerd. De projecten zijn afgevallen omdat ze relatief moeilijk vergelijkbaar waren met de gekozen projecten.

4 Project Roden - Norg

gemeenten:	Roden en Norg
provincie:	Drenthe (noord)
inwoners:	± 13.000
start:	1982 / 1984
type:	herinrichting
grootte:	13.100 ha.

4.1 Uitgangssituatie

4.1.1 Natuurlijke werking van het gebied

Ontwikkeling

De grote structuren in de natuurlijke opbouw kunnen herleid worden op processen tijdens de ijstijden. In de voorlaatste ijstijd is over het hele gebied potklei afgezet. In de hierna volgende ijstijd is over de potklei keileem afgezet, dat de basis van het Drents Plateau vormt. Ten noorden van Roden komt de potklei nog dagzomend aan de oppervlakte op plaatsen waar het kleileemplateau overgaat in het noordelijke zeekleigebied.

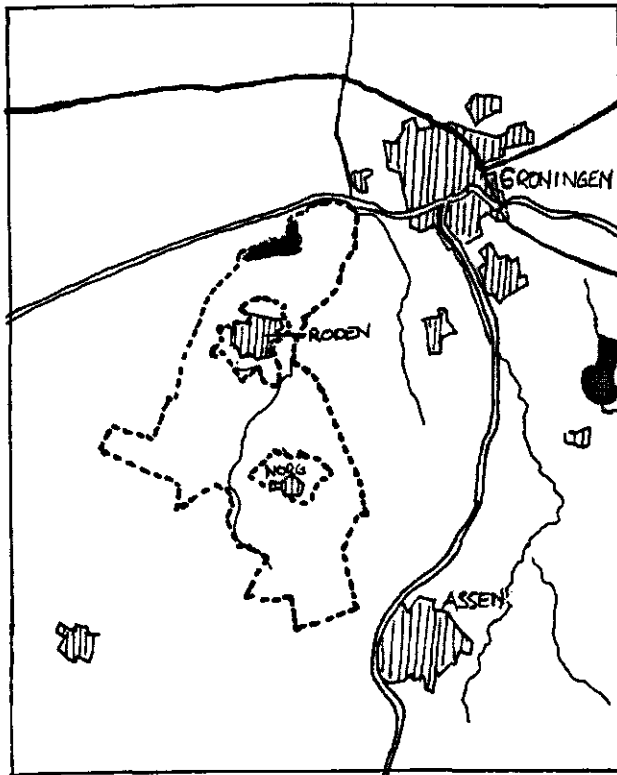

Fig. 18 Ligging van het projectgebied Roden-Norg

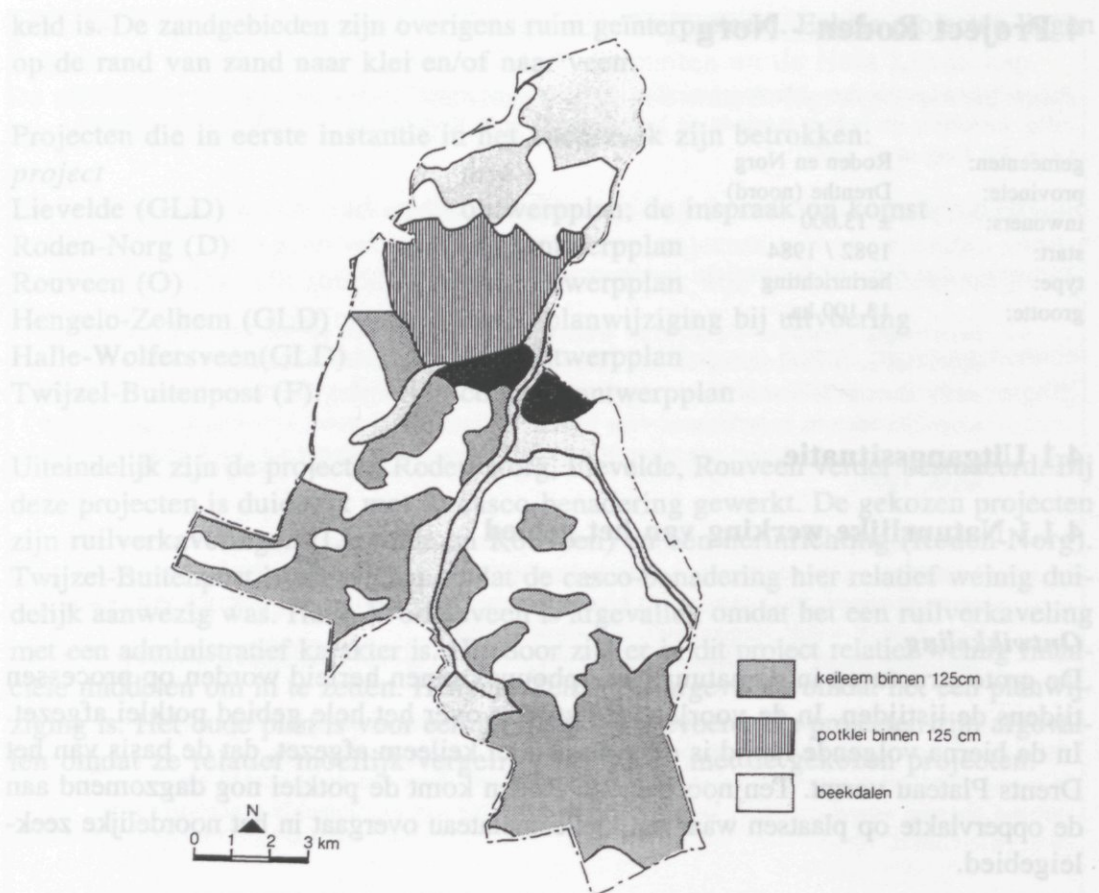

Fig. 19 Keileemplateau (naar Slabbers en Vrijlandt, 1985)

In het post-glaciaal werden dalen uitgeslepen en werd het landschap met dekzanden overstoven. De dekzandlaag is nergens meer dan 2 meter dik. In het Holocene is vervolgens op grote schaal veen gevormd. In het noordelijke deel van het gebied ontstond laagveen, dat door het rijzen van de zeespiegel in de Middeleeuwen werd afgedekt met een dunne laag zeeklei. Ook in de beekdalen ontstond laagveen. In het zuidelijk en westelijk deel van 'Roden-Norg' kwamen twee hoogveencomplexen tot ontwikkeling. Dit zijn respectievelijk het veengebied Veenhuizen-Smilde, waarvan het Fochteloërveen een restant is, en het volledig ontgonnen veengebied van het huidige Oost-Indië.

Geomorfologie en hydrologie

Als gevolg van deze ontstaansgeschiedenis zijn er aanmerkelijke verschillen in bodemopbouw te vinden. Op grote delen van het Drents Plateau liggen veldpodzolen met plaatselijk enkeerdgronden en een enkele duinvaaggrond. In de beekdalen liggen meer moerige bodems en in het lage noordelijke deel liggen veengronden.

Er zijn op twee niveaus gradiënten aanwezig: op het hoogste niveau de overgang van keileemplateau naar het noordelijk zeekleigebied; op een lager niveau van dekzandplateaus naar de beekdalen. Op beide gradiënten zijn nog vele tekenen van kwel

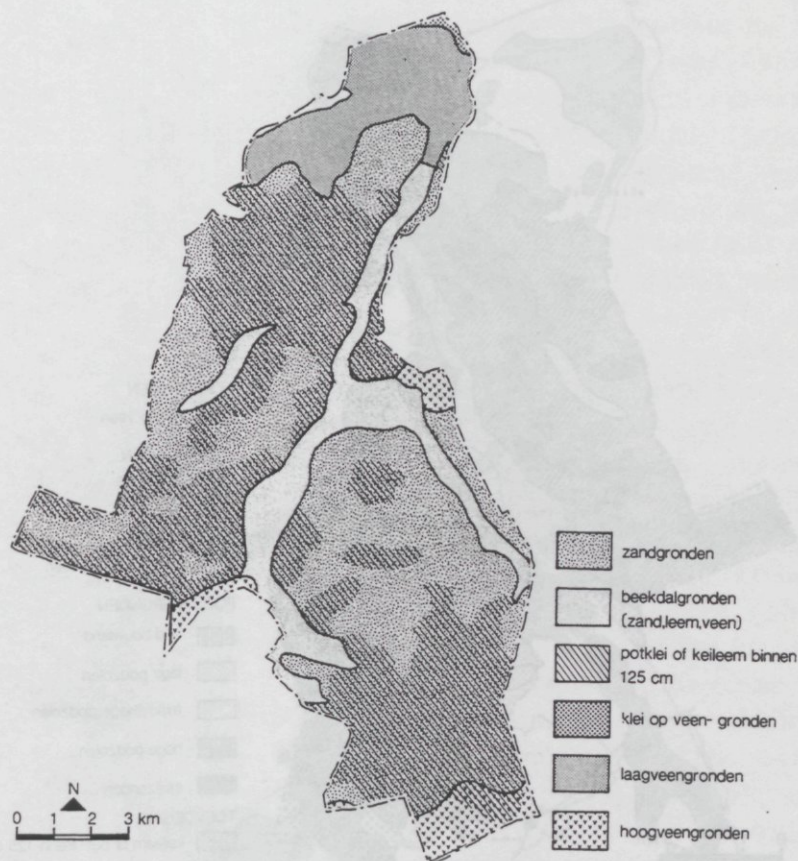

Fig. 20 Vereenvoudigde grondsoortenkaart (naar Slabbers en Vrijlandt, 1985)

zichtbaar. Voor een groot deel bevindt deze zich in gebieden die als natuurreservaat bestemd zijn (zie verder). Plaatselijk zijn weerstandbiedende lagen (vooral potklei) aanwezig die de grondwaterstroming sturen en verhinderen dat regionale kwel naar boven komt. In het potkleigebied vindt voeding van grondwater dan ook plaats door lokale, relatief sterk fluctuerende, grondwatersystemen. Elders meer door (sub)regionale grondwaterstromen (Everts en De Vries, 1986). Door grondwaterwinning wordt een kwelstroom verhinderd op de grote gradiënt van keileemplateau naar zeeklei. De beken ontspringen in het zuidelijke deel van het gebied en stromen in noordelijke richting af. Afwatering vindt plaats op het Peizerdiep. In het zuiden en noorden kan water ingelaten worden. Het oppervlaktewater is op veel plaatsen vervuild met mineralen.

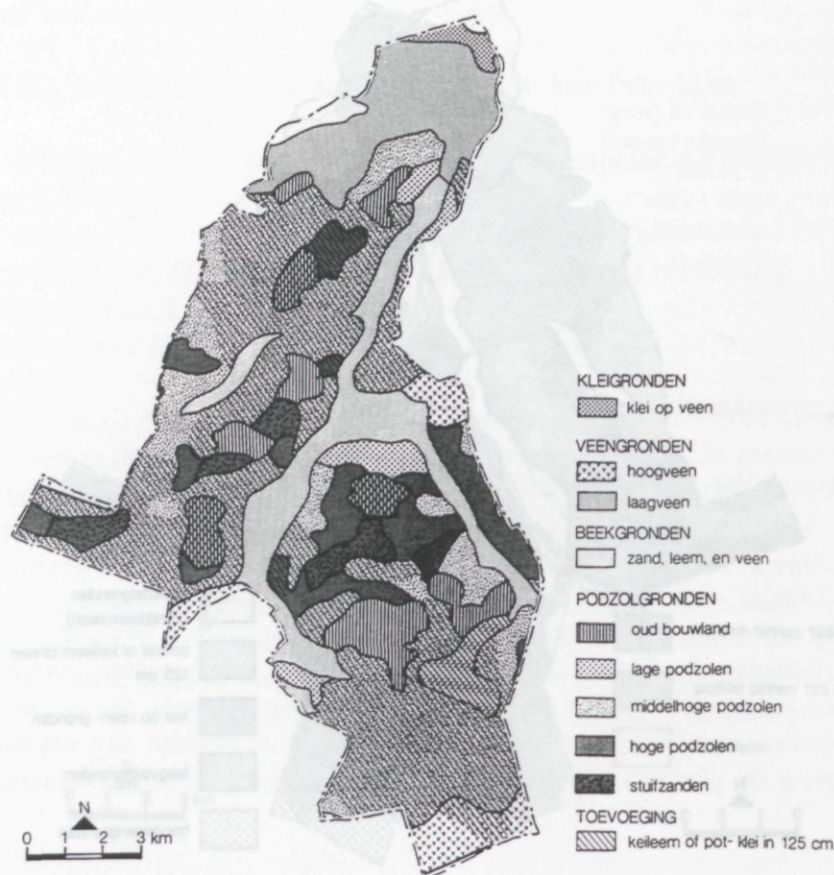

Fig. 21 Vereenvoudigde bodemkaart (naar Slabbers en Vrijlandt, 1985)

4.1.2 Gebruik van het gebied

Historisch grondgebruik

Het menselijk gebruik in het gebied Roden-Norg kent een lange geschiedenis. Er zijn bewoningssporen gevonden uit de zogenaamde Oude Steentijd (<9000 geleden). Vondsten uit latere millennia, o.a. het Neolithicum (5500-3600 jaar geleden) toen de landbouw intrad, duiden zelfs op een intensieve bewoning. Vondsten zijn vooral gedaan op de overgang van de hogere gronden naar de beekdalen (Slabbers en Vrijlandt, 1985). Volgens Spek (1993) ontstonden de eerste nederzettingen op de arme zandgronden. Op deze plekken was het bos reeds open, gronden konden waarschijnlijk relatief makkelijk ontgonnen worden. Later verschoven de nederzettingen naar het keileemplateau waar men rijkere gronden ging bewerken. Hier ontstonden de esgronden, akkers waarvan de bodemvruchtbaarheid na de Middeleeuwen op peil werd gehouden door toevoeging van mest, strooisel en heideplaggen. Dit gebeurde op gronden met een gunstige waterhuishouding, dat wil zeggen niet te nat. Met name door de plaggen werden de typische essen gevormd met een bolvormig oppervlak. Op de

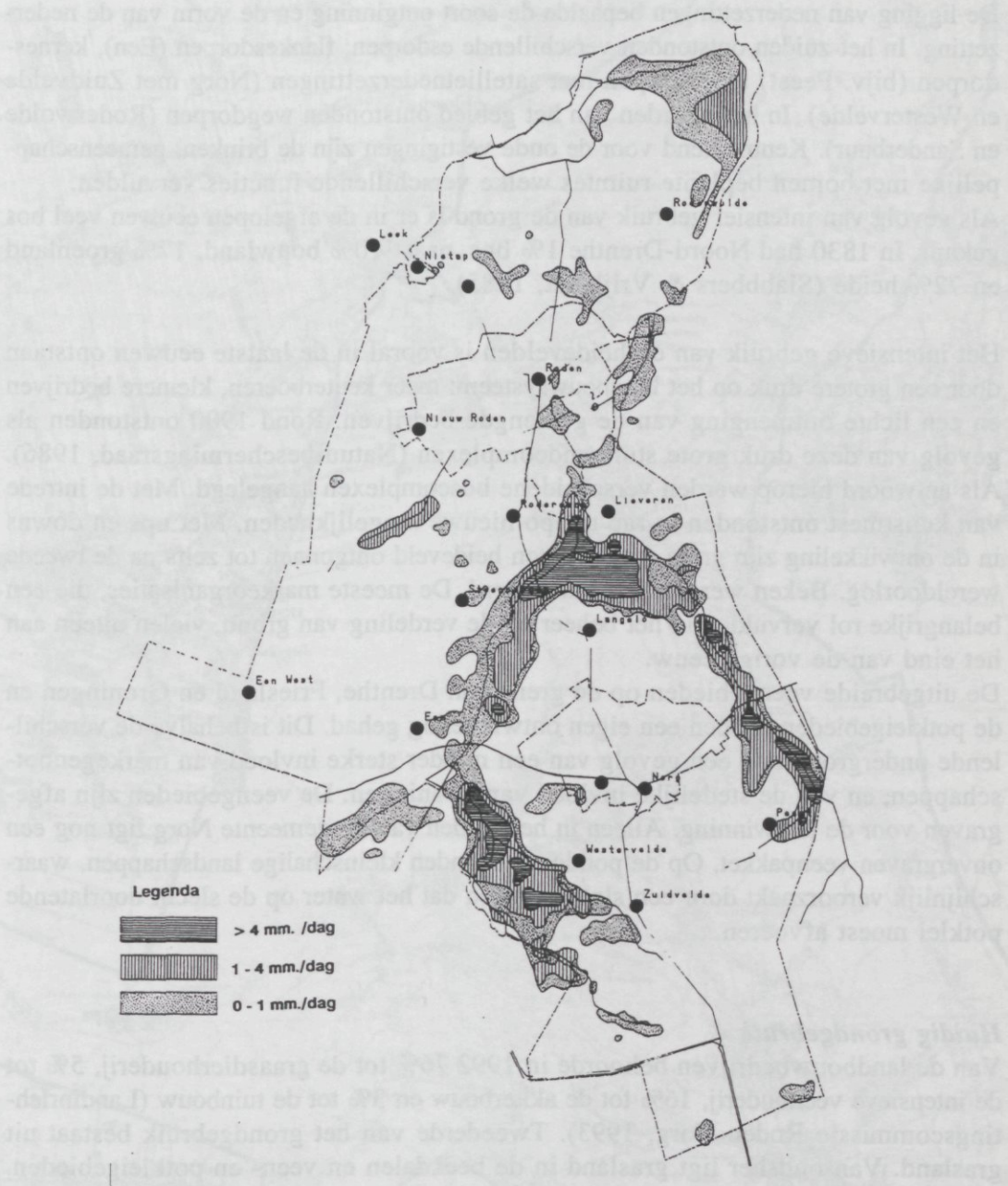

Fig. 22 Kwel, gemiddeld over 1981 tot en met 1988 (LIC Roden-Norg, 1993)

hogere zandgronden ontstonden door afvoer van nutriënten de heidevelden. De beekdalen werden gebruikt als weide en hooiland. Voor de beekdalen was geen mest beschikbaar waardoor deze relatief voedselarm werden (Slabbers & Vrijlandt, 1985).

De ligging van nederzettingen bepaalde de soort ontginning en de vorm van de nederzetting. In het zuiden ontstonden verschillende esdorpen: flankesdorpen (Een), kernesdorpen (bijv. Peest) en esdorpen met satellietnederzettingen (Norg met Zuidvelde en Westervelde). In het noorden van het gebied ontstonden wegdorpen (Roderwolde en Sanderbuur). Kenmerkend voor de oude vestigingen zijn de brinken, gemeenschappelijke met bomen beplante ruimtes welke verschillende functies vervulden.

Als gevolg van intensief gebruik van de grond is er in de afgelopen eeuwen veel bos gekapt. In 1830 had Noord-Drenthe 1% bos, naast 10% bouwland, 17% groenland en 72% heide (Slabbers & Vrijlandt, 1985).

Het intensieve gebruik van de heidevelden is vooral in de laatste eeuwen ontstaan door een grotere druk op het landbouwsysteem: meer keuterboeren, kleinere bedrijven en een lichte ontmenging van de gemengde bedrijven. Rond 1900 ontstonden als gevolg van deze druk grote stuifzandcomplexen (Natuurbeschermingsraad, 1986). Als antwoord hierop werden verscheidene boscomplexen aangelegd. Met de intrede van kunstmest ontstonden in rap tempo nieuwe mogelijkheden. Met ups en downs in de ontwikkeling zijn grote oppervlakten heideveld ontgonnen tot zelfs na de tweede wereldoorlog. Beken werden genormaliseerd. De meeste markeorganisaties, die een belangrijke rol vervulden in het beheer en de verdeling van grond, vielen uiteen aan het eind van de vorige eeuw.

De uitgebreide veengebieden op de grens van Drenthe, Friesland en Groningen en de potkleigebieden hebben een eigen ontwikkeling gehad. Dit is behalve de verschillende ondergrond ook een gevolg van een minder sterke invloed van markegenootschappen, en van de stedelijke invloed van Groningen. De veengebieden zijn afgegraven voor de turfwinning. Alleen in het zuiden van de gemeente Norg ligt nog een onvergraven veenpakket. Op de potklei ontstonden kleinschalige landschappen, waarschijnlijk veroorzaakt door een slotenpatroon dat het water op de slecht doorlatende potklei moest afvoeren.

Huidig grondgebruik

Van de landbouwbedrijven behoorde in 1992 76% tot de graasdierhouderij, 5% tot de intensieve veehouderij, 16% tot de akkerbouw en 3% tot de tuinbouw (Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993). Tweederde van het grondgebruik bestaat uit grasland. Van oudsher ligt grasland in de beekdalen en veen- en potkleigebieden. Het oppervlak grasland neemt nu toe, vooral op de zandgebieden.

Er is in het gebied een onderscheid zichtbaar in de ruimtelijke ontwikkelingen van de landbouw. De jonge heideveldontginningen zijn het meest grootschalig op de landbouw ingesteld. Er zijn veel boerderijen gebouwd langs plattelandswegen. Het gebied is veelal rationeel en grootschalig ingericht. De oude cultuurlandschappen, beekdalen, potkleigebied en veenweidegebied hebben zich slechts weinig aangepast aan de veranderde landbouwkundige eisen. Er wordt in grotere mate geboerd binnen oude landschappelijke structuren. Kenmerken daarvan nemen daarentegen wel af door langzaam verval of door gerichte ingrepen zoals de kanalisering van de beeklopen. In alle gebieden worden nieuwe eisen gesteld aan een landbouwkundige inrichting. Er is, in navolging van het milieubeleid, aandacht voor de negatieve externe effecten van landbouw.

Fig. 23 Roden-Norg volgens de topografische kaart van 1850

Fig. 24 Roden-Norg volgens de topografische kaart van 1988

Natuurwaarden worden vooral geconstateerd in de natte gebiedsdelen: de beekdalen en het veenweidegebied. Zowel flora als (avi-)fauna is van belang. Binnen de planvorming richt men hier de aandacht sterk op potenties voor natuurwaarden. Hiervoor wordt gekeken naar regionale en lokale eco-hydrologische relaties (kwel en inzijg) en naar ecologische gradiëntsituaties. Behalve de natte gebieden zijn er elders in het gebied waardevolle bossen, heidevelden en dobben aanwezig.

Recreatie vindt vooral plaats door recreatief medegebruik, vooral fietsen en wandelen. Het historisch grondgebruik is in het gebied nog zichtbaar in vele gebiedskenmerken zoals in de verkaveling, ontsluiting, beplanting en bebouwing.

4.1.3 Vorm van het gebied

De ruimtelijk opbouw wordt bepaald door het beekdalsysteem met eromheen verschillende occupatie en ontginningsvormen: essen en oude veldontginningen, beekdalen, jonge veldontginningen, hoogveenontginning Oost-Indië, een potkleigebied en een laagveen-weidegebied.

Verschillen tussen landschapstypes zijn nog duidelijk beleefbaar. Ontwikkelingen en kenmerken die karakteristiek zijn voor een landschapstype worden hieronder genoemd. Wanneer ze voor meerdere landschapstypes gelden worden ze erna genoemd. In de beschrijving is uitvoerig geput uit het voorontwerp Roden-Norg (Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993). Tenzij anders vermeld zijn citaten ook daaruit afkomstig.

Noordelijk veenweidegebied

Het noordelijk veenweidegebied wordt gekenmerkt door een visueel open grasland gebied, vrijwel zonder opgaande beplanting en bebouwing. Het heeft een dicht sloten

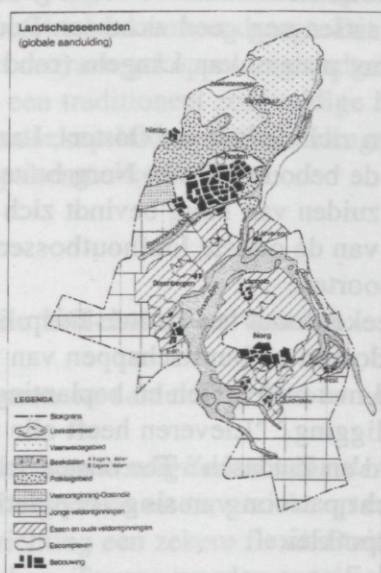

Fig. 25 Landschapseenheden in het studiegebied (LIC Roden-Norg, 1993)

patroon met een opstreckende verkaveling. In het gebied zijn vroegere bewoningsassen van het dorp Roderwolde, onder andere zichtbaar door de ligging van een begraafplaats ten oosten van Sandebuurt. Noordoostelijk hiervan liggen, in een zone westelijk van de Roderwoldedijk, talrijke veenterpjes, die waarschijnlijk stammen uit een periode van na 1200 na Chr.

Beekdalen

'Het beekdalstelsel van het Peizerdiep, Groote Diep en Oostervoortsche diep vormt het raamwerk van de landschapsstructuur in Roden-Norg. De beekdalgronden liggen laag en bestaan voornamelijk uit grasland. Vrijwel nergens komt bebouwing voor. Grofweg is een driedeling te maken: (1) brede visueel-open dalvlaktes o.a. van het Groote Diep; (2) smalle, relatief besloten beekdalen o.a. het Oostervoortsche diep en alle bovenlopen; (3) het open noordelijke weidegebied waar het beekdal nauwelijks begrenst is. Er zijn nog verschillende vaak oude verkavelingspatronen aanwezig.' 'Op enkele plaatsen komen houtwallen voor die loodrecht op de beekdalbegeleidende beplanting het beekdal insteken. In de bovenlopen ontstaan hierdoor duidelijke compartimenten.

De beken zijn op veel plaatsen genormaliseerd. Het Lieversche Diep ten westen van Lieveren heeft echter nog z'n oorspronkelijke meanderende loop. Het beekdal is hier uitgeschuurd in de potklei en wordt aan beide zijden omzoomd door bosgebieden, waardoor het een besloten karakter heeft. Ten noorden van Roden wordt het beekdal slechts begrenst door kaden, er is geen beplanting langs de beek. Plaatselijk liggen buitendijkse moeras- en rietzones. Ten noorden van Roderwolde gaat het dal van het Peizerdiep geleidelijk over in het visueel open veenweidegebied.'

Oude cultuurgronden: essen en oude veldontginningen

'Een van de belangrijkste kenmerken van het Drenthse esdorpen landschap is de samenhang tussen de ligging van de dorpen, de esgronden, de beekdalen en de voormalige heidegronden.' Esgronden en rondom de essen gelegen delen van eswallen en esrandbossen zijn op vele plaatsen nog goed zichtbaar. Roden-Norg kent drie zones met karakteristieke esdorpen: het plateau van Langelo (rond Norg), de rug Steenbergen - Een en rond Lieveren.

Ten noorden van Norg bevinden zich de beboste Ooster-, Langeloër- en Molenduinen. Dit bosgebied valt samen met de bebouwing van Norg buiten het herinrichtingsblok. Midden op het escomplex ten zuiden van Norg bevindt zich het Norgerholt. Dit oorspronkelijke markebos is een van de oudste loofhoutbossen van Nederland met eik en hult als beeldbepalende soorten.

'Ten westen van het brede beekdal van het Groote Diep ligt de rug Steenbergen - Een met verschillende kleine dorpen en buurtschappen van verschillende ouderdom. De dorpen worden afgewisseld met oude essen en beplanting. De es van Steenbergen heeft een opmerkelijke bolle ligging.' 'Lieveren heeft alle typische kenmerken van een klein esdorp met een Noord en Zuidesch'. Ten oosten van Lieveren ligt een kleinschalig landschap met een dicht patroon van singelbeplantingen. De bodem bestaat hier evenals bij Lieveren uit potklei.

Potkleigebied ten noorden van Roden

In vergelijking met het visueel open noordelijk veenweidegebied is het potkleigebied ten noorden van Roden een besloten graslandgebied. De relatieve beslotenheid hangt nauw samen met de perceelsbeplanting en andere kleine beplantingselementen. Cultuurhistorisch en landschappelijk valt het te verdelen in drie eenheden: het gebied Terheijl-Nietap, gekenmerkt door een landgoedachtige structuur, Leutingewolde met een opmerkelijke ringvormige structuur en Foxwolde-Roderwolde-Sandebuurt. De laatste zijn wegdorpen met haaks op de bewoningsassen een opstreckende verkaveling.

Veenontginning Oost Indië

Oost Indië is een oude kleinschalige hoogveenontginning met van oorsprong een aantal west-oost lopende wijken. Deze zijn voor een groot deel gedempt. Het is een besloten graslandgebied met relatief veel kavel- en perceelsbegroeiing en met verspreide -ook niet agrarische- bebouwing.

Jonge veldontginningen

In Roden-Norg komen drie zones voor met jonge veldontginningen: het Steenberger- en Eenerveld, een zone tussen Zuidvelde en Kloosterveen en de zone ten oosten van het Oostervoortsche diep. Het zijn relatief grootschalige, rationeel verkavelde landbouwgebieden. Naast grasland is er ook vrij veel bouwland. Buiten de bebouwingslinten komt weinig bebouwing voor waardoor de gebieden relatief open zijn. De verkavelingsrichting staat meestal loodrecht op de ontginningsassen. Verspreid over deze gebieden liggen heide- en veenrestanten, bosjes, vennen, poelen en andere kleine landschapselementen.

Huidige ontwikkelingen

Kenmerkend voor Roden-Norg is dat het landschap in vergelijking met andere landstreken, nog veel historische kenmerken draagt. Dit is zichtbaar op het niveau van de hoofdstructuur en het daaraan gekoppelde grondgebruik en ook op het niveau van de elementen. Ondanks een traditioneel zorgvuldige houding van de streekbewoners t.a.v. het historische landschap leiden ontwikkelingen in o.a. de landbouw tot een nivellering in landschapskenmerken.

4.1.4 Knelpunten in de inrichting en wensen

De voornaamste problemen en aanleidingen voor verbeteringen zijn:

Achterblijvende productieomstandigheden voor de landbouw

De landbouwsector stelt algemene eisen, gericht op een verdergaande landbouwonwikkeling waarbij de inrichting een zekere flexibiliteit t.a.v. het toekomstig grondgebruik mogelijk moet maken. Tevens worden specifieke wensen geformuleerd over

- waterbeheer: grondwaterstanden zijn plaatselijk te hoog waardoor de draagkracht gering is, elders moet droogteschade geminimaliseerd worden;
- verkaveling: perceelsvorm en -grootte moeten verbeterd worden.
- boerderijverplaatsing: om grond vrij te maken voor natuurgebieden en om een optimale verkaveling mogelijk te maken zijn enige verplaatsingen gewenst.

Vermindering van waardevolle ecologische kwaliteiten

Het belangrijkste richtdoel voor het 'natuur- en landschapsbehoud' is het in stand houden en zoveel mogelijk ontwikkelen van de veelzijdige abiotische omstandigheden binnen de overgangszone van het Drents Plateau naar het noordelijk laagveengebied. Er ontbreekt een duidelijk samenhangend netwerk van natuurgebieden voor een aantal sterk bedreigde en zeldzame soorten. Door externe invloeden treedt verdroging en eutrofiëring van bos- en natuurterreinen op. Verbeteringen van de ecologische structuur worden voorgesteld. Belangrijke ecologische waarden worden aangegeven.

Degradatie van landschappelijke kwaliteiten

Perceelsbeplantingen en andere kleine landschapselementen staan onder grote druk in intensief gebruikte agrarische gebieden, vooral wanneer ze, zoals in het potkleigebied, hinder opleveren bij het opschonen van sloten. Het verdwijnen van beplanting is ook duidelijk zichtbaar in het singelgebied bij Roderwolde.

Huidige en te verwachten ontwikkelingen kunnen een verdichtende invloed hebben op de openheid (zie paragraaf 4.2.4). Bewerkingen vanuit de landbouw vragen steeds vlakke percelen. Er ontstaat hierdoor een afname van het micro-reliëf.

Het advies Landschapsbouw reikt een visie aan voor de onderlinge afstemming van het gebruik, de vorm en de werking van het gebied. Men richt zich hierbij op de hoofdstructuur van het landschap. Daarbuiten moet het landschap aangepast kunnen worden aan veranderend gebruik. Verschillende landschappelijke karakteristieken moeten daarbij behouden blijven.

Deze visie leidt tot het volgende doel voor het landschap: 'het voor de toekomst scheppen van een krachtig landschappelijk raamwerk waarbinnen ontwikkeling van meerdere functies mogelijk is; een sterke ruimtelijke structuur die het landschap continuïteit en flexibiliteit verschaft' (Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993; p. 23). In concreto betekent dit:

- een functionele inpassing van de landbouw;
- een optimaal ecologische functioneren;
- het verhogen van de visueel-ruimtelijke waarde (belevingswaarde);
- het behoud/versterken van archeologische en cultuurhistorische waarden.

Verwezenlijking van recent beleid

Voornemens in het nationale en provinciale beleid geven verscheidene aanleidingen om de inrichting aan te passen. Vooral de voornemens voor natuur zijn van belang omdat hiermee ingrijpende veranderingen worden geïnitieerd.

4.1.5 Planologische bepalingen

Op het gebied liggen verschillende bestemmingen die samen een grote maatschappelijke betekenis van het gebied laten zien.

In de VINEX (Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1991) valt het gebied onder de 'blauwe koers'- d.w.z. verbrede plattelandsontwikkeling. In het Structuurschema Groene Ruimte (1993) en in de Nota Landschap valt Noord Drenthe onder de categorie 'Behoud en Herstel bestaande landschappelijke kwaliteit' met aandacht voor behoud van de landbouw, natuurontwikkeling in beekdalen, behoud van het kleinschalig landschap en kwaliteit van de recreatieve voorzieningen. Planologische dekking wordt hieraan ook gegeven via de status van Waardevol Cultuurlandschap (Structuurschema Groene Ruimte). Volgens de Nota Landschap gelden in het gebied ook de 'aandachtspunten' voor de zandgebieden en het veenweidegebied.

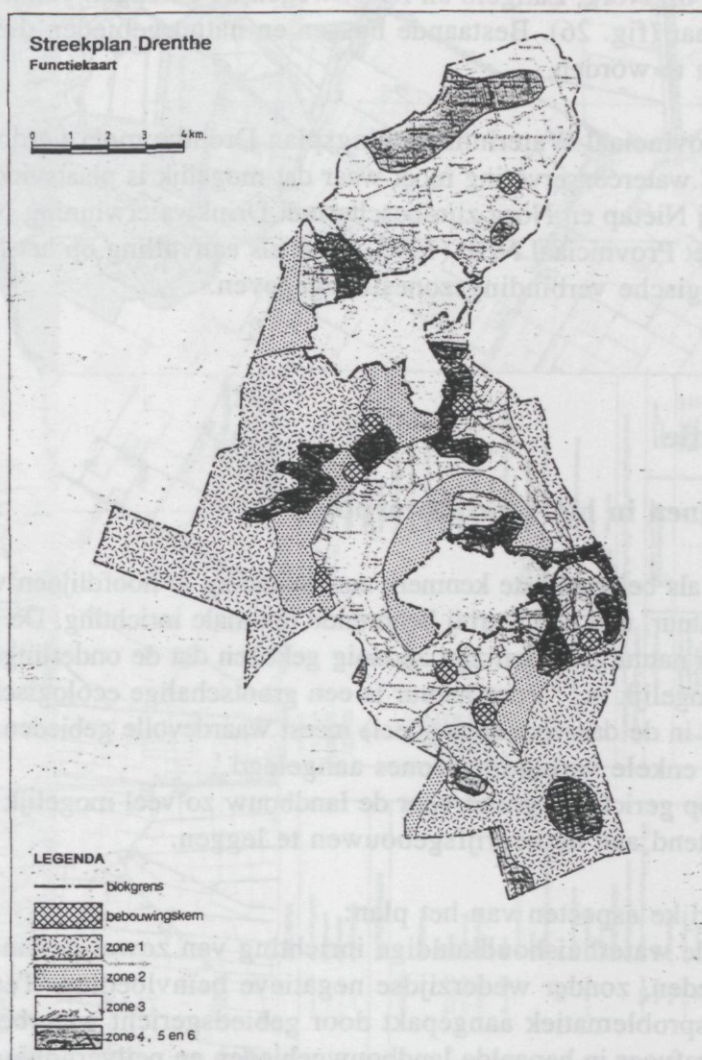

Fig. 26 Planologische sturing (Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993)

In het Natuurbeleidsplan (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1991) is het gebied als kerngebied is aangewezen. Belangrijke deelgebieden voor de natuur zijn de beekdalen met een ruime begrenzing, het veenweidegebied en het potkleigebied. Daarnaast is een deel van de hogere gronden rond Norg als natuurontwikkelingsgebied aangewezen.

Volgens het Streekplan Drenthe (1990) dient het streven gericht te zijn op behoud, herstel en/of ontwikkeling van de zogenaamde ruimtelijke basiskwaliteit, waarbij gedacht moet worden in termen van gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Op kaart zijn wenselijke ontwikkelingen weergegeven:

Landbouw (grondgebonden) is beleidsbepalend in het Steenberger- en Eenerveld, het gebied ten noorden en westen van huis ter Heide. De landbouw is ook beleidsbepalend rond Nieuw-Roden, Roderesch, Steenbergen, Een, de veldontginningen op het plateau van Langelo en het Peester- en Zeijerveld. Hier zullen echter natuur- en landschapswaarden zoveel mogelijk bewaard moeten blijven. Oostelijk van Roden, rond Lieveren, in de beekdalstelsels van het Grote en Oostervoortsche Diep en op de oude cultuurgronden bij Norg, Langelo en Peest wegen de belangen van natuur en landbouw even zwaar (fig. 26). Bestaande bossen en natuurgebieden dienen overal in stand gehouden te worden.

Volgens het Provinciaal Waterhuishoudingsplan Drenthe moet verdroging worden teruggedrongen, waterconservering moet waar dat mogelijk is plaatsvinden. De waterwingebieden bij Nietap en Norg zijn beschermd. Drinkwaterwinning Norg verdwijnt op den duur. Het Provinciaal NBP (1993) heeft als aanvulling op het Natuurbeleidsplan drie ecologische verbindingzones aangegeven.

4.2 Plansituatie

4.2.1 Hoofddijnen in het voorontwerpplan

‘Het plan heeft als belangrijkste kenmerk een scheiding in hoofddijnen van de functies landbouw en natuur, met een hierbij behorende optimale inrichting. De grenzen tussen de landbouw en natuurgebieden zijn zodanig gekozen dat de onderlinge beïnvloeding zo minimaal mogelijk is.’ ‘Voor natuur is een grootschalige ecologische hoofdstructuur ontwikkeld in de daarvoor (potentieel) meest waardevolle gebieden. In aansluiting hierop worden enkele verbindingzones aangelegd.’

Het plan is er op gericht de grond voor de landbouw zo veel mogelijk samen te voegen en aansluitend aan de bedrijfsgebouwen te leggen.

Enkele belangrijke aspecten van het plan:

- een optimale waterhuishoudkundige inrichting van zowel de landbouw- als de natuurgebieden, zonder wederzijdse negatieve beïnvloeding. Tevens wordt de verdrogingsproblematiek aangepakt door gebiedsgericht waterbeheer.

Naast waterafvoer in bepaalde landbouwgebieden en peilverhoging in de natuurgebieden gaat het plan uit van zoveel mogelijk vasthouden (conserveren) van ge-

BEDOELD IN ART.86 VAN DE LANDINRICHTINGSWET

0 1 2 3km
Gemeenten: Bode, Nove Peize

Waterschappen: Noordenveld, Smilde

Landinrichtingsdienst

biedseigen water. Dit heeft volgens het plan verhoging van de grondwaterstanden en plaatselijk versterken van kwel tot gevolg.

- verbetering van de ontsluiting van het gebied zodat de verscheidene functies beter vervuld kunnen worden. Er wordt rekening gehouden met het aanbrengen van een duidelijk hiërarchie in het wegennet ter verduidelijking van de verschillende functies. Daarnaast is er aandacht voor de aanleg en vormgeving van wegbegeleidende beplantingen.
- het behoud/versterken van de belangrijkste kenmerken van het landschap binnen een landschappelijke hoofdstructuur. Er worden ecologische verbindingzones aangelegd om de bestaansvoorwaarden voor planten en dieren te verbeteren. De zones zijn vooral gericht op amfibieën en reptielen. De herkenbaarheid van het landschap wordt versterkt door singels en wegbeplantingen aan te leggen langs de randen van essen en beekdalen en door het markeren van ontginningsgrenzen. Plaatselijk wordt de kleinschaligheid versterkt met kleine bosjes en singels.
- het bevorderen van het recreatief medegebruik van het landelijk gebied.

4.2.2 Planning

Bestemming

Het grondoppervlak voor landbouwgebruik en voor natuur wordt geconcentreerd. Binnen het landinrichtingsgebied liggen 2409 ha reservaatgebied, 384 ha beheersgebied en 149 ha natuurontwikkelingsgebied. Er wordt ook voorgesteld om 200 ha als bergboerengebied te begrenzen ten noorden van Roden.

Voor de beekdalen en een groot deel van het veengebied komen onder natuurbeheer. Dit zijn de lage en natte delen van het gebied. Deze bestemming volgt uit een aantal factoren:

- a de vochtige omstandigheden bieden potenties voor natuurontwikkeling;
- b bestemming in het beleid: het natuurbeleid heeft een grote claim op de beekdalen;
- c natuurbeschermingsorganisaties hebben al grote oppervlakten in de beekdalen in bezit.

De beken en beekdalen worden op een meer natuurlijke wijze ingericht. De wijze waarop dit gebeurt is afhankelijk van de uitgangssituatie en van de effecten op de omgeving. Plaatselijk mag de beek meanderen en worden kades weggehaald waardoor de hydrologische dynamiek vergroot wordt. Sloot- en beekonderhoud wordt waar mogelijk geëxtensiverd, oevers worden natuurtechnisch ingericht en stuwen worden van vispassages voorzien.

Landbouwonwikkeling wordt geconcentreerd in de jonge veldontginningen en in een deel van het potkleigebied. Er zijn 19 mogelijkheden tot bedrijfsverplaatsing, waarbij gerekend wordt op een aantal uitplaatsingen. Geprobeerd wordt de landbouw vooral te concentreren op plaatsen die relatief weinig invloed hebben op de in het gebied gelegen natte gebieden. Bij schadelijke gevolgen van landbouw op natuur via het grondwater wordt voorgesteld het reservaatgebied op te schuiven in westelijke richting. Hier wordt onderzoek naar gedaan.

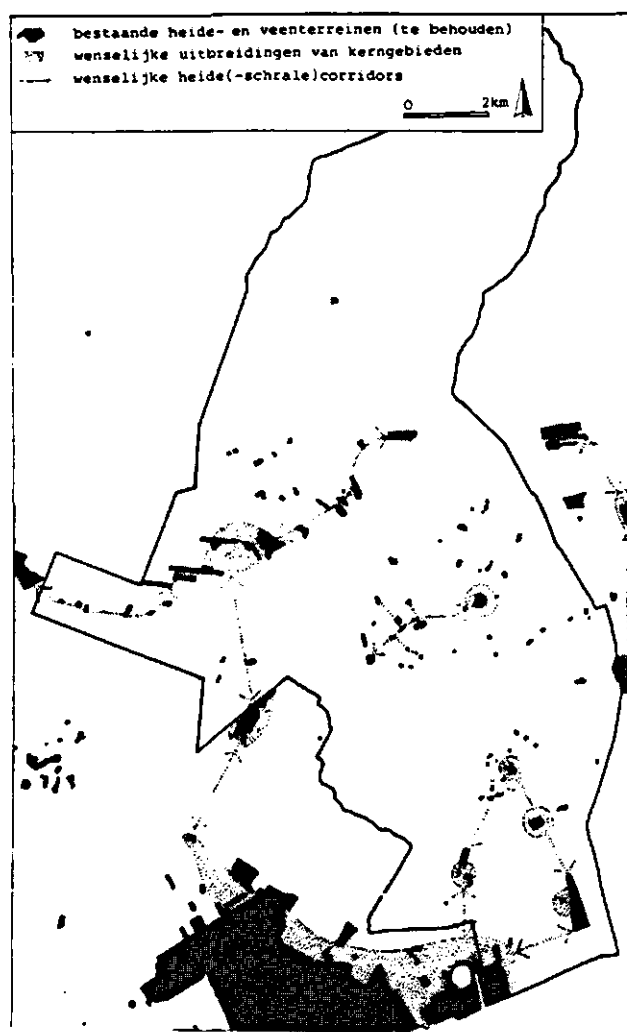

Fig. 28 Gewenste ecologische structuur (Gorter, 1988)

Verblijfsrecreatie wordt ontwikkeld op een rand van de esdorpengordel Een - Steenberg en het westelijk gelegen jonge veldontginningenlandschap Eenerveld. Recreatief (mede-)gebruik wordt in het hele gebied ontwikkeld behalve in kwetsbare natuurgebieden. Reservaatsgebieden worden op enkele plaatsen ontsloten voor voetgangers door padenstructuren kort te sluiten. Ook voor fietsers en ruiters wordt de infrastructuur plaatselijk verbeterd.

Er is veel aandacht voor cultuurhistorische waarden. Een zonering op cultuurhistorische waardevolle kenmerken in de reservaatsgebieden is bepalend voor de mate waarin deze waarden als randvoorwaarden tellen bij de toekomstige inrichting van de reservaten (zie 'vorm' paragraaf 4.2.4).

Ten aanzien van beplantingselementen is een streven naar concentratie en naar verbinding zichtbaar. In totaal is voor het landschapsplan 418 ha gereserveerd.

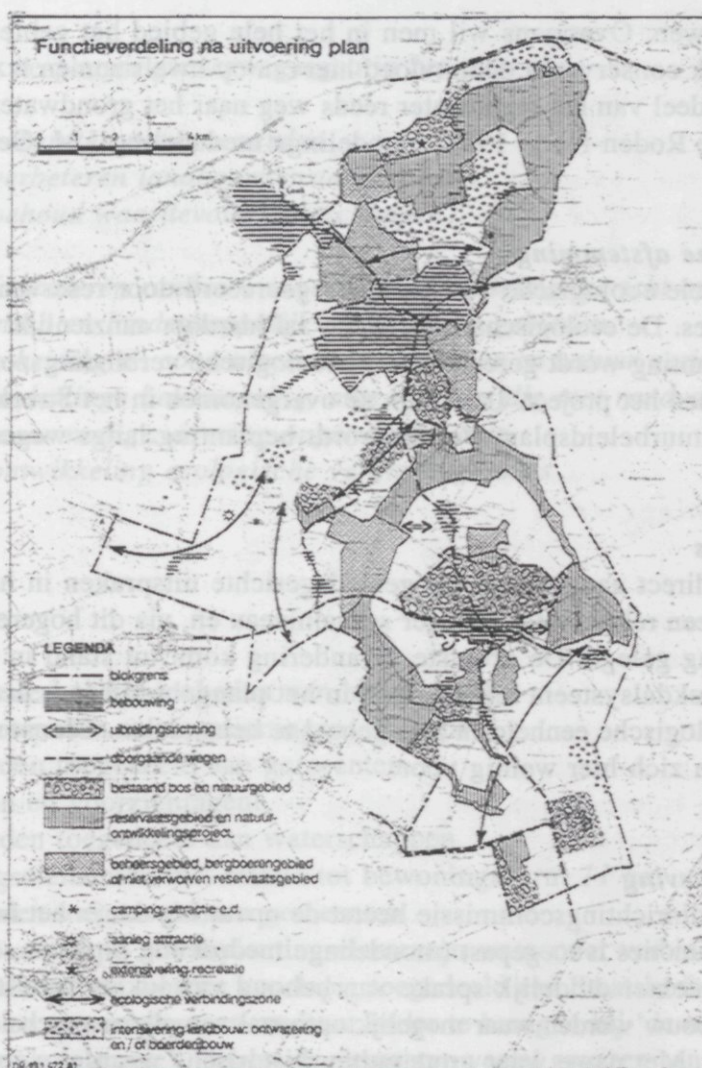

Fig. 29 Landbouwonwikkelingskaart (Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993)

Hydrologische afstemming

In een groot deel van de beekdalen en in een deel van het veenweidegebied treedt kwel op. Dit zijn de gebieden die een natuurbestemming krijgen. Hiermee vindt positionering plaats binnen het afwateringsgebied. Relaties tussen de kwelgebieden en hieraan verbonden inlijgingsgebieden zijn onderzocht. Hieruit is gebleken dat, tegen de verwachting in, nutriëntenbelasting via het grondwater slechts weinig aanwezig is. Het merendeel van de stikstof en fosfor wordt in de bodem omgezet en/of vastgelegd. Slechts kalium spoelt weg. Het effect hiervan schijnt in de aanwezige omstandigheden gering te zijn. Van groter belang voor het beekmilieu is de oppervlakkige afstroming vanuit het landbouwgebied naar de beekdalen. Hierdoor ontstaan schadelijke effecten. De kwaliteit van het oppervlaktewater wordt verbeterd door perceelsranden uit productie te nemen en door twee riooloverstorten te saneren.

In grote delen van de beekdalen en het veengebied wordt gestreefd naar het opzetten van het grondwater waardoor plaatselijk (waar voldoende ruimte is) beken weer gaan meanderen en omstandigheden voor gewenste flora en fauna verbeteren. Dit gebeurt

vooral met stuwen. Overigens wil men in het hele gebied het gebiedseigen water zoveel mogelijk conserveren. De invloed hiervan op kwelstromen is niet groot. Nu zakt het merendeel van het regenwater reeds weg naar het grondwater (Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993; mondelinge mededeling J.M. Geraedts, 1994).

Biogeografische afstemming

Er worden enkele ecologische verbindingen gecreëerd door reservaatgebieden en verbindingzones. De ecologische samenhang zal hierdoor aanzienlijk verhoogd worden. Veel beplanting wordt gerealiseerd in ecologische verbindingzones. Deze zijn ontworpen binnen het project. Later zijn ze overgenomen in het Streekplan en in het Provinciaal Natuurbeleidsplan. Verder wordt beplanting langs wegen ontwikkeld.

Schaalniveau's

Er wordt vrij direct aangesloten bij gebiedsgerichte uitspraken in het Streekplan. Hierdoor is er een relatie tot een hoger schaalniveau en, via dit hogere schaalniveau, tot de omgeving gelegd. De grootste verandering komt tot stand in de beekdalen. Doordat het beekdalsysteem bijna geheel in het plangebied ligt is het mogelijk om deze geomorfologische eenheid in zijn geheel te behandelen. Grensoverschrijdende conflicten doen zich hier weinig voor.

Scheiding/verweving

Binnen de Landinrichtingscommissie heerst de opvatting dat in het hele gebied een scheiding van functies is toegepast (mondelinge mededeling Sipkema, 1994). In deelgebieden is er echter duidelijk sprake van behoud van lokale kwaliteiten.

Natuur en landbouw worden waar mogelijk optimaal van elkaar gescheiden en worden geconcentreerd. Met name waar grote cultuurhistorische waarden voorkomen wordt de huidige landschapsstructuur zo veel mogelijk in tact gehouden. Dit heeft tot gevolg dat er in deze gebieden regionaal gezien geen grote veranderingen zullen ontstaan in de mate van ruimtelijk verweving dan wel scheiding.

Er is in het project geëxperimenteerd met verschillende toedelingsmodellen. In de modellen zijn mogelijkheden voor uitruil verschillend. Ze worden getypeerd als 'behoud van bestaande landschapskenmerken' met een relatief kleinschalige referentie en als 'vernieuwing van het landschap' met een meer grootschalige referentie. Per gebied wordt aangegeven welk model het best geschikt is om geformuleerde doelstellingen te behalen. Behoud van de belangrijkste kenmerken van het landschap gebeurt vooral rond de dorpen Roden en Norg, ten zuiden van Roderwolde en in het gebied tussen Roderesch, Steenberg en Een.

Het spanningsveld tussen behoud en vernieuwing is in het voorontwerpplan zichtbaar bij de flexibele houding tegenover te realiseren beplantingen. Een deel van de nieuwe elementen op de plankaart is 'flexibel'. Dit betekent dat de plaats binnen zekere grenzen flexibel is. Elementen kunnen ook 'afhankelijk van de toedeling' zijn. Dit betekent dat de realisatie ter plaatse onzeker is.

Al met al blijkt dat scheiding van functies genuanceerd wordt ingevuld met gebiedsgerichte randvoorwaarden en doelstellingen.

De belangrijkste planningsoverwegingen in het plan zijn:

Doelen: — vergroten natuurwaarden
— verbeteren landbouwomstandigheden
— behoud waardevolle landschappen

Wijze: — formuleren randvoorwaarden voor toedeling, gericht op 'cultuur-historisch en landschappelijk' belangrijke gebieden
— scheiding en concentratie van landbouw en natuur gericht op minimale onderlinge belemmering, mits niet strijdig met randvoorwaarden
— waar nodig zuivering oppervlaktewater
— ontwikkeling ecologische verbindingzones

4.2.3 Beheer

De belangrijkste beheerseenheden van het plan zijn:

- a wegen, fietspaden en voorzieningen: 26,4 ha
Deze worden toegedeeld aan gemeenten.
- b waterlopen en voorzieningen: --
Deze worden toegedeeld aan waterschappen.
- c beplantingselementen met relatie tot bewoningskern: 11 ha
Deze worden toegedeeld aan gemeenten.
- d grotere bos-, natuur-, en beplantingselementen waaronder verbindingzones: 387 ha. Deze elementen worden voorlopig toegedeeld aan Staatsbosbeheer. Het is de bedoeling ze op een gegeven moment onder te brengen bij 'de meest in aanmerking komende instantie'. Omdat de elementen veelal grenzen aan bezittingen van Natuurmonumenten wordt dit hoofdzakelijk de toekomstige beheerder. Er is bij de toekomstige beheerders bereidheid om de relatief smalle verbindingzone's in beheer te nemen, vanwege de omvang en ligging staat men echter 'niet te springen' (Berg, mond.med).
- e de reservaat- en natuurontwikkelingsgebieden in beekdalen en veenweidegebied: 2041 ha

Het beekdalgebied en veenweidegebied is al grotendeels in eigendom van particuliere natuurbeschermingsorganisaties. In volgorde van oppervlakte Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Drents Landschap. Toekomstige natuurterreinen wordt ook aan de instanties toebedeeld.

Reservaatgebieden zullen pas op middellange termijn gerealiseerd worden. Verwacht wordt dat geld beschikbaar blijft voor aankoop. Hoe het dagelijkse beheer eruit gaat zien is nog niet uitgewerkt. Extensief grazingsbeheer wordt genoemd. Als randvoorwaarde voor het natuurbeheer zijn cultuurhistorische aspecten uitgewerkt. Er is een zonering in drie categorieën gemaakt i.v.m. de mate waarin cultuurhistorische kenmerken behouden en versterkt moeten worden. Het gaat hierbij met name om gebieden grenzend aan oude esdorpen. De landbouw zal veel beperkingen opgelegd krijgen. Er zijn beheergebieden en eveneens een gebied met bergboerenregeling.

f kleine bosjes en kavelgrensbeplantingen: 29,5 ha.

Deze worden, op vrijwillige basis, toegedeeld aan particulieren.

Een heel groot deel van te realiseren gebieden en elementen komt onder beheer van de overheid of van grote particuliere natuurbeschermingsorganisaties. Op de plankaart is er een duidelijk verschil te zien tussen de te realiseren natuurgebieden en de verbinding zones. In de natuurgebieden is concentratie en hiermee onafhankelijkheid het parool, zo lijkt het. In de verbinding zones is dit veel minder het geval. Het gaat hier om relatief kleine elementen (meestal >0,5 ha maar ook enkele singels). Deze liggen wel telkens tegen andere elementen aan.

4.2.4 Vormgeving

Landschapsstructuur

Als gevolg van de functiezoning (paragraaf 4.2.2) krijgen verschillende landschapstypen een eigen karakter. Hierdoor wordt de landschapsstructuur versterkt. Dit houdt wel enkele veranderingen in het karakter in. De beekdalen en het laagveengebied krijgen een ruwer, natuurlijker aanzien. De jonge ontginningen worden dichter bebouwd. Op een lager schaalniveau wordt de landschapsstructuur versterkt doordat grenzen en beeldbepalende elementen geaccentueerd worden.

In het singelgebied bij Roderwolde neemt de lengte en dichtheid van de singels naar verwachting af. Beslotenheid wordt gecreëerd door nieuwe perceelsbrede bosjes. Het aantal vergezichten in de jonge en oude veldontginningen neemt mogelijk af door nieuwe beplantingselementen en boerderijverplaatsingen. Verder blijven de belangrijke (deels genoemde) karakteristieke waarschijnlijk grotendeels bestaan en worden plaatselijk versterkt door voortgaande ontwikkelingen en/of door gerichte landschappelijke ingrepen. Een goede 'aanleg en vormgeving van wegbegeleidende beplantingen' kan bijdragen tot versterking van de huidige gebiedsstructuur.

Er zijn in het plan enkele duidelijke vormgevingsoverwegingen aanwezig:

- Het streven naar meer ecologische samenhang tussen bestaande beplantingselementen en gebiedsdelen stuurt de vormgeving. Men situeert veel nieuwe elementen heide of bos in 'ecologische verbinding zones'. De ecologische verbinding zones bepalen met name de inrichting in de jonge ontginningen. Ze komen tot stand door bestaande percelen aan elkaar te schakelen. Er ontstaat een mozaïek van heideterreintjes en bosjes. Vaak grenzen ze aan bestaande beplantingselementen. De keuze tussen bos of heide is o.a. bepaald door ze te relateren aan de omgeving. 'De ecologische verbindingen moeten er ongeveer hetzelfde uitzien als de gebieden die erdoor verbonden worden' (voorontwerp, p. 29).

Er is geprobeerd de verbinding zones zoveel mogelijk een meervoudige functie te geven. De verbindingen worden gehanteerd om historische verschillen in landschapstypen te verduidelijken (bijvoorbeeld de overgang van jonge naar oude ontginning in Een). Daar waar dit gebeurt voegen de elementen zich passend in

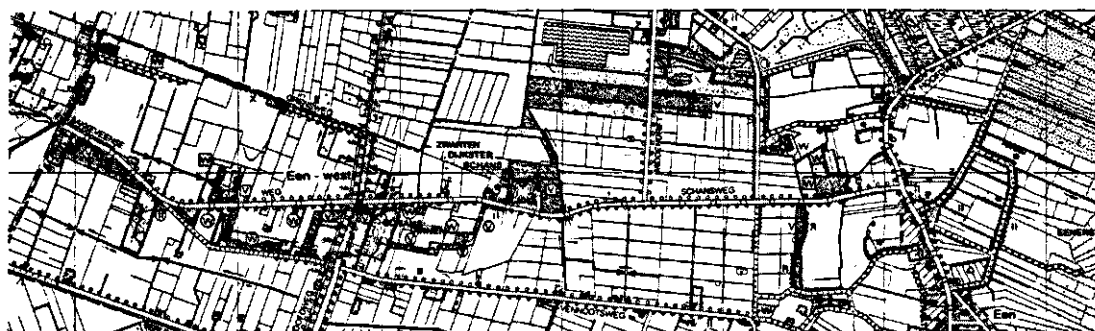

Fig. 30 Detail landschapsplan: verbindingzone Eenerveld en Een-west

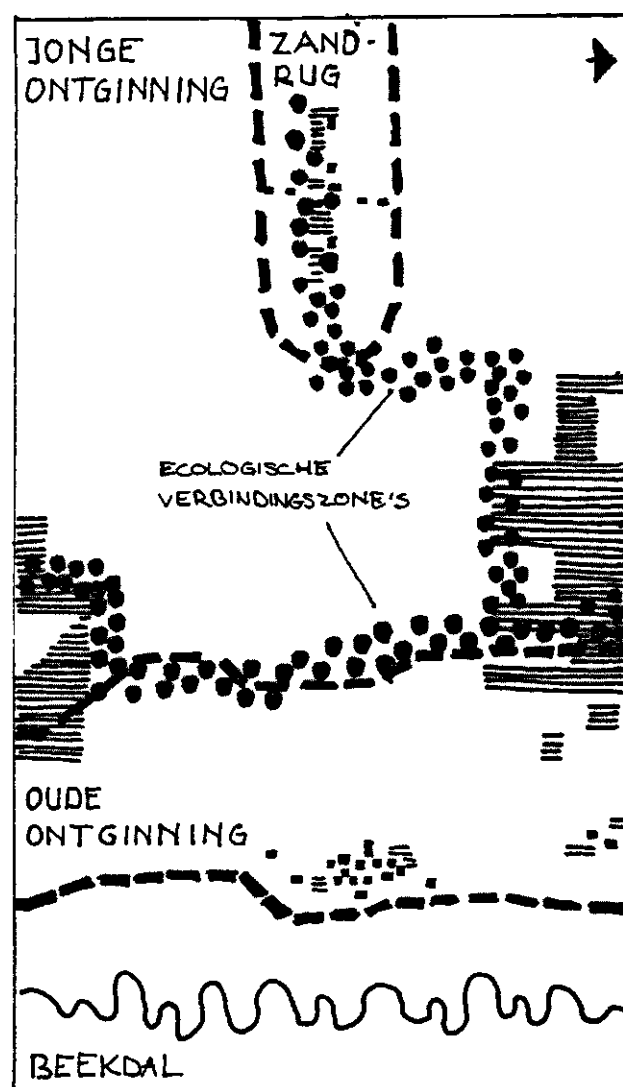

Fig. 31 Schematische weergave van de verbindingzone Eenerveld en Een-west

de gebiedsstructuur. Plaatselijk worden contrasten op het schaalniveau van het gebied hierdoor waarschijnlijk groter. Ruimten worden meer begrenst, ook door beekdalrandbeplanting. Elders worden contrasten mogelijk kleiner omdat er met de verbindingszone's beplanting verschijnt in gebieden die nu een open karakter hebben. De uiteindelijke ontwikkelingen in contrast en schaal zullen in sterke mate bepaald worden door de toedeling.

- Er wordt analyserend een abstractie van het landschap gemaakt op structuurniveau. De bedoeling is hierbij hoofdlijnen van de ruimtelijke opbouw zichtbaar te maken. Wanneer geconstateerd wordt dat plaatselijk hoofdlijnen van de landschapsstructuur (oftewel structuurkenmerken) achteruitgaan, wordt de structuur omgezet in nieuwe beelden waarin structuurkenmerken duidelijker aanwezig zijn. Je zou kunnen zeggen dat vanuit perceptie van de structuur nieuwe patronen tot stand komen. De aanpak is zichtbaar in o.a. de jonge ontginningen en het potkleigebied (voorbeeld: Roderwolde. Structuurkenmerk = langgerekt heideverkeveling en kavergrensbeplanting. Beplanting verdwijnt. Structuurkenmerk wordt versterkt door perceelsbrede bosjes aan te leggen. Zie ook discussie.) De wegenstructuur wordt met beplanting hiërarchisch versterkt. Belangrijke wegen worden zwaar beplant (de weg naar Norg vanuit Assen krijgt aan één zijde een dubbele beplantingsrij). Andere wegen worden minder zwaar of niet beplant. Verschillende ontginningsvormen worden ten opzichte van elkaar afgescheiden door de ruimtelijke grenzen te versterken. Dit is goed zichtbaar bij de beekdalbegrenzing en bij begrenzing van het oude ontginningslandschap waar ook esranden versterkt worden. Hierin zijn mogelijk elementen zichtbaar van de werkwijze van o.a. De Vroome, bij zijn werk in Drenthe. Er is een traditie in de Landschapsbouw in Drenthe die zich onder meer richt op het accentueren van randen van beekdalen en esgronden met beplanting (Van Blerck, 1987).

Gehanteerde vormgevingsoverwegingen in het plan:

- Doelen* — ruimtelijke structuur met continuïteit en flexibiliteit t.b.v. gebruik en herkenbaarheid
- concentratie in bestemming bos- en natuureenheden

Fig. 32 Details landschapsplan: Roderwolde

- Wijze:* — *hoofdpijnen landschapstructuur continueren. Gericht op visueel-ruimtelijke en cultuurhistorische landschapsopbouw (dit hangt samen).*
— *verbinding en concentratie van landschapseenheden*

Detaillering

Er zijn enkele voorbeelden van vormgeving van beeldbepalende elementen, zelfs op detailniveau. Er wordt beplanting aangebracht op de plaats van een oud landgoed. Ook de structuur van het landgoed wordt verbeeld. In het gebied liggen verschillende landgoederen in de nabijheid van dorpen. Nabij Ter Heyl wordt een kruising van een kanaal en een drukke weg vormgegeven als brug. Hierdoor wordt via de infrastructuur een markant punt gecreëerd.

4.3 Planvormingsproces

Ontwikkeling van ideeën

Er kunnen enkele belangrijke fasen in het proces waarin ideeën t.a.v het landschap tot stand kwamen worden onderscheiden

In 1980 verschijnt er een beschrijvende voorstudie voor het advies Landschapsbouw door Winterman, in samenwerking met De Vroome. In 1981 volgt er een oriënterend NWC-advies van de Natuurbeschermingsraad. Dit advies wijst op vele randvoorwaarden voor een eventuele verkaveling. 'Naar haar mening zal alleen een vorm van inrichting die slechts zeer plaatselijke landbouwkundige knelpunten oplost en die op andere plaatsen leidt tot betere perspectieven voor behoud van reservaatgebieden en andere in natuur-wetenschappelijk opzicht kwetsbare situaties' de huidige natuur en landschapswaarden doen behouden. Gewezen wordt op de waterhuishouding die, vanwege ecologische relaties, nergens in agrarisch opzicht verbeterd mag worden. In 1982 verschijnt het advies van de Centrale Cultuurtechnische Commissie. Ook hier is een zorgvuldige houding zichtbaar. Er wordt gepleit voor een gezamenlijke plaatsing op de voorbereidingslijst van de aanvragen voor Roden en voor Norg. Hierdoor kan er beter recht worden gedaan aan 'de instandhouding van het algehele karakter van het gebied' en 'de samenhang tussen de onderscheiden ruimtelijk eenheden daarbinnen'.

Het advies Landschapsbouw Roden-Norg is langs een bijzondere weg tot stand gekomen. Het advies werd gepresenteerd als onderdeel van het Landschapsstructuurplan (L.S.P.) Noord-Drenthe (Slabbers & Vrijlandt, 1985). Het advies Landschapsbouw was in feite een korte op Roden en Norg gerichte samenvatting van het L.S.P. Noord Drenthe, ondertekend door consulent B.L.B. De Groot. Het kaartbeeld van het L.S.P. was tevens kaartbeeld voor het advies Landschapsbouw.

Het Landschapsstructuurplan is een van de eerste plannen waarbij expliciet vanuit een casco-concept is gewerkt, zonder dat dit concept overigens zo genoemd werd (zie ook paragraaf 3.1.2). In het L.S.P. wordt een verschil geconstateerd in *'dynamiek tussen processen van grondgebruik enerzijds en natuurlijke groeiprocessen en succes-*

sie anderzijds'. 'Een krachtige landschapsstructuur wordt voorgesteld, die ook de ruimte en de tijd krijgt om zich te ontwikkelen, dat wil zeggen een landschapsstructuur die in zekere mate onafhankelijk is van de landbouwkundige ontwikkelingen.' De landschapsstructuur kan op den duur huidige verliezen compenseren. 'Nieuwe landschapselementen en natuurgebieden (...) moeten zodanig in het gebruikspatroon van het landschap passen dat (...) wijzigingen in de produktieve functies (het landbouwsysteem) niet mogen ingrijpen in de niet-produktieve functies.'

Overigens wordt het begrip raamwerk genoemd: *'Het landschap heeft behoefte aan een sterk raamwerk waarbinnen ontwikkelingen kunnen plaatsvinden. Een krachtige structuur verschaft het landschap continuïteit en flexibiliteit.'*

Tevens wordt gezegd dat *'nieuwe patronen moeten aan de historische worden gerelateerd'*. Voor de wijze waarop bevat het L.S.P. ook een visie, namelijk *'door het oude en het nieuwe naast elkaar, ieder in zijn eigen vorm en geaardheid, zichtbaar te maken.'*

In de planvorming is in de fase voorafgaand aan het schetsontwerp met de methode BASALT (Dessing en Smit, 1989) gewerkt. In het schetsontwerp is er een duidelijke keuze geweest tussen alternatieven met een verwevings- en met een scheidingsperspectief. Er werden drie concepten gepresenteerd: een behoudend concept, een ontwikkelingsconcept en een tussenvorm, het beperkt ontwikkelingsconcept. Kort worden de twee extremen getypeerd:

Het behoudend concept werd gekenmerkt door:

verweving van functies, kleinschaligheid, conservering cultuurhistorische waarden; ontwikkeling EHS, natuurbuffering, beheerovereenkomsten, behoud landbouw en een laag inrichtings- en investeringsniveau.

In het bijbehorend plan is verder nog zichtbaar: kavelconcentratie en afstandsverkortung.

Het ontwikkelings-concept werd gekenmerkt door:

scheiding van functies, grootschaligheid, herstel en behoud potentiële waardevolle gebieden voor natuur, hoogproduktieve landbouw, EHS, een hoog investerings- en inrichtingsniveau.

In het plan is verder nog zichtbaar: alle inzijsgebieden voor natuur worden beschermd; de landbouw wordt ontwikkeld in ecologisch minder aantrekkelijke gebieden; maximaal 24 bedrijfsverplaatsingen; verwevingsgebieden komen groten-deels in particulier eigendom en beheer. Het huidig landschappelijk karakter wordt plaatselijk versterkt door beplanting, bv. esranden en ontginningspatroon. Kleinschaligheid komt voor in het esdorpenlandschap en op de rug Een-Steenbergen.

Met toetsingscriteria uit de methode BASALT wordt een voorkeur uitgesproken voor het ontwikkelingsconcept in een aangepaste vorm. Dit scheidingsconcept is gekozen omdat hierin de inrichtingswensen van de 'sectoren' landbouw, natuur en landschap het meest beantwoord werden. De voorgestelde verhouding tussen hogere kosten en hogere baten leek positief te zijn. Overigens stond niet iedereen achter de gevolgde visie. Vooral binnen de natuur-sector was er een tegenstellingen in het denken tussen behoudende natuurvertegenwoordigers (o.a. de consulent Natuur, Milieu en Fauna

(NMF) en meer ontwikkelingsgerichte natuurvertegenwoordigers. De laatsten hebben het pleit gewonnen.

Verschuivingen in visie gedurende de planvorming

Een inhoudelijke vergelijking van het advies Landschapsbouw en het voorontwerp laat zien dat er tussen beide veel overeenstemming in visie is. De landschapsvisie is overgenomen met een paar aanpassingen. Enkele citaten uit het advies Landschapsbouw laten de geringe afstand tot de gepresenteerde visie uit het voorontwerp zien. *'Er is blijvende samenhang tussen inrichtingsfactoren gewenst. Gestreefd wordt naar: een zekere ruimtelijk ontkoppeling van functies t.b.v. de ontwikkeling van functies alsook voor de ontwikkeling van een landschappelijke opbouw welke op lange termijn duurzaam is. Voor functionaliteit is er het belang van grote samenhangende eenheden voor bossen en natuurgebieden en verbindingen t.b.v. ecologische infrastructuur. (...)'* Ten behoeve van herkenbaarheid en identiteit moet men de *'landschappelijke karakteristiek behouden en versterken.'*

De belangrijkste veranderingen zijn zichtbaar in:

- de ecologische verbindingzones. Deze kwamen in het advies Landschapsbouw niet voor. Ze zijn ontstaan in een werkgroep natuurtechniek van het landinrichtingsproject. Hierna zijn ze overgenomen in het streekplan en in het Provinciaal Natuurbeleidsplan.

Andere verschillen zijn:

- In het advies Landschapsbouw zijn grotere gebieden aangewezen als 'kleinschalig gebied met langs wegen en greppels kavel- en perceelsbeplanting'. Soortgelijke bestemmingen zijn in het voorontwerp deels op andere plaatsen aangegeven. In totaal wordt een kleiner gebied aangegeven. - In het advies Landschapsbouw wordt voorgesteld de wegenstructuur zwaar aan te zetten, o.a. ter versterking van de radiaalsgewijze structuur rond Norg. In het voorontwerp wordt dit op een lager schaalniveau uitgewerkt dan in het advies Landschapsbouw waardoor niet zichtbaar is of de intenties overeenkomen.
- In het advies Landschapsbouw wordt nadrukkelijk voorgesteld om grotere eenheden bos te maken. In het voorontwerp is minder bos gerealiseerd en het is ook minder geconcentreerd op grote eenheden dan voorgesteld in het Landschapsstructuurplan. Wel zijn bossen meestal verbonden aan bestaande boscomplexen. Dit is een gevolg van keuzes in het schetsontwerp. Een variant met grote oppervlakten bos is afgefallen om dat hier niet voldoende draagvlak voor te vinden was.

Kenmerkend voor dit project is de relatieve overeenstemming over de wijze van planvorming bij de betrokken partijen. Veel neuzen wijzen dezelfde richting op. Advies Landschapsbouw, NWC-advies, Landbouwstructuuradvies, overal zijn aanleidingen te vinden voor, op zekere hoogte, een scheiding van functies. Het past in de doelstellingen van de verschillende sectoren.

Als gevolg hiervan wordt in het schetsontwerp gekozen voor een alternatief gebaseerd op afzonderlijke ontwikkelingsmogelijkheden voor de verschillende functies.

Toch is het verrassend dat de natuursector zo een zware claim heeft kunnen leggen zonder dat het tot grote conflicten met de landbouw kwam. Een sturende factor hierbij was het intensieve overleg dat al in een vroeg stadium van de planvorming plaatsvond. Telkens werd vooraf aan een vergadering van de landinrichtingscommissie

overleg gevoerd met de natuur- en de landbouwsector. In de commissie waren beide sectoren ook zwaar vertegenwoordigd. In het voorontwerp stadium zijn ook ontwerpen voor bijv. de verbindingszone's veelvuldige besproken in de streek. Overigens blijkt in de inspraak dat de verbindingszone's vanuit de landbouw de meeste kritiek oogsten omdat plaatselijk de landbouwstructuur doorsneden wordt.

Er is buiten het project een hecht netwerk van samenhangende ideeën en voorstellen in Noord-Drenthe die elkaar ondersteunen of uit elkaar voortkomen. Na L.S.P. Noord-Drenthe is de structuurschets Drenthe (Berg, 1988) tot stand gekomen met deels dezelfde opvattingen. Het gekozen concept wordt grotendeels overgenomen in het streekplan Drenthe (1990). Onder de paragraaf planconcept en ruimtelijke samenhang wordt daarin gesteld: 'het plan heeft als belangrijkste kenmerk een scheiding in hoofdlijnen van de functies landbouw en natuur, met een hierbij behorende optimale inrichting. De grenzen tussen de landbouw- en natuurgebieden zijn zodanig gekozen dat de onderlinge beïnvloeding zo minimaal mogelijk is' (Provincie Drenthe, 1990).

Toedelingsonderzoek

Recentelijk vindt er een discussie plaats over de wijze van toedeling in relatie tot de planvorming in het project Roden-Norg (zie Landinrichting jaargang 33 no. 1 en 6 en jaargang 34 no. 1). Deze discussie zal zeker gevolgen hebben voor het vervolg van de planvorming. De discussie is interessant in het licht van de casco-benadering.

In opdracht van Natuurmonumenten en Stichting Natuur en Milieu heeft de directie Drenthe van het Kadaster een toedelingsonderzoek verricht (Mulder en Dinkelaar, 1992). Landinrichtingsdienst en verwante diensten hebben een lijst met randvoorwaarden opgesteld die in toedelingsonderzoek gehanteerd moeten worden (ook wel landschapkenmerken). Vervolgens zijn twee toedelingsmodellen gemaakt: een behouds- of landschapsmodel (A) en een ontwikkelings- of landbouwmodel (D). In model A is de uitruil tussen gebieden met verschillende schaal van het landschap en/of streekplan-zonering niet mogelijk. Deze gebieden kwamen tot stand door (binnen een bestaande blokindeling) het gemiddelde van de perceelsgroottes en de bestaande streekplancategorie te nemen. In het model D zijn aan de uitruil geen beperkingen verbonden.

Uiteindelijk wordt Model D gekozen omdat cultuurhistorische en andere landschappelijke randvoorwaarden inpasbaar zijn. Verder biedt model D een optimale tegemoetkoming aan de keuze voor een optimale inrichting voor landbouw en natuur terwijl het model een goed rendement geeft van de investeringen en mogelijk is binnen het beschikbare budget van kavelaanvaardingswerken. Zowel Berg (1994), vanuit landschapskundige optiek, als Keizer (1994), vanuit bedrijfseconomische optiek, ondersteunen de keuze voor het model D. Berg toont daarbij echter aan dat in feite een 'aangepast model D' tot de beste resultaten leidt. In beide modellen zijn de cultuurhistorische en andere landschappelijke randvoorwaarden te hanteren maar beide resulteren niet in een toedeling met een gewenste duurzaamheid en identiteit. Duurzaamheid en identiteit zijn wel bevredigend wanneer behalve landschapkenmerken op perceelsniveau ook de landschapsstructuur op een hoger niveau als uitgangspunt wordt genomen. Hierbij gaat het niet om elk landschapselement afzonderlijk maar meer om de onderlinge relatie. Ruimtelijk eenheden worden onderscheiden en als richtinggevend aan de toedeling meegegeven. Uit het stuk van Keizer blijkt dat het ook bepalend is hoe blokdelen (een eerste onderverdeling van een gebied die het kadaster maakt) begrensd worden. Waarschijnlijk moeten ook blokdelen volgens de uiteindelijk te hanteren randvoorwaarden ingedeeld worden, zodat ze niet beperkend gaan werken op de latere bedoelingen. Overigens merkt Keizer terecht op dat de namen van het eerder genoemde 'landschapsmodel' (A) en 'landbouwmodel' (D) de lading niet dekken. Een schaalindeling mag niet zonder meer gekoppeld worden aan een verondersteld landschapsbelang. In dit geval levert 'model D' het 'beste landschap'.

Uit de discussies kunnen enkele interessante conclusies getrokken worden:

- 1 de landmeter kan meer rekening houden met niet landbouwkundige waarden van een gebied;
- 2 hij kan dit pas goed als landschapskundigen en anderen hem goede informatie geven over van belang zijnde patronen en vooral ook structuren in een gebied;

Dit vereist:

- ad 1 een bredere aanpak van de landmeter;
- ad 2 een duidelijk landschapsverhaal richting landmeter en
- ad 1-2 een goede communicatie tussen landmeter en landschapskundige

Voor de casco-benadering is van belang dat het vormen van relatief grote eenheden, niet automatisch tot een lagere identiteit hoeft te leiden. Goede doelen en randvoorwaarden zijn in zo'n geval essentieel.

Mogelijk kan deze kennis zich verder ontwikkelen wanneer: (1) er inzicht is in de wijze waarop door de landmeter gemaakte blokindelingen in een gebied voorwaardestellend zijn in het verdere toedelingsproces; (2) er inzicht is op welke wijze het niveau, waarop randvoorwaarden gesteld worden, bepalend is voor de te realiseren landschapswaarden; wat zijn de kleinste elementen waar een landmeter rekening mee kan houden?

Ideeën uit de ruilverkaveling werken ook door op gemeentelijk niveau. Het gezamenlijke RPD-voorbeeldplan van de gemeenten Roden en Norg (categorie *casco*-voor-

beeldplan!) komt sterk overeen met het plan en de ideeën die eerder binnen landinrichtingsverband zijn ontwikkeld. Het plan is bedoeld als voorstudie voor toekomstige bestemmingsplannen (Gemeenten Roden en Norg en Bureau Bügel, 1991).

4.4 Evaluatie met nadruk op de betekenis voor het landschap

Duurzaamheid¹⁰

Het plan is intern redelijk consistent. Bestaande ontwikkelingen worden opgepakt en maatregelen worden er op afgestemd. Er zijn diverse plan-alternatieven gemaakt gebaseerd op verschillende concepten. Hierdoor kon er in het schetsontwerp al een geïntegreerde kijk op het gebied ontwikkeld worden. Naast landbouw en natuur speelt recreatie en toerisme een belangrijke rol. Waarschijnlijk mede vanuit deze laatste functies is er veel aandacht voor cultuurhistorische aspecten.

Het gepresenteerde plan wordt gedragen door verschillende sectorvertegenwoordigers en instanties. Communicatie tussen de verschillende belangengroepen was intensief en vond al vroeg plaats.

De onderbouwing van het plan gebeurt op verschillende facetten. Hydrologie is belangrijk om functies te ordenen. Verder is er aandacht voor ecologische samenhang, milieu, economische ontwikkeling en het landschapsbeeld.

De visie in het plan hangt sterk samen met ideeën over het gebied oostelijk en zuidelijk van Roden-Norg doordat het advies Landschapsbouw en een provinciale visie voor dit gebied geïntegreerd werden ontwikkeld. Westelijk van Roden-Norg is de samenhang minder zichtbaar. Hier ligt de grens met de provincie Friesland. Toch is er ook hier afstemming van de geplande ontwikkelingen op aangrenzende Friese gebieden (o.a. via ecologische verbindingszone's).

Het beheer van natuurgebieden lijkt duurzaam te zijn geregeld. De hoge omgevingskwaliteit, de duidelijke fysieke ligging van de gebieden en de reeds aanwezige beheertraditie maken een voortbestaan waarschijnlijk.

Veel cultuurhistorische elementen blijven voortbestaan, vooral in de oude ontginningen. Er wordt nog bekeken in hoeverre de oude verkavelingspatronen behouden kunnen blijven terwijl mogelijkheden voor de landbouw toenemen. Op dit punt bestaat veel discussie (zie paragraaf 4.3). In de jonge ontginningen bestaan meer mogelijkheden voor kavelaanvaarding en andere werken voor de landbouw.

Plaatselijk worden oude elementen weer functioneel gemaakt, bijvoorbeeld: een oude dijk langs Peizerdiep.

Het voortbestaan van de economische kwaliteit is waarschijnlijk. De voorwaarden hiervoor worden beter. De mate waarin, en voor wie, verschilt per deelgebied.

De ecologische kwaliteit zal naar verwachting netto ook toenemen. Waarschijnlijk is er een afname van ecologische rijkdom op percelen en op een groot deel van de

¹⁰Zie aanhangsel 4 voor de gehanteerde lijst van aandachtspunten.

perceelsranden en een toename in natuurgebieden, verbindingzones. Ecologische potenties lijken goed benut te zijn. Bestemming heeft mede plaatsgevonden op basis van eco-hydrologisch onderzoek.

Wat betreft de esthetische kwaliteit is er met een functionele invulling van de landschapsstructuur op gebiedsniveau een duurzaamheid van de identiteit te verwachten. Op een lager schaalniveau is er ook een tendens naar duurzamere structuren. Hierbij worden ook elementen gerealiseerd waarvan de duurzaamheid nog niet te overzien is.

In het voorontwerpplan worden alle voorgestelde planmaatregelen getoetst aan 'duurzaamheid' uitgesplitst naar natuur- en landschapswaarden en economisch grondgebruik. In alle landschapstypen worden de veranderingen beoordeeld als positief. De autonome ontwikkeling wordt in de meeste gevallen negatief of gelijkblijvend verondersteld.

Identiteit

De identiteit van de landschapstypen wordt volgens het planrapport op de meeste plaatsen versterkt. Dit wordt onder andere bereikt door versterking van de ruimtelijke begrenzing van landschapsdeeltypen. Daarnaast wordt de landschappelijke structuur ook met andere middelen versterkt, zoals met wegbeplanting.

In geval van grootschalige natuurontwikkeling verandert het karakter van het landschap. Het is dan moeilijk te vergelijken met de huidige situatie. De openheid van het beekdal neemt mogelijk af in delen die reservaat worden wanneer door extensieve begrazing opslag van beplanting ontstaat. Bestaande beplantingselementen krijgen hierdoor een minder strakke vorm. Ook het laagveen gebied krijgt een ander, natuurlijker, aanzien. Waarschijnlijk blijft de openheid bewaart.

Ook het effect van de verbindingzones is moeilijk in te schatten. Door verschillende ruimtelijke onderdelen, zoals bos en heischrale veldje, worden het geen eenduidige elementen. Het is onduidelijk in hoeverre er samenhang in de verbindingzones ervaren worden.

De nieuwe elementen zullen zich plaatselijk passend voegen in de gebiedsstructuur. Daarentegen zijn er ook een paar plaatsen waar de zones met heiden en bos los van bestaande structuurlijnen liggen en waar ze autonome elementen lijken te zijn. Op zulke situaties gaat het trouwens vooral om heide. Mogelijk zullen deze elementen door hun geringe visueel-ruimtelijke invloed toch een bescheiden aanzien hebben en geen verstoring van de structuur betekenen.

Er is een verschil zichtbaar in de herkomst van te initiëren veranderingen. Enkele nieuwe landschapspatronen zijn het gevolg van nieuwe (planologische) wensen. Andere patronen zijn binnen het project voorgesteld ter continuering van de historische structuren en dus van de historische identiteit.

De veranderingen passen binnen een duidelijk ruimtelijk concept waarbij ook een zekere hiërarchie in het gebied aangebracht wordt.

De duurzame functieclaims zijn wat betreft ligging grotendeels afgestemd (en veranderd) op de fysieke omstandigheden. In geval van de verbindingzones is dit in mindere mate het geval.

Er wordt op verschillende niveaus vormgegeven. De hoofdstructuur wordt plaatselijk aangepast maar ook in detail wordt vormgegeven, op een wijze die de hoofdstructuur ondersteunt. Voorbeelden zijn: beplantingsmassa's, landgoedbeplanting, wegen en cultuurtechnische elementen (voorbeeld: een bestaande kruising van een weg en een kanaal wordt geaccentueerd als een brug).

In het voorontwerpplan worden alle voorgestelde planmaatregelen ook getoetst aan 'identiteit' uitgesplitst naar cultuurhistorische kenmerken en belevingswaarde. In bijna alle gevallen worden veranderingen positief beoordeeld. Getwijfeld wordt vooral bij de ontwikkeling van de cultuurhistorische kenmerken in de beekdalen.

5 Project Lievelede

gemeenten: Lichtenvoorde, een klein deel in Eibergen.
provincie: Gelderland (oost)
inwoners: 1.162 (1993)
start: 1981 / 1984
type: ruilverkaveling
grootte: 1.137 ha.

5.1 Uitgangssituatie

5.1.1 Natuurlijke werking van het gebied

Geomorfologie

Het landinrichtingsgebied ligt op de overgang van het Oost-nederlandse plateau naar het lagere Noordzeebekken. De rand van het plateau vormt een macro-gradiënt in het gebied. Oostelijk van deze rand komen plaatselijk oude tertiaire kleien aan of dichtbij het oppervlak voor. Ondiep en plaatselijk aan de oppervlakte wordt keileem aangetroffen. Westelijk van de rand duiken de oude afzettingen snel tot grote diepte

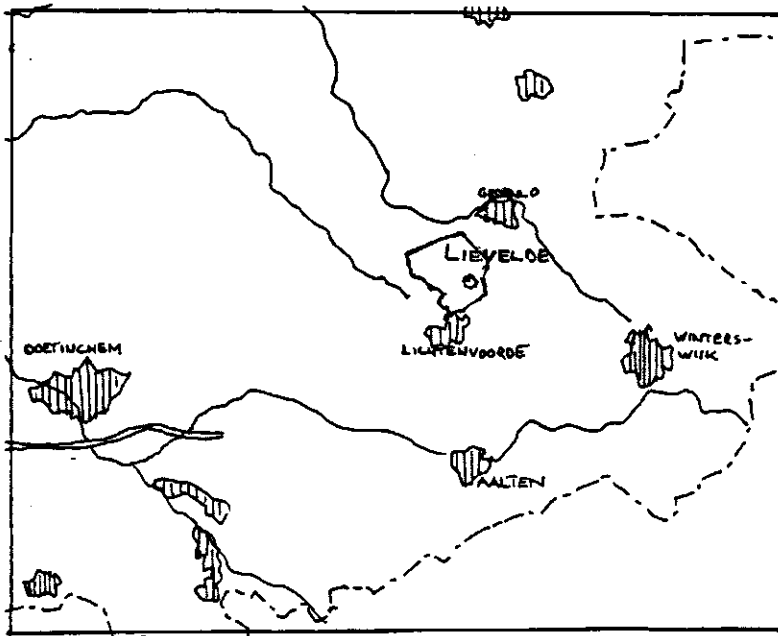
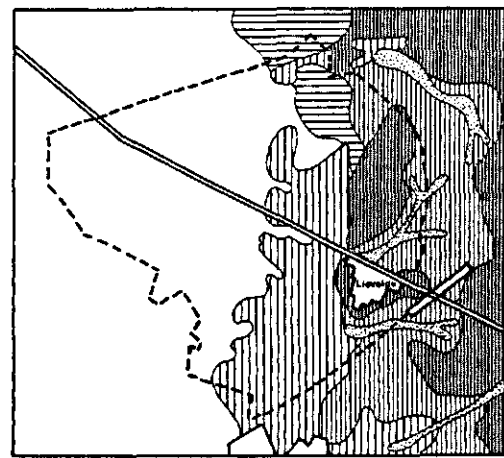

Fig. 33 Ligging van het project-gebied Lievelede

Geomorfologie

Ruilverkavelingsblok en omgeving

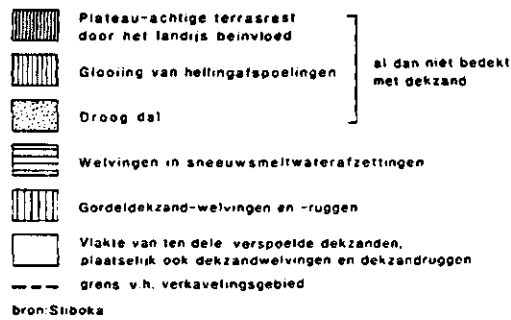

Fig. 34 Geomorfologie (Kerkstra en Overmars, 1986)

Fig. 35 Hoogtelijnen (Kerkstra en Overmars, 1986)

en zijn ze bedekt met een dik pakket jonger materiaal. Dit zijn vooral laagsgewijze zand- en grindafzettingen, afkomstig van rivieren en ijsbewegingen.

De rand van het oost-nederlandse plateau is duidelijk zichtbaar als een glooiing in het landschap, vooral ten noorden van het dorp Lievelede. De hoogteverschillen lopen daar over korte afstand op tot ca. 9 m.

Bodem

De volgende bodemtypen komen voor: enkeerdgronden op de hooggelegen rand van het plateau (Lievelder es) en in een gordeldekzandzone ten zuidwesten van Lievelede. In de dekzandvlakte liggen kalkhoudende humuspodzolen in de oorspronkelijk drogere delen, kalkloze gooreerdgronden en beekeerd- en broekeerdgronden in de oorspronkelijk nattere delen.

Op het plateau komen keileemlagen voor die van invloed zijn op de waterafvoer. In de plateaurand komen zeer grindrijke lagen voor, met name ten noorden van Erve Kots en ten oosten van Lievelede.¹¹

Hydrologie en waterhuishouding

Het met zand en grind gevulde bekken vormt op regionale schaal een goed doorlatend watervoerend pakket. Binnen het ruilverkavelingsgebied wordt hierin plaatselijk een slecht doorlatende venige leemlaag aangetroffen waardoor daar twee watervoerende lagen kunnen worden onderscheiden. Juist ter hoogte van de waterwinning Koolmansdijk is de leemlaag niet aaneengesloten.

Het grondwater in het bovenste watervoerend pakket stroomt van oost naar west. Op het hooggelegen oost-nederlands plateau is dit pakket van geringe dikte (ca. 5 m) zodat een vrij uitgebreid bekensysteem het water grotendeels oppervlakkig afvoert. Ook op de Plateaurand is voornamelijk oppervlakkige afstroming van regenwater. Een laagte tussen de plateaurand en de randen van een es worden ontwaterd door de Lievelder beek die hier duidelijk ingesneden ligt in de plateaurand.

In het pleistocene bekken, waarin natuurgebied Koolmansdijk is gelegen, is het watervoerend pakket veel dikker (ca. 30 m) waardoor de oppervlakkige afvoer veel minder is. Voor de lagere terreindelen, de zgn. broeken, wordt de grondwaterstroming sterk bepaald door het aanwezige sloten- en bekensysteem. Gedurende de zomerperiode daalt de grondwatervoorraad tot beneden de perceelssloten. De invloed van de waterwinning nabij het natuurgebied 'Koolmansdijk' en verrichte ontwateringswerken is goed merkbaar. Aanvulling van de watervoorraad vindt nauwelijks plaats. Afvoerhoeveelheden zijn verminderd. De noordelijk gelegen Baakse Beek heeft het hele jaar een afstromende functie. De op de zuidgrens gelegen Nieuwe Beek heeft dit slechts in het voorjaar.

Een permanente voeding door grondwater is in het laaggelegen gebied beter mogelijk dan op de hoger gelegen terraswand. Beperkt komen nog grondwaterstanden hoger dan -25 cm voor. De van oorsprong aanwezige kwel is als gevolg van manipulaties van het hydrologisch systeem grotendeels verdwenen.

¹¹ het voorgaande komt uit Stiboka, 1983 en Cals & Jansen, 1988.

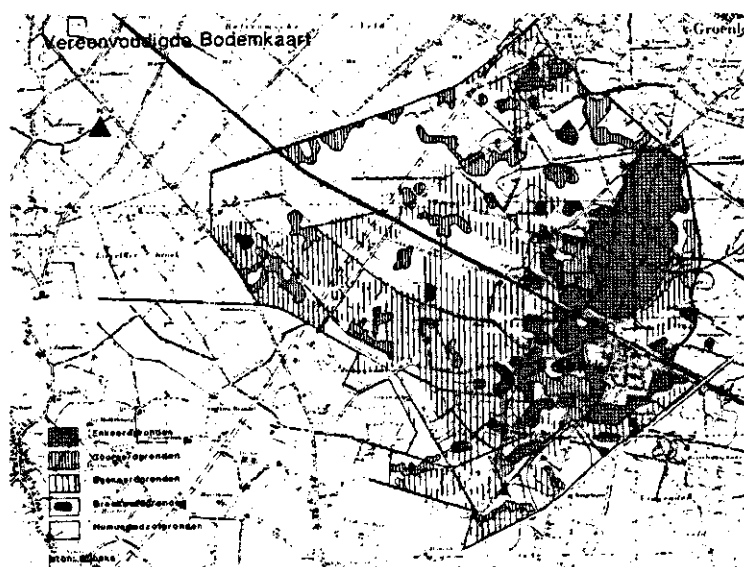

Fig. 36 Bodemkaart (Kerkstra en Overmars, 1986)

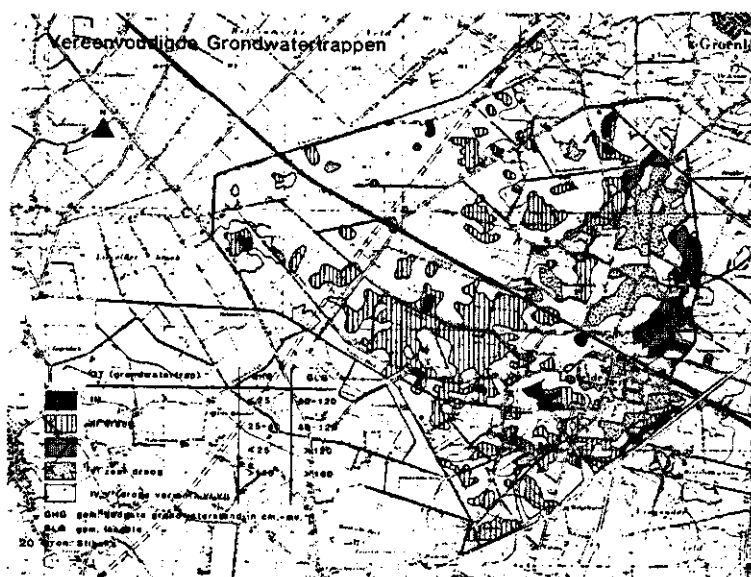

Fig. 37 Grondwatertrappen (Kerkstra en Overmars, 1986)

In het gebied komen verscheidene gradiënten voor. Een macrogradiënt, in ondergrond, bodem en hydrologie, wordt gevormd door de rand van het oost-nederlands plateau. In het laaggelegen gebied worden op kleinere schaal gradiënten gevormd door fysisch-chemische verschillen tussen de verschillende bodemtypen, door hoogteverschillen en door overgangen in waterhuishouding. Plekgewijs is er potentie voor kwel (Cals en Jansen, 1988).

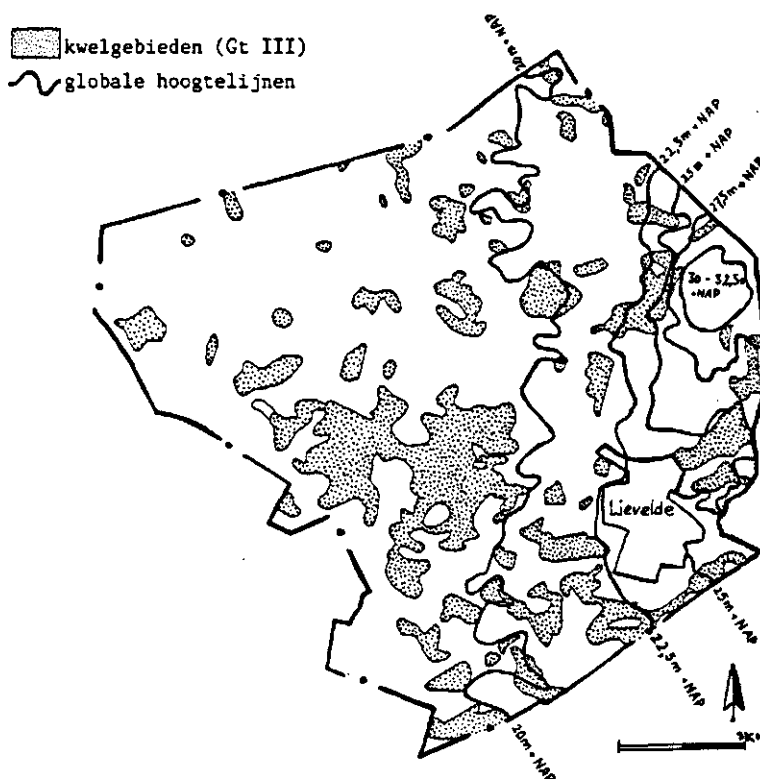

Fig. 38 Potentiële kwelgebieden (Cals en Jansen 1988)

5.1.2 Gebruik van het gebied

Historisch grondgebruik

Tot in de 19^e eeuw werd het landschap bepaald door een agrarisch gebruikspatroon dat zich vanaf de middeleeuwen had ontwikkeld en dat sterk samenhangt met de oorspronkelijke abiotische omstandigheden. Het gemengde landbouwbedrijf bestond uit bouwland op de drogere ruggen en kopjes, grasland op nabij gelegen lagere gronden. Daarbuiten was woeste grond (Kerkstra en Overmars, 1986). Eind 19^e eeuw en in de eerste helft van de 20^e eeuw verloren de woeste gronden hun functie en zijn ze allen ontgonnen en geschikt gemaakt voor grasland. Na de Tweede Wereldoorlog heeft een verdere ontmenging van het landbouwkundig gebruik plaatsgevonden. Veel hoog- en laaggelegen bouwland is omgezet in grasland.

Huidig grondgebruik

Het landbouwkundig grondgebruik bestaat nu voor 73% uit grasland en voor 27% uit bouwland. Het bouwland wordt bijna geheel gebruikt voor de verbouw van maïs. Op de bedrijven wordt met name vee gehouden, dit bestaat voor de helft uit melkvee. De laatste 10 jaar is er een afname van 1,2% van de geregistreerde landbouwbedrijven per jaar. Het gemiddeld aantal bedrijfskavels voor 'grote' melkveehouderijbedrijven

bedraagt 3,2 en voor 'kleine' bedrijven 1,7. De gemiddelde perceelsoppervlakte bedraagt 3,0 ha resp. 2,4 ha.

Met name op het gebied Koolmansdijk ligt een krachtige natuurclaim. Ondanks een nadelige waterhuishouding (zie paragraaf 5.1.1), bezit het gebied grote natuurwaarden. Het gebied is rijk aan broedvogels en er komen zeldzame plantensoorten voor. Verspreid in het gebied komen enkele interessante bosjes voor. Door de vele verschillende gradiëntsituaties zijn er mogelijkheden voor natuurontwikkeling.

Het gebied ten westen van de Lievevelder es is ook relatief waardevol wat betreft natuurwaarden, maar in mindere mate dan Koolmansdijk. Dit gebied bevat minder gradiëntsituaties maar is daarentegen hydrologisch meer geïsoleerd van de omgeving dan Koolmansdijk.

Historisch landschappelijk is vooral de Lievevelder es van belang. De recreatie heeft geen grote belangen in het gebied.

5.1.3 Vorm van het gebied

Visueel ruimtelijke opbouw

Het landschap van Lievevelder laat zich niet makkelijk beschrijven omdat het moeilijk is de verschillen binnen het landschap exact te duiden. Er ligt een eenvormig landschap met een weinig duidelijke structuur en zonder uitgesproken verschillen in de maat van de visueel waarneembare ruimtes. Slechts het macro-reliëf in het oostelijk deel van het gebied, de grotere dekzandenruggen en dekzandvlaktes en de rand van het Oostnederlandse plateau, vormen duidelijk waarneembare landschapseenheden. Dit is als het ware de landschapsstructuur op macro-niveau. Verder zijn er in het landschap weinig opvallende verschillen zichtbaar. Het landschap bestaat vooral uit grasland, akkers met in de zomer maïs erop, en verspreid enkele beplantingselementen. In het zuidelijk en oostelijk deel van het gebied ligt de meeste bebouwing. Verspreide bospercelen, restanten van perceels- en kavelgrensbeplanting en overblijfselen van het onverharde wegennet geven het landschap een verbrokkelde indruk.

In het verleden zag het landschap er anders uit. De topografische kaart van 1915 laat duidelijk de verschillende soorten grondgebruik en de verkavelingswijzen zien. In het westelijk en zuidelijk deel van het gebied zijn aanzienlijke oppervlakten heidegrond zichtbaar met een geometrische percelering. Een vergelijking van deze kaart met de topografische kaart van 1987 leert dat grote landschappelijk overgangen van beplanting, grondgebruik en verkaveling niet meer zijn terug te vinden. Al de grond wordt min of meer op dezelfde wijze gebruikt. Behalve door ontwikkelingen in het grondgebruik vindt dit zijn oorzaak in de, in de jaren 50 afgesloten, ruilverkaveling waarbij veel van de landschappelijke variatie werd vernietigd.

Er is nu nog enigszins een onderverdeling zichtbaar in drie deelgebieden: in het oosten het kampenlandschap (oude ontginningenlandschap), in het westen het jonge ontginningenlandschap en ertussen een overgangszone. In het kampenlandschap slingeren de wegen, hoofdzakelijk in noord-zuid richting, in samenhang met het reliëf en de verkaveling. In het jonge ontginningslandschap verlopen de wegen recht, hoofd-

Fig. 39 Lievelede volgens de topografische kaart van 1850

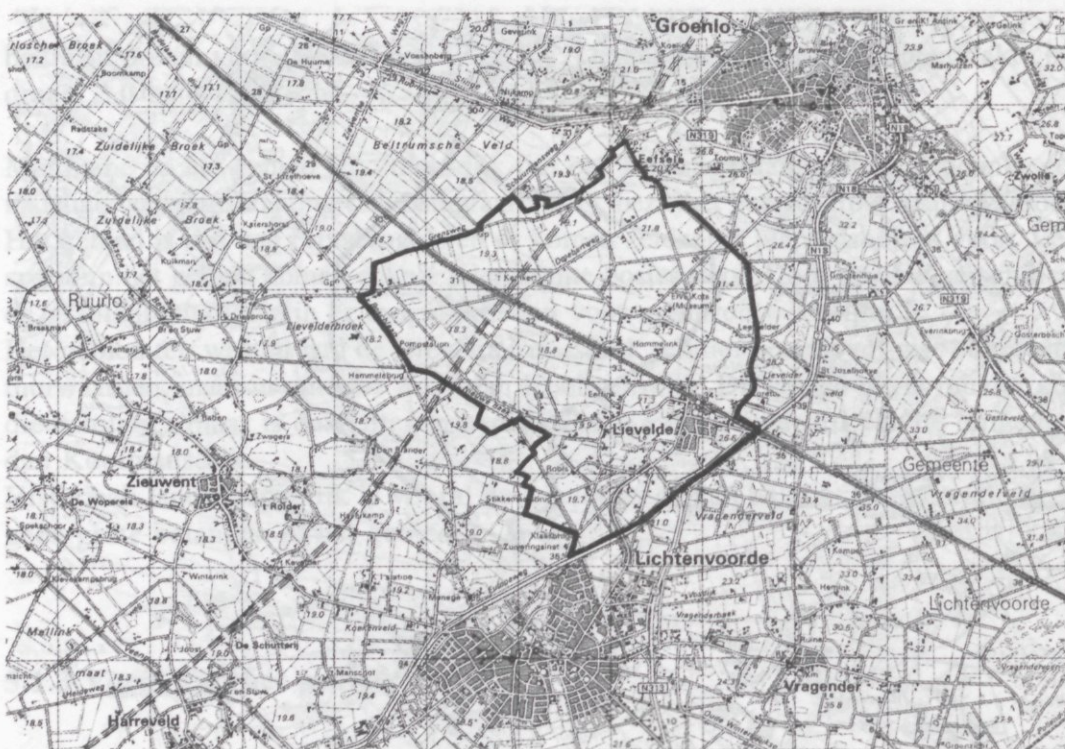

Fig. 40 Lielvelde volgens de topografische kaart van 1987

is de verschillen binnen het landschap exact te duiden. Er ligt een eenvormig landschap met een weinig duidelijke structuur en zonder uitgesproken verschillen in de maat van de visueel waarneembare ruimtes. Slechts het macro-relief in het oostelijk deel van het gebied, de grotere dekzandenruggen en dekzandvlaktes en de rand van het Oost-Nederlands plateau, vormen duidelijk waarneembare landschapseenheden. Dit is als het ware de landschapsstructuur op macro-niveau. Verder zijn er in het landschap weinig opvallende verschillen zichtbaar. Het landschap bestaat vooral uit grasland, akkers met in de zomer naais erop, en verspreid enkele beplantings-elementen. In het zuidelijk en oostelijk deel van het gebied ligt de meeste bebouwing. Verspreide bospercelen, restanten van perceels- en kavelgrensbepanting en overblijfselen van het onverharde wegennet geven het landschap een verbrokkelde indruk.

In het verleden zag het landschap er anders uit. De topografische kaart van 1915 laat duidelijk de verschillende soorten grondgebruik en de verkavelingswijzen zien. In het westelijk en zuidelijk deel van het gebied zijn aanzienlijke oppervlakten heidegrond zichtbaar met een geometrische perceelering. Een vergelijking van deze kaart met de topografische kaart van 1987 leert dat grote landschappelijke overgangen van beplanting, grondgebruik en verkaveling niet meer zijn terug te vinden. Al de grond wordt min of meer op dezelfde wijze gebruikt. Behalve door ontwikkelingen in het grondgebruik vindt dit zijn oorzaak in de, in de jaren '50 afgesloten, ruilverkaveling waarbij veel van de landschappelijke variatie werd vernietigd.

Er is nu nog enigszins een onderverdeling zichtbaar in drie deelgebieden: in het oosten het kantenlandschap (oude ontginningenslandschap), in het westen het jonge ontginningenslandschap en er tussen een overgangzone. In het kantenlandschap slingeren de wegen, hoofdzakelijk in noord-zuid richting, in samenhang met het reliëf en de verkaveling. In het jonge ontginningenslandschap verlopen de wegen recht, hoofd-

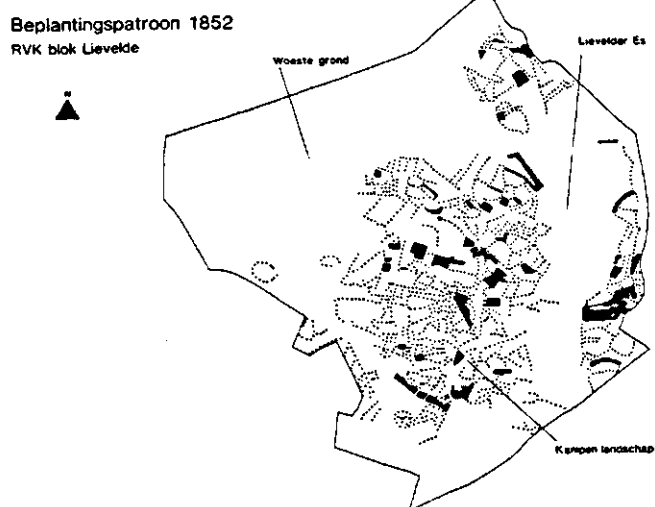

Fig. 41 Beplantingen 1852 (Kerkstra en Overmars, 1986)

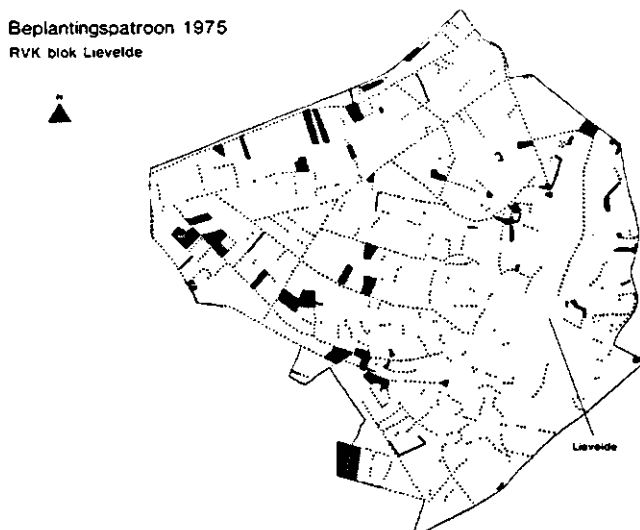

Fig. 42 Beplantingen 1975 (Kerkstra en Overmars, 1986)

zakelijk oost-west uitwaaiierend vanuit het oude landschap met daartussen blok- en strookvormige verkavelingen. De hoge Lievelede es ligt als een langgerekte grote open ruimte in het omringende kampenlandschap, en markeert de rand van het Oost-nederlandse plateau.

5.1.4 Knelpunten en wensen

Achterblijvende produktieomstandigheden voor de landbouw

Er worden diverse problemen genoemd: landbouwkundige mogelijkheden stagneren, o.a. door versnippering van de bedrijven en perceelsgrootte. De ontsluiting wordt plaatselijk belemmerend gevonden voor de verkaveling. Op andere plaatsen hebben de verharde wegen een onvoldoende breedte en constructie.

Vermindering van waardevolle ecologische kwaliteiten

Door verdroging gaan natuurwaarden achteruit; m.n. de grondwaterafhankelijke natuur is reeds afgetakeld. De verwachting is dat dit proces zal doorgaan (Centrale Landinrichtings Commissie, 1993).

Er zijn weinig uitwisselingsmogelijkheden voor fauna, o.a. omdat er weinig samenhangende beplantingsstructuren zijn.

Degradatie van landschappelijke kwaliteiten

Er worden knelpunten ervaren, voortkomend uit het grondgebruik: de veranderingen in het bodemgebruik hebben in de loop van de tijd een nivellerende invloed gehad op het landschap. Als gevolg van ontginning, ontwatering en intensivering van het landbouwkundig gebruik is de oorspronkelijke ruimtelijke afwisseling vrijwel verdwenen. Het micro-reliëf en het onderscheid tussen hoge droge en lage natte plekken is sterk genivelleerd. Het contrast tussen de grote, open jonge ontginningen en de beslotenheid van het oude cultuurlandschap is voor een belangrijk deel verdwenen. Onder meer in de zone grenzend aan de Lieveelder es is zichtbaar dat veel steilranden, kavelgrens- en erfbeplantingen zijn verdwenen.

Met de genoemde nivellering staan ook de natuurlijke kwaliteiten sterk onder druk. Het gebied maakt deel uit van de essengordel Aalten-Groenlo waarop een soortgelijke ontwikkeling is terug te vinden. Veel van de voorheen aanwezige beplantingselementen zijn er verdwenen.

5.1.5 Planologische bepalingen

De belangrijkste bepalingen welke sturend zijn voor de planvorming komen uit het *Streekplan Oost-Gelderland (1987)*.

Volgens het streekplan is het van belang 'de landschappelijke karakteristiek zoveel mogelijk te bewaren waarbij echter voldoende ruimte aanwezig dient te zijn voor een verdere economische, sociale, en culturele ontwikkeling.' (Centrale Landinrichtingscommissie, 1993)

T.a.v. landbouw wordt gesteld:

- 'bij de onttrekking van cultuurgrond t.b.v. andere functies zal doorsnippering en doorsnijding zoveel mogelijk worden tegengegaan. In landbouwkundig waardevolle gebieden zijn daarbij nieuwe niet-agrarische activiteiten ongewenst.'

- nieuwvestiging is in beginsel mogelijk. In waardevolle open gebieden dient de landbouwkundige noodzaak zorgvuldig te worden afgewogen tegen de mate van aantasting van de openheid.

T.a.v. natuurgebied en natuurwaarden is het beleid erop gericht deze:

- 'zoveel mogelijk te beschermen en te ontwikkelen'. 'Voor het behoud van de landelijke karakteristiek is het van belang dat naast grote natuurgebieden en boscomplexen ook de kleine afzonderlijke natuurgebieden, bosjes, de nog min of meer natuurlijke beken en beekbegeleidende begroeiingen, steilranden van essen en andere voor het landschapsbeeld kenmerkende elementen in stand worden gehouden.'
- waar van belang voor behoud natuur en landschapswaarden dient het vochtig karakter d.m.v. hoge grondwaterstanden beschermd te worden.
- landschapsbouw met als doel onder meer de ruimtelijke samenhang van de elementen te versterken is gewenst.

In de Vinex (1991) heeft het gebied een bruine koers ('mozaïek van landbouw en andere functies'). In het NBP is de Baakse beek als een belangrijke verbindingszone aanwezig de Lievevelder beek behoort tot het stromingsgebied van deze beek (Centrale Landinrichtings Commissie, 1993). In de Nota Landschap is de plateaurand een 'gebied behoud en herstel landschappelijke kwaliteit'. Het maakt tevens deel uit van het Nationaal Landschapspatroon (NOLA).

In de deeladviezen worden tegengestelde adviezen gegeven. Het Landbouwstructuuradvies adviseert met name ten aanzien van landbouwon ontwikkeling. Het NWC-advies adviseert met name ten aanzien van behoud van huidige natuurwaarden. Het advies Landschapsbouw adviseert een ontwikkeling waarbij enerzijds de landbouw en anderzijds de natuur gebiedsgebonden ontwikkeld kan worden maar waarbij een deel van de huidige beplantingselementen niet verder beschermd wordt. De casco-benadering wordt geïntroduceerd. Deze benadering wordt ook genoemd in de planrapporten (zie hiervoor paragraaf 5.3; planvormingsproces).

5.2 Plansituatie

5.2.1 Hoofdpijnen van het ontwerpplan

In het ontwerpplan wordt uitdrukkelijk naar het streekplan gewezen. Het beleid is 'gericht op een verdere ontwikkeling van de voornamelijk agrarische functie. Daarbij dient aandacht te worden besteed aan het behouden en ontwikkelen van landschappelijke structuren, het zorgvuldig inpassen van nieuwe ontwikkelingen, aanleggen van ecologische verbindingszones, waar nodig vergroten van natuurgebieden'.

- Er vinden landbouwkundige verbeteringen plaats: perceelsvergroting, afstandsvermindering, een paar boerderijverplaatsingen en kavelaanvaaringswerken.
- Op het gebied van landschapsbouw wordt in het plan voorzien 'in de ontwikkeling van een landschappelijke hoofdstructuur die bestaat uit de aanleg van een natuur-

ontwikkelingsgebied ten oosten van de Lievevelder es, uitbouw van het bestaande natuurgebied Koolmansdijk, de aanleg van beplante beken, laanbeplantingen en de plaatselijke ontwikkeling van schrale bermen.'

- 'door middel van houtwalbeken en beplantingen worden aan de oostkant van de Lievevelder es natuurlijke en ruimtelijke kenmerken versterkt, terwijl langs de wegen door middel van laanbeplantingen en brede bermen de cultuurhistorische verschillen in de schaal van het landschap worden aangebracht.'
Het plan geeft tevens mogelijkheden voor beplanting op basis van vrijwilligheid in een deelgebied.
- Bestaande knelpunten in de waterafvoer worden opgeheven. T.b.v. landschapsplan worden enkele tracés vergraven/ verlegd. De Lievevelder beek wordt ingericht als houtwalbeek. De waterhuishouding wordt afgestemd op te ontwikkelen natuurgebieden

5.2.2 Planning

Bestemming

In het voorontwerp wordt gestreefd naar een bundeling van de laagdynamische functies natuur en beplanting in een 'landschappelijk raamwerk', een te ontwikkelen systeem van wegbermen, houtwalbeken en beplante waterlopen en een bos- en natuurkern. Laagdynamische functies 'hebben een extensief karakter en hebben behoefte aan een stabiele ligging en ruimtelijke inrichting'. Ze worden geconcentreerd in grotere eenheden. Er worden twee natuurgebieden gecreëerd: een natuurontwikkelings- en bosgebied van 9,2 ha op de rand van het Oost-nederlands plateau (bovenstrooms) en een natuur- en reservaatgebied van 20,9 ha, met 7,5 ha bos, in het jonge ontginningslandschap (benedenstrooms). Er tussen stroomt de Lievevelder Beek die 'natuurtechnisch' wordt ingericht en wordt aangezet met een strook natuur van zo'n 30 m breedte. Voor de beek wordt een oppervlakte van 7,7 ha vrijgemaakt, voor aan de beek gekoppelde bosjes wordt 6,8 ha verworven. De beek wordt gezien als een verbindingzone tussen het Oost-nederlands plateau en de Nieuwe Beek. Hiermee maakt de Landinrichtingscommissie een interpretatie van het NBP.

Er is minder aandacht voor laagdynamische functies wanneer ze niet zijn gekoppeld aan infrastructurele elementen of aan grotere gebieden.

Buiten de gebieden met laagdynamische functies zijn er de hoogdynamische functies, 'deze maken een snelle ontwikkeling door en vereisen een flexibele ruimtelijk inrichting'. Het gaat om de landbouw. Er worden twee landbouwbedrijven verplaatst naar het westelijk deel van het gebied. Hiervoor zijn drie voorkeurslokaties aangegeven.

Drinkwaterwinning die nu vlak bij het natuurgebied plaatsvindt wordt veronderstelt te verdwijnen bij verplaatsing ervan. Het besluit hiertoe is in 1993 door G.S. genomen.

In een deelgebied wordt het aanbrengen van kavelgrensbepanting gestimuleerd. Dit dient te gebeuren door particulieren, op basis van vrijwilligheid. Er is hiervoor 3 ha grond beschikbaar. Naast landbouw en natuur hebben andere functies zoals recreatie nauwelijks invloed gehad op ordening en inrichting.

Hydrologische afstemming

De hydrologische samenhang heeft een grote rol gespeeld bij de keuze van lokaties voor het ontwikkelen van natuurgebieden. Gezocht is naar lokaties met optimale grondwatervoeding (kwel) en met een relatief onafhankelijke ligging ten opzichte van negatieve invloeden (paragraaf 5.3, planvormingsproces). Deze factoren speelden een rol naast de actuele natuurwaarden die reeds aanwezig waren in het gebied. Het uiteindelijk gekozen gebied rond Koolmansdijk heeft enige potentie voor kwel. Het is daarentegen moeilijk te isoleren. Verwacht wordt dat de hydrologische omstandigheden verbeteren door enkele gerichte maatregelen te treffen. De waterwinning nabij Koolmansdijk zal verplaatst worden waardoor, naar verwachting, verdroging tegengegaan wordt. Rond het natuurgebied komt een buffer van 26 ha die moet voorkomen dat het omringende landbouwgebied al te veel (negatieve) invloed heeft via het grond- en oppervlaktewater. Een te creëren omleiding moet voorkomen dat landbouwwater door het natuurgebied heen gaat en zo ook water wegtrekt. Grondwaterstanden zullen in het reservaatgebied stijgen; GLG met gemiddeld 10cm. en GHG met gemiddeld 40 cm. Wat de gevolgen hiervan zijn voor de hoeveelheid kwelwater is niet precies te voorspellen. Ook kwaliteit van het (diepe) kwelwater is niet voorspelbaar. Het water is afkomstig van buiten het plangebied.

Een natuurgebied op de plateaurand wordt vochtig gemaakt met drie stuwen in de beek en een retentiebekken ter hoogte van het natuurgebied die het waterpeil opzetten. Buiten de natuurgebieden zal op beperkte schaal de grondwaterstand dalen.

Biogeografische afstemming

Een natuurzone langs de Lievevelder Beek zal een verbinding vormen tussen het plateau en de Nieuwe Beek. De Nieuwe Beek is een verbindingszone in het NBP (1989). In het plan worden geen doelsoorten genoemd voor de verbindingszone. Het gaat om 'flora en fauna'. In de plan-evaluatie worden in het kader van de beek 'minder-kritische bosrandvogels en kleine zoogdieren' genoemd.

De verbindingstrook langs de beek wordt op 4 a 5 plaatsen doorsneden door infrastructuur. Nabij Lievevelder houdt de beek door ruimtegebrek het oude profiel over een lengte van 300 meter. Hier staat bebouwing tot vlak aan de beek. Er is geen natte verbinding tussen de Lievevelder Beek en Koolmansdijk, dit vanwege te slechte waterkwaliteit in de Lievevelder beek. Wel wordt er een verbinding gelegd met een natuurlijke berm (ongeveer 200m). Bestaans- en uitwisselingsmogelijkheden voor fauna in Koolmansdijk zullen waarschijnlijk verbeteren.

Schaalniveau's

Het provinciaal beleid in Gelderland is sterk gericht op behoud van alle voorkomende landschapselementen. Dit heeft behoorlijke invloed gehad op het planvormingsproces (5.3). Intenties van het beleid komen niet overeen met intenties t.a.v. het plan die in 'Lieveelde' ontwikkeld werden. Het was de bedoeling om een flink grondoppervlak om te zetten in natuur en bos, waarbij echter de landbouw meer ontwikkelingsruimte zou moeten krijgen. Dit laatste is niet concreet gemaakt in oppervlakten. Het beleid laat dit niet toe.

Het plan voor de Lieveelder beek is te zien als een uitwerking van het Natuurbeleidsplan, waarin voor de Achterhoek verschillende ecologische verbindingszone's worden voorgesteld. Hiermee is er een zekere samenhang met de omgeving mits daar de N.B.P. voorstellen ook worden uitgevoerd.

Aan de oostzijde van het project is geprobeerd een gezamenlijke aanpak te creëren met het landinrichtingsproject Winterswijk-West. Dit project was hiervoor echter al te ver in de planvorming.

Scheiding en verweving

In het grootste deel van het gebied is er een toenemende scheiding van laag en hoog-dynamische functies. De mate waarin deze scheiding doorgevoerd moet worden is in het project een groot punt van discussie geweest (zie 5.3, planvormingsproces). Naast een ruimtelijke scheiding van functies is er ook een scheiding van natuur en drinkwaterwinning. Drinkwaterwinning die nu vlak bij het natuurgebied plaatsvindt wordt veronderstelt te verdwijnen bij verplaatsing ervan. Het besluit hiertoe is in 1992 door G.S. genomen.

Een uitzondering op de tendens naar scheiding van functies is zichtbaar in het deelgebied waar het aanbrengen van kavelgrensbeplanting wordt gestimuleerd.

Het gevormde raamwerk is stabiel wat betreft ligging. Er is een zekere duurzaamheid door een relatief grote omvang, dit is echter afhankelijk van de waterbeheersing. Gebruiksmogelijkheden voor de landbouw worden groter maar de flexibiliteit is wel begrensd tot strikt geplande marges. Vooral de planologisch beschermde elementen als infrastructuur, cultuurhistorisch waardevolle elementen en kavelgrensbeplanting leggen beperkingen op.

Kenmerkende planningsoverwegingen zijn:

Doelen: — verbeteren van mogelijkheden voor landbouwontwikkeling
— behoud dan wel ontwikkeling van natuurwaarden (verbindingen)
— scheiding van laagdynamische en hoogdynamische functies
— behoud / ontwikkelen van landschappelijke structuren

Wijze: — positionering van natuur en beplanting bij bestaande natuurgebieden, tevens koppeling aan natte en droge infrastructuur
— aanpassing beperkende voorwaarden waaronder hydrologische buffering van natuurgebied t.o.v. landbouwgebied.

Ruilverkaveling Lievelede

Ontwerp landinrichtingsplan

Bedoeld in artikel 86 van de landinrichtingswet
Gemeenten: Eibergen, Lichtenvoorde.

0 250 500m

ALGEMEEN

- grens van het gebied tevens blokgrans
- - - gemeentegrens
- - - waterschapsgrens
- spoorlijn

aan te leggen

te verbeteren

te handhaven

VOORZIENINGEN

ONTSLUITING (hoofdstuk 6)

- Wegen
- planweg
- plattelandsweg
- onverharde weg
- onverharde niet openbare weg, toedeling aan gemeente Lichtenvoorde

Samenhangende voorzieningen

- boomplanting
- bermverbreding
- te ontwikkelen bermen
- bos en singelbeplanting

WATERBEHEERSING (hoofdstuk 7)

- Waterlopen en kunstwerken
- waterloop met stroomrichting afvoer
- duiker / afsluitbare duiker
- vaste stuw
- regelbare stuw
- zandvang

Samenhangende voorzieningen

- verbreden maai-pad een- of tweezijdig
- bos en singelbeplanting
- natuurstrook langs beek

LANDSCHAPSBOUW (hoofdstuk 8)

- bos en singelbeplanting
- gebied waar kavelgrensbeplanting wordt gehandhaafd en gestimuleerd

VERKAVELING (hoofdstuk 9)

- Herverkavelingswerken
- voorkeursstrook voor boerderijbouw
- reservaatgebied
- natuurontwikkelingsproject

Voornemens voor toewijzing / toedeling van eigendom en regelingen over grondverwerving (hoofdstuk 11 en 12)

code	toe te wijzen aan	toe te delen aan	verwerving van grond via
I	gemeente Lichtenvoorde		korting 142.1a
B 1/4 D P 1/4 Q R 1/4 U		Bureau Beheer Landbouw gronden t.b.v. Staatsbosbeheer	taakstelling
F 1/4 G K 1/4 O	Bureau Beheer Landbouw gronden t.b.v. Staatsbosbeheer		(korting 142.1b)

Gronden, nodig voor de aanleg en verbetering van wegen en waterlopen met de daarmee samenhangende voorzieningen, worden verworven via de korting 142.1a, tenzij anders is aangegeven.
De voornemens voor toewijzing zijn
- wegen met de daarmee samenhangende voorzieningen aan de gemeente Lichtenvoorde
- waterlopen met de daarmee samenhangende voorzieningen aan de waterschappen van de Berkel en IJssel- en Baakse Beek

5.2.3 Beheer

In het project zijn 5 beheerseenheden te onderscheiden.

- a wegen (4,2 ha)
Deze worden toegewezen aan de gemeente (E.B.O. III)
- b waterlopen
- c beplanting nationaal belang (19,5 ha)
Dit wordt aan Staatsbosbeheer toegewezen (E.B.O. I).
- d reservats- en natuurontwikkelingsgebied ,6 ha)
Dit wordt aan Staatsbosbeheer toegewezen (E.B.O. I).
- e kavelgrensbeplantingen (3,0 ha)
Dit wordt toegedeeld (door overbedeling) aan particulieren (E.B.O. IV).

Binnen de landinrichtingscommissie is vertrouwen in medewerking van de streek wat betreft beplantingen. Er lijkt bij bewoners animo te zijn. Er is laatste jaren in de Achterhoek veel kavelgrensbeplantingen gerealiseerd (Klein Rosenboom, mond.med). Ondanks de geplande beplantingen schat het evaluatie-rapport (natuur) een afname van kavelgrensbeplantingen met ongeveer 15%.

Veel eigendom, beheer en onderhoud van bos, beplanting langs wegen en water, natuurgebieden en -stroken, worden bij SBB ondergebracht (50,1 ha). Dit gebeurt deels door toewijzing (12,0) en deels door toedeling via DBL (38,1). Er is ook enige medewerking van waterschappen en van de gemeente Lichtenvoorde maar zij dragen minder hectares, resp. 3,9 ha (maaipaden en waterlopen) en 4,2 ha (wegbeplanting).

De natuurzone langs de Lievevelder Beek wordt voor een groot deel eigendom van SBB. Het was eerder de bedoeling dat het waterschap IJsselland/Baakse Beek de zones in beheer zouden krijgen. Het waterschap had daar echter weinig zin in, vooral vanwege de omvang van de zone en vanwege het zuivere natuurontwikkelingsdoel. Het waterschap beroept zich daarbij op het feit dat ze een doelcoöperatie is, waarbij de grondeigenaren (boeren) het bestuur vormen en vanuit hun belangen keuzen kunnen maken. Het betreffende waterschap houdt zich daardoor vrij strikt aan landbouwkundige doelen, in tegenstelling tot enkele andere waterschappen in de regio. Voor het toekomstige reservaatgebied wordt pas na stemming een beheerplan gemaakt. Voor SBB vindt een aanzienlijke toename van de beheerskosten plaats.

In Lieveelde blijkt overigens de Richtlijn Ammoniak en Veehouderij van groot belang te zijn. Volgens deze 'richtlijn' is in het plan toegezegd dat nieuw aan te leggen beplantingselementen geen rol zullen spelen in de besluitvorming omtrent het al dan niet verlenen van een hinderwetvergunning voor deze bedrijven. Ondanks deze vrijstelling van verplichtingen blijkt bij voorlichtingsavonden dat er onder boeren veel argwaan is op dit punt. Er is geen vertrouwen in de huidige wettelijke garanties.

5.2.4 Vormgeving

Landschapsstructuur

De landschappelijke structuur van het gebied zal veranderen. De Lievevelder Beek vormt samen met de natuurgebieden en de wegbeplantingen een landschappelijk raamwerk.

De beek zal een nieuw element gaan vormen in het landschap. Het karakter is fors, natuurlijk en lineair. Het is moeilijk te beoordelen wat het effect is op de leesbaarheid van het landschap. Andere beken of waterlopen worden anders behandeld bijvoorbeeld de afwatering Droebersdijk. Ook hier waren in een vroeg stadium plannen voor. Deze zijn echter niet uitgevoerd omdat de kosten te hoog werden. Door het plan ontstaat enige ruimtelijke onevenwichtigheid tussen de uitwerking van verschillende beken. Nadruk op de Lievevelder beek geeft deze het karakter van een dominant element. De overige beekjes en sloten houden hun 'kale' identiteit.

Natuurgebied Koolmansdijk blijft een zelfstandig element. Doordat er reservaatgebieden aangrenzend aan Koolmansdijk gesitueerd worden, wordt de overgang naar de omgevende landbouwgebieden meer geleidelijk dan nu het geval is. Hoger gelegen komt er een natuurontwikkelingsgebied in een natuurlijke laagte tussen de terraswand en de Lievevelder es. Het stuk 'natte natuur' zal van de omgeving ruimtelijk worden afgescheiden door beplantingssingels. Deze hebben een beschermende functie tegenover landbouwactiviteiten. Uitwerking van de singels moet nog plaatsvinden.

De ligging van het raamwerk is niet gebaseerd op basis van visueel-ruimtelijke eigenschappen van de landschapstypen. De situering komt voort uit planningsoverwegingen.

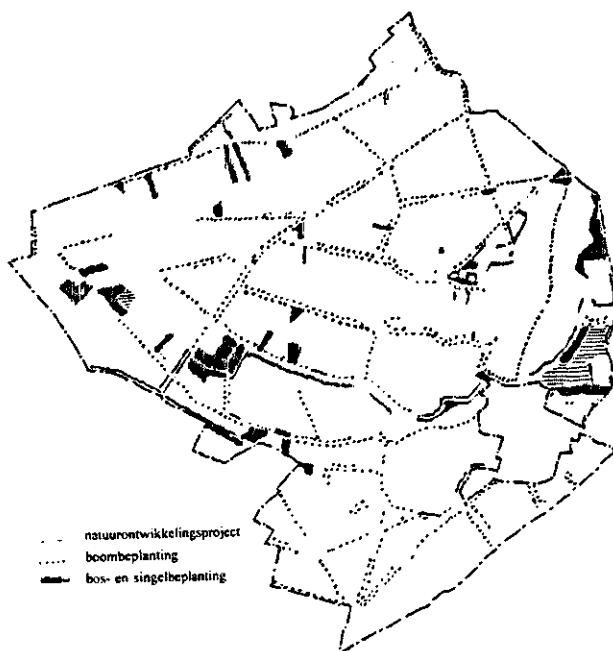

Fig. 44 Toekomstig beplantingspatroon 'ontwerpplan'

De voorgestelde wegbeplanting is enigszins fragmentarisch.

Veel van de bestaande wegbeplantingen worden gefaseerd vervangen. De meesten zijn zo'n 40 jaar oud met wisselende kwaliteit. Hiervoor moeten voldoende brede bermen komen om een stabiel lanenstelsel te kunnen waarborgen. Uitgangspunt voor de bermen is 3 m. Bij heischrale bermen wordt uitgegaan van 5 m. Hierbij zijn vijf combinaties opgesteld van bermbreedte en soortbeplanting: I, boombeplanting met bermverbreding, enkelzijdig; II boombeplanting op bestaande bermen, enkelzijdig; III te verbreden bermen langs boombeplanting, enkelzijdig; IV te verbreden bermen langs toekomstige boombeplanting; V te ontwikkelen heischrale bermen, enkelzijdig. Het gaat in totaal om ruim 17 km. Hiervoor is 4,2 ha grond nodig. Enkele wegen worden met beplanting versterkt op plaatsen waar ruimte is. Andere wegen worden verbreed en beplant en langs vier wegen worden heischrale bermen ontwikkeld. Fig. 5. geeft een indruk van het toekomstige beplantingspatroon. Voor 18 wegen binnen het plangebied worden voorstellen gedaan met deze indeling. Voor 9 van de wegen worden er daarbij meer dan twee categorieën voorgesteld. Voor de weg Koolmansdijk worden zelfs vier verschillende categorieën voorgesteld, elk voor een deel van de weg.

Tot nu toe is er geen concrete inrichtingsvisie gegeven voor de exacte vormgeving van de wegbeplanting, het sortiment, de breedte etc.. Daardoor is nog niet te zeggen of een centrale doorgaande weg anders beplant gaat worden als een doodlopende weg en of de beek van afstand anders uitzielt als een weg.

Het lijkt echter alsof de eerder genoemde historische differentiatie in landschapstypen slechts weinig wordt opgepikt in het plan. Men gaat meer uit van het occupatiepatroon zoals het er nu ligt en lapt dit op met beplanting en bermontwikkeling. Er is niet een duidelijk visie op de infrastructuur als geheel. Realisatiemogelijkheden voor het plaatsen van beplanting lijken ook zeer bepalend te zijn. Voorbeelden: de Eimersweg en bermen langs het eind van de Koolmansdijk en langs de oude Groenlose weg.

In het zuidoostelijk deel van het gebied wordt kavelgrensbeplanting gestimuleerd waardoor verdichting optreedt. Het deelgebied is momenteel niet erg duidelijk. Plaats, omvang en sortiment van de beplanting wordt vastgesteld in overleg met de betrokken boeren. Dit zal leiden tot enige schaalverkleiningen een gedifferentieerd beeld dat nu nog moeilijk voorstelbaar is. Elders zal waarschijnlijk de hoeveelheid kavelgrensbeplanting enigszins afnemen en de schaal iets toenemen. Veel zal dit echter niet zijn.

Vormgevingsconcept

Er wordt gekozen voor drie benaderingen van het gebied. In eerste instantie wordt meer uitgegaan van vernieuwing dan van behoud. Dit blijkt ook uit de uitspraak 'de nog aanwezige verschillen in maat, schaal en hydrologie bieden (..) geen aanknopingspunten voor een landschapsstructuur die duurzaamheid en identiteit in zich draagt'. Er worden nieuwe bos & natuur elementen gevormd die als autonome elementen in het gebied komen te liggen. Het gaat hierbij om 'concentratie' van natuurwaarden. Een ander belangrijk motief is 'verbinding'. Tegelijkertijd probeert men het huidige karakter te handhaven. Met name de provincie heeft hiervoor gepleit (kleinschalig-

heidsbeleid). Om deze reden is alle 'van belang zijnde beplanting' uiteindelijk als te handhaven opgegeven en wordt plaatselijke kleinschaligheid bevordert.

Doelen: — *nieuwe grote landschappelijke structuren*
— *samenhangende eenheden*
— *behoud kleinschaligheid*

Wijze: — *ruimtelijke en ecologische verbindingzones*
— *bepanting langs wegen, waar nodig/ mogelijk*
— *deels stimulering kavelgrensbepanting*
— *behoud ruimtelijk bepalende elementen*

5.3 Planvormingsproces

De casco-benadering werd ingebracht via het advies Landschapsbouw (Kerkstra en Overmars, 1986). Voorafgaand aan het advies Landschapsbouw werd er een analyse verricht naar de totstandkoming en uitvoering van het landschapsplan in ruilverkaveling Aalten (Overmars, 1986; zie paragraaf 3.1.1). In het advies Landschapsbouw wordt naar aanleiding van de functionele analyse geconstateerd dat de landbouweisen het landschap sterk veranderen en dat in de praktijk andere doelstellingen hieraan ondergeschikt bleken te zijn. Vanuit deze constatering werden verschillende functie-groepen gedefinieerd die vanuit de planning verschillend benadert moeten worden: laag-dynamische en hoog-dynamische functies (paragraaf 5.2.2.). Het plan wordt door velen als het eerste casco-plan gezien (Sijmons, 1992; v.d. Berg, 1993; Harsema, 1993).

Ook het Landbouwstructuur-advies vroeg om scheiding van functies en maakte hiermee binnen hun visie de casco-benadering mogelijk. Het NWC-advies stelde een benadering voor die deels strijdig was met de casco-benadering namelijk: ruimtelijke verweving van landbouw en natuur in het verlengde van de uitgangssituatie. Na discussie nam het voorontwerp veel voorstellen uit het advies Landschapsbouw over.

In plan A zijn visie en uitgangspunten van het advies Landschapsbouw uitgewerkt: het ontwikkelen van hoofdlijnen langs wegen en waterlopen en het ontwikkelen van een bos/natuurgebied aan de oostkant van de Lievevelder es. Gestreefd wordt naar een bundeling van laagdynamische functies in een landschappelijk raamwerk, terwijl de hoogdynamische functies zijn geconcentreerd. De genoemde bundeling heeft tot doel het draagvlak in zowel ruimtelijk als maatschappelijk opzicht te vergroten, natuurontwikkeling heeft meer kansen. Het plan voorziet in het aanleggen van een bos-/natuurskern, de aanleg van houtwalbeken, het handhaven en aanbrengen van bosjes in samenhang daarmee, aanleg van laanbeplanting en de ontwikkeling van schrale bermvegetaties. Het reservaat Koolmansdijk wordt met 20,6 ha afgerond. Bos-natuurontwikkeling wordt voorgesteld op een hydrologisch geïsoleerde plaats met keileem ondiep in de ondergrond. In de rest van het gebied wordt de ontwikkeling van natuurlijke kwaliteiten gekoppeld aan droge en natte infrastructuur. Plaatselijk wordt aangegeven waar beplanting mag verdwijnen omdat het weinig waarde heeft.

In plan B zijn uitgangspunten van het NWC-advies uitgewerkt: het handhaven en ontwikkelen van bestaande natuurwaarden en het uitbreiden van het reservaat Koolmansdijk. Het plan is vooral gericht op het herstel van natuurlijke en visueel-ruimtelijke eigenschappen van het oude essen-, kampen- en ontginningenlandschap. Er worden voorstellen gedaan voor behoud van zandwegen, steilranden en kavelgrensbeplantingen, met name in het kampenlandschap. Koolmansdijk is hydrologisch moeilijk te isoleren.

De landinrichtingscommissie vond dat de duurzaamheid van het landschap bij plan A beter gewaarborgd was dan bij plan B omdat er binnen de landschappelijke hoofdstructuur ruimte was voor ontwikkelingen van de landbouw. De keuze over ontwikkeling bos-/natuurgebied werd hiermee nog niet gemaakt. Dit hing samen met het al dan niet verplaatsen van de waterwinning. Zonder stopzetting werden de mogelijkheden op de Lievevelder es hoger aangeslagen. Bij verplaatsing van de waterwinning zouden natuurwaarden tot ontwikkeling worden gebracht rond het huidige reservaat.

In het voorontwerpplan is vervolgens plan A uitgewerkt met een variant 'Koolmansdijk'. Ideeën uit het NBP hebben mede bepaald dat de Lievevelder beek als belangrijk verbindingszone wordt gezien. Er wordt een strook ingericht tot gemiddeld 30 m breedte. In de benedenloop worden bosjes verzaaid. Uiteindelijk is in het ontwerp gekozen voor variant Koolmansdijk nadat G.S. te kennen gaf 'niet voornemens te zijn een nieuwe vergunningen voor waterwinning te verlenen'. Volgens Klein Rosenboom (plaatsvervangend districtingenieur LD en secretaris LC-Lievevelder) werd binnen de Landinrichtingscommissie de keuze gemotiveerd door te stellen dat bestaande natuurwaarden prioriteit krijgen boven nieuw te creëren natuurwaarden (mond.med.).

Voorstellen voor differentiatie van beplantingen werden bij de uitwerking maar gedeeltelijk overgenomen uit het advies Landschapsbouw en ook nog deels wegbezuinigd in de ontwerpfase. Ook op tracering en constructie van wegen en een waterloop is bezuinigd om kosten terug te brengen. In deze fase wordt de post voor kavelgrensbeplanting wel verhoogd. Bosjes die na veel discussie een flexibele/tijdelijke status hadden gekregen werden op de valreep toch allen als te handhaven beschouwd.

De keuzes tussen de verschillende oplossingsrichtingen is gepaard gegaan met veel discussies. Volgens Dijkstra (1987, niet gepubliceerd) werd Lievevelder als een soort 'test-case' gezien in de discussie over het toekomstig karakter van ruilverkavelingen vooral wat betreft het thema behoud of vernieuwen. Klein Rosenboom beaamt dit. Volgens hem ontstond na de presentatie van het plan door Kerkstra en van Bolhuis (toenmalig landschapsarchitect Staatsbosbeheer) een 'dogma' rond 'een dennebosje

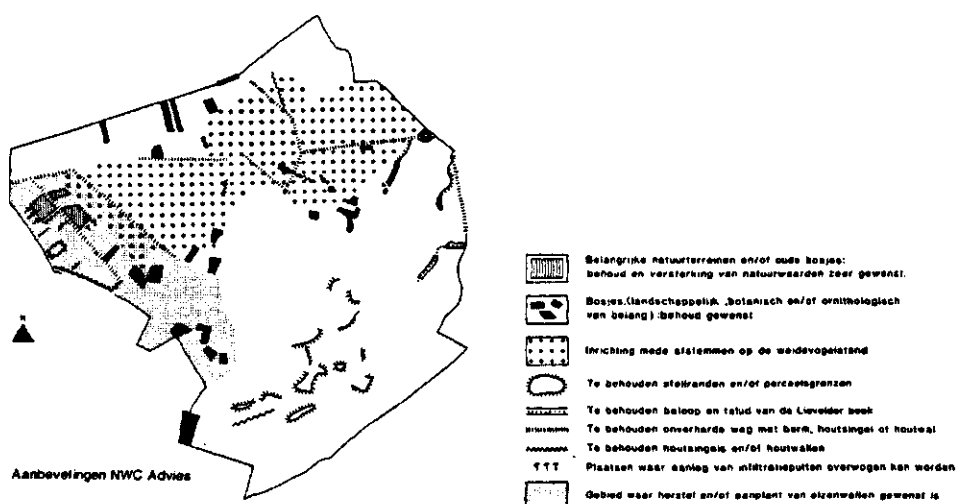

Fig. 45 NWC-advies (Kerkstra en Overmars, 1986)

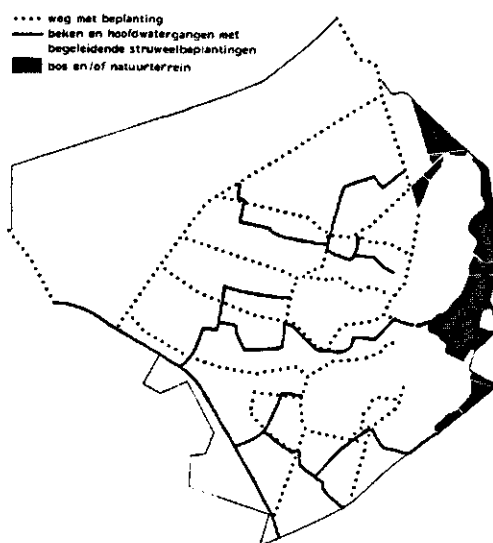

Fig. 46 Advies Landschapsbouw (Kerstra en Overmars, 1986)

waarvan uitdrukkelijk gezegd werd dat het weg mocht, verplaatst mocht worden wanneer het moeilijk lag in de planvorming'. Dit en wat andere beplanting stond op de kaart als 'niet te handhaven beplanting'. Na bemoeienis van NBLF is dit veranderd in 'te handhaven beplanting, niet deel uitmakend van de hoofdstructuur'. Hiervoor waren enkele redenen: het vigerende beleid liet een dergelijke actie niet toe; er waren meningen dat men t.o.v. de streek niet kon maken om bewust beplanting te doen verdwijnen; en financieel werd het evenmin realistisch gevonden om kleine oppervlakten bos te ontginnen.

Binnen de discussie speelde de fusie binnen het ministerie van Landbouw van BLB en NMF tot NBLF een rol. Het ontstaan van NBLF en hiernaast ook de intrede van landschapsarchitect v.d. Berg bij de Landinrichtingsdienst speelde mee bij het nuan-

ceren van eerder gedane rigoureuze voorstellen (Hazendonk, mond.med.; van Eer, mond.med.). De mening ontstond dat een plan niet mocht vastleggen wat er in het landschap mocht verdwijnen. Na veel veranderingen heeft de gevolgde visie aan duidelijkheid ingeboet. 'Door de vele veranderingen in de kaartlegenda snapt nu niemand er meer iets van' verzuchtte dhr. Klein Rosenboom, t.a.v. het concept-ontwerpplan.

In feite speelde zich rond het project een discussie over het rijksbeleid af. Iets waarover de boeren zich verbaasden. De onduidelijkheid kwam het draagvlak in de streek niet ten goede. 'De boeren dachten wat hebben wij ermee te maken. Komen er hier een paar lieden met een bepaalde wereldbeschouwing die zeggen dat het helemaal anders moet!' (Kerkstra mond.med.). Later zagen de boeren uit de streek er echter ook hun eigen voordelen in.

Verschillen tussen het ontwerpplan en het advies Landschapsbouw t.a.v. de vorm:

- In het ontwerpplan werkt het NBP met de Ecologische Hoofdstructuur door. De bestemming van de Lievevelder Beek zou je kunnen zien als een doorwerking van 'de casco-benadering op nationale schaal'.
- Het advies Landschapsbouw neemt de abiotische macropatronen sterk als uitgangspunt. In het landinrichtingsplan heeft de structuur langs de beek en Koolmansdijk een zelfde status dan de aanwezige macropatronen. Hierdoor zijn mogelijkheden voor het ontwikkelen van hiërarchie weinig uitgewerkt.
- In het advies Landschapsbouw wordt duidelijk het contrast tussen hoofdstructuur en gebruiksruimte uitgewerkt. Met de inzet van kavelgrensbeplantingen wordt in het plan de gebruiksruimte plaatselijk genuanceerd. Op dit punt is veel discussie geweest. 'Hoe ver moest de scheiding doorgevoerd worden?' Het eerder voorgenomen 'schoonvegen van de gebruiksruimte' vindt nu niet plaats.
- In het advies Landschapsbouw werd veel nadruk op de wegen gelegd. In het planrapport niet.

Kenmerk

In Lievevelder zijn vele opvattingen naast elkaar gepresenteerd. De gepresenteerde casco-opvatting ging uit van planningsprincipes en ook ecologische principes. De benadering sprak aan bij velen. In de loop van het planningsproces kwam er meer kennis over de natuurlijke werking van het gebied, met name wat betreft hydrologie. Op basis hiervan is men tot een andere lokatie keuze gekomen dan in de deeladviezen voorgesteld werd, met meer aandacht voor het laaggelegen natuurgebied. De huidige lokatie voor natuur kan ook als een uitkomst van de casco-benadering worden gezien.

Onder andere door pragmatische overwegingen in de planvorming is de geschetste toekomstige wegenstructuur uit het advies Landschapsbouw uiteen gevallen. Mijns inziens geeft dit ook aan dat er niet een duidelijke inrichtingsvisie is voor het landschap als geheel. De visie op het landschap die in het advies landschapsbouw werd gepresenteerd verloor betekenis toen veranderingen in wensen ontstonden (andere natuur, minder geld voor beken, meer geld voor particulieren). Doordat de landschapsvisie niet aan de veranderde wensen werd aangepast verdween deze naar de achter-

grond. Mogelijk was er meer duidelijkheid ontstaan wanneer de landschapsvisie telkens was bijgesteld gedurende de planvorming.

In de planvorming is wel veel discussie geweest over de te volgen benadering. Deze waren vaak abstract met uiteindelijk weinig aandacht voor de (architectonische) vormgeving. Hiermee ligt er nog een taak voor de nog komende fase van toedeling.

5.4 Evaluatie met nadruk op de betekenis voor het landschap

Duurzaamheid

De opvatting van duurzaamheid zoals gegeven in de evaluatie luidt: de geschiktheid van het landschap om blijvend te functioneren als drager van toegekende functies en waarden.

- De voorgestelde maatregelen zijn grotendeels verenigbaar, mede omdat er een zekere ruimtelijke scheiding van functies is. Er is wel een tegenstrijdigheid in de visie op het gebied. Diverse betrokkenen, (o.a. Klein Rosenboom en Van Eer (landschapsarchitect LD-Gelderland)) merken op dat het plan op twee gedachten hinkt. Van Eer: 'Men wil een nieuwe landschapsstructuur maken omdat het oude landschap geen aanknopingspunten biedt. Dit gebeurt slechts ten dele. Er is te weinig oog voor ruimtelijke differentiatie. Toch gaan er middelen naar behoud (en stimulering) van huidige kavelgrensbeplantingen'.

Vanuit de landbouw beredeneerd is de uitkomst ook teleurstellend. In eerste instantie werkt men mee aan het vormen van een aaneengesloten landschapsstructuur waardoor elders ruimte ontstaat voor de landbouw. Deze ruimte wordt vervolgens in toenemende mate beperkt door op behoud gerichte maatregelen. Volgens Klein Rosenboom ging het fout omdat er niet een keuze gemaakt is voor één eenduidige benadering. Onder invloed van het provinciaal beleid was het uiteindelijke streven een en - en situatie: gescheiden ontwikkeling van functies en behoud kleinschaligheid.

- Door de ruimtelijke scheiding van functies worden voorstellen gedragen door de verschillende sectoren. De ruimtelijk integratie is echter beperkt. Van multifunctioneel gebruik is slechts weinig sprake. Recreatie, bosbouw, waterwinning hebben geen (positieve) bijdrage in het plan.

De voorstellen voor het landschap hebben vooral een ecologische en beheerstechnische onderbouwing. De visueel-ruimtelijke onderbouwing is beperkt (zie identiteit).

In het plan zijn ecologische potenties benut door zowel huidige waarden te versterken als nieuwe waarden te creëren. Volgens Dijkstra en Cals en Jansen zijn daarbij ecologisch gezien niet de optimale keuzes gemaakt (zie kader).

Onderzoek

In Cals en Jansen (1988) worden de planalternatieven besproken, naast twee alternatieven die buiten het project werden ontwikkeld door Dijkstra en Frambach. Cals en Jansen typeren deze plannen op hun omgang met ecologische gradiënten. Vanuit dit punt is er kritiek op plan A (lijn advies Landschapsbouw) omdat het 'voorbij gaat aan andere ecologische principes dan het aanwezig zijn van een gevarieerde abiotische ondergrond, zoals het feit dat de actuele biotische ontwikkeling zeer lange tijd in beslag heeft genomen'. Bovendien het 'concentreren van natuurelementen in één zone betekent (althans voorlopig) definitief verlies van nagenoeg alle ecologische waarden in de overige zones.' Van plan B wordt gesteld dat bij uitvoering ervan in het hele gebied een langzame aftakeling plaats zal vinden. Hierdoor vormt het geen antwoord op de bestaande problemen. Een derde buiten het project ontwikkeld plan (Dijkstra, 1987; Frambach, 1987) wordt positief door hun gewaardeerd omdat het als enige gebaseerd is op het voorkomen van gradiënten. Het plan kent een langgerekt gebied langs de zuid-west grens van het plangebied en gebieden aan beide zijden van de Lievevelder es waar natuurontwikkeling plaatsvindt in reservaat-, beheers-, en relatienotagebieden. Het zijn alle ecologisch kansrijke gebieden. Dit plan heeft in de planvorming geen rol gespeeld (fig. 47).

Overigens baseren Cals en Jansen hun bevindingen niet zozeer op actuele verschillen in hydrologie en bodem maar vooral op oude gegevens (en op basis daarvan potenties) (Hazendonk, mond.med.). De gebruikte kaart met aanduiding voor potentiële kwel (fig 38) is slechts afgeleid van de actuele grondwaterstanden.

- De samenhang met het omringende gebied is bekeken in eco-hydrologisch opzicht, de instroming van grondwater in natuurgebieden. Er worden geen ecologische samenhangen gerealiseerd over de gebiedsgrenzen heen. Er is wel, tevergeefs, geprobeerd om aansluiting te vinden met ruilverkaveling Winterswijk-West. Het project was echter al in een te ver stadium.
- Het beheer zal meer geconcentreerd plaatsvinden in handen van de overheid. Met minder, grotere eenheden wordt dit beter haalbaar. Dit neemt niet weg dat overheidsdiensten (vooral SBB) een zware beheerslast gaan dragen. Het is namelijk voor SBB niet haalbaar om de smalle beken van de Achterhoek te gaan beheren (Klein Rosenboom, mond.med.). Hoe dit op lange termijn uit gaat pakken is niet te voorspellen.
Enkele betrokkenen zijn persoonlijk van mening dat de inspanningen voor het kleine natuurgebied (ongeveer 1,1 ha) niet passen binnen het rijksbeleid dat zich volgens hun meer op grootschaligheid richt. Hieronder wordt dan verstaan het creëren van natuurgebieden van tientallen dan wel honderden hectares. De inspanningen passen wel in het streekplanbeleid.
- Het plan geeft de landbouw betere ontwikkelingsmogelijkheden op een iets kleiner areaal. Economisch gezien is het voorspelde effect positief. Op welke termijn dit zo blijft is moeilijk te voorspellen. De flexibiliteit om in te spelen op veranderingen is verhoogt door een zekere scheiding van functies op perceelsniveau. Deze flexibiliteit moet in de toedeling gerealiseerd worden.
- Ecologisch gezien treden er vele veranderingen op. Gedeeltelijk werken deze positief uit vooral in de nieuwe natuurgebieden en in het 'ontlastte' Koolmansdijk. Koolmansdijk komt duurzaam stabiel te liggen w.b. hydrologie door verplaatsing van de waterwinning en door buffering naar het landbouwgebied. Natuurwaarden zullen er waarschijnlijk dan ook toenemen.

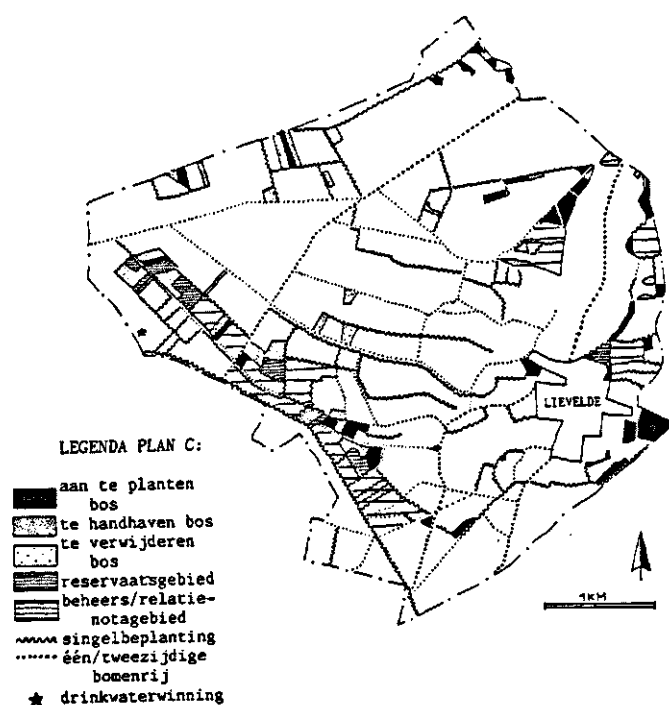

Fig. 47 Ontwerp Dijkstra/Frambach (Cals en Jansen, 1988)

Verplaatsing van de waterwinning betekent overigens verplaatsing van de bron van het probleem. Effecten van de nieuwe evaluatie ('Obbinkmark', oostelijk van Zelhem is aangewezen door G.S.) moeten eigenlijk in de evaluatie betrokken worden. Gegevens zijn me echter niet bekend. Door de waterwinningmaatschappij is op de nieuwe lokatie 3 mln. m³/j. aangevraagd. 1 mln.m³/j. is door de provincie toegezegd (referentie: bij Koolmansdijk wordt nu jaarlijks 1,5 mln. m³ gewonnen). Het is niet duidelijk wanneer de verplaatsing plaatsvindt. Het besluit hiertoe is door G.S. reeds in 1993 genomen. Realisatie kan echter, mede door bezwarenprocedures t.a.v. de nieuwe lokatie, nog geruime tijd duren.

Op 40 % van de bermen zullen hogere natuurwaarden ontstaan door uitvoering van werken.

Gedeeltelijk zijn er negatieve veranderingen, vooral door afname van de kleinschaligheid en daardoor afname van kritische houtwalsoorten. Door hogere cultuurdruk buiten de natuurgebieden neemt het oppervlak grasland met kwetsbare soorten met 25% af. Het aantal relatief soortenrijke perceelskanten zal ook afnemen.

De nieuwe ecologische structuur zal, volgens plan, minder gevoelig zijn voor negatieve invloeden dan de huidige structuur waarin ecologische kwaliteiten ook reeds afnemen. Wat dat betreft kan de duurzaamheid in de toekomstige situatie toenemen.

- Duurzaamheid van de esthetische kwaliteit zal in de toekomst toenemen doordat er relatief stabiele elementen ontstaan. Beeldbepalende beplanting wordt in toe-

nemende mate aan elementen gekoppeld die qua ligging gedurende lange tijd stabiel zijn.

Voorafgaand aan deze situatie wordt door het plan de huidige structuur en identiteit van het gebied verandert. Daarom is de huidige identiteit niet geheel duurzaam. Samengenomen vormen de ontwikkeling van huidige en toekomstige kwaliteit een uiterst moeilijke afweging. Zie voor de veranderingen in identiteit de volgende paragraaf.

Identiteit

Onder identiteit wordt in het plan verstaan: het geheel van ruimtelijke kenmerken dat voortvloeit uit de situering en vormgeving van activiteiten, waarbij de samenhang met de bodem, het water, de hoogteligging en de activiteiten onderling, herkend en beleefd kan worden.

- Enkele malen wordt in de rapporten geconstateerd dat: 'de nog aanwezig verschillen in het landschap onvoldoende aanknopingspunten bieden voor een landschapsstructuur die voor de eerstkomende decennia duurzaamheid en identiteit garandeert.' Ook in het plan zullen enkele van de huidige identiteitskenmerken verder vervagen. Met name de kavelgrensbeplanting zal door kavelaanvaardingswerkzaamheden verder afnemen en door boerderijverplaatsing wordt het contrast openheid/dichtheid iets kleiner. Het is moeilijk in te schatten hoe men in de uitvoering om gaat met te behouden waardevolle elementen. Bijv. steilranden staan m.u.v. een deelgebied, nog niet als te behouden op de kaart aangegeven. Mogelijkheden om de vage identiteit van de historische ontginningstypen te versterken/ontwikkelen worden weinig benut. De huidige geringe regionale verscheidenheid en karakteristieken worden aldus niet versterkt. Dit wordt opgevangen door het creëren van nieuwe structuren die dit wel moeten bewerkstelligen.
- De nieuw geformeerde structuur is duidelijk herkenbaar op gebiedsniveau. Er is sprake van een hoofdlijn: de beek als drager eraan gekoppeld de natuurgebieden. Deze structuren volgen gedeeltelijk geomorfologische structuren, vooral in het hooggelegen deel. Verder liggen er veel praktische keuzes te grondslag aan de omvang en ligging ervan. Verschillen tussen de landschapstypes zijn dan ook weinig sturend voor de hoofdstructuur. In de toedelingsfase kan bij een uitwerking hier mogelijk aan tegemoet gekomen worden.
- De hoofdstructuur wordt in geringe mate ondersteund door detaillering. Met name de uitwerking van wegbeplanting is gering. Van Eer stelt dat de voorgestelde beplanting langs wegen onvoldoende differentiërend werkt. In interne notities doet hij enkele aanbevelingen die mijns inziens verduidelijken hoe de vormgeving verbeterd had kunnen worden (notitie t.a.v. concept voorontwerp 030492): 'meer differentiatie in wegprofielen is nodig.' 'Differentiatie van deelgebieden buiten het wegenpatroon (beken en kleinschaligheid) wordt niet opgepakt.' N.a.v. het concept ontwerp wordt nogmaals geconstateerd: 'Landschappelijk en ecologisch waardevolle elementen moeten op de plankaart aangegeven worden. Niet wegschrijven onder het mom van casco.' 'de ruimtelijke differentiërende werking van wegen moet verbeteren.' (notitie t.a.v. concept-ontwerp 170593). Het risico is

aanwezig dat er eenvormigheid ontstaat door gebrek aan duidelijke karakteristieken.

De behoefte aan differentiatie koppelt van Eer ook nadrukkelijk aan de casco-benadering (notities 3-4-1992 en 17-5-1993): 'Vanuit het 'casco-concept' zou er van de wegenstructuur een grote invloed op de ruimtelijk differentiatie van het gebied moeten uitgaan.'

Voor van Eer is, in dit landschap, de behandeling van wegen van cruciaal belang. Dit heeft consequenties voor de kosten. Immers in de Achterhoek is het duur om met landschappelijke ingrepen effect te sorteren, zeker wanneer het vergeleken wordt met open landschappen. Omdat het landschap vrij besloten is zijn er namelijk veel wegen nodig om tot een goede structuur te komen (van Eer). Er zijn bovendien een aantal factoren die ertoe leiden dat wegen (en waterlopen) een plan duur maken:

- oppervlakten langs wegen zijn moeilijk verkrijgbaar, in verband met vaak aanwezige huiskavels.
- lijnvormige beplantingselementen langs beken kosten relatief veel geld.
- door aankoop wordt de aanleg duur. Hier staat tegenover dat beheer en onderhoud goedkoper kan worden door geschikte elementen te maken.
Dit gezien kan geconcludeerd worden dat de nadruk op wegen en waterlopen een smalle basis voor landschappelijke kwaliteit is wanneer er niet voldoende geld aanwezig is.
- Aan de Lievevelder beek wordt nu een strook van 30 meter gekoppeld. Andere beken, zoals de afwatering Droebersdijk, worden niet behandeld. Het is denkbaar dat meerdere beken behandeld zouden worden met een smallere strook waardoor de beken, visueel-ruimtelijk, een meer gelijke en daardoor structurerende rol zouden vervullen in het toekomstige landschap. In het advies Landschapsbouw werd ook een behandeling van meerdere beken voorgesteld. Volgens Klein Rosenboom zou dit met de beschikbare middelen en oppervlaktevoorziening echter leiden tot beken die 'geen vlees en geen vis zijn'.
- Er is een verschil van mening over de effecten van de voorgestelde omgang met kavelgrensbeplantingen. Van Eer stelt: 'Gezien de ontwikkeling van kavelgrensbeplantingen in dit gebied in de afgelopen jaren, de kwetsbare positie van deze elementen en het vrijwillige karakter van deze stimuleringsregeling, is enige reserve t.a.v. het daadwerkelijk realiseren van nieuwe kavelgrensbeplantingen en het duurzaam karakter ervan gerechtvaardigd.' Volgens plaatsvervangend districtingenieur Klein Rosenboom is vertrouwen echter gerechtvaardigd op basis van gegevens van recente ruilverkavelingen Borculo, Laren, Winterswijk en Hengelo Zelfhem. In deze projecten is het aantal beschikbare gesubsidieerde hectares overvraagd. Mogelijk komt dit gedeeltelijk voor rekening van niet-agrarische particulieren.
Volgens Klein Rosenboom zijn bovendien de voorwaarden nu gunstig om aandacht te schenken aan kavelgrensbeplanting: het is nu relatief goedkoop oppervlakten te verkrijgen via overbedeling.

- Naar aanleiding van het voorgaande kan gesteld worden dat een structurele visie op het landschap weinig aanwezig is. Als gevolg hiervan is er weinig visie / intentie ten aanzien van de vormgeving aanwezig. De vernieuwing van de landschapsstructuur is niet zorgvuldig uitgewerkt.

6 Project Rouveen

gemeenten: Staphorst, in mindere mate
Hasselt, Nieuwe Leusen,
Zwartsluis.
provincie: Overijssel
inwoners: 3300 (1982)
start: 1981 / 1983
type: ruilverkaveling
grootte: ong. 6000 ha.

6.1 Uitgangssituatie

6.1.1 Natuurlijke werking van het gebied

Het gebied ligt op een grote overgang in het landschap van oost naar west:
van pleistoceen naar holoceen
van hoog ..naar.. laag
van zand ..naar.. veen ..naar.. klei
van droog ..naar.. nat

Geomorfologie

In de ijstijden is de basis gelegd voor het huidige landschap. In het pleistoceen werden zand en grind aangevoerd door de IJssel en de Vecht. In het laat-Pleistoceen toen

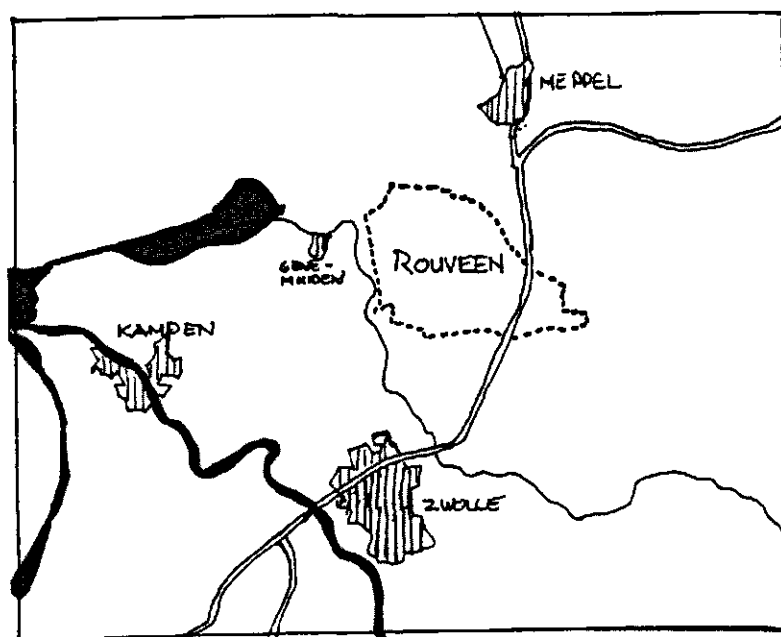

Fig. 48 Ligging van het projectgebied Rouveen

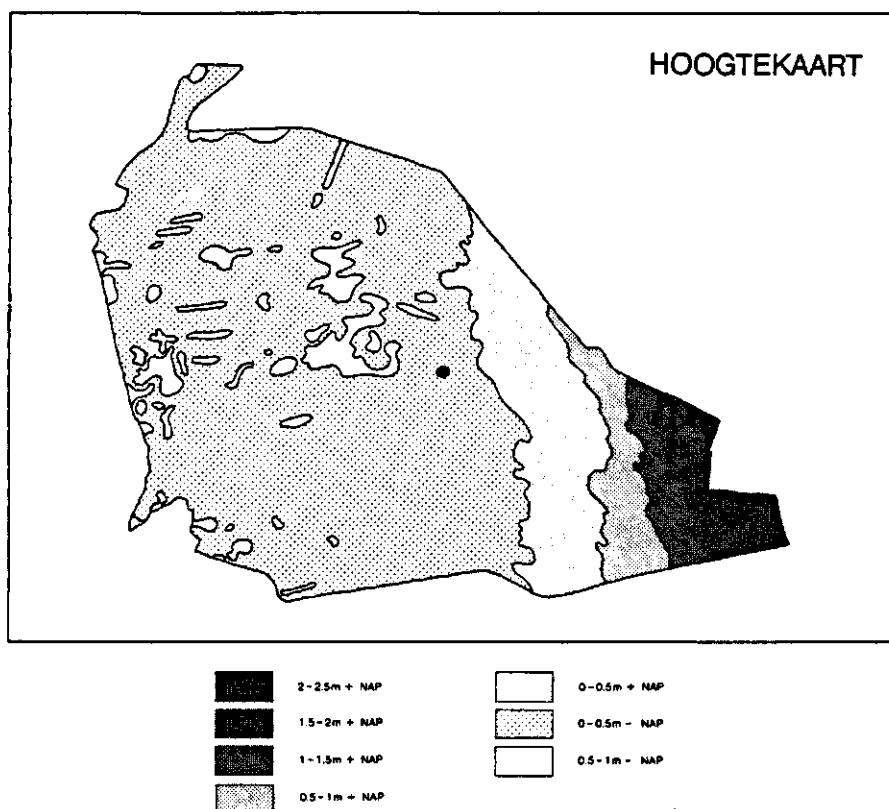

Fig. 49 Hoogtekaart (Arch, 1986)

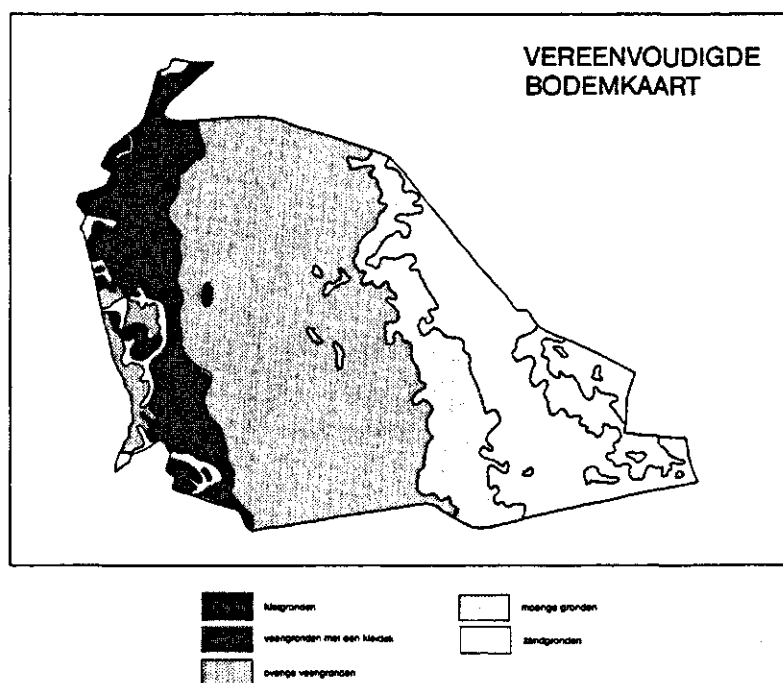

Fig. 50 Vereenvoudigde bodemkaart (Arch, 1986)

de rivieren rustiger werden, ontstonden hierop afzettingen van fijn zand en klei. Later werden door zandverstuivingen in het hele gebied dekzanden afgezet. In het Holocene steeg de zeespiegel, de afvoer van het water stagneerde. Hierdoor werd een proces van veenvorming in gang gezet. Het grootste deel van het veen is bij ontginningen afgegraven, er bevindt zich nu een maximale dikte van 3 m. Vanaf de westelijk gelegen Zuiderzee is een kleilaagje op het veen afgezet.

De hoogte ligging varieert van ca. 2,00 m NAP in het oosten tot ongeveer 0,50 m beneden NAP in het westelijke veengebied. Over het algemeen is het gebied vrij vlak, alleen in het westen komen enkele zandopduikingen voor (fig. 49).

Bodem

Zandgronden komen ten oosten van Rouveen voor. Moerige gronden, met een moerige boven of tussenlaag, komen direct westelijk en verspreid oostelijk van het dorp voor. Deze gronden zijn gedeeltelijk landbouwkundig 'verbeterd'. Veengronden met tussen 0 en 80 cm meer dan de helft moerig materiaal komen in het westelijk en middendeel voor. Toelichting bij de bodemkaart: Het dorp Rouveen ligt vooral op de moerige gronden. Gedeeltes van de veengronden zijn vanuit landbouwoverwegingen bezand. Het veen is tot 2 meter dik. Deels is op de veengronden, vanuit de westelijk gelegen Zuiderzee, klei afgezet. In het westen neemt het kleidek in dikte toe.

Hydrologie

Het gebied 'het Veen' kent grote natuurlijke kwaliteiten als gevolg van het grondwater dat plaatselijk aan de oppervlakte treedt. De hoeveelheid kwelwater is niet veel. In het westelijk deel van 'het Veen' bedraagt het ong. 0,2 mm per dag (Kloosterman, mond. med.). Meer oostelijk in 'het Veen' is het iets meer. Het kwelwater is afkomstig uit het oostelijke zand- en het westelijke veen- en kleigebied. In het kwelgebied komen plaatselijk brakke omstandigheden voor.

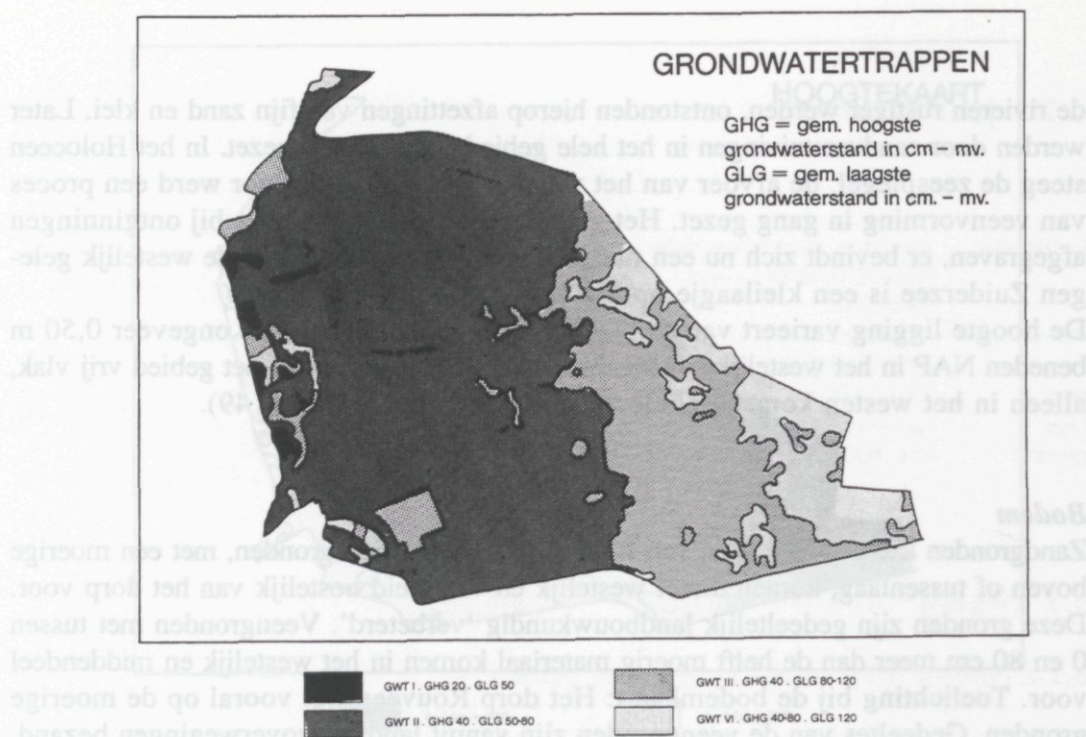

Fig. 51 Grondwatertrappen (Arch, 1986)

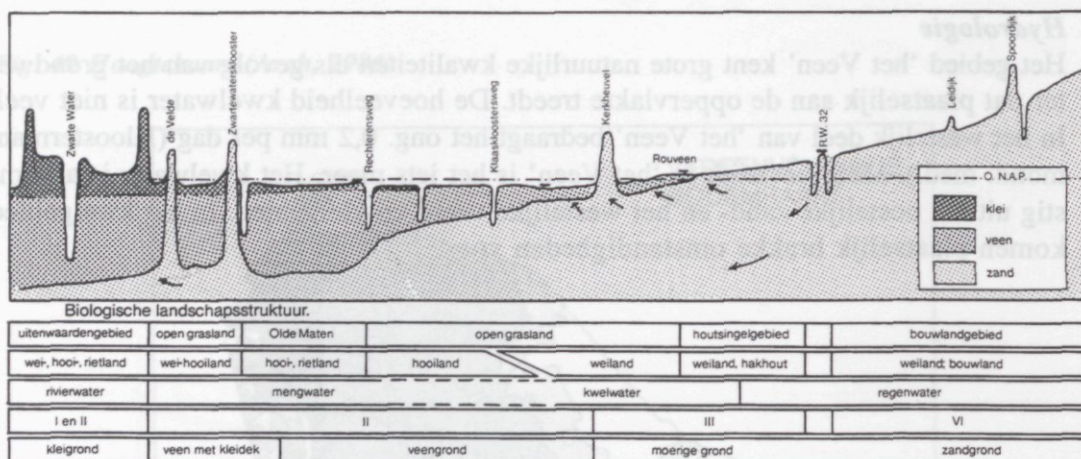

Fig. 52 (A-)biotische landschapsstructuur (Arch, 1986)

6.1.2 Gebruik van het gebied

Historisch grondgebruik

Ontginningen dateren van 1200 na Christus. Ontginningsassen zijn in de loop van de geschiedenis opgeschoven in oostelijke richting. Het vroegst ontgonnen gebied is het westelijk gelegen 'de Velde' met een onregelmatige blokvormige verkaveling.

Fig. 55 Rouveen volgens de topografische kaart van 1888

Fig. 54 Rouveen volgens de topografische kaart van 1850

Verwijzingen naar de ontginningsgeschiedenis zijn nog zichtbaar in restanten van de ontgingsassen en kavelvormen (paragraaf 6.1.3).

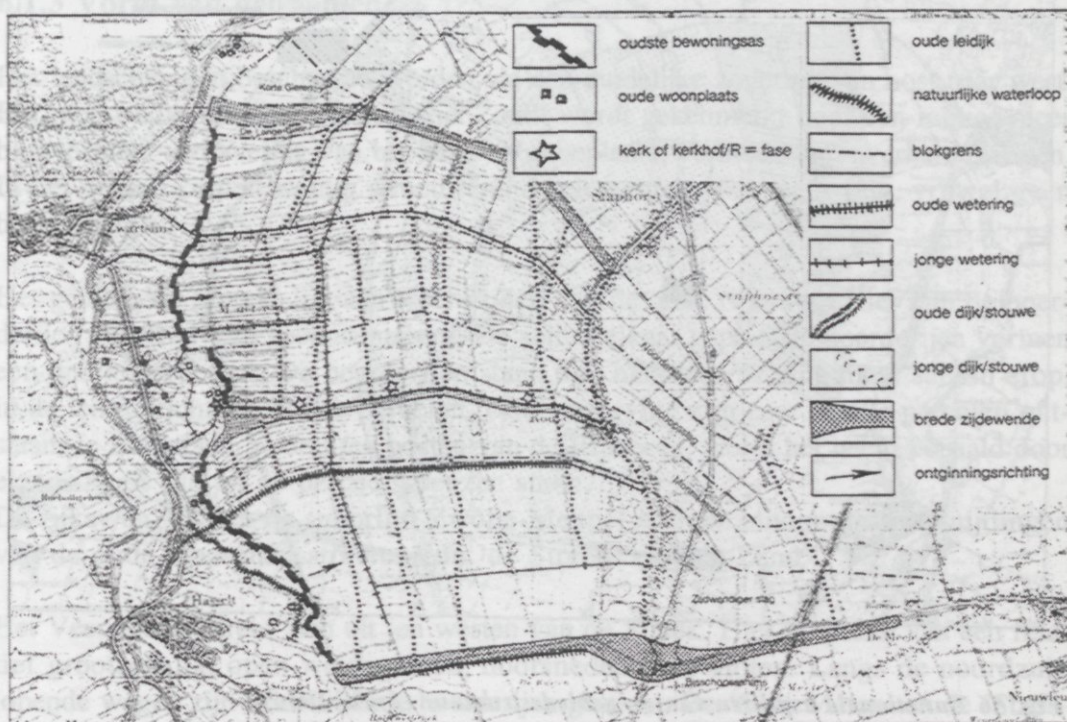

Fig. 53 Ontginning en bewoning (Arch, 1986)

Huidig grondgebruik

De landbouwbedrijven in Rouveen zijn sterk gespecialiseerd in melkveehouderij. Akkerbouw komt in het gebied nauwelijks voor. Bebouwing is bijna geheel geconcentreerd rond de Streekweg. Hier staan op veel plaatsen 2 à 3 boerderijen achter elkaar op een opstreckende kavel.

Het gebied kent een grote biologische verscheidenheid. Het gebied ligt op een samenkoms van enkele plantengeografische districten: het Haf-, het Drents-, het Fluviatiel- en het Gelders district. In en om het gebied zijn een zestigtal plantensoorten aangetroffen die landelijk als zeldzaam gezien worden, vooral in de lijnvormige beplantingen. De aanwezige natuurlijke gradiënten zorgen voor gunstige omstandigheden. Er liggen drie natuurreservaten in het gebied.

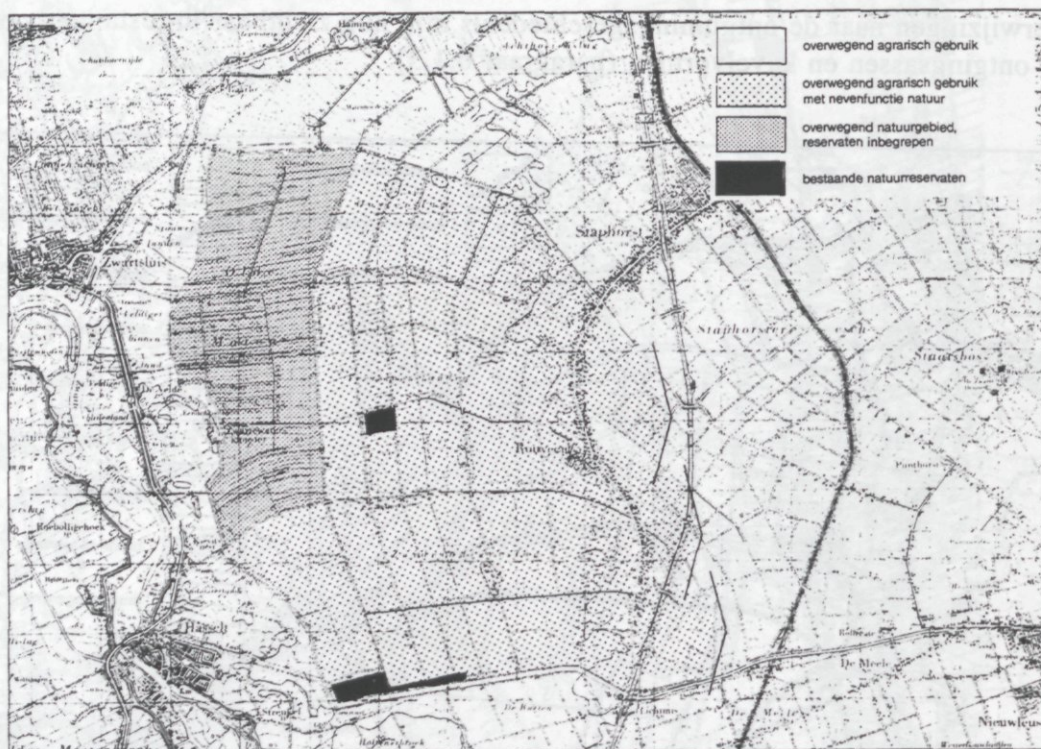

Fig. 56 Functionele aspecten van de gebiedsstructuur (Arch, 1986)

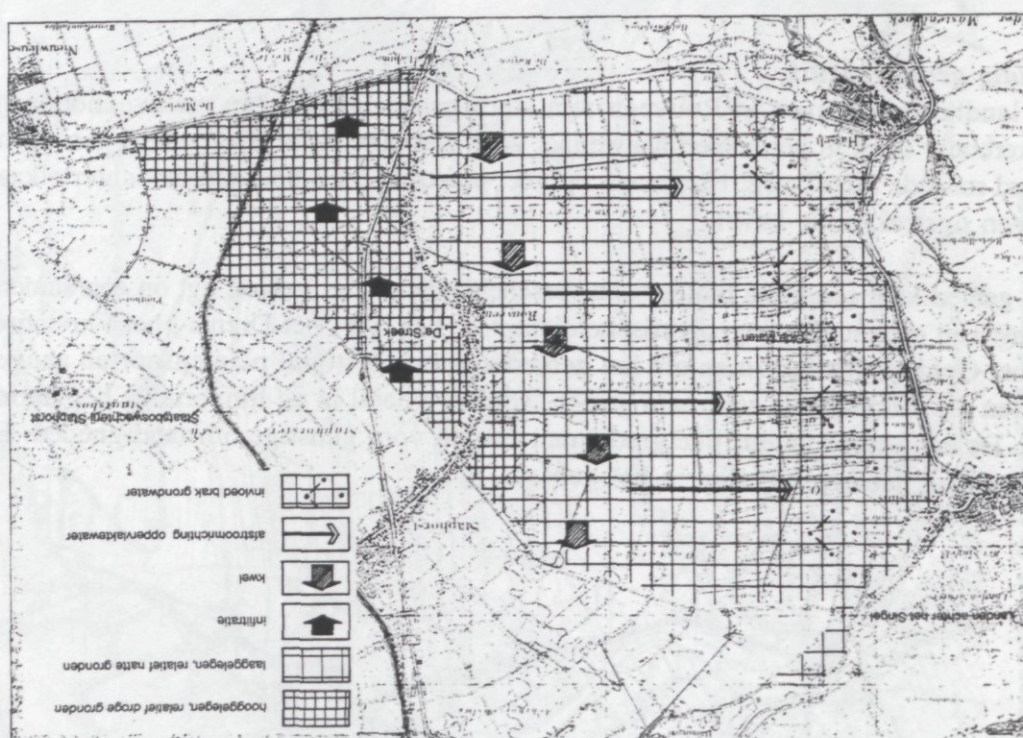

Fig. 57 Ecologische aspecten van de gebiedsstructuur (Arch, 1986)

6.1.3 Vorm van het gebied

Het landschap kan beschreven worden via een duidelijke zonering van oost naar west. Het meest oostelijke gebiedsdeel 'het Zand' wordt gekenmerkt door een min of meer blokvormige verkaveling van beplante en onbeplante, verharde en onverharde wegen. In het gebied komen weinig structurerende elementen voor, er is bijv. vrijwel geen bebouwing.

Het gebied 'de Streek' ligt aan weerszijden van de oude rijksweg. Hier zijn de boerderijen van Rouveen geconcentreerd. De achter elkaar geplaatste boerderijen vormen een unieke structuur. De boerderijen staan niet haaks op de weg maar schuin erop, in de lengte richting van de percelen. Door vererving zijn zeer smalle percelen ontstaan. In dit gebied, vooral ten oosten van de Rijksweg, wordt het beeld bepaald door elzensingels die op de perceelsgrenzen staan.

De rijksweg A28 en de spoorlijn Zwolle-Meppel vormen autonome doorsnijdingen van de oude landschapsstructuur, in 'de Streek' en 'het Zand'.

Het Veengebied strekt zich uit ten westen van de Streek. Hier is sprake van een relatief grootschalig, open weidegebied, doorsneden door sloten. Langs de noordzuid lopende wegen zijn verschillende boerderijen gesticht. De 'Olde Maten' en de 'Stadsgaten van Hasselt' hebben een afwijkende structuur. Het zijn zeer besloten gebieden, lange smalle percelen worden van elkaar gescheiden door verlandingsvegetaties en open water.

De westelijke randzone 'de Velde' heeft een onregelmatig opstrekkend verkavelingspatroon. Agrarische bebouwing is gekoppeld aan de dijk. In het zuidelijk deel komt bebouwing voor op de hogere delen. Het verkavelingspatroon is onregelmatig en mede bepaald door 'natuurlijke' waterlopen.

De samenhang tussen het landschapsbeeld, de abiotische opbouw en de ontginningsgeschiedenis is groot. De structuur wordt in hoofdlijnen bepaald door de verdeling in verschillende landschapstypes met elk een kenmerkende verkaveling en verschillende mate van openheid.

6.1.4 Knelpunten en wensen

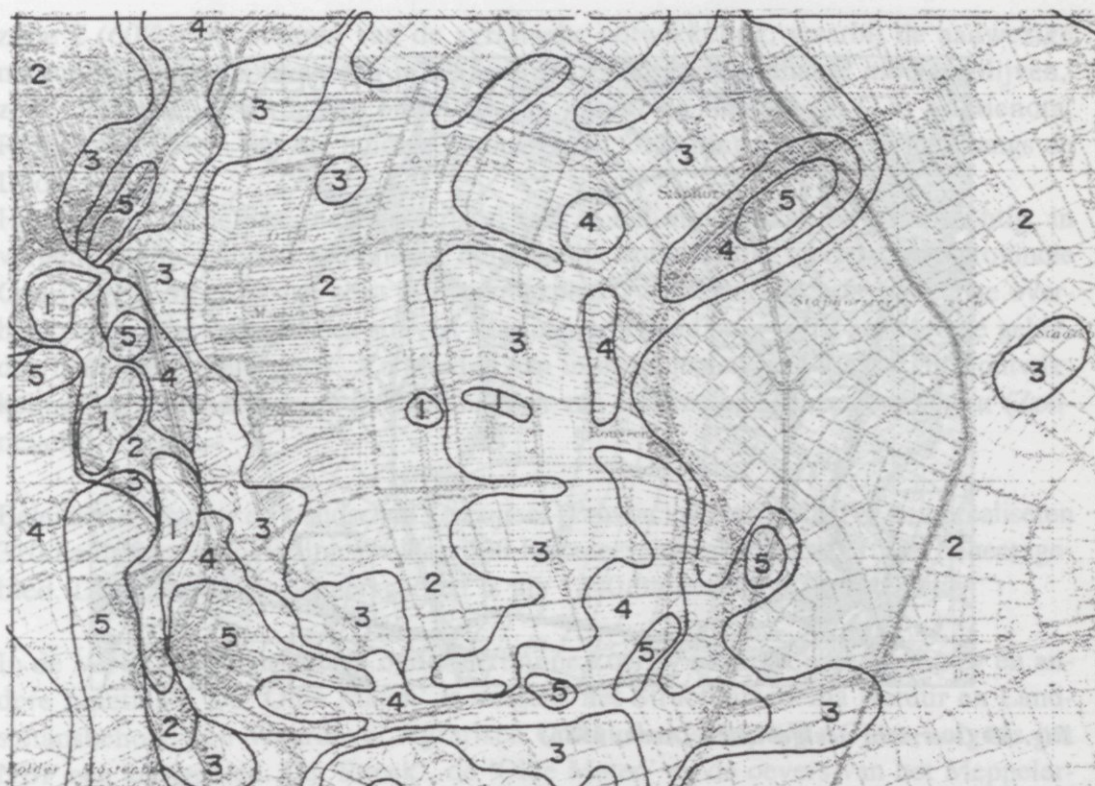
In het voorontwerp worden de volgende problemen vermeld:

Achterblijvende produktie omstandigheden voor de landbouw.

De situatie rond de bedrijfsgebouwen is erg problematisch. De gebouwen staan op een kluitje. Er is gebrek aan ruimte. Het gemiddeld aantal kavels per hoofdbedrijf is ca. 8. Bijna 90% van de grote bedrijven hebben meer dan 3 kavels. De oppervlakte huiskavel is gering. De bereikbaarheid van kavels is niet optimaal en plaatselijk zijn er slechte perceelsvormen. Rond de Streekweg is de situatie problematischer dan in andere gebiedsdelen.

In de Streek kunnen bedrijven als gevolg van de hinderwet nu niet uitbreiden.

Drooglegging is nu te gering voor de moerige gronden (ca. 10 cm) en in natte veendelen (ca. 35 cm te gering in verband met een norm van 90 cm). Bovendien daalt het maaiveld in het veengebied doorlopend, het peil wordt voortdurend hierop aangepast. Ondiepe secundaire waterlopen zijn functioneren onvoldoende.

- 1 wegzijging ($> -0,5 \text{ mm./d}$)
 2 kwel noch wegzijging ($-0,5 \text{ á } 0,5 \text{ mm./d}$)
 3 enige kwel ($0,5 - 1 \text{ mm./d}$)
 4 duidelijke kwel ($1 - 3 \text{ mm./d}$)
 5 grote kwel ($> 3 \text{ mm./d}$)

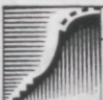
 landinrichtingsdienst Overijssel		Ov.
naam:	rvk. ROUVEEN	
ondertitel:	Kwelkaart wintersituatie	
basis:	top. kaart	top.krt.
schaal:	getekend: landinrichtingsdienst	gew.
	1:100000	gew.
	Zwolle	jan. 1991

Fig. 58 Kwelkaart wintersituatie (Landinrichtingsdienst, 1993)

Fig. 59 Overzicht deelgebieden (Arch, 1986)

Vermindering van waardevolle ecologische kwaliteiten.

Geconstateerd wordt dat door schaalvergroting leefgebieden voor planten en dieren verdwijnen of van elkaar worden gescheiden. De uitwisseling wordt bemoeilijkt of onmogelijk gemaakt. Reservaat de 'Veerslootlanden' ondervindt schade van verlaging van het polderpeil. Het gevaar dreigt dat natuurgebieden geïsoleerd komen te liggen door wijzigingen in de waterhuishouding en door het verbreken van ecologische verbindingen. Als gevolg van het steeds verder zakken van de grond in het landbouwgebied komen de natuurgebieden relatief steeds hoger te liggen. Dit bemoeilijkt een goede waterhuishouding in de toekomst (Kloosterman, mond. med. 15/6/1993). In het veengebied liggen vier riooloverstorten die waarschijnlijk voor vervuiling van het oppervlaktewater zorgen.

Degradatie van landschappelijke kwaliteiten

De laatste decennia gaan de kwaliteit en de dichtheid van de singelbeplanting in 'de Streek' achteruit. De achteruitgang van dit samenhangende beplantingspatroon zet in de toekomst waarschijnlijk door. Bij een verplaatsing van boerderijen kan de openheid in 'het Zand' en in 'het Veen' beïnvloed worden.

6.1.5 Planologische bepalingen

Het Streekplan IJsselvallei (Provincie Overijssel, 1986) hanteert de volgende zonering: zone 1 (10% van het gebied): bevorderen van de agrarische ontwikkeling,

zone 2 (60%): bevorderen van de agrarische ontwikkeling, waarbij de aanwezige natuur en landschapswaarden in wezenlijke trekken gehandhaafd moeten blijven, zone 3 (30%): bevordering ontwikkeling natuur en landschap. O.a. relatienota, ROL/RAL. Hierin ligt het huidige natuurgebied Olde Maten en een gebied langs de Dedemsvaart.

Het beleid van de provincie Overijssel was in het midden van de jaren tachtig, in vergelijking met andere provincies, opmerkelijk ontwikkelingsgericht. 'De provincie Overijssel komt (voor het eerst in het streekplan Twente uit 1985 -fs) als eerste overheid tot de conclusie dat een streven naar natuurbehoud voor sterk geïsoleerde gebieden betrekkelijk zinloos is'. Ze kondigt aan in deze gebieden te kiezen voor ontwikkeling van de landbouw en in stand houden van een ecologische infrastructuur (Zonneveld, 1991b).

Beleidsnota Natuur en Landschap Overijssel (Provincie Overijssel, 1992): te realiseren 310 ha natuurontwikkelingsproject. 230 ha reservaatgebied en 1215 ha beheersgebied. De oppervlakte beheersgebied is als 1240 ha door G.S. vastgesteld.

In de VINEX valt het gebied onder de bruine koers ('mozaïek van landbouw en andere functies'). De 'Olde Maten' is volgens het Structuurschema Natuur en Landschapsbehoud een Waardevol Agrarisch Cultuurlandschap (WAC) en volgens het NBP een kerngebied. De 'Streek', de 'Olde Maten' en de oevers van het Meppelerdiep maken deel uit van het Nationaal Landschapspatroon (NOLA). Volgens het Structuurschema Groene Ruimte is het gebied vanuit natuur en landbouw inrichtingsbehoefte. Een gebied in het westelijk deel is aangemeld voor de bergboerenregeling.

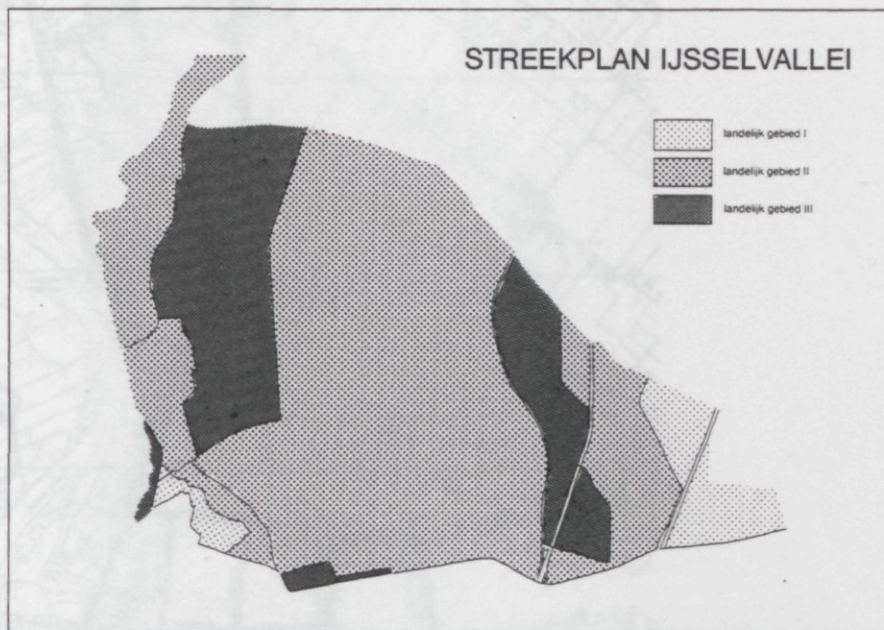
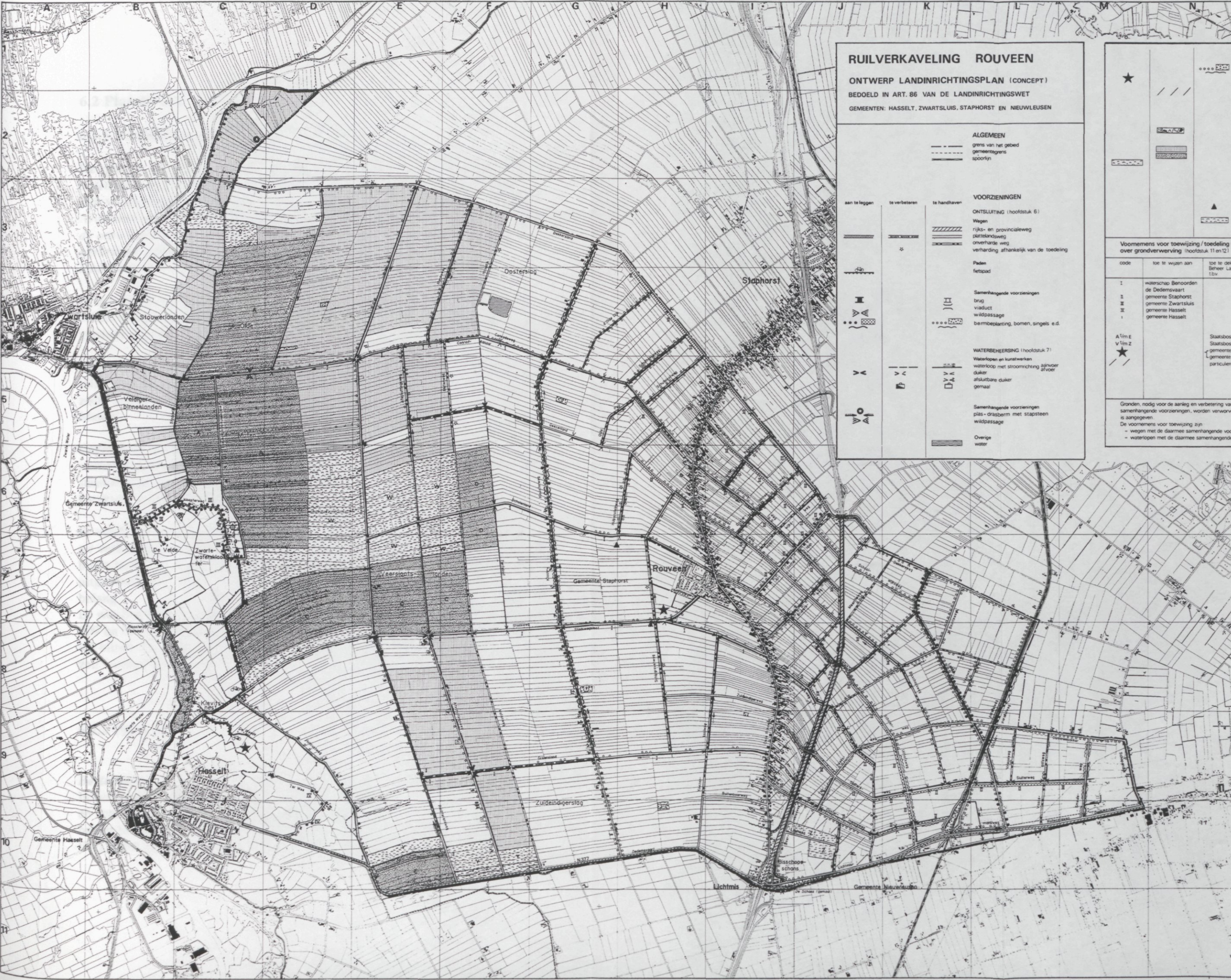

Fig. 60 Streekplan IJsselvallei (Arch, 1986)

RUILVERKADELING ROUVEEN

ONTWERP LANDINRICHTINGSPLAN (CONCEPT)
BEDOELD IN ART. 86 VAN DE LANDINRICHTINGSWET
GEMEENTEN: HASSELT, ZWARTSLUIS, STAPHORST EN NIEUWLEUSEN

ALGEMEEN

- grens van het gebied
- gemeentegrens
- spoorlijn

aan te leggen

- te verbeteren
- te handhaven

VOORZIENINGEN

ONTSLUITING (hoofdstuk 6)

Wegen

- rijks- en provincialeweg
- plattegrondsweg
- onverharde weg
- verharding afhankelijk van de toedeling

Paden

- fietspad

Samenhangende voorzieningen

- brug
- viaduct
- wildpassage
- bembepanting, bomen, singels e.d.

WATERBEHEERSING (hoofdstuk 7)

Waterlopen en kunstwerken

- waterloop met stroomrichting
- afvoer
- afsluitbare duiker
- gemaal

Samenhangende voorzieningen

- plais - drasbarm met stapsteen
- wildpassage

Overige

- water

★

LANDSCHAPBOUW (hoofdstuk 8)

- bepanting, bomenrij, singel, bosjes e.d.
- mogelijke locaties voor dorpsbosjes (uitloopgebieden)
- gebied waar behoud en herstel singelstructuur wordt gestimuleerd

VERKADELING (hoofdstuk 9)

- Herverkavelingswerken
- agrarisch in te richten gebied

beheersgebied

- reservaatgebied
- natuurontwikkelingsproject

Bij inrichting te handhaven gebieden en elementen

- beschermd archeologisch monument
- natuureren

Voornemens voor toewijzing / toedeling van eigendom en regelingen over grondvererving (hoofdstuk 11 en 12)

code	toe te wijzen aan	toe te delen aan het Bureau Beheer Landbouwgronden t.b.v.	vererving van grond via
I	waterschap Benoorden de Dedemsvaart		korting 142,1a
II	gemeente Staphorst		korting 142,1a
III	gemeente Zwartsluis		korting 142,1a
IV	gemeente Hasselt		korting 142,1c
V	gemeente Hasselt		
VI	gemeente Hasselt		
VII	gemeente Hasselt		
VIII	gemeente Hasselt		
IX	gemeente Hasselt		
X	gemeente Hasselt		
XI	gemeente Hasselt		
XII	gemeente Hasselt		
XIII	gemeente Hasselt		
XIV	gemeente Hasselt		
XV	gemeente Hasselt		
XVI	gemeente Hasselt		
XVII	gemeente Hasselt		
XVIII	gemeente Hasselt		
XIX	gemeente Hasselt		
XX	gemeente Hasselt		
XXI	gemeente Hasselt		
XXII	gemeente Hasselt		
XXIII	gemeente Hasselt		
XXIV	gemeente Hasselt		
XXV	gemeente Hasselt		
XXVI	gemeente Hasselt		
XXVII	gemeente Hasselt		
XXVIII	gemeente Hasselt		
XXIX	gemeente Hasselt		
XXX	gemeente Hasselt		

Gronden, nodig voor de aanleg en verbetering van wegen en waterlopen met de daarmee samenhangende voorzieningen, worden verworven via de korting 142,1a, tenzij anders is aangegeven.

De voornemens voor toewijzing zijn:

- wegen met de daarmee samenhangende voorzieningen aan de gemeente
- waterlopen met de daarmee samenhangende voorzieningen aan de waterschappen

0 500 1000 m

6.2 Plansituatie

6.2.1 Hoofdpijnen van het voorontwerpplan

Het gaat in het plan vooral om *'de functies, die het gebied volgens de ruimtelijk ordening vervult of moet vervullen, beter tot hun recht te laten komen'*. Deze functies zijn vooral natuur en landbouw.

'Overeenkomstig het Streekplan IJsselvallei zal in het westelijk deel van het gebied de ontwikkeling van natuurwaarden worden bevorderd. In het overige deel zal de agrarische ontwikkeling worden bevorderd.' *'De aanwezige waarden van natuur en landschap zullen daarbij in wezenlijke trekken worden gehandhaafd.'*

In het natuurgebied worden grote oppervlakten natuurontwikkeling, reservats- en beheersgebied gerealiseerd. In de landbouwgebieden vindt herverkaveling plaats, die gepaard gaat met kavelaanvaardingswerken.

In het voorontwerpplan wordt voorlopig uitgegaan van de huidige drooglegging. De inlaatmogelijkheden voor gebiedsvreemd water blijven bestaan. Er wordt nog onderzocht in hoeverre er een aparte waterhuishouding kan komen voor het gebied de 'Olde Maten'.

Geprobeerd wordt de landschappelijke verschillen te behouden en waar nodig te versterken door middel van landschapselementen. Met singels wordt geprobeerd de bestaande landschapsstructuur in 'de Streek' te zodanig te versterken dat 'het specifieke karakter van dit gebied duurzaam in stand gehouden wordt'.

Er vindt herverkaveling plaats. Er kunnen 10 boerderijverplaatsingen plaatsvinden ter verbetering van de verkaveling maar ook ter realisering van andere doelen. Om bij de toedeling vergelijkbare percelen toe te delen worden kavelaanvaardingswerken uitgevoerd. Met name profielverbetering in de vorm van bezanding is daarbij van belang.

Er wordt uitgegaan van een totale oppervlakte van 669,5 ha reservatsgebied; van 909 ha beheersgebied en 319 ha natuurontwikkelingsgebied. Aankoop ter plekke en via uitruil. Er worden verbindingzones gecreëerd voor kleine zoogdieren. Kavelgrenzen worden zoveel mogelijk gecombineerd met bestaande terreingrenzen.

6.2.2 Planning

Bestemming

In het project is een keuze gemaakt voor een scheiding tussen markgericht landbouw en natuur door middel van gebiedgericht van hydrologisch beheer. Dit voorstel, ingebracht in het advies Landschapsbouw (samen met een op verweving gericht alternatief), werd ondersteund door het beleid in Overijssel.

Als gevolg van het plan neemt de oppervlakte natuur toe, de oppervlakte landbouw neemt af. Natuur ontwikkelt vooral op veengrond en in mindere mate op veengrond met een kleidek. De te realiseren zones reservaatgebied (669,5 ha) en beheersgebied (909 ha) zijn in het provinciaal beleid (Streekplan en Nota Natuur en Landschap) al aangegeven voor natuurbestemming: rond het huidige reservaatgebied Olde Maten en in een gebied langs de Dedemsvaart. Een natuurontwikkelingsgebied vormt de verbinding tussen bestaande waardevolle natuurgebieden ('Veerslootlanden' en 'Olde Maten'). Verder zijn er nog drie kleinere natuurontwikkelingsprojecten in het veengebied en een klein natuurontwikkelingsgebied in 'de Streek' gepland. De ligging van de

verschillende natuurgebieden is bepaald door: (1) de positie ten opzichte van de huiskavels; natuur ligt als het ware aan de achterkant van het gebied; (2) verbinding van huidige natuurgebieden (Kloosterman, mond.med. 28/3/1994). De keuze tussen reservaat-, beheers- dan wel natuurontwikkelingsgebied zijn bepaald door de actuele en de potentiële natuurwaarden. Bij zeer hoge actuele waarden zijn gebieden als reservaatgebied bestemd; bij hoge actuele en ook potentiële waarden zijn ze als beheersgebied en bij zeer hoge potentiële waarden zijn gebieden als natuurontwikkelingsgebied bestemd (Corporaal, 28/3/'94).

Er ontstaan betere perspectieven voor de landbouwonwikkeling. Er is rekening gehouden met 10 boerderijverplaatsingen. Hierdoor komen er meer efficiënt te gebruiken huiskavels, afstanden worden kleiner. Op 445 ha veengrond wordt bezand. 10 tot 15 cm. zand wordt dan vanuit de ondergrond naar boven gehaald en op de bodem opgebracht. Gestreefd wordt naar een onafhankelijke waterhuishouding.

In de Streek wordt een nieuwe beplantingenstructuur aangebracht ter vervanging van de oude verbrokkelde structuur. Acht brede singels worden gevormd die langs wegen worden geplaatst.

Met twee dorpsbosjes komen er nieuwe recreatieve gebruiksmogelijkheden voor bewoners.

Hydrologische afstemming

De gekozen aanpak van het gebied, het afzonderlijk ontwikkelen van landbouw en natuur, is gedurende de planvorming verbonden geweest met het bestuderen van de hydrologie. Scheiding dan wel verweving van landbouw en natuur hing al in het advies Landschapsbouw samen met gebiedsgebonden respectievelijk slootgebonden peilbeheersing (Arch, 1986).

In het voorontwerpplan wordt gestreefd naar een onafhankelijke waterhuishouding die gebiedsgebonden is. Er is echter nog niet besloten hoe gebiedsgebonden peilbeheering gerealiseerd gaat worden. Er wordt nog onderzocht in hoeverre de natuur- en landbouwgebieden een eigen waterhuishoudkundig systeem nodig hebben. Zie voor recente discussies hierover paragraaf 6.3. Wel is in het voorontwerp besloten dat in de gebieden voor natuur het waterpeil verhoogd zal worden. Onduidelijk is voorts nog wat de gevolgen hiervan zijn voor het optreden van kwel.

Tevens is besloten dat er buiten de natuurgebieden in ruilverkavelingsverband geen peilverlaging gecreëerd wordt. In 'het Veen' gaat wel bezanding van weilanden plaatsvinden.

De stabiliteit van natuurgebieden en de flexibiliteit van de landbouwgebieden zal waarschijnlijk in grote mate bepaald worden door organisatie van het, al dan niet gescheiden, watersysteem.

Er wordt een gemaal vernieuwd om bij voortdurende maaiveldsdaling de huidige drooglegging te kunnen waarborgen. Via ingrepen (omleiding of een scifon) wordt voorkomen dat er al te veel landbouwwater op weg naar het gemaal door het natuurgebied stroomt.

Biogeografische afstemming

Door goede voorwaarden voor natuurgebieden en afnemende natuurwaarden op landbouwpercelen vindt een concentratie plaats van natuurwaarden enerzijds en landbouwwaarden anderzijds. Het verbinden van natuurgebieden was een belangrijk motief voor de situering van natuurgebieden. Het ecologisch functioneren zal plaatselijk verhoogd worden door lineaire ecologische verbindingen die tot stand komen langs sloten (oeverszones) en langs wegen (beplantingssingels).

Langs 3 waterlopen worden met plas-drasbermen ecologische verbindingzones gecreëerd. Deze worden 7,5 tot 10 meter breed. Bij in totaal 18 wegen wordt bermbeplanting aangelegd op bestaande bermen of op te verbreden bermen. In het laatste geval gaat het vooral om 8 singels van 5 m. breed in 'de Streek'. Deze singels krijgen overigens uitdrukkelijk een landschappelijke betekenis. Volgens het planrapport worden er geen natuurwaarden gepland. Dit in verband met beperkingen die boeren in hun werk opgelegd kunnen krijgen door middel van de Richtlijn Ammoniak en Veehouderij (zie 6.2.3: beheer).

Bestaande bossen, natuurgebieden en houtsingels worden zoveel mogelijk gehandhaafd.

Schaalniveaus

Het voorontwerpplan sluit goed aan bij het vigerende provinciaal beleid. Zonerings voor natuur en landbouw worden overgenomen. Vooral aan de west-zijde wordt er samenhang gecreëerd tussen het natuur in het plangebied en de natuurgebieden 'de Wieden' en 'de Weerribben'. Met de gemeente Staphorst is afgesproken dat de gemeente haar bestemmingsplan afstemd op het landinrichtingsplan.

Binnen het plan is een gescheiden ontwikkeling van de functies landbouw en natuur zichtbaar op twee schaalniveaus. Op gebiedsniveau is een zonering zichtbaar van grote natuurgebieden in 'het Veen' en in landbouwgebied oostelijk daarvan. De natuurgebieden zou men een stabiel regionaal raamwerk kunnen noemen, mits ze in de toekomst door hydrologische bescherming stabiel komen te liggen. De Streek is een deel van het landbouwgebied waar als het ware een raamwerk op een lager schaalniveau ontstaat. De singels vormen door de omvang en hun ligging een krachtige structuur die opgewassen dient te zijn tegen negatieve invloeden vanuit het landbouwgebruik.

Kenmerken planningsconcept:

Doelen: niveau 1

- *ontwikkeling natuurwaarden (in het westelijk veengebied)*
- *agrarische ontwikkeling met ontwikkeling landschapsstructuur (de Streek)*
- *agrarische ontwikkeling (elders)*

niveau 2

- *realisatie landschappelijke structuur & instandhouding specifiek karakter in deelgebied de Streek.*

Wijze: niveau 1

- *positionering en ontwikkeling natuur bij huidige natuurgebieden volgens Streekplanzonering*
- *landbouwonwikkeling gescheiden van natuurgebieden, hiervoor aanpassing bodem- en wateromstandigheden voor landbouw.*
- *hydrologische regulatie afzonderlijke wensen niveau 2*
- *realisatie singels met a.g.v. omvang en beheer een duurzaam karakter.*

6.2.3 Beheer

De belangrijkste beheerseenheden en hun beheerders zijn:

- a wegen en beplanting wegen, beheerd door betrokken gemeenten, vooral de gemeente Staphorst (16,4 ha beplanting)
- b waterlopen, beplanting en natuurtechnische voorzieningen bij waterlopen, beheerd door waterschappen (0,2ha/2,1ha/5,2ha). De waterschappen nemen de zorg op zich voor beplantingsstroken langs waterlopen in het veengebied. Het gaat vooral om rietstroken.
- c beplanting singels, beheerd door gemeente Staphorst (17,1 ha). In de Streek gaan de nieuwe singels over naar de gemeente Staphorst. In de huidige situatie zijn de singels in particuliere handen. Met deze verandering is er een verschuiving in de verantwoordelijkheid ten opzichte van landschapsbepalende beplantingen zichtbaar. Dit verschuift meer dan in de huidige situatie naar de (lokale) overheid. De gemeente heeft als motivatie dat de beplantingselementen het meest duurzaam zijn bij gemeentelijk beheer. SSB zou een minder zekere factor zijn.
- d beplanting dorpsbossen, beheerd door gemeenten (9 ha)
- e reservaatgebieden en natuurontwikkelingsprojecten, beheerd door SBB (743,4 ha)
- f erf- en kavelgrensbeplanting, beheerd door particulier (17,5 ha)

Er is een vrij grote oppervlakte beschikbaar om bestaande beplantingssingels onder particulier beheer te brengen. Verder zijn er ook middelen gereserveerd voor het aanbrengen van beplanting op erven en aan toegangswegen. Hierbij bedraagt de rijksbijdrage 70% van de kosten. Er is rekening gehouden met aan te leggen erfbeplanting op 100 bestaande en op enkele nieuwe bedrijven.

Het beheer van bestaande elementen worden zoveel mogelijk gehandhaafd. Een deel wordt met afrastering veilig gesteld.

In het project wordt een groot draagvlak verwacht voor het voorgestelde gemeentelijke en particuliere beheer in het singelgebied. Dit hangt waarschijnlijk samen met de typische mentaliteit van de streek. Er heerst in de streek van oudsher een sterk saamhorigheidsgevoel dat zich meer uit in de neiging 'de eigen boontjes te doppen'. Nieuwe beplantingselementen zullen geen rol spelen in de besluitvorming omtrent het al dan niet verlenen van een hinderwetvergunning aan bestaande bedrijven en aan te verplaatsen bedrijven. Er is angst voor gebrek aan medewerking van boeren wanneer de Richtlijn Ammoniak en Veehouderij in de toekomst agrarische ontwikkelingen frustreert. Om deze redenen wordt ontkent dat de singels om natuurwaarden wordt aangelegd. Natuurwaarden moeten immers meestal door het beleid beschermd worden terwijl in het singelgebied juist landbouwkundige ontwikkeling mogelijk moeten zijn. Duurzame landschappelijke structuren laten deze ontwikkeling wel toe (Kloosterman, mond.med. 28/3/94).

6.2.4 Vormgeving

Landschapsstructuur

In het voorontwerpplan is per deelgebied een richtlijn t.a.v. de identiteit opgesteld. De trefwoorden hieruit zijn de volgende:

De 'Velde': kleinschaligheid bevorderen; het 'Veen': open houden; de 'Streek': het afgebrokkelde elzen-singellandschap verbeteren. Singels aanleggen; het 'Zand': op beplantingspatroon voortbouwen.

Als gevolg van het plan zal de vorm en het karakter van het gebied op enkele plaatsen aanzienlijk veranderen. De belangrijkste veranderingen in de deelgebieden zijn: Het nu onbebouwde 'het Zand' wordt steniger en minder open door de bouw van drie boerderijen.

In 'de Streek' ontstaat door de aanleg van brede singels langs wegen een verandering in het karakter van het gebied. Er zijn twee tendensen te verwachten: een visueel-ruimtelijke schaalvergroting ontstaat in navolging van de perceelsvergroting. Op andere plaatsen, waar nu de singels nagenoeg verdwenen zijn of waar het aantal bestaande singels stabiel blijft, kan daarentegen een visueel-ruimtelijke schaalverkleining ontstaan. Dit laatste kan versterkt worden wanneer particulieren gebruik maken van mogelijkheden om beplanting op hun bedrijf aan te brengen. Of dit gebeurt is nog onzeker. In het hele singelgebied wordt getracht bestaande beplanting te behouden. Medewerking van de streek is hierbij cruciaal. In 'het Veen' zal de structuur van het landschap enigszins versterkt worden via de infrastructuur. Langs oost-west gericht watergangen worden rietzones ontwikkeld van ca. 1 meter breed. Oost-west gerichte wegen krijgen hier een andere beplanting dan noord-zuid wegen. Boerderijen komen alleen langs noord-zuid wegen te staan. Dit past bij de verschillende historische betekenis van deze wegen.

De grootste veranderingen ontstaat in de 'Olde Maten' en de 'Veerslootlanden'. Als gevolg van uitbreiding van het oppervlakte natuur ontstaat er een meer natuurlijker

ogende vegetatiestructuur, met meer bos, moeras en open water met riet en oeverbegroeiingen.

In het gehele gebied worden diverse lineaire beplantingen dusdanig ontwikkeld dat ze, volgens het voorontwerpplan, de landschappelijke structuur versterken. De belangrijkste wegen worden van een laanbeplanting voorzien. Hierbij gaat het grotendeels om aanvullingen. Minder belangrijke wegen krijgen op bermen boombeplanting met een losse, meer spontane groepering, en met plaatselijk opslag van struiken. Voor deze en de overige houtige bermbeplantingen worden traditionele gebiedsspecifieke soorten gebruikt. Op bermen langs zandwegen en klinkerwegen is een ruigte-kruident vegetatie gepland met plaatselijk opslag van struiken en kruidenvegetaties.

Een aantal onverharde wegen zal ondanks dat ze de ontsluitingsfunctie verliest, om landschappelijke redenen gehandhaafd blijven. Beplanting mag alleen gerooid worden wanneer dit bij de toedeling noodzakelijk is. Belangrijke losse landschapselementen worden zodanig ingepast dat het voortbestaan gegarandeerd is en bij de toedeling is men voornemens de kavelgrenzen zoveel mogelijk te projecteren op bestaande topografische grenzen.

Vormgevingsconcept

Er wordt duidelijk met het landschap omgegaan. Het huidige landschapsbeeld wordt als uitgangspunt genomen. Landschapsdeeltypen zijn sturend bij het bestemmen van functies. Van landschapstypes worden structuurkenmerken afgeleid, in het bewustzijn dat de oude bestaande structuur verdwijnt of ondersteuning nodig heeft. Op basis van deze kenmerken wordt plaatselijk een nieuwe structuur gecreëerd. Dit leidt tot een nieuwe beplantingsstructuur in de 'Streek'. De structuur is in feite een weergave van het oude karakter van de opstreckende verkaveling in combinatie met eisen over de duurzaamheid en de functionaliteit ervan. In het advies Landschapsbouw is gedetailleerd en gekwantificeerd bekeken bij welke perceelsvergroting nog een opstrekend karakter van de verkaveling beleefbaar zou zijn.

Op andere plaatsen wordt de bestaande beplantingsstructuur versterkt. Een voorbeeld hiervan is de wegbeplanting in het Veen.

Fig. 62 Landschapsplan 'de Streek' (K. Kloosterman)

De ontwikkeling van natuurgebieden heeft zoals gezegd een grote invloed op het landschapsbeeld. Er komen echter weinig vormgevingsoverwegingen aan te pas. Evenals bij landbouwontwikkeling wordt niet naar eindbeelden toegewerkt. Men werkt meer naar bereiken van bepaalde waarden als bijv. doelsoorten. Een van de gehanteerde overwegingen heeft opvallende consequenties namelijk: het verbinden van natuurgebieden. Ook hier zijn echter geen duidelijke vormgevingsoverwegingen aan gekoppeld. Vormgevingsoverwegingen komen hier pas op een lager schaalniveau aan bod.

Doelen: — behoud / versterking van de identiteit van de onderscheiden gebieden (waaronder instandhouding beplantingspatroon in de Streek)

Wijze: — concentratie van natuurwaarden in aaneengesloten gebieden. Bestemming volgend uit planningsmaatregelen.

— structurele aanplant langs droge en natte infrastructuur afhankelijk van kenmerken van het betreffende gebied en van het type infrastructuur.

6.3 Planvormingsproces

Ontwikkeling van ideeën

In de deeladviezen, die in het begin van de planvorming gemaakt werden zijn verschillende visies zichtbaar. Het landbouwstructuuradvies gaat vooral uit van landbouwkundige ontwikkeling waarbij het landschap vooral als 'externe productieomstandigheid' beschouwd wordt. Door middel van voorstellen als peilverlaging, boerderijverplaatsing, kavelinrichting wil men tot een optimumsituatie komen (optimum baten t.o.v. kosten). Het NWC-advies voor natuur, landschap en cultuurhistorie heeft een bijna tegenovergestelde visie: de betekenis van het landschap moet zowel biologisch als ecologisch, cultuurhistorisch, visueel-landschappelijk en aardwetenschappelijk behouden, versterkt en/of hersteld worden. Hierbij ligt de nadruk op behoud van huidige karakteristieken en afstemming of juist achterwege laten van schadelijke ingrepen. Hierbij wordt t.a.v. het veengebied opgemerkt dat men, wanneer landbouwkundige ingrepen onoverkomelijk zijn, alternatieven moet uitwerken op basis van optimale integratie en op basis van scheiding van functies. Men laat de te volgen strategie dus nog enigszins open.

Het advies Landschapsbouw presenteert vervolgens een visie waarin het beide probeert te verenigen. Hierin wordt een standpunt bepaald over scheiding in plaats van integratie van functies; stabiliteit in het landschap versus ontwikkeling en aanpassing; verantwoordelijkheden; kosten. Analyse van de problematiek in Rouveen leidt in het advies tot twee mogelijke oplossingsrichtingen in 'het Veen' en één duidelijke visie op 'de Streek'. In 'het Veen' wordt in het segregatie- en in het integratiemodel een scheiding in het watersysteem voorgesteld. De keuze tussen segregatie of integratie betekent vooral een verschil in het niveau waarop natuur en landbouw ruimtelijk gescheiden worden. In het eerste geval worden grote deelgebieden gevormd. In het tweede geval worden natuurlijke en landbouwkundige waterlopen onderscheiden (zie fig. 62).

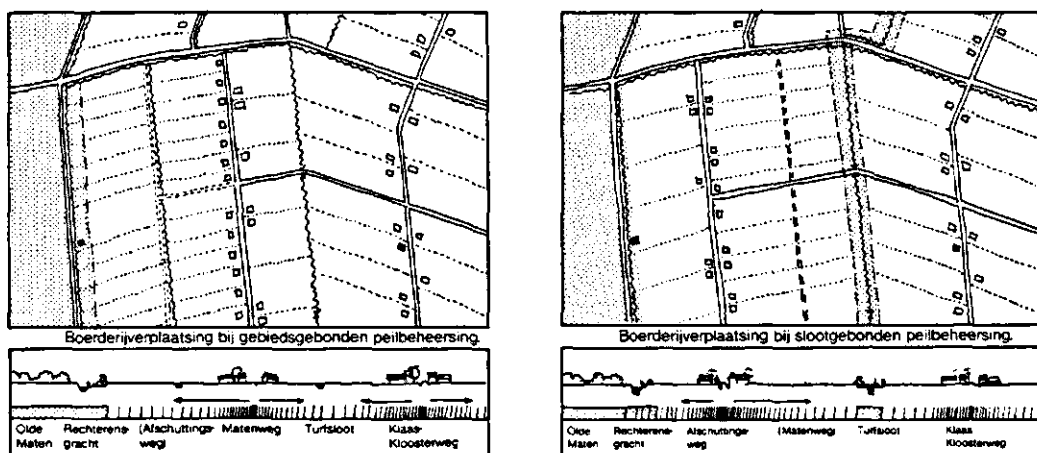

Fig. 63 *Relatieve scheiding (links) en verweving (rechts) van landbouw en natuur als gevolg van respectievelijk gebiedsgebonden en slootgebonden peilbeheersing (Arch, 1986).*

Belangrijk doel in de planvorming op basis van segregatie ziet men in het totstandbrengen van nieuwe structuren in het landschap welke gebaseerd zijn op kenmerken van de huidige structuur, niet op de huidige structuur zelf. Volgens het advies Landschapsbouw is een 'stabiele hoofdstructuur' gewenst 'ter vervanging van kenmerken van het vroegere landschap die meer en meer verdwijnen'. 'Binnen deze hoofdstructuur kan de landbouw rationeel produceren maar is eveneens ruimte voor natuur en recreatie'. Gesteld wordt dat een scheiding van de functies landbouw en natuur de verschillende belangen kan verenigen mits dit te realiseren valt met de waterhuishouding.

In het schetsontwerp vindt planvorming plaats met de methode BASALT. Met deze methode worden vier alternatieven gemaakt die onderling verschillen wat betreft het inrichtingsniveau en de aandacht voor landbouwonwikkeling dan wel natuur en landschapsonwikkeling. Natuurgebieden worden verschillend gezoned en hydrologisch geïsoleerd. Dit laatste is mede belangrijk voor landbouwmogelijkheden in de buurt van de natuurgebieden.

Ten aanzien van landschapsonwikkeling zijn verschillende benaderingen zichtbaar in het singelpatroon van de 'Streek'. In 2 van de vier alternatieven worden in de Streek de bestaande singels (2m) gehandhaafd en zonodig aangevuld. In de andere twee alternatieven omvatten voorgestelde beplantingen een grotere perceelsbreedte. Beplantingslementen worden verplaatst of er wordt beplanting toegevoegd. Hier is in totaal 15 ha meer mee gemoeid. In de Streek ontstaat zo een meer solide basispatroon door nieuwe singels aan te leggen (6,5 m) waar mogelijk gecombineerd met bestaande.

Uiteindelijk wordt geen keuze gemaakt tussen de alternatieven. Peilverlaging is het belangrijkste struikelblok. Wel geeft het schetsontwerp adviezen voor het vervolg.

- wensen uit NBP moeten alsnog ingebracht worden in de projecten: grotere oppervlakten relatienota en natuurontwikkelingsgebied (2000 i.p.v. 1260 ha),
- er komt geen peilverlaging. De huidige drooglegging blijft,

- 15 boerderijverplaatsingen zijn gewenst (11 in het Veen, 4 in het Zand),
- bezanding in het veen is noodzakelijk t.b.v. uitruilmogelijkheden,
- in de Streek (vooral het noordelijk deel) zijn bredere lijnvormige beplantingen en perceelsverbreding gewenst,
- relatienotabeheer en natuurontwikkeling vinden plaats in het westelijk deel van het gebied.

De adviezen worden opgepakt in het voorontwerpplan. Bij uitkomst van het voorontwerp vindt nog onderzoek plaats naar de gewenste hydro-ecologische situatie en als gevolg hiervan over de uiteindelijke inrichting. Deze discussie is interessant en belangrijk voor het verdere verloop van de planvorming.

'De Rits'

Landschapsarchitect Kloosterman maakte met anderen een concept voor de in 'het Veen' bestaande en geplande natuurgebieden. Het concept is genaamd 'de Rits'. De werkgroep natuurtechniek van het landinrichtingsproject onderzoekt momenteel dit concept en ook alternatieve voorstellen. 'De Rits' heeft als uitgangspunt dat er momenteel in het hele gebied, maar vooral in het landbouwgebied een maaiveldsdaling optreedt, als gevolg van ontwatering van het veen. Deze maaiveldsdaling leidt ertoe dat er in de toekomst steeds grotere kunstgrepen moeten worden uitgehaald om het natuurgebied een hoog waterpeil te geven. Bovendien kunnen dergelijke kunstgrepen waarschijnlijk niet voorkomen dat de huidige veraarding van het veen en de nivellerende invloeden van de zure regen hierop doorzetten. Kloosterman stelt daarom voor in het natuurgebied het veen af te graven, tot op verschillende dieptes, waardoor het natuurgebied een algehele maaiveldsdaling krijgt. Het gevolg hiervan is dat het haalbaar wordt om het gebied, met de mogelijkheden van het geo-hydrologisch systeem, een hoog waterpeil te geven waardoor het daadwerkelijk onafhankelijk van omgeving en onafhankelijk van technische manipulatie kan functioneren. Verschillende natuurtypes worden in het plan gerealiseerd doordat het veen tot verschillende dieptes wordt weggegraven. Er ontstaat in het plan een gradiënt van bloemrijke Kamgraslanden naar Dotterbloem-, Blauwgraslanden, Zeggevegetaties, trilvenen en -vegetaties en open water.

Er wordt momenteel hydrologisch onderzoek verricht waardoor dit voorstel of andere voorstellen onderbouwd moeten worden. Kloosterman is ervan overtuigd dat het idee de enige mogelijkheid biedt om duurzame natuurwaarden te realiseren en ze zodanig te aaneengesloten te situeren dat het toekomstig beheer betaalbaar blijft (mond.med. 28/3/94). Hij accepteert daarbij dat er cultuurhistorische patronen verloren gaan.

Het grootste bezwaar tegen het voorstel is dat het ingaat tegen huidige beleidsbepalingen uit het Streekplan. Het oppervlak 'natuurontwikkelingsproject' wordt in verhouding tot het oppervlak 'reservaatgebied' veel groter dan nu gepland. NBLF-Overijssel is nog niet overtuigd van de onjuistheid van de beleidszoning (Korporaal, mond.med. 28/3/94).

Interessant aan de discussie is m.i. de stellingname t.o.v. actuele en/of potentiële natuurwaarden. Vooral actuele waarden worden nu als uitgangspunt genomen. De casco-benadering wordt toegepast om duurzaamheid te garanderen voor de kwetsbare actuele natuurwaarden. Kloosterman legt echter veel meer nadruk op de potentiële waarden en stelt dat het geen zin heeft over actuele waarden te praten wanneer deze in de nabije toekomst blijvend bedreigd zullen worden als gevolg van te zware beheerslasten, te grote technische afhankelijkheid.

Kenmerken

Het voorontwerpplan draagt duidelijk kenmerken van voorstellen die in het advies Landschapsbouw geopperd werden. In de eerste fase van het project was er een verschil in opvattingen over de te volgen ruimtelijke strategie. Toch heb ik de indruk dat de meningen niet erg ver van elkaar lagen. Landbouwwensen waren namelijk

moeilijk te combineren met een sterke verweving van functies zoals voorgesteld in het NWC-advies. Dit advies hield er dan zelf ook al rekening mee dat (enigszins) scheiding van functies in aanmerking kwam wanneer landbouwkundige ingrepen onoverkomelijk zouden zijn.

Recente discussies zoals over 'De Rits' brengen de stelling naar voren dat ruimtelijke scheiding van functies en zelfs hydrologische scheiding nog geen garantie betekenen voor het ontstaan en voortbestaan van gewilde natuurwaarden. Hierbij komt meer kijken dan het simpelweg scheiding van waterstromen namelijk verbetering van de inrichting volgens specifieke inrichtingseisen. De verschillende functies moeten hun eigen bestaansvoorwaarden veilig hebben gesteld.

6.4 Evaluatie met nadruk op de betekenis voor het landschap¹²

Duurzaamheid

Het plan heeft geen integrale onderbouwing. Wel lijkt het erop dat voor de diverse functies goede bestaansvoorwaarden gecreëerd worden, zonder dat andere functies er sterk onder leiden. Hiermee lijkt het plan intern consistent te zijn.

De verschillen in inrichtingseisen van de verschillende functies zullen in de toekomst verder toenemen. Dit gebeurt echter geconcentreerd en begrensd zodat de onderlinge invloed beperkt blijft.

Multifunctionaliteit wordt vooral in 'de Streek' behouden, landbouw, natuur, landschap en mogelijk ook recreatie worden hier versterkt. De recreatieve druk vanuit dorpen wordt op toekomstige kleine bosjes gericht, niet op natuurgebieden.

Ecologische potenties hadden mogelijk beter gebruikt kunnen worden wanneer natuur ontwikkeld was op plaatsen met meer kwel, zoals westelijk van 'de Streek'. In deze gebieden wordt de natuurlijke kwaliteit momenteel niet ontwikkeld. Dergelijke gebieden zouden echter moeilijker hydrologisch af te schermen zijn dan de huidige natuurgebieden. Bovendien zou het een landbouwzonering sterk bemoeilijken hebben.

Ook in de nu geplande natuurgebieden kan een grote toename van natuurwaarden ontstaan. Natuur krijgt immers rust en ruimte en er wordt een ecologische verbinding aangebracht met westelijk van het project gelegen natte gebieden. Daadwerkelijke realisatie van de natuurwaarden hangt af van uitkomsten van onderzoek en discussies die in paragraaf 6.3 werden beschreven.

Er ontstaat een concentratie van natuurwaarden op gebieden waar de overheid of grote maatschappelijke organisatie beheren. Tegelijkertijd komt er een aanzienlijke oppervlakte natuur- of landschapshectares onder beheer van particulieren.

In hoeverre dit de verschuiving van beheer naar overheden duurzaamheid bewerkstelligt kan niet exact aangegeven worden (zie paragraaf 7.4).

¹²zie aanhangsel 4 voor de gehanteerde lijst van aandachtspunten.

De nettobedrijfseconomische baten zijn gemiddeld voor de grote bedrijven (hoofdbe-roepsbedrijven) berekend op ca f 365,- per ha per jaar. Voor alle bedrijven bedraagt dit gemiddeld f 240,- per ha per jaar. Hiermee zijn de lokale bestaansvoorwaarden voor landbouwontwikkeling verzekerd. Dit komt de duurzaamheid van de economi-sche situatie ten goede.

De duurzaamheid van de ecologie / natuur is volgens de evaluatie voorontwerp alge-meen positief. Het aantal broedparen zal, naar verwachting, nauwelijks wijzigen. Enerzijds zijn er minder broedparen door intensiever grondgebruik op huiskavels, anderzijds meer door het toenemend oppervlak natuur. Een soortgelijke tendens is volgens de evaluatie voorontwerp waarneembaar onder de kwelafhankelijke flora. Kloosterman bestrijdt dit vanuit zijn visie. Extra maatregelen zijn volgens hem nood-zakelijk om achteruitgang van natuurwaarden te voorkomen. (mond.med., 28/3/94, zie paragraaf 6.3) De landschapsecologische kwaliteit wordt vergroot doordat er meer samenhang wordt gecreëerd. Uitwisselingsmogelijkheden voor plant en dier zullen groter worden.

In de autonome ontwikkeling wordt een afname van de visueel-ruimtelijke kwaliteit verwacht. Dit zal worden opgevangen door een ontwikkeling van singels in 'de Streek' en door andere structuurbepalende beplantingen langs wegen en waterlopen. De karakteristieke openheid zal door het plan overigens verminderen.

Identiteit

In het plan wordt de karakteristieke landschappelijke opbouw als uitgangspunt geno-men. Maatregelen worden per deelgebied gepresenteerd.

Het plan poogt de identiteit van de verschillende landschapsdeeltypen zoveel mogelijk in stand te houden. Door de grote oppervlakten natuur en de ingrijpende plannen hiervoor, de landbouwkundige werken en de noodzakelijke landschapsbouw zal de identiteit echter wel veranderen.

Enkele veranderingen die door het plan zullen optreden zijn reeds beschreven in paragraaf 6.4.2.

In 'de Streek' kan het nieuwe beplantingspatroon de toekomstige identiteit verbeteren nu de oude patronen vervagen en verdwijnen. In 'het Veen' zijn ten aanzien van identiteit positieve ontwikkelingen: de wegbermen, randen van waterlopen; maar ook negatieve ontwikkelingen: zoals vermindering van de openheid en afname van de natuurlijkheid. Een van de grootste veranderingen ontstaat in de 'Olde Maten' en de 'Veerslootlanden'. Volgens het voorontwerp wordt de oppervlakte natuurgebied aanzienlijk uitgebreid. Er ontstaat een meer natuurlijker ogende vegetatiestructuur. Hierdoor neemt de openheid af. Met het in discussie zijnde 'Rits-concept' wordt voor de bestaande en toekomstige natuurgebieden een geheel nieuwe ruimtelijke en ecolo-gische structuur voorgestaan.

In 'de Velde', mogelijk ook elders, kunnen kwetsbare hoogteverschillen, en perceels-vormen aangetast worden door kavelaanvaardingswerken. In 'het Zand' zal de identi-teit een meer algemeen karakter krijgen door intensievere bedrijfsvoering en agrari-sche bebouwing (Kloosterman, mond.med. 15/6/93).

Geomorfologische en historisch-geografische elementen blijven veelal bewaard, met uitzondering van de openheid en de bodemstructuur in 'het Veen'. Verdere invulling

van de inrichting van natuurgebieden kan ook gevolgen hebben voor historisch-geografische elementen (zie paragraaf 6.3: kader)

Het plan bevat met de voorstellen voor 'de Streek' en de natuurgebieden een duidelijk ruimtelijk concept. De ligging van de natuurgebieden is gebonden aan kenmerken van de betreffende landschapstypen. De exacte begrenzing is moeilijker aan landschapskenmerken te koppelen. Dit is het gevolg van de behoefte om te verbinden en van de relatie tot andere functies.

Vooraf voor deelgebied 'de Streek' zijn veel detail-ontwerpen gemaakt (Veth, 1992). In 'het Veen' en rond de natuurgebieden is de aandacht vooral nog gericht op optimale lokaties en op inrichtingsmaatregelen.

Door de verschillende maatregelen zal waarschijnlijk in het overgrote deel van het gebied eenvormigheid vermeden worden, contrasten nemen plaatselijk toe en mogelijk gaat er hierdoor meer variatie ontstaan.

7 Vergelijking van projecten

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de drie bestudeerde landinrichtingsprojecten vergeleken. In de eerste plaats wordt de uitgangssituatie bij de projecten kort getypeerd. Vervolgens vindt een vergelijking plaats met de eerder gehanteerde indeling: planning (paragraaf 7.3), beheer (paragraaf 7.4) en vormgeving (paragraaf 7.5). Daarna wordt in paragraaf 7.6 een overzicht gegeven van de verschillende planevaluaties. In paragraaf 7.7 worden relaties tussen de drie aspecten planning, beheer en vormgeving besproken. In paragraaf 7.8 volgt een bepaling van de drie aspecten ten opzichte van de in hoofdstuk 2 besproken indeling in analyseschema en oplossingsrichting. In elke paragraaf worden de resultaten besproken en worden conclusies getrokken. Op enkele plaatsen worden constatering en aanvullend met bevindingen vanuit de Landinrichtingsdienst en vanuit onderzoek. Tenzij anders vermeld is de informatie in de tabellen terug te vinden in de betreffende projectbeschrijvingen (hoofdstuk 4-6).

7.2 Uitgangssituatie

In het onderstaande schema wordt kort een typering gegeven van de drie onderzochte projecten.

Tabel 1 *Uitgangssituatie*

Uitgangssituatie	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
bodem	zand- potklei- veen	zand	zand- veen-klei
contrast tussen land-schapstypen	groot	klein	groot
vigerend provinciaal beleid	vernieuwend streekplan	behoudend streekplan	vernieuwend streekplan
omvang	13.100 ha	1.137 ha	6000 ha (ong.)

7.3 Planning

Enkele opvallende overeenkomsten en verschillen

In het planrapport Lievelde wordt gesproken van een invloedrijke rol van de casco-benadering in het planvormingsproces. In de andere projecten wordt de benadering nergens genoemd.

Kenmerken van de casco-benadering zijn telkens wel door de adviezen Landschapsbouw in het planvormingsproces gebracht. De begrippen 'hoog- en laag dynamische functies' en het begrip 'gebruiksruimte' worden alleen in Lievelde genoemd. Het

Tabel 2 Planning

Planning	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
<i>functionele analyse</i>	advies LB (1); dynamiek grondgebruik versus dynamiek natuur- lijke groeiprocessen en successie.	advies LB: afbraakproces t.a.v. niet landbouwkundige doel- stellingen a.g.v. land- bouwkundige eisen en veranderingen.	advies LB: veranderingen in wen- sen/behoefte leiden tot verdwijnen kenmerken vroegere landschap.
<i>scheiding en concentratie van functies</i>	landbouw, natuur en recreatie geconcentreerd in deelgebieden	landbouw en natuur; natuur geconcentreerd binnen landbouwgebied, m.u.v. deelgebied.	landbouw en natuur geconcentreerd in deel- binnen landbouwgebieden. landbouw en 'land- schap' in singelgebied
<i>groeperen overeenkom- stige functies</i>	ext. recreatie <-> natuur; (behoud karakteristieke landschapskenmerken; in deelgebied stimulering beplanting op perceel- sniveau)	in deelgebied stimule- ring beplanting op per- ceelsniveau	in deelgebied behoud landschapskenmerken
<i>niveaus van scheiding</i>	twee	een	twee
<i>1^e zonerend principe t.a.v. lokatie natuur</i>	a) hydrologie: lage, natte omstandighe- den	a) hydrologie: - natte omstandigh. - isoleerbaarheid t.o.v. landbouw b) verbinding: lineaire beplantingsstructuren ⁽¹⁾	a) hydrologie: lage natte omstandighe- den
<i>2^e zonerend principe t.a.v. lokatie natuur</i>	verbinding: lineaire be- plantingsstructuren & aaneengesloten gebieden ⁽²⁾	zie voorgaand	verbinding: aaneen- gesloten gebieden
<i>geografische situering natuur</i>	beekdal & laagveen, (bijna gehele landschaps- eenheden)	beek & plateaurand & jonge ontginning (door- snijding)	laagveen met kleidek (groot deel landschaps- eenheid)
<i>hydrologische bescherming natuur</i>	a) waterzuivering	a) scheiding watersys- temen met -bufferzones -techniek b) positionering	a) technische scheiding watersysteem
<i>toekomstige onafhankelijk- heid functies</i>	natuur minder afhanke- lijk van landbouw	natuur minder afhan- kelijk van landbouw	natuur minder afhan- kelijk van landbouw
<i>herkomst argumentatie lokatie natuur</i>	inhoudelijk > beleid > eigendom ⁽³⁾	inhoudelijk > beleid	beleid > inhoudelijk > eigendom

Tenzij anders vermeld zijn de typering afgeleid van het planrapport of van de plankaart.

(1) advies LB = advies landschapsbouw

(2) lineaire beplantingsstructuren = breedte < 31 m

aaneengesloten gebieden = breedte > 31m

Referentie bij deze indeling is de Lievelde Beek die hiermee een lineaire beplantingsstructuur is.

(3) eigendom = huidige eigendomsverhoudingen overheid/publiek - particulier

beleid = bepalingen beleid

inhoudelijk = ideeën binnen het project ontwikkeld

> De volgorde geeft het relatieve belang aan!

begrip 'raamwerk' wordt in Lievelede en bovendien in Roden-Norg genoemd, maar ze worden verschillend ingevuld. Aan de begrippen wordt telkens een *weinig concrete* inhoud gegeven. Raamwerk is vaak synoniem met hoofdstructuur. De sturende rol van deze begrippen in de planvorming is moeilijk te bepalen.

Bij elk van de drie projecten is in de functionele analyse het begrip 'verandering' (of 'dynamiek') van belang. In het advies Landschapsbouw van Roden-Norg is dit begrip gekoppeld aan het grondgebruik en aan natuurlijke processen. In Lievelede en Rouveen wordt het begrip verandering alleen genoemd in relatie tot de grondgebruiksvorm landbouw. Er wordt nergens een spectrum van verschillende soorten dynamiek gepresenteerd.

Naast 'verandering' worden in de functionele analyse van twee projecten tevens nadrukkelijk 'eisen', 'wensen en behoeften' genoemd. Hiermee wordt het mogelijk de veranderingen te waarderen.

Scheiding en vervolgens concentratie van functies vindt overal plaats. Telkens heeft het betrekking op de functies landbouw en natuur. In Roden-Norg is bovendien ook recreatie van belang.

In Roden-Norg en, in iets mindere mate in Rouveen, heeft de functie natuur zich als het ware hele landschapstypen toegeëigend. In Lievelede is er meer sprake van een strook 'natuur' door verschillende landschapstypen heen.

In Roden-Norg en in Rouveen vindt een scheiding plaats op minimaal twee niveaus. Er vindt een zonering plaats van grote oppervlakten natuur en op een lager schaalniveau worden lineaire beplantingsstructuren voorgesteld. In Lievelede is er moeilijk een verschil in niveaus te onderscheiden. Het verschil in aantal niveaus wordt waarschijnlijk deels bepaald door de grote variatie en de complexiteit die in m.n. Roden-Norg en in mindere mate in Rouveen te vinden is. In beide gebieden is ook in de uitgangssituatie de landschapsstructuur op meerdere niveaus te zien.

Scheiding van functies vindt nergens in het hele gebied plaats. In alle projecten worden middelen ingezet om plaatselijk verweving van landbouw en natuur, of landbouw en landschapselementen, te bereiken of te behouden. In Rouveen beslaan bestemmingen als gevolg van 'pure' scheiding het grootste oppervlak.

Het behoud van verweving van functies en/of elementen gaat gepaard met een streven naar behoud van kleinschaligheid. Dit hangt ook samen met enkele andere redenen:

- de grote visueel-ruimtelijke en cultuurhistorische waarde van landschapsdeeltypen (Rouveen, Roden-Norg)
- behoeften in de streek om grote veranderingen in de inrichting te plegen (in de oude ontginningen van Roden-Norg is deze behoefte gering)
- de realiseerbaarheid van scheiding of verweving; vanwege gunstige omstandigheden is verweving in Lievelede tegen relatief geringe inspanning te realiseren. Deze omstandigheden zijn lage kosten, mogelijke gebruikmaking van overbedeling en het vrijwillig karakter. Er hoeft immers niet perse een vervangende beheerder overtuigd te worden.
- tegemoetkoming aan beleid (In Lievelede vereist het streekplan aandacht voor kleinschaligheid). Dit kan, indirect, een doorwerking zijn van de voorgaande redenen.

In de drie projecten lijken hydrologische systeemkennis en hieraan verbonden menselijke voorkeuren in belangrijke mate sturend te zijn voor de ordening van functies. Er wordt geprobeerd landbouw en natuur de gewenste hydrologische omstandigheden te geven.

Men lijkt bij voorkeur natuur te ontwikkelen in relatief lage natte gebieden. Dit hangt samen met het feit dat hier telkens reeds natuurwaarden, en soms natuurgebieden, aanwezig zijn. Vanwege de bodem en de hydrologie zijn dit voor de landbouw vaak niet-prioritaire gebieden.

In alle projecten wordt aan de situering van natuur en/of landschapselementen ook richting gegeven door het principe 'verbinding'. In Lieveelde heeft dit, relatief, de grootste invloed op de landschapsstructuur. Vele natuur en beplantingselementen worden ruimtelijk verbonden. Dit is mede een gevolg van de invoering van de ecologische hoofdstuctuur op nationaal niveau.

In de meeste gevallen worden lineaire structuren aan de bestaande infrastructuur gekoppeld. Hierbij kan het gaan om natte (waterlopen) en droge (wegen) infrastructuur.

Door een toegenomen scheiding wordt in de toekomst de onderlinge afhankelijkheid tussen functies veelal kleiner. Relaties tussen landbouw en natuurgebieden worden gereguleerd of verminderen. In alle projecten is wel een nieuw soort afhankelijkheid namelijk van hydrologisch beheer. Ondanks de aandacht voor het situeren van functies op basis van hydrologie zijn in alle projecten technische maatregelen noodzakelijk om te voorkomen dat de natuurgebieden negatieve invloed ondervinden van de landbouw. Dit wordt dus niet opgelost door bijv. de functie natuur te bestemmen op goed geïsoleerde lokaties.

In alle projecten zijn er deelgebieden waar de afhankelijkheid tussen beplantingen en landbouwbedrijven ruimtelijk aanwezig blijft, deze wordt telkens gereguleerd door financiële vergoedingen.

De totstandkoming van plannen in al de projecten wordt sterk beïnvloed door externe factoren, zoals bestaande grond-eigendomsverhoudingen en sturing door het beleid. Beleidssturing vindt plaats op nationaal en provinciaal niveau: NBP en EHS incl. provinciale uitwerkingen; Nota Landschap en het Nationaal Landschapspatroon uit deze nota, Streekplannen en Richtlijn Ammoniak en Veehouderij. Het type streekplan lijkt van grote betekenis te zijn. Een vernieuwend, ontwikkelingsgericht streekplan biedt goede mogelijkheden voor een open discussie in de planvorming over veranderingen en over scheiding of verweving van functies. Een behoudend streekplan belemmert zo'n discussie. Zo lopen in Lieveelde inhoudelijke argumenten over de verdeling van functies en sturende argumenten vanuit het 'behoudende' beleid voor elkaars voeten. Het gevolg is een tweeslachtigheid in het plan. Toepassing van de casco-benadering in het Streekplan werkt in dit geval positief. In Roden-Norg is dit zichtbaar. Hier is het Streekplan Noord-Drenthe deels gebaseerd op visies uit het Landschapsstructuurplan Noord-Drenthe waaruit ook het Advies Landschapsbouw voortkwam. Planningsdiscussie en vigerend beleid zaten dan ook op één lijn.

Ondanks de volgorde waarin ze in het schema geplaatst zijn is het moeilijk de exacte invloed van de factoren beleid, eigendom enz. uit het planvormingsproces te destilleren. Soms is er sprake van een sterke wisselwerking. In Roden-Norg werden de eco-

logische verbingszone's in het project ontwikkeld. Daarna werden ze opgepikt in het Streekplan.

Conclusies t.a.v. het planningsaspect

In alle projecten is het aspect planning op een 'casco-wijze' aanwezig, volgens de in paragraaf 2.2.3 omschreven kenmerken. Dit blijkt uit: het uitgaan van veranderingen die verschillende functies in de toekomst zullen of kunnen gaan doormaken; het ruimtelijke scheiden en concentreren van de functies landbouw en natuur; en het zoneren van functies op abiotische omstandigheden die bij hun passen. Vooral voor natuur is dit van belang.

Er zijn echter ook verscheidene nuanceringen te maken ten aanzien van een casco-planningsaspect:

- De mate van scheiding en verweving is overal verschillend en vaak afgestemd op natuurlijke, functionele en visueel-ruimtelijke eigenschappen van deelgebieden.
- Het groeperen van overeenkomstige functies wordt nauwelijks toegepast. Naast landbouw en natuur spelen andere functies slechts een marginale rol. In Lievelede komen andere functies helemaal niet voor (tenzij landschap een functie wordt genoemd).
- Zonering op basis van één eenduidige verdeelsleutel, zoals 'ruimtelijke dynamiek' vindt niet plaats. Zonering gebeurt daarentegen op basis van een complex van doelen, verwachte ontwikkelingen en abiotische, biotische en economische bestaansvoorwaarden voor de diverse functies. Hierbinnen is dynamiek slechts één van de factoren die de inrichtingsmogelijkheden bepaalt.
- Ondanks toenemende aandacht voor lokaties van natuur blijft technische regulering noodzakelijk om duurzaamheid te garanderen. Er wordt geen onafhankelijkheid voor natuur bereikt.
- Naast aanwezige overwegingen die je tot de 'casco-benadering' kan rekenen, zijn er veel overwegingen die er niet toe behoren zoals eigendomsverhoudingen. Meningen verschillen over de vraag of ecologische verbingszone's tot de casco-benadering behoren. Het kan gezien worden als een uitwerking ervan. Het hoort echter niet uitsluitend bij de casco-benadering. Zonneveld (1991a) noemt het uitgangspunt dat natuurgebieden niet geïsoleerd dienen te liggen maar onderling verbonden dienen te worden zelfs een basaal principe van de ruimtelijke planning in Nederland.

7.4 Beheer

In het onderstaande schema wordt per project een typering gegeven van de beheereenheden waartoe de verschillende beplantingen en natuuroppervlakten behoren. Daarbij wordt ook aangegeven tot welke E.B.O. categorieën (Centrale Landinrichtings-comissie, 1992) de eenheden behoren en hoe de oppervlakte spreiding is.

De relatie met E.B.O. categorieën wordt gelegd omdat hiermee in sterke mate bepaald wordt hoe beheersverantwoordelijkheden verdeeld worden over overheden en particulieren. Een kwestie die ook centraal staat in de casco-benadering. Volgens een casco-optiek wordt verwacht dat particulieren elementen van lokaal belang in beheer krijgen.

Tabel 3 Beheerseenheden beplanting en natuur

Beheerseenheden Beplanting en natuur	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
A wegen (E.B.O.III)	26,4 ha gemeenten	4,2 ha gemeenten	17,1 ha gemeenten
B waterlopen (E.B.O. III)	--	--	7,3 ha waterschappen
C grotere bos en natuurelementen, incl. verbindingzones (E.B.O. I)	387 ha SBB	12 ha 7,5ha SBB	--
D elementen bij bewoningskern (E.B.O. IIb)	11 ha gemeenten	--	9 ha gemeenten
E reservaaits en natuurontwikkelings- gebieden (E.B.O. I)	2041 ha SBB, NM, DrLs	30,6 ha SBB	753,4 ha SBB
F kleine bosjes en kavelgrensbeplan- tingen (E.B.O. IV)	29,5 ha particulier	3,0 ha particulier	17,5 ha particulier

In het volgende schema worden de cijfers over beplanting op een andere wijze gepresenteerd. De verdeling van oppervlakte wordt weergegeven per E.B.O. categorie. Dit betekent: wegen (A) en waterlopen (B) worden samengenomen binnen categorie III. De reservaaits- en natuurontwikkelingsgebieden (E) worden nu niet meegenomen. Dit valt immers niet onder beplanting.

Uiteindelijk wordt een idee gegeven van de verhouding tussen de oppervlakte natuur (reservaat- en natuurontwikkelingsgebieden, E) en de eenheden beplanting (A,B,C,D,F)

Tabel 4 E.B.O.-Categorieën voor beplanting

E.B.O. Categorieën Beplanting (*)	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
cat. I	86,4%	73 %	-- %
cat.IIb	2,4%	0 %	17,7 %
cat.III	6,6%	15,7 %	47,9 %
cat.IV	4,4%	11,2 %	34,4 %
verhouding:natuur,E.B.O.I(E)t.o. v.beplanting,E.B.O.Iv/mIV	4,5:1	1,15:1	14,8 : 1

(*) Zie aanhangsel 6 voor overzicht van E.B.O.-Categorieën.

Opvallende overeenkomsten en verschillen t.a.v. beheer

Er zijn grote verschillen in de oppervlakten binnen de E.B.O. categorieën I en IIb; de grote beplantingselementen onder beheer van respectievelijk het rijk en de gemeenten. Dit verschil wordt vooral veroorzaakt door het natuur- en landschapsbeleid op provinciaal of nationaal niveau. Roden-Norg heeft een relatief grote hoeveelheid beplanting binnen het landschapsplan. Hierbij horen o.a. ecologische verbindingzones die niet aan infrastructuur verbonden zijn.

Ook binnen E.B.O. categorie III, de beplanting langs infrastructuur, zijn grote verschillen zichtbaar. Het project Rouveen valt op omdat hier een relatief grote oppervlakte singelbeplanting door de gemeente beheerd gaat worden. Voor dit type beplanting is gemeentelijk beheer niet vanzelfsprekend. Dit is o.a. bereikt na goede communicatie tussen de gemeente en de landinrichtingscommissie. De gemeente wilde zelf verantwoordelijkheid dragen voor de singels die in grote mate het karakter van de Streek gaan bepalen (Kloosterman, mond.med. 28/3/94).

In Roden-Norg en Lieveelde hebben de waterschappen geen beplanting in beheer. In Lieveelde is deze optie wel besproken. Het waterschap heeft het beheer van een 30 m brede zone langs de Lieveelder beek echter niet geaccepteerd, SBB, tegen de oorspronkelijke bedoelingen in, wel. De motivatie tot beheer lijkt rond de Lieveelder beek gering te zijn. Zie ook paragraaf 5.2.3.

In twee van de onderzochte projecten, Rouveen en Lieveelde, worden grote oppervlakten beplanting onder particulier beheer voorgesteld.

Conclusies t.a.v. het beheeraspect

De casco-benadering veronderstelt een verschuiving in beheersverantwoordelijkheden. Duurzame beheerders als overheden of grote publieke organisaties krijgen de verantwoordelijkheid voor beplanting van regionaal of nationaal belang terwijl deze beplantingen in omvang toenemen. Dit is in de drie projecten inderdaad zichtbaar.

Toename van het beheer van beplanting door overheden kan niet specifiek als een gevolg van een gekozen casco-benadering gezien worden. De financiering van eigendom, beheer en onderhoud is namelijk door de E.B.O.-nota zover geregeld dat het bij voorbaat zichtbaar is welke soort elementen gemaakt moeten worden om in ieder geval voor financiering door de overheid in aanmerking te komen. Men kan beweren dat de casco-benadering een gevolg is van de bestaande regelingen. De benadering zit als het ware verscholen in de E.B.O.-nota omdat hierin globaal geschetst wordt welk deel van het landschap domein van de overheid is en welk deel van particulieren.

Dit neemt niet weg dat in de bestudeerde plannen alle E.B.O.-categorieën, opvallend genoeg ook de categorie 'particulier', ruim aan bod komen. Dit blijkt ook uit een vergelijking met enkele gegevens over andere projecten.

Bij een steekproef van de Landinrichtingsdienst is gebleken dat in 21 landinrichtingsplannen in voorbereiding gemiddeld 4,7 % van de oppervlakte uit categorie IV (particuliere) beplanting bestaat (Moen, 1993).

In de bestudeerde projecten is dit gemiddeld 16,6 % (bij gelijke wegingsfactor van de drie projecten; 8,9 % bij meeweging van de hoeveelheid landschapshectaren per project).

De genoemde steekproef is overigens ook vergeleken met een steekproef uit 1990 (Moen, 1990).

Hieruit blijkt vooral dat in allebei de jaren de verschillen tussen de gerealiseerde oppervlakten in E.B.O.-categorieën, zó groot zijn dat het gevaarlijk is om over een gemiddelde van de projecten te spreken. Hiermee wordt de constatering ondersteund

dat in landinrichtingsprojecten het te realiseren beheer op gevarieerde wijzen georganiseerd wordt.

Blijkbaar is er een aanzienlijke variatie aan mogelijkheden om beheer te realiseren binnen de bestaande voorwaarden van de E.B.O.-nota. Deze variatie wordt mogelijk veroorzaakt door:

- overleg binnen het planproces tussen planners en potentiële beheerders;
- de taakopvatting van potentiële beheerders (mentaliteit streek);
- vertrouwen van planners in potentiële beheerders;
- financiële armslag om beheer te stimuleren dan wel uit te voeren;
- type beplantingselementen (omvang, bereikbaarheid, actuele en potentiële waarde);
- rechtszekerheid t.a.v. juridische schaduwwerking (Richtlijn Ammoniak en Veehouderij);

De 'Richtlijn Ammoniak en Veehouderij' heeft een wonderlijke relatie tot de organisatie van beheer en tot de casco-benadering. In de drie projecten krijgen nieuw te vormen elementen geen planologische bescherming in het kader van de Hinderwet. De boeren verzetten zich anders tegen aanleg van elementen of weigeren ze in beheer te nemen. Ondanks de vrijstelling van de hinderwet (door de Richtlijn) is er onder boeren angst dat deze elementen alsnog beschermd gaan worden. Ze willen harde garanties dat de vrijstelling blijvend is. Zaken als de vrijstellingen door de Richtlijn wil de casco-benadering nu juist voorkomen door elementen zodanig te situeren dat de omstandigheden duurzaam en conflicten minimaal zijn. Hierdoor zou niemand zich druk hoeven maken om de relatie tussen de elementen en de landbouw. Ondanks toepassing van de casco-benadering blijven dergelijke conflicten dus een grote rol spelen.

Het is in dit onderzoek niet duidelijk geworden welke rol beheeroverwegingen spelen bij de ordening van functies. Beheeroverwegingen worden soms al in een vroeg stadium in de planning betrokken maar de invloed die de beheersoverwegingen hebben, wordt daarbij zelden expliciet gemaakt.

7.5 Vormgeving

Enkele opvallende overeenkomsten en verschillen

Er wordt in verschillende mate aandacht gegeven aan de huidige visueel-ruimtelijke kenmerken van landschapsdeeltypen. In Roden-Norg en Rouveen zijn de kenmerken sturend voor de planvorming. In Lieveelde is de sturende rol gering (zo wordt bijv. de begrenzing van een deelgebied waar kleinschaligheid nagestreefd niet op duidelijke landschapskenmerken gebaseerd).

In alle plannen worden grote structuren in de natuurlijke opbouw opgepakt als richtinggevend en randvoorwaardescheppend in de planning. De abiotische macropatronen gaan ook belangrijker worden in de vorm van het landschap. De wijze waarop verschilt echter. In Roden-Norg krijgen de beekdalen en het laagveengebied een geheel

Tabel 5 Vorm

Vorm	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
1 landschapsdeeltypen richtinggevend in de planvorming	veel	weinig	veel
2 rol abiotische macropatronen	situering natuur in beekdalen	situering natuur langs beek en deel plateau-rand	globaal zonering natuur in laagveen
3 concentratie in relatief grote eenheden	natuurgebieden, ecologische verbindingen, singels	natuurgebieden, beekbeplanting	natuurgebieden, singels
4 behoud en/of vernieuwing landschappelijke structuur	behoud en vernieuwing	vooral vernieuwing	behoud en vernieuwing
5 Aanleidingen nieuwe landschapsstructuur			
- kenmerken huidige landschap	- sterk richtinggevend	- weinig richtinggevend	- sterk richtinggevend
- ecologische verbinding	- sterk richtinggevend	- sterk richtinggevend	- richtinggevend
6 inhoud lineaire ecologische verbindingen (1)	1 bos, 2 droge natuur, 3 natte natuur	1 natte natuur 2 bos	1 natte natuur 2 singels
7 koppeling lineaire ecologische verbindingen	1 zelfstandig 2 wegen	1 waterlopen 2 wegen	1 wegen 2 waterlopen
8 detaillering	gevarieerd	weinig gevarieerd	gevarieerd in deelgebied
9 toepasbaarheid begrippen raamwerk & gebruiksruimte	<i>gebiedsniveau:</i> RW = beekdalen GR = jonge ontginningen rest = oude ontginningen <i>lokaal niveau:</i> RW = ecol. verbind.z. GR = rest	RW = beek met natuurelementen GR = rest	<i>gebiedsniveau:</i> RW = natuurgebieden GR = landbouwgebied <i>locaal niveau:</i> RW = singels GR = rest

(1) het gaat bij 6 en 7 om lineaire verbindingen. Dit zijn in veel gevallen ecologische verbindingssone's, soms zijn het beplantingselementen. Het gaat niet om natuurontwikkelings- en/of reservaatgebieden.

nieuw aanzien door natuurontwikkeling. In Lievelde worden een beek en de rand van het Oost-nederlands plateau aangezet met beplanting en natuurontwikkeling. Dit gaat daarbij om delen van de totale structuur. Immers, er wordt slechts één beek opgepakt en een stukje van de plateaurand wordt natuur. In Rouveen zijn de abiotische overgangen zeer bepalend voor ordening van het grondgebruik. In de exacte lokatie van natuurgebieden en in de vormgeving wordt het echter niet bewust gebruikt. De constatering dat abiotische macropatronen belangrijker worden komt overeen met constatering van Van den Berg en Boogert (in prep.) bij een inventarisatie van 21 voorontwerpplannen. Het is een fenomeen dat in veel landinrichtingsprojecten is terug te vinden op dit moment.

In al de projecten is de vorming van grotere elementen zichtbaar. Dit gebeurt door concentratie. Dit is te zien op verschillende niveaus: 1 zonering, verspreide natuurwaarden komen in forse natuurgebieden; 2 infrastructuur, langs wegen worden forse singels aangelegd die op termijn smalle elzensingels moeten vervangen.

Door elementen te concentreren ontstaan nieuwe landschappelijke structuren. Desondanks vindt in alle projecten behoud en vernieuwing van landschappelijke structuren plaats. In Roden-Norg is zelfs relatief veel aandacht voor behoud en versterking van landschappelijke structuren. In Lievelede en in Rouveen is relatief veel aandacht voor vernieuwing. Hierbij is er een duidelijk verschil tussen Lievelede en Rouveen namelijk in de wijze waarop nieuwe structuren gevormd worden. In Rouveen is sprake van een contextuele benadering. Oude structuurkenmerken (wegen, waterlopen) bepalen de toekomstige structuur. In Lievelede is meer sprake van een autonome benadering. Een onopvallende beek krijgt deels een nieuwe ligging en een overheersend karakter. Overigens worden ook in Roden-Norg nieuwe structuren gemaakt. Ecologische verbindingzones komen plaatselijk als autonome nieuwe elementen in het landschap te liggen. Op andere plaatsen is sprake van een zorgvuldige contextuele benadering, waarbij ecologische verbindingzone's gekoppeld worden aan bestaande structuurlijnen en zo de landschapsstructuur versterken.

In Roden-Norg is de detaillering zorgvuldig en gevarieerd. Wegen, beekdalen, esranden en een voormalig landgoed worden beplant. Daarnaast wordt bijv. een brug vormgegeven. Dit is meer dan in de andere projecten. In Rouveen zijn de beplantingsingels vrij gedetailleerd uitgewerkt. Dit is daarmee het voornaamste onderdeel waar vormgeving plaats vindt. In Lievelede is relatief weinig aandacht besteed aan vormgeving.

Er zijn enkele mogelijke oorzaken voor de verschillen in vormgeving tussen de drie projecten: in Roden-Norg en in Rouveen is het contrast tussen landschapstypen groot. In Lievelede daarentegen zijn de verschillen in het landschap klein. Contrasten en ruimtelijke verschillen helpen m.i. bij het maken van keuzes tijdens de planvorming. Bij gebrek aan verschillen moeten aanleidingen buiten de directe landschapsstructuur gezocht worden.

In de uitgangssituatie werd door het beleid ook in verschillende mate aandacht gegeven aan landschapswaarden. Zo was bij aanvang van Roden-Norg de betekenis van de huidige landschapsstructuur al duidelijk. In een vroeg stadium zijn namelijk de ruilverkavelingsaanvragen Roden en Norg samengevoegd tot Roden-Norg omdat dan beter rekening kon worden gehouden met de landschapsstructuur. Behalve door het beleid wordt deze aandacht hier trouwens ook als een belang gezien. Het gebied heeft namelijk een aanzienlijke recreatieve en toeristische waarde.

Verder duidt de aanwezigheid van veel oude landschapskenmerken zoals in Roden-Norg op een traditioneel zorgvuldige omgang met het landschap. De vormgeving kan zich hierdoor laten inspireren.

Conclusies t.a.v. de casco-vormopvatting

Naar verwachting zal een casco-vormopvatting vooral blijken uit de rol van 'abiotische macropatronen'(2), 'concentratie van elementen in grote eenheden'(3), 'vernieuwing van de landschappelijke structuur'(4) en een toenemende ruimtelijke betekenis van de 'infrastructuur'. Beschouwing van deze punten lijken stuk voor stuk te wijzen op een casco-vormopvatting. Voordat deze conclusie getrokken wordt moeten echter eerst enkele nuances besproken worden. Hierna wordt de toepasbaarheid van de begrippen 'raamwerk en gebruikruimte'(9) besproken (zie schema).

Er worden grote eenheden gevormd. *Groot* is echter niet alleen een vorm-begrip. Het volgt namelijk vooral uit planningsvoorkeuren t.a.v. een duurzame omgang met functies. Bijv. de realisatie van natuurgebieden heeft grote ruimtelijke implicaties zonder dat er van vormgeving sprake is.

Vernieuwing van de landschappelijke structuur is in veel gevallen ook een gevolg van het vormen van nieuwe bestemmingen op basis planningsvoorkeuren zoals 'concentratie'.

Wanneer bij het veranderen van de landschapsstructuur een specifieke vormvoorkeur meespeelt, kan het los staan van planningsopvattingen. Echter de ruimte die de planningsoverwegingen laten om *hierna* verschillende soorten vormgeving toe te passen is niet specifiek aan de casco-benadering gebonden. Zo zijn ook in de bestudeerde projecten zowel contextuele als meer autonome benaderingen zichtbaar.

Ook het begrip '*contrast*' dat volgens Kerkstra als normatief denkbeeld mede het architectonische karakter van de casco-benadering bepaalt, is niet goed aan de plannen af te lezen. Tot op zekere hoogte neemt contrast wel toe, bijvoorbeeld in deelgebieden waar landbouw en natuur in toenemende mate een gescheiden ontwikkeling krijgen. Er zijn echter ook voorbeelden waar men mogelijkheden laat liggen om contrast te laten zien, zoals in Lievelede waar op de grens van een natuur- en een landbouwgebied een keurige beplantingssingel gepland wordt.

In alle projecten wordt in toenemende mate beplanting aan natte en droge *infrastructuur* gekoppeld. Vaak is dit het gevolg van de wens om de huidige beplantingstructuur te vervangen op een meer duurzame wijze. Niet altijd wordt dit ondersteund met een vorm-motivatie.

In de projecten treden geen specifieke vormopvattingen aan het licht zoals die in Hoofdstuk 2 verondersteld werden. Een pure casco-vorm opvatting lijkt vanuit deze begrippen dan ook niet te bestaan. Het is echter wel zo dat handelingen behorend tot het casco-planningsaspect invloed hebben, en terug te zien zijn in de uiteindelijk vormgeving. Hiermee bezit de casco-benadering waarschijnlijk wel 'een architectonische dimensie' die niet veronachtzaamd moet worden.

Raamwerk en gebruikruimte

De begrippen raamwerk en gebruikruimte worden in de projecten nauwelijks gebruikt. Slechts in Lievelede worden ze genoemd. Als de plannen produkten zijn van een casco-benadering moeten ze wel bruikbaar zijn. In de hiervolgende exercitie blijkt dat de begrippen raamwerk en gebruikruimte inderdaad gebruikt kunnen worden om de drie plannen te typeren. Dit leidt echter telkens tot een andere invulling van de begrippen. Om dit te illustreren wordt bij het typeren van de plannen gebruik gemaakt van twee opvattingen over de relatie tussen raamwerk en gebruikruimte, zoals die in paragraaf 2.2.3 werden geschetst:

- het raamwerk en gebruikruimte als twee gelijkwaardige ruimtelijk eenheden en
- raamwerk als een afgebakende ruimtelijk structuur met de gebruikruimte als periferie.

In Lievelede is de natuur een infrastructurele zone (raamwerk) binnen een restgebied met een landbouwfunctie.

In Rouveen worden op twee los van elkaar staande niveaus natuur gesitueerd in het landbouwgebied. Op het hoogste niveau ontstaat aan de 'achterkant' van het landbouwgebied een groot natuurgebied. Dit is een niveau van functiezonering. Op een lager niveau zijn singels gesitueerd in een deel van het landbouwgebied. Dit wordt hiermee een apart deel van de gebruiksruijnte. Op dit niveau is het raamwerk belangrijker voor de vormgeving¹³.

In Roden-Norg is vrij duidelijk sprake van een gebruiksruijnte voor ontwikkeling van de landbouw in de jonge ontginningen, en een raamwerk van natuur in de beekdalen en het laagveen. Er is hier ook sprake van een derde zone waar verweving plaats vindt van landbouw en cultuurhistorie (en natuur). De ecologische verbindingszone's kunnen in Roden-Norg gezien worden als een vertakking van het raamwerk op een lager schaalniveau door de gebruiksruijnte en door de derde verweavingszone. Dit raamwerk op een lager schaalniveau werkt sterk structurerend.

In de bestudeerde projecten blijken beide opvattingen van raamwerk en gebruiksruijnte gebruikt te kunnen worden. In Roden-Norg en Rouveen is de eerste opvatting zichtbaar. In Lieveelde en in mindere mate in Roden-Norg en Rouveen is de tweede opvatting zichtbaar.

Hieruit kan opgemaakt worden dat de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte op diverse manieren toegepast kunnen worden. Dit ondersteunt de conclusies in hoofdstuk 2 over deze begrippen. Het lijkt verstandig geen al te strenge verwachtingen van de begrippen te hebben.

7.6 Evaluatie t.a.v. duurzaamheid en identiteit

Een overzicht van vragen/criteria wordt gegeven in aanhangsel 4.

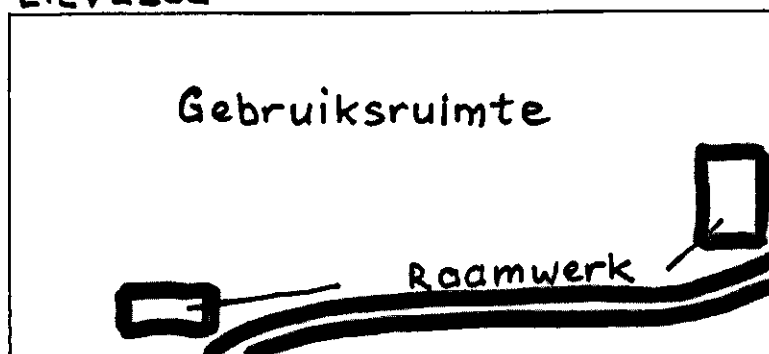
Duurzaamheid

In Roden-Norg en in Rouveen lijkt overeenstemming te zijn over de visie en de hoofdlijn in het plan.

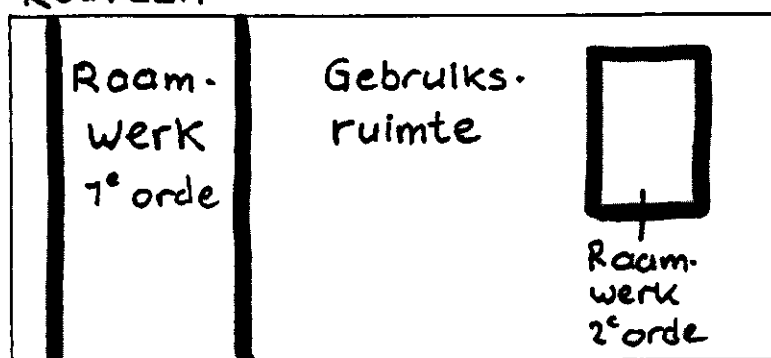
Hiermee vergeleken is de interne consistentie en onderlinge afstemming in Lieveelde gering. De gepresenteerde visie en het uiteindelijk uitgewerkt plan zitten niet geheel op een lijn. Een dergelijk verschil tussen de projecten lijkt ook aanwezig te zijn bij de communicatie tussen betrokkenen tijdens het planvormingsproces. In Lieveelde was de communicatie tijdens het planvormingsproces moeizaam als gevolg van tegenstellingen in de, soms extreme, standpunten. In de andere projecten wist men tegenstellingen beter te overwinnen.

¹³een dergelijk verschil in niveaus is ook zichtbaar in het project Twijzel-Buitenpost, dat zijdelings werd bestudeerd. Op het hoogste niveau is er een zonering in natuur (laag en nat) en landbouwgebied. Binnen het landgebied ligt een deelgebied met een dicht netwerk van houtwallen. Binnen dit gebied wordt een kaveleindwal gevormd, een fors raamwerk op lokaal niveau. De bestaande houtwallen vormen het raamwerk op het laagste niveau. Hoe lager het niveau hoe duidelijker de vormaspecten van het raamwerk zijn.

LIEVELDE

ROUVEEN

RODEN NORG

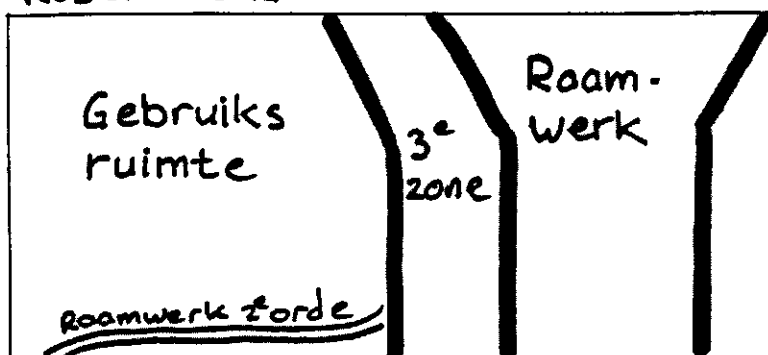

Fig. 64 Schematische toepassing van de begrippen raamwerk en gebruiksruimte in de projecten

In Roden-Norg heeft de recreatie een belangrijke plek in het plan. Er komt een concentratie gebied en er is recreatief medegebruik. Ook bosbouw en het facet cultuurhistorie krijgen aandacht. In de projecten Lievelede en Rouveen is de aandacht sterker gericht op de functies landbouw en natuur.

Tabel 6 Duurzaamheid

Duurzaamheid	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
1 plan intern consistent	ja	nee	ja
2 voorstellen integraal	ja	enigszins	enigszins
3 multifunctionele mogelijkheden benut	ja	weinig	enigszins
4 communicatie planproces	goed	moeilijk	goed
5 ecol. potenties benut	+	+/-	+/-
6 samenhang naar buiten	+	+/-	+
7 beheerbaarheid bestaanswaarden natuur	+/-	+/-	+/-
8 perspectief economie	+	+	+
9 perspectief ecologie	+	+/-	+/-
10 perspectief esthetiek	+	+/-	+

Er is in de bestudeerde projecten een overeenkomstige situering van natuur op basis van hydrologische gebiedseigenschappen. Natuur wordt bestemd op lage en natte omstandigheden.

Naast deze fysieke component spelen andere factoren een rol in de situering: de ligging t.o.v. het landbouwgebied, de mogelijke verbinding van natuurgebieden en de concentratie van beheerseenheden. Als gevolg van de verschillende factoren die van belang zijn is de organisatie van natuur niet optimaal duurzaam. Zo zijn de potenties voor natuurontwikkeling op basis van inzigt en kwelrelaties niet optimaal benut. In Rouveen en in Lievelde liggen natuurgebieden niet op de sterkste kwelgebieden. Naast de genoemde factoren die de bestemming van natuur beïnvloeden speelt mee dat inzichten in het hydrologisch systeem bij de projecten parallel aan de planvorming werden ontwikkeld. Hierdoor konden deze niet altijd op een goede manier worden meegenomen. In Lievelde bijvoorbeeld, waren met gedetailleerde hydrologische inzichten waarschijnlijk andere deeladviezen ontstaan.

Overigens kunnen hydrologische relaties niet altijd begrepen worden binnen de blokgrenzen. In Roden-Norg, een relatief groot project, worden lokale en regionale kwelstromen vermeld. De laatste komen van buiten de blokgrenzen. In Lievelde komen zelfs alle belangrijke invloeden van buiten. Binnen de projectgrenzen zijn er geen belangrijke hydrologische relaties vermeld.

In de drie projecten wordt gekozen voor het situeren van natuur op lage, relatief natte lokaties.

Door de grotere omvang van natuurgebieden wordt het realiseerbaar om duurzaamheidsgaranties te creëren met behulp van vooral technische oplossingen. Met de gekozen situeringen, waarbij de natuur laag ligt ten opzichte van de landbouw, zijn de garanties voor duurzaamheid nog enigszins onzeker. In de projecten wordt namelijk een afhankelijkheid van de landbouw in zekere mate vervangen door een afhankelijkheid van hydrologisch beheer, en de factoren waardoor dat bepaald wordt.

In deze gebieden wordt de verantwoordelijkheid voor beheer genomen door de overheid of grote maatschappelijke organisaties. In hoeverre dit duurzaamheid van natuurwaarden bewerkstelligt kan echter moeilijk aangetoond worden. In tijden van terugtrekkende overheden en bezuiniging mag getwijfeld worden aan de lange termijn garan-

tie t.a.v. beheer. Dit zal altijd afhankelijk zijn van de kostenontwikkeling en politieke wil. Er kan wel gesteld worden dat deze nieuwe afhankelijkheid beter reguleerbaar en beter af te stemmen is op de wensen van 'de samenleving' dan de oude afhankelijkheid van de landbouw.

In de drie projecten nemen de perspectieven voor de landbouwontwikkeling waarschijnlijk toe. De perspectieven van de ecologie zijn moeilijker in te schatten. In de projecten is er telkens een toename van natuurwaarden in natuurgebieden en een afname van natuurwaarden in de landbouwgebieden. In enkele evaluatierapporten van de betreffende projecten worden de toename enerzijds en de afname anderzijds gelijk gesteld.

Zeker in combinatie met elkaar is het overigens erg moeilijk uitspraken te doen over ecologische en economische duurzaamheid. Het is zeker niet alleen de factor ecologie die een rol speelt. Bijvoorbeeld: In Rouveen zouden gigantische investeringen verricht moeten worden om een landbouwkundig optimale inrichting te krijgen wanneer natuur op de ideale kwellocatie gelegd zou zijn. De hele landschapsstructuur en waarschijnlijk ook de sociale gebiedsstructuur zou hierdoor veranderen. Het is denkbaar dat dit uiteindelijk negatieve consequenties voor de duurzaamheid van de landschapsstructuur of van de natuur zou kunnen hebben.

Toekomstige landschappelijke structuren zijn duurzamer dan de huidige structuren. De esthetische duurzaamheid neemt hierdoor toe.

Tabel 7 Identiteit

Identiteit	Roden-Norg	Lievelde	Rouveen
1 omgang karakteristieken	+	+/-	+
2 nieuwe patronen ter versterking vis.-ruimt. structuur	enigszins	enigszins	ja
3 afstemming raamwerk -fysieke ondergrond	ja	enigszins	ja
4 afstemming van hoofdlijn op detail	+	-	+
5 zorgvuldige detaillering	+	-	+
6 eenvormigheid vermeden	+	+/-	+/-

Identiteit

In Roden-Norg worden planningsingrepen afgestemd op kenmerken van het landschap. Ook voor natuurontwikkeling gelden, tot op bepaalde hoogte, cultuurhistorische randvoorwaarden. Dit is bij de andere projecten niet zo sterk. In Rouveen speelt dit bij natuurontwikkeling duidelijk minder een rol. Daarbuiten is er veel aandacht voor kenmerken van de landschapsstructuur. In Lievelde zijn de kenmerken van het bestaande landschap het minst sturend. De landschapsstructuur wordt in geringe mate als uitgangspunt genomen. De fysieke ondergrond bepaalt wel globaal de ligging van natuur en beplanting maar er worden niet geheel duidelijke keuzes gedaan.

In Roden-Norg zijn veel voorbeelden van detaillering te noemen (paragraaf 7.5), In Rouveen worden de beplantingssingels zorgvuldig gedetailleerd. In Lievelde wordt minder gedetailleerd, ondanks dat dit project al een planstadium verder is.

In Roden-Norg en Rouveen is er sprake van een contextuele inpassing van nieuwe vormen door voort te bouwen op de bestaande landschapsstructuur. Ook vindt in Roden-Norg vormgeving op meerdere niveaus plaats. Hierdoor ontstaat geen grote 'breuk' met de bestaande landschapsstructuur, en wordt deze plaatselijk zelfs versterkt. In Lievelede ontstaat plaatselijk een nieuwe landschapsstructuur.

Het verschil tussen Lievelede, Roden-Norg en Rouveen is enigszins verklaarbaar. In Roden-Norg zijn er grote contrasten en is er veel variatie in het landschap. Lievelede kent in de uitgangssituatie een landschap met weinig variatie en contrast.

Dit doet vermoeden dat de opbouw van het landschap belangrijk kan zijn voor het ontstaan van een goed plan. De opbouw geeft aanleidingen voor een ordening van functies, beheer en vormgeving.

Als er geen duidelijke aanleidingen in het landschap liggen kunnen duidelijke richtlijnen in het beleid een ontwikkelingsrichting bieden. In Lievelede is zichtbaar dat het landschap niet veel duidelijke aanleidingen biedt, terwijl het beleid ook geen duidelijke richtlijnen geeft.

Gekoppeld aan verschillen in de landschapsstructuur kunnen verschillen in de grootte van projecten een rol spelen. In Roden-Norg is de landschapsstructuur erg duidelijk, onder meer doordat er een heel bekenstelsel in het gebied ligt. Om dit te bereiken zijn twee ruilverkavelingsaanvragen samen gevoegd. In Lievelede komt zo'n duidelijk structuur niet voor. De plateaurand is aanwezig maar deze wordt begrensd door blokgrenzen. Bovendien liggen het dorp Lievelede en een grote (mooie) es tegen de rand aan waardoor een omgang met het stuk plateaurand ingewikkeld is.

Wanneer in een gebied als Lievelede weinig verschillen aanwezig zijn en wanneer het plangebied bovendien klein is, valt te overwegen zo'n gebied groter te maken bij aanvang. In Lievelede zouden de plateaurand en het bekenstelsel (en ook de hydrologische relaties) dan betere aanleidingen kunnen geven voor planning en vormgeving. Er ontstaat zo een grotere kans dat de landschapsstructuur het plan kan aansturen.

7.7 Relaties tussen de aspecten planning, beheer en vormgeving

Het planningsaspect en het beheeraspect zijn onderling nauw gerelateerd. Allebei de aspecten leveren harde voorwaarden waaraan het andere aspect moet voldoen. In het planvormingsproces worden ze echter nauwelijks gescheiden. Vooral het planningsaspect lijkt aanwezig te zijn. Overwegingen t.a.v. de inrichting worden breed uitgemeten in de plannen. Het beheeraspect wordt daarentegen nauwelijks besproken. Beheeroverwegingen spelen echter vaak wel een rol bij de bestemming en inrichting van functies. Bijv. in Roden-Norg neemt Natuurmonumenten vooral elementen in beheer als ze vlak bij bestaande bezittingen liggen.

De relatie tussen het planningsaspect en het vormaspect is in het voorgaande al enkele keren aan bod gekomen. Mijns inziens past de casco-benadering het best in de planningsopvatting. De benadering formuleert een aanpak voor het ordenen van onderling conflicterende functies in relatie tot de ondergrond. Met de casco-benadering worden

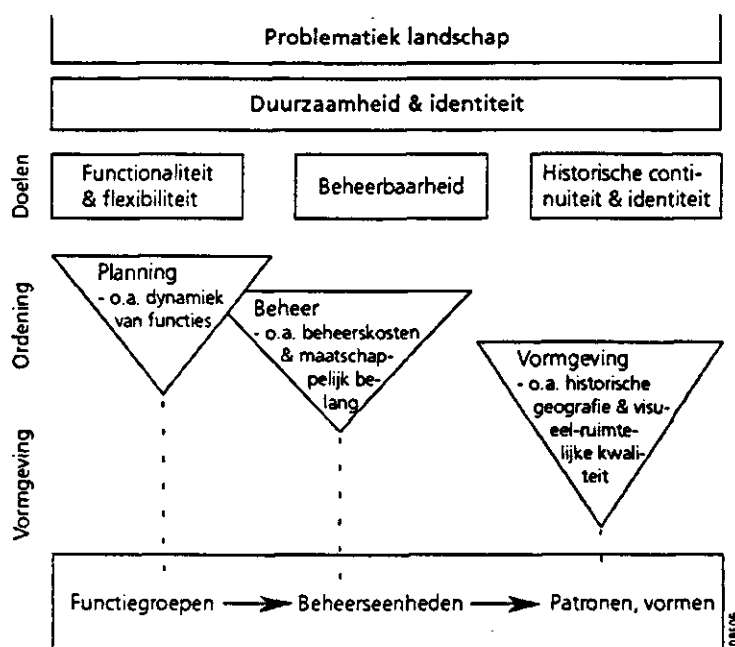

Fig. 65 Schematische weergave van de aspecten planning, beheer en vormgeving in de planvorming

uitspraken gedaan over de ontwikkeling van functies. Dit neemt niet weg dat een uitspraak over functies ook ruimtelijke consequenties heeft. Een zelfde invloed kan een uitspraak over beheer hebben. Als gevolg van planningsoverwegingen worden belangrijke zaken van de ruimtelijke inrichting al vastgelegd. Altijd zal er echter ruimte in de planvorming over blijven om met vormgeving het landschap een gezicht geven.

De onderlinge verhouding tussen de aspecten kan ook besproken worden in verhouding tot doelstellingen. Vanuit het planningsaspect worden uitspraken gedaan die tegemoet komen aan de functionaliteit en de flexibiliteit van het landschap (paragraaf 2.1.4). Er wordt gezocht naar een optimale verenigbaarheid van functies, met behulp van de factoren dynamiek en conditionele en positionele factoren. Vanuit het aspect beheer wordt aandacht gegeven aan de beheerbaarheid van de voorgestelde ordening. Soms zal dit voorwaarden geven die van belang zijn bij de ordening van functies. Bij het vorm-aspect gaat het om de identiteit van het landschap en om historische continuïteit. Hierbij zijn eigenschappen van het landschap van belang die bij de andere aspecten een minder belangrijke rol spelen zoals historische patronen en oriëntatie. Duurzaamheid is een overkoepelende doelstelling.

In het bovenstaande schema (fig. 65) worden de genoemde aspecten in een schema gezet. Daarbij worden ze ook in verband gebracht met de doelstellingen.

Het begrip dynamiek heeft een plek in het planningsaspect. In het planningsaspect moet tegemoet gekomen worden aan een eis van functionaliteit en flexibiliteit. Om dit te bereiken kan het begrip verenigbaarheid van functies gebruikt worden. Bij het

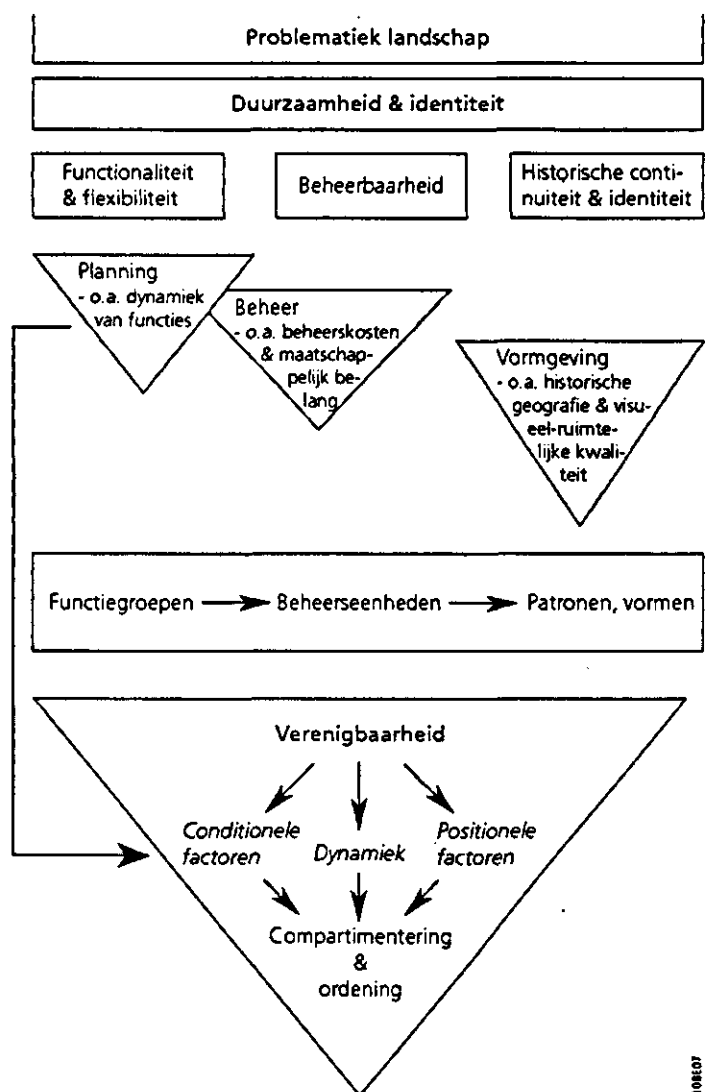

Fig. 66 Het planningsaspect: verenigbaarheid van functies

scheiden van onverenigbare en groeperen van verenigbare functies wordt de factor dynamiek gebruikt naast conditionele en positionele factoren.

In het onderstaande schema (fig. 66) wordt het begrip dynamiek in een kader geplaatst tussen andere analysefactoren. Dit analyseschema is een uitwerking van een onderdeel uit fig. 65.

In hoofdstuk 2 werd een beleidsaspect onderscheiden. Dit is in de studie naar de projecten niet expliciet gehanteerd. In de literatuur wordt dit beleidsaspect echter wel genoemd in relatie met de casco-benadering. Volgens Sijmons (1992) voegt de casco-benadering zich in een planningstraditie waarin een belangrijke rol voor de overheid is weggelegd. Hij karakteriseert de opvatting: 'het is bij het maken van plannen voor de toekomst van ons cultuurlandschap van groot belang vooral die mechanismen te benutten waarin de overheid de diepteinvesteringen doet die uiteindelijk de ruimtelijk hoofdstructuur (en indirect de kwaliteit daarvan) in hoge mate bepalen: de infrastructuur en het scheppen van voorwaarden in de sfeer van bouwrijpmaken; het water-

regulatiestelsel en de aquatische planning; de groenplanning (breed opgevat: van beplantingen, bossen en recreatieterreinen tot natuurbeheer); de milieuplanning'. Deze opvatting manifesteert zich ook, impliciet, in de drie projecten via de aspecten planning en beheer. Overwegingen over de rol van het beleid zitten namelijk verscholen in beide aspecten: bijv. de E.B.O.-nota schetst de taak van de overheid wat betreft beheer. Het planningsaspect dat streeft naar ontwikkelingsmogelijkheden voor verschillende functies impliceert het creëren van een zekere vrijheid voor functies. Ook dit houdt een beperking van de rol van de overheid in, telkens bijsturen is onnodig. Het beleidsaspect wordt hiermee in feite als overkoepelend boven deze twee aspecten gezien.

In het onderstaande schema (fig. 67) is aangegeven hoe het aspect beleid zich verhoudt tot de andere aspecten.

7.8 Relaties tussen analyseschema, oplossingsrichting en de drie aspecten

Met het schema uit fig. 65 kan verduidelijkt worden welke positie het analyseschema en de oplossingsrichting uit de casco-benadering hebben t.o.v. de gehanteerde aspecten.

- a een analyseschema waarin met een analytische verdeelsleutel functiegroepen onderscheiden worden. De belangrijkste verdeelsleutel is 'ruimtelijke dynamiek'. Ook beheer speelt hierin een rol.

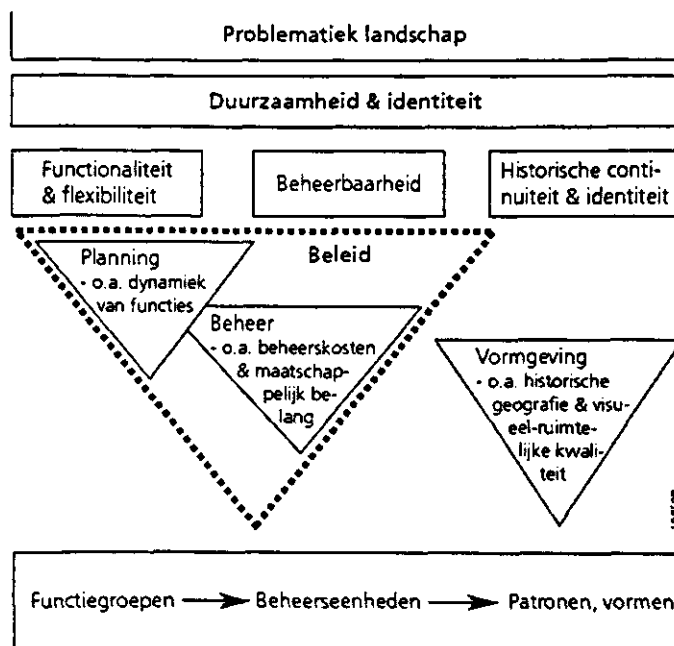

Fig. 67 Het beleidsaspect in verhouding tot de overige aspecten.

b een oplossingsrichting gekenmerkt door de verdeling raamwerk en gebruiksruijnte. Kenmerken hiervan zijn in hoofdstuk 2 besproken.

In de bestudeerde projecten is het analyseschema het duidelijkst teruggevonden. Functies worden tot op bepaalde hoogte gescheiden waarbij dynamiek en ook verdeling van verantwoordelijkheden een rol spelen. De rol van de factor dynamiek is daarbij niet zo groot als wel eens gesuggereerd wordt. In de meeste gevallen is dynamiek slechts één van de factoren die de inrichtingsmogelijkheden bepaalt (paragraaf 2.2.2). Naast dynamiek worden in de projecten ook conditionele en positionele factoren gehanteerd. Dynamiek is wel een belangrijke factor, mede omdat de invloed ervan op aspecten van de inrichting vaak moeilijk in te schatten is.

De oplossingsrichting is minder duidelijk aanwezig in de bestudeerde projecten. De begrippen raamwerk en gebruiksruijnte zijn in de projecten wel toe te passen (zie paragraaf 7.5). Ze voegen in de bestudeerde projecten echter weinig eigen betekenis toe aan de planvorming. De begrippen lijken vooral vanuit communicatief oogpunt belangrijk te zijn. De begrippen raamwerk en gebruiksruijnte zijn namelijk beeldend, ze spreken aan en maken de benadering hanteerbaar. Dit werd enkele malen bevestigd door ervaringen van landschapsarchitecten in de planning.

De normatieve uitgangspunten die volgens Kerkstra in de oplossingsrichting aanwezig zijn werden in de projecten niet teruggevonden. Deze uitgangspunten werden op twee plaatsen verwacht: in een omschrijving van concepten en in de motivering van vormgevingsvoorstellen. In de concepten werden ze niet gebruikt. Hierin lijken ze op dit moment ook niet goed te passen. Deze concepten worden namelijk al in een vroeg stadium vertaald in praktische plankenmerken zoals 'kleinschalig', 'behoud huidige landbouwfunctie' en 'laag investeringsniveau' (schetsontwerp Roden-Norg; Landinrichtingscommissie, 1990). Bij de motivatie van vormgevingsvoorstellen zijn de uitgangspunten ook niet duidelijk terug te vinden. Het is mogelijk dat ze impliciet wel een rol spelen.

Uit de praktische toepassing en uit de beschouwingen in hoofdstuk twee is af te leiden dat het analyseschema past bij de aspecten planning en beheer uit dit onderzoek. De vormgeving wordt door dit analyseschema aangestuurd maar doelgerichte vormgeving vindt niet plaats.

De oplossingsrichting hoort in sterkere mate bij het aspect vorm. Dit is op zich logisch. In dit onderzoek werd het aspect vorm immers onderscheiden naar aanleiding van discussies over de oplossingsrichting van de casco-benadering. Toch kan de oplossingsrichting nu beter geplaatst worden. De oplossingsrichting doet uitspraken over de vorm van het landschap. Deze kunnen echter wel gekoppeld worden aan verdeling van functies. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de Nota Landschap.

Fig. 68 laat zien hoe mijns inziens het analyseschema en de oplossingsrichting samenhangen met de onderscheiden aspecten.

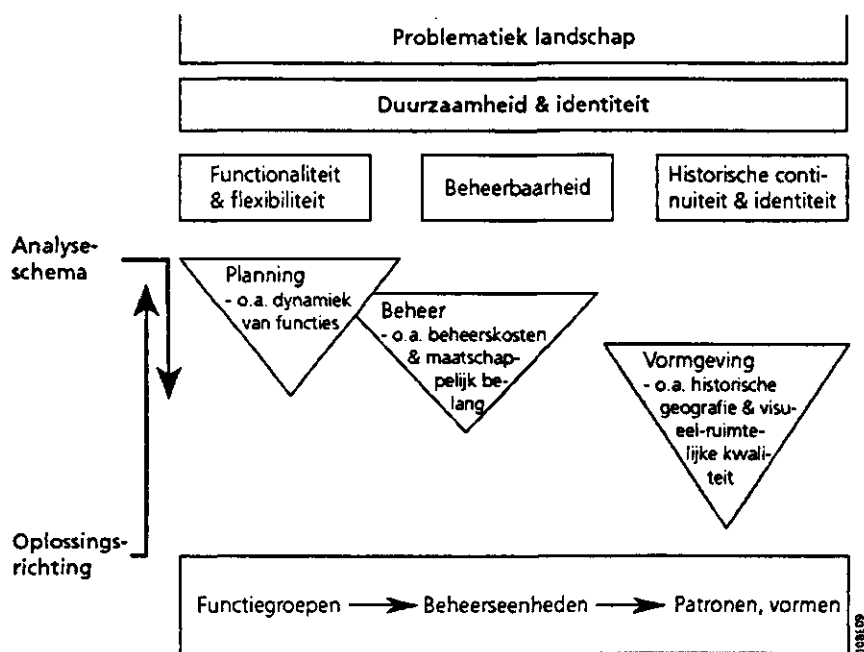

Fig. 68 Analyseschema en oplossingsrichting in verhouding tot planning, beheer en vormgeving

Voor een verder gebruik in de planning roepen zowel de begrippen uit het analyseschema als de oplossingsrichting nog vragen op. Uit Hoofdstuk 2 en uit de bestudeerde projecten blijkt dat de relatie tussen het analyseschema en oplossingsrichting niet door alle gebruikers van de casco-benadering wordt herkend en gehanteerd. Uitgaande van deze onduidelijkheden kan mijns inziens overwogen worden de onderdelen los te koppelen. Het analyseschema en de oplossingsrichting kunnen namelijk twee afzonderlijke instrumenten worden om planning te beoefenen. Hiermee kunnen ook de verschillende intenties die achter de 'instrumenten' zitten beter tot hun recht komen.

Men kan zich richten op het verder ontwikkelen van het analyseschema. Dit zou kunnen leiden tot een min of meer objectief dan wel eenduidig instrument dat gebruikt kan worden bij het ruimtelijk groeperen van functies. Verdere omschrijving van het begrip dynamiek en een zorgvuldige plaatsing van het begrip tussen andere planningsfactoren biedt mogelijk aanleidingen hiervoor.

Men kan zich ook richten op het hanteren van de oplossingsrichting 'raamwerk en gebruikruimte' dat op zichzelf de status van ruimtelijk concept kan krijgen. Mogelijk biedt zo een concept toepassingsmogelijkheden zonder de concrete onderbouwing van een analyseschema. Een verdere uitwerking van de normatieve uitgangspunten van Kerkstra, eventueel gekoppeld aan ruimtelijke eigenschappen van het landschap, kan fungeren als onderbouwing van zo een concept. In een slotbeschouwing wordt hier op teruggekomen.

Onderzoeksdeel C

Casco-benadering en Landinrichting

8 Conclusies en aanbevelingen

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden bevindingen uit eerdere hoofdstukken verwerkt en weergegeven als conclusies en aanbevelingen. In paragraaf 8.2 worden conclusies herhaald uit onderzoeksdeel A. Ze zijn afgeleid van een theoretische analyse van begrippen uit de casco-benadering. In paragraaf 8.3 worden conclusies getrokken uit onderzoeksdeel B, de vergelijking van de drie landinrichtingsprojecten. In paragraaf 8.4 worden aanbevelingen gedaan voor toepassing van de casco-benadering en voor omgang met het landschap in landinrichting.

8.2 Conclusies over onduidelijkheden in de casco-benadering

'Dynamiek'

- Het begrip dynamiek is nog onduidelijk. In de praktijk is het moeilijk toepasbaar (paragraaf 2.2.2).
- Ordening uitsluitend op basis van dynamiek negeert belangrijke zaken als 'richtdoelen' en 'verenigbaarheid' van functies. Naast dynamiek vervullen ook *andere factoren* een belangrijke rol in de analyse. Inrichtingsmogelijkheden worden ook bepaald door conditionele en positionele factoren (paragraaf 2.2.2).
- Mogelijk biedt het meer algemene begrip *verenigbaarheid* van functies een perspectief om tot een ordening van functies te komen. Verenigbaarheid van functies is een doel waar de ordening toe moet leiden. Hierbinnen kan dynamiek een belangrijke rol spelen (paragraaf 2.2.2 en paragraaf 7.8).

'Raamwerk en gebruiksruimte'

- Het raamwerk en de gebruiksruimte zijn twee eenheden waarin de laag- en hoog-dynamische functies geplaatst worden. Het blijkt ook mogelijk te zijn dat op basis van verschillen in de ondergrond en in functie-eigenschappen drie of meer zones ontstaan (paragraaf 2.2.3).
- De begrippen raamwerk en gebruiksruimte hebben een eigen oorsprong vanuit normatieve uitgangspunten. Kenmerkend zijn 'het contrast tussen natuur en cultuur' en de neiging om dit contrast in de inrichting tot uitdrukking te brengen. Wanneer deze uitgangspunten sterk op de voorgrond treden wordt zonering van functies op basis van dynamiek minder belangrijk.
- Er bestaan verschillende opvattingen over de verhouding tussen de begrippen raamwerk en gebruiksruimte. Het is mogelijk de begrippen te zien als twee gelijkwaardige ruimtelijke eenheden waarbij in elke eenheid andere functies zijn gelokaliseerd. Het is ook mogelijk om het raamwerk als een duidelijke ruimtelijke eenheid te zien waarbij de gebruiksruimte de periferie ervan vormt.

- De begrippen raamwerk en gebruiksruijnte zijn op vele niveaus toepasbaar. Een uitwerking van een raamwerk op verschillende onderling verbonden schaalniveau's is vooral mogelijk in de tweede opvatting van de relatie tussen raamwerk en gebruiksruijnte: het raamwerk als begrensde ruimtelijk eenheid en de gebruiksruijnte als periferie. Bij een gelijkwaardigheid tussen raamwerk en gebruiksruijnte vereist differentiatie op een lager schaalniveau een derde intermediaire ruijnte waarin beide eenheden kunnen vertakken zonder elkaars structuur te doorsnijden.

De aspecten 'planning en architectuur'

- Er zijn verschillende opvattingen over het domein waartoe de casco-benadering behoort. Volgens een *planningsopvatting* spreekt de casco-benadering zich uit over de ordening van functies en hiermee over de ruimtelijke organisatie van maatschappelijke en natuurlijke processen. Volgens een andere opvatting zijn ook normatieve uitgangspunten achter de planningsopvatting van belang. Deze zullen in de *vorm* zichtbaar zijn. Bovendien wordt in deze opvatting het landschapsbeeld als richtdoel genomen om naar toe te redeneren.

'Analyseschema en oplossingsruijnte'

- In de casco-benadering wordt een analyseschema en een oplossingsrichting onderscheiden. Met het analyseschema wordt een verdeling in hoog- en laagdynamische functies gecreëerd. De oplossingsrichting plaatst deze functies in een raamwerk en een gebruiksruijnte. Het blijkt dat de oplossingsrichting niet vanzelfsprekend voortkomt uit de analyse met dynamiek. Bovendien heeft de oplossingsrichting met de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte een eigen achtergrond los van het analyseschema. Hieruit wordt geconcludeerd dat de twee onderdelen van de casco-benadering, het analyseschema en de oplossingsrichting, ook losgekoppeld kunnen worden (paragraaf 2.2.2 en paragraaf 2.2.4).

8.3 Conclusies over drie landinrichtingsprojecten

8.3.1 De mate waarin de casco-benadering expliciet wordt gehanteerd

De casco-benadering wordt in Lieve!de expliciet genoemd. In andere projecten gebeurt dit niet. Kenmerkende begrippen uit de casco-benadering worden in de projecten weinig gebruikt. Wanneer ze wel gebruikt worden krijgen ze vaak een verschillende betekenis (zie hoofdstuk 7).

Het begrip 'ruimtelijke dynamiek', dat kenmerkend is in het analyseschema van de casco-benadering, wordt nergens in projecten expliciet gebruikt als analytische verdeelsleutel voor de zonering van functies. Verandering of dynamiek is steeds *één* van de factoren die de zonering bepalen. Zonering van functies gebeurt op basis van een complex van doelen, verwachte ontwikkelingen, en abiotische, biotische en economische bestaansvoorwaarden voor de diverse functies.

In de meeste gevallen is het volgen van een casco-benadering geen geheel vrije keuze. Kenmerken zijn steeds in het advies Landschapsbouw ingebracht maar daarna zijn het lokale *omstandigheden* die bepalen dat er een casco-benadering gevolgd wordt. Die omstandigheden zijn onder meer zichtbaar in: voorwaarden voor beheer; doelen ten aanzien van natuur; economische ontwikkelingsvoorwaarden voor de landbouw en vigerend planologisch beleid, vooral voor natuur (Natuurbeleidsplan, provinciale streekplannen).

Ondanks de vaak impliciete aanwezigheid van de casco-benadering zijn kenmerken ervan in de drie bestudeerde projecten wel zichtbaar.

8.3.2 De wijze waarop de casco-benadering in de drie projecten aanwezig is

A *Het onderscheiden van de aspecten planning, beheer en vormgeving.*

'Planning'

In de plannen zijn enkele planningsprincipes zichtbaar:

- a het ruimtelijk *scheiden* en afzonderlijk *concentreren* van functies met conflicterende eisen;
- b het situeren van functies op basis van passende *abiotische* omstandigheden (hydrologie);
- c het *verbinden* van gebieden met natuurwaarden;
- d het situeren van natuur en beplanting langs de *infrastructuur*.

ad a Ruimtelijke scheiding van functies vindt in de drie projecten plaats. In geen van de drie projecten gebeurt die gebiedsdekkend. Naast scheiding van functies wordt in delen van de projecten namelijk de huidige *verweving* van functies in stand gehouden of versterkt (zie paragraaf 7.3). In de projecten gaat het in de planning alleen over de functies landbouw en natuur.

ad b In de drie projecten wordt telkens gekozen voor het situeren van natuur op *lage, relatief natte* lokaties. Hierbij worden abiotische structuren opgepakt, wanneer deze voorhanden zijn. Naast deze fysieke component spelen andere factoren een rol in de situering: de ligging t.o.v. het landbouwgebied, de mogelijke verbinding van natuurgebieden en de spreiding van beheerseenheden. Als gevolg van sturing door deze factoren liggen in Lieveelde en in Rouveen de natuurgebieden niet op optimale kwelgebieden.

ad c *Ecologische verbindingzones* zijn prominent aanwezig in alle plannen. De verbindingzone's zijn een gevolg van de ecologische hoofdstructuur uit het NBP of van overwegingen binnen een projectteam. Ecologische verbindingzone's behoren trouwens niet uitsluitend tot de casco-benadering.

ad d In alle projecten wordt in toenemende mate beplanting of natuur aan natte en droge infrastructuur gekoppeld. In enkele gevallen is dit een uitwerking van ecologische verbindingszone's, in andere gevallen gaat het om het creëren van een duurzame beplantingstructuur.

'Beheer'

In de bestudeerde projecten krijgen de *overheden* en grote publieke organisaties grotere oppervlakten natuur en beplanting in beheer.

De rol van hydrologisch beheer is bij de bestemming van functies belangrijk. De natuur is in veel gevallen zelfs afhankelijk hiervan (zie ook paragraaf 8.3.3).

Toename van het beheer van beplanting door overheden kan niet specifiek als een gevolg van een gekozen casco-benadering gezien worden. De financiering van eigendom, beheer en onderhoud is namelijk al ver geregeld door de *E.B.O.-nota*. Deze E.B.O.-nota wordt in alle landinrichtingsprojecten gebruikt voor de regeling van eigendom, beheer en onderhoud van natuur-, bos- en beplantingselementen. De nota maakt het bij voorbaat zichtbaar welk soort elementen gemaakt moeten worden om in ieder geval voor financiering door de overheid in aanmerking te komen. De nota bevat een categorisering van beheer die past in de visie op beheer vanuit de casco-benadering. Deze visie op beheer werkt hiermee in alle landinrichtingsprojecten door.

In de drie projecten zijn overigens *diverse mogelijkheden* ontstaan om het beheer te organiseren.

Hierbij gaat er ook veel beheer naar particulieren (agrariërs; zie paragraaf 7.4). Dit gebeurt vooral in de landbouwgebieden (de gebruiksruimtes).

Er is in dit onderzoek geen duidelijk inzicht ontstaan in hoeverre voorkeuren ten aanzien van de organisatie van beheer, al vroeg in de planning invloed hebben op de bestemming van functies. Beheer heeft een belangrijke *rol*. Overwegingen op dit gebied worden gedurende het planvormingsproces weinig expliciet behandeld.

'Vormgeving'

Toepassing van de casco-benadering heeft *consequenties* voor de vorm. Dit blijkt vooral uit de rol van 'abiotische macropatronen', 'concentratie van elementen in grote eenheden', 'vernieuwing van de landschappelijke structuur', 'contrast' en een toenemende ruimtelijke betekenis van de 'infrastructuur'.

In alle plannen worden grote structuren in de natuurlijke opbouw opgepakt als richtinggevend in de planning. De *abiotische macropatronen* gaan ook belangrijker worden in de vorm van het landschap. De wijze waarop hiermee wordt vormgegeven is zeer verschillend (paragraaf 8.3.3).

In al de projecten is de vorming van *grotere elementen* zichtbaar. Het gebeurt door concentratie. Dit is te zien op verschillende niveaus, bijvoorbeeld: (1) zonering, verspreide natuurwaarden komen in forse natuurgebieden; (2) infrastructuur, langs wegen

worden forse singels aangelegd die op termijn smalle elzensingels moeten vervangen. Door elementen te concentreren ontstaan nieuwe landschappelijke structuren. Desondanks vindt in alle projecten behoud en vernieuwing van landschappelijke structuren plaats. In Roden-Norg is zelfs relatief veel aandacht voor behoud en versterking van landschappelijke structuren (paragraaf 8.3.3).

Overigens vindt naast het vormen van 'grote geconcentreerde eenheden' ook stimulering van kavelgrensbeplanting plaats. Dit gebeurt telkens in delen van de landbouwgebieden.

Toename van 'contrast' is van toepassing op gebiedsdelen waar grote veranderingen in functies plaatsvinden.

Met deze kenmerken blijkt dat de casco-benadering gevolgen heeft voor de vorm van het landschap. Hiermee kan er echter niet over 'casco'-vormgeving worden gesproken.

De begrippen 'concentratie' en 'vernieuwing landschapsstructuur' zijn wel afgeleid van de vorm van de plannen, maar de achterliggende opvattingen komen voort uit planningsprincipes. Ze zijn het gevolg van zonering van functies en zijn niet als vorm bedoeld. Ook het begrip 'contrast' is in de bestudeerde projecten vooral een gevolg van planningsprincipes. Ondanks dat ze hun oorsprong hebben in planningsoverwegingen, hebben al deze opvattingen daarmee wel invloed op de uiteindelijke vorm. Ze vormen een 'architectonische dimensie' die niet vergeten mag worden. Hiermee wordt echter nog *geen goede vormgeving* bereikt. Vooral op detailniveau worden vormprincipes toegepast die niets met casco-uitgangspunten te maken hebben. Voorbeelden zijn: het aanbrengen van bermbeplanting afgestemd op de ontginningsrichting (Rouveen) en beplanting op beekdalranden (Roden-Norg).

De begrippen raamwerk en gebruikruimte kunnen in de projecten toegepast worden. Het blijkt dat raamwerk en gebruikruimte op *verschillende manieren* kunnen worden gebruikt. Het lijkt daarom verstandig niet al te strikte verwachtingen van de begrippen te hebben. Wanneer de begrippen op meerdere niveaus worden toegepast is er op een hoogste niveau sprake van functiezonering. Op een lager niveau gaat het om beplantingsstructuren. Op dit niveau worden belangrijke uitspraken over de vormgeving van het landschap gedaan.

B Dominante aspecten binnen de casco-benadering

Er zijn drie aspecten aan de casco-benadering onderscheiden: een planningsaspect, een beheeraspect en een vormgevingsaspect. In de bestudeerde plannen heeft vooral het planningsaspect een belangrijke rol gespeeld. Ook het aspect beheer heeft invloed op de planvorming. Dit is echter in grote mate het gevolg van de structuur die wordt aangebracht door de genoemde E.B.O.-nota. Het aspect vormgeving wordt het minst gehanteerd in de drie projecten. Dat wil niet zeggen dat er geen vormgeving plaatsvindt maar dat uitgangspunten die daarbij gehanteerd worden niet volgen uit de casco-benadering.

Een vierde aspect beleid is niet gericht bestudeerd in de plannen. Er zijn aanwijzingen dat het overkoepelend aanwezig is in de aspecten planning en beheer (paragraaf 9.2).

Het analyseschema is in de projecten duidelijker aanwezig. Hiertoe behoren de begrippen planning en beheer. De oplossingsrichting is in de projecten niet duidelijk aanwezig.

8.3.3 Factoren van invloed op het succes van de planvorming

In alle plannen worden als gevolg van planningsoverwegingen landschappelijke structuren vernieuwd waardoor deze een grotere *duurzaamheid* krijgen dan in de huidige situatie. Deze duurzaamheid wordt vooral gerealiseerd door een meer onafhankelijke positie van natuur- en beplantingselementen t.o.v. de landbouw en door een grotere afstemming van de plannen op voorwaarden voor een efficiënte organisatie van beheer.

De meer onafhankelijke positie van natuur ten opzichte van de landbouw wordt vooral gerealiseerd met *technische oplossingen*. Met de gekozen situeringen, waarbij de natuur steeds laag ligt ten opzichte van de landbouw, worden geen voldoende garanties voor duurzaamheid bereikt. De relatief grote omvang van natuurgebieden maakt toepassing van technische middelen om duurzaamheidsgaranties te creëren realiseerbaar.

Als gevolg van de technische oplossingen wordt in de projecten een afhankelijkheid van de landbouw in zekere mate vervangen door een *afhankelijkheid* van hydrologisch beheer, en de factoren waardoor dat bepaald wordt (bv. geld, techniek en politiek). Deze afhankelijkheid in de nieuwe situatie is beter reguleerbaar en beter af te stemmen op de wensen van 'de samenleving' dan een afhankelijkheid van de landbouw.

In de drie projecten nemen de perspectieven voor de landbouw toe. De *perspectieven* voor de ecologie zijn moeilijker in te schatten. In de projecten is er telkens een toename van natuurwaarden in natuurgebieden en een afname van natuurwaarden in de landbouwgebieden. In enkele evaluatierapporten worden de toename enerzijds en de afname anderzijds gelijk gesteld.

In alle plannen komen als gevolg van planningsoverwegingen nieuwe landschappelijke structuren tot stand die de *identiteit* veranderen. Het is belangrijk dat het vormgeven hiervan zorgvuldig plaatsvindt. Aanleidingen voor de vormgeving volgen nauwelijks uit de casco-benadering. Er moeten goede uitgangspunten voor de vormgeving gehanteerd worden. In het project Lievelede, waar geen eenduidige vormgevingsopvatting gehanteerd werd, is de bijdrage van het plan aan de toekomstige identiteit van het landschap gering.

Aanwezige verschillen in de natuurlijke opbouw van het landschap zijn richtinggevend in de planvorming. Wanneer dergelijke verschillen niet aanwezig zijn, blijkt het vormen van een visie op het landschap moeilijker te zijn.

Binnen de visie op het landschap spelen de ecologische verbindingszone's een belangrijke rol. Het zijn vaak structuurbepalende elementen. De esthetische betekenis van

de ecologische verbindings-zones binnen een bestaande landschapsstructuur wordt in de plannen te weinig besproken.

In de plannen gaat de natte en droge *infrastructuur* (resp. waterlopen en wegen) een voornamere rol spelen in de landschapsstructuur. In Lievelede waar de natuurlijke opbouw van het landschap weinig aanknopingspunten bood voor de planvorming, werd het belang van de infrastructuur des te groter. Voor de vormgeving bieden de patronen van infrastructuur aanknopingspunten. Dit kan bijvoorbeeld door hiërarchie in de infrastructuur te onderscheiden en door de historische ontwikkeling van de infrastructuur als uitgangspunt te nemen.

Nieuwe beplantingsstructuren komen op verschillende manieren tot stand. In de vormgeving is er sprake van contextuele inpassing en van autonome elementen. Een zekere mate van *contextuele inpassing* leidt in de projecten tot de beste resultaten. Wanneer ingrepen gekoppeld worden aan structuurlijnen in het landschap ontstaan duidelijke vormen.

De *doelstellingen* (of planoverwegingen) die in een project expliciet, en in een vroeg stadium, gevolgd worden zijn van invloed op het uiteindelijke plan. In Roden-Norg werden landschapsoverwegingen al in de gebiedsbegrenzing betrokken en hadden cultuurhistorische overwegingen een belangrijke rol in het voorontwerp. In Lievelede was er daarentegen lange tijd een fixatie op 'de mate van scheiding' van landbouw en natuur zonder dat andere doelstellingen een rol van betekenis speelden. In Roden-Norg is beter aan een breed scala van doelen tegemoet gekomen.

In Lievelede ontstonden tijdens de planvorming veranderingen in de wensen voor en opvattingen over de planning. Door deze veranderingen werd het landschapsplan uit het advies landschapbouw enigszins achterhaald. Er vond geen afstemming plaats tussen planning en uitgangspunten uit het landschapsplan. Het was voor het uiteindelijke plan beter geweest wanneer planningsoverwegingen en de visie op het landschap in wisselwerking waren ontwikkeld.

Toepassing van de casco-benadering werkt beter wanneer dit tegelijk op verschillende, onderling gerelateerde, *niveaus* gebeurt. Immers, een vernieuwend, ontwikkelingsgericht streekplan geeft goede mogelijkheden voor een open en toekomstgerichte discussie in planvorming met een casco-benadering. Een behoudend streekplan belemmert zo'n discussie. In Lievelede was het behoudende streekplan mede oorzaak van het compromiskarakter van het plan.

Communicatie tussen planners en belanghebbenden speelt in de planvorming een belangrijke rol. Communicatie kan zoeken naar raakvlakken en overlap bij verschillen in opvattingen tussen belangengroepen. Met vroegtijdige communicatie wordt bereidheid bij potentiële beheerders gekweekt en wordt een afstemming van de planning op wensen van beheerders mogelijk. Door communicatie kan duidelijk worden welke rol de landmeter in de toedeling kan/zal spelen bij het bereiken van de gestelde doelen.

Samenvattend blijkt, dat in de drie projecten vooral de planningsaspecten van de casco-benadering naar voren zijn gekomen. Daarbij is de relatie met de ecologische hoofdstructuur uit het Natuurbeleidsplan belangrijk. De bijdrage van de gevolgde benadering aan de duurzaamheid is groter dan aan de identiteit. De planningsprincipes hebben een relatie met de vorm en de identiteit van de plannen, maar zijn niet voldoende om de kwaliteit hiervan te waarborgen. Hiervoor is een aandacht voor vormgeving en een breder scala van doelstellingen nodig, dan in de casco-benadering aanwezig is. Aanleidingen zitten in belangrijke mate in de natuurlijke opbouw van het landschap. In het planvormingsproces is het van belang dat in een vroeg stadium een goede landschapsvisie ontwikkeld wordt. Tegenstellingen tussen beleidsvoorstellen op verschillende schaalniveaus moeten zoveel mogelijk voorkomen worden.

8.4 Aanbevelingen

De casco-benadering is bruikbaar als planningsbenadering in landinrichting. Uitgangspunten uit de benadering kunnen bijdragen aan de duurzaamheid van het landschap. Om tot een succesvol plan te komen is er wel aandacht nodig voor een aantal zaken die hierna aan de orde komen.

Aanbevelingen voor toepassing van de casco-benadering in landinrichting

- Betere omschrijving van begrippen uit de casco-benadering is noodzakelijk. Met duidelijkere begrippen kan de benadering beter hanteerbaar worden gemaakt waardoor de betekenis voor de praktijk toeneemt.
- Maak bij toepassing een onderscheid tussen analyseschema en oplossingsrichting.
- Voor de planning is het analyseschema het meest belangrijk. Het is te gebruiken als een instrument om functies te ordenen in relatie met de ondergrond.
- Binnen het analyseschema is zorgvuldig gebruik van het begrip dynamiek belangrijk.
 - Dynamiek is een belangrijke factor. Veranderingen zijn vaak moeilijk voorspelbaar maar kunnen grote gevolgen hebben voor de inrichting. De duurzaamheid van de inrichting is daarom gebaat bij het anticiperen op veranderingen.
 - De temporele factor dynamiek is in de meeste gevallen slechts één van de factoren die de inrichtingsmogelijkheden bepalen. Ook conditionele (bijv. bodem en water) en positionele factoren (bijv. hydro-ecologische, biogeografische relaties) zijn van belang. Bij een landschapsanalyse moeten de factoren allemaal gehanteerd worden.
 - Verwachte veranderingen moeten in de planning gewaardeerd worden. Het begrip dynamiek kan in de planning daarom het best samen met concrete doelstellingen gebruikt worden.
- De oplossingsrichting met de begrippen raamwerk en gebruiksruijnte is te gebruiken als een handig ruimtelijk model dat beeldend een indeling van de ruimte zichtbaar maakt. Zorg wel altijd voor een goede onderbouwing.
- De overwegingen en uitgangspunten die bij de uiteindelijke vormgeving gehanteerd worden, komen bij de onderzochte projecten nauwelijks voort uit de casco-

benadering. Hanteer de casco-benadering als een planningsbenadering. Zorg daarnaast, met andere uitgangspunten, voor een goede vormgeving. Houdt er rekening mee dat planningsprincipes wel invloed hebben op de vorm.

- De casco-benadering kan beter ingezet worden om duurzaamheid van de ruimtelijke inrichting te bereiken dan voor behoud of ontwikkeling van de identiteit.
- Naast scheiding van onverenigbare functies wordt in de casco-benadering gezocht naar toekomstige verweving van verenigbare functies. Verweving is namelijk niet perse een kwestie van behoud maar kan ook aan ontwikkeling gekoppeld worden. Dit is een uitdaging voor landinrichting die nog weinig wordt opgepakt.
- Landbouwonwikkeling met erkenning van natuurwaarden, landschapsstructuur en milieu- waarden is, ook bij toepassing van de casco-benadering, gewenst. Als er in de gebruiksruijnte net zo veel natuurwaarden verdwijnen als er in het raamwerk bijkomen is er weinig bereikt.
- Wanneer in een plan de ontwikkeling van natuur afhankelijk wordt gemaakt van hydrologisch en ecologisch beheer is het belangrijk dat de organisatie van beheer voldoende garanties voor duurzaamheid bevat.
- Inzicht in factoren die de motivatie tot beheer van natuur en landschap bepalen kan het planvormingsproces stimuleren. Wanneer overwegingen t.a.v. beheer explicieter in planrapporten omschreven worden, wordt het mogelijk van ervaringen te leren.

Aanbevelingen voor het omgaan met het landschap in landinrichting

- Ontwikkel in een vroeg stadium van de planvorming een goede visie op de landschapsstructuur.
- Bij toepassing van de casco-benadering vormen abiotische structuren in het landschap goede uitgangspunten voor zo'n visie.
- Ook de infrastructuur van wegen en waterlopen kan een basis vormen voor een nieuwe landschapstructuur. Het belang neemt toe wanneer verschillen in de natuurlijke opbouw niet richtinggevend zijn.
- De landschapsvisie moet ook gebaseerd zijn op functionele wensen en uitgangspunten. Het heeft geen zin een visie voor een uiteindelijk landschapsbeeld te ontwikkelen zonder tegemoet te komen aan de eisen waaraan het toekomstige landschap moet voldoen: het moet functioneren, flexibel zijn en beheerbaar zijn (de casco-benadering). Deze eisen moeten geïntegreerd worden met wensen ten aanzien van de identiteit en de historische continuïteit van het landschap. Het voorgaande houdt ook in: wanneer er in de planvorming veranderingen optreden in wensen en uitgangspunten, zet deze dan tegenover de visie op het landschap. De planningswensen en de landschapsvisie moeten mogelijk opnieuw op elkaar afgestemd worden.
- Wanneer een breed palet van wensen en uitgangspunten, vroeg in de planvorming toegepast wordt kan het onderscheiden van niveaus helpen om, voor de betreffende fase, hoofd- en bijzaken te onderscheiden.
- Ecologische verbindingszone's hebben grote invloed op de landschapsstructuur. Probeer de verbindingszone's vorm te geven in wisselwerking met de visie op de landschapsstructuur. Ook in het algemeen is discussie over de esthetische betekenis van ecologische verbindingszone's gewenst.

- Wanneer in een klein projectgebied weinig verschillen in het landschap aanwezig zijn, is het zinvol om het studiegebied groter te maken dan het plangebied. Er ontstaat dan een grotere kans dat vanuit landschapstructuren het plan aangestuurd kan worden. Hiernaast valt te overwegen de omvang van een plangebied bij aanvang af te stemmen op de structuur van het landschap.
- Bij toepassing van de casco-benadering is het zinvol om tijdig het beleid op verschillende schaalniveaus onderling af te stemmen. Wanneer op verschillende niveaus uiteenlopende visies bestaan wordt de planvorming mogelijk onnodig bemoeilijkt.

Aanbevelingen voor beleid en onderzoek

- De begrippen 'ruimtelijke dynamiek' en de begrippen 'raamwerk en gebruikruimte' zijn nog niet goed te omschrijven. De begrippen zijn verbonden aan respectievelijk het 'analyseschema' en de 'oplossingsrichting' binnen de casco-benadering. De onderlinge relatie tussen analyseschema en oplossingsrichting is, als gevolg van de genoemde definitieproblemen, onduidelijk. Mijns inziens zijn twee vervolgtrajecten van belang:
 - 1 verdere onderbouwing en praktijktoetsing van een aangepast analyseschema. Mogelijk is er een eenduidige verdeelsleutel die functies kan indelen op basis van een proceskarakteristiek (paragraaf 2.2.2). Waarschijnlijk is een breder analyse-instrumentarium wenselijk.
 - 2 verdere onderbouwing en gebruik van de oplossingsrichting raamwerk - gebruikruimte als op zichzelf staand ruimtelijk concept (paragraaf 2.2.3 en 2.2.4).

Dit wordt verder uitgewerkt in de slotbeschouwing (hoofdstuk 9).

Deze conclusies roepen verbeteringen op in omschrijvingen van de casco-benadering zoals die door NBLF zijn opgesteld. Het is moeilijk aan te geven welke verbeteringen inpasbaar zijn binnen de huidige omschrijving van het landschapsbeleid. Discussie moet duidelijk maken hoe rekbaar de omschrijvingen binnen de Nota Landschap zijn, voordat aangegeven kan worden hoe verbeteringen tot stand kunnen komen.

9 Slotbeschouwing

In deze slotbeschouwing wordt ingegaan op een belangrijke achtergrond van de casco-benadering, het spanningsveld tussen natuur en landbouw. Met enkele uitgangspunten wordt besproken hoe met dit spanningsveld kan worden omgegaan. Hierna worden nogmaals het analyseschema en de oplossingsrichting uit de casco-benadering besproken. Er volgt een advies voor het landschapsbeleid om de casco-benadering verder te ontwikkelen.

De casco-benadering als antwoord op een conflict tussen landbouw en natuur

De casco-benadering is in de bestudeerde landinrichtingsprojecten niet in een zuivere eenduidige vorm aanwezig. Dit neemt niet weg dat de benadering als, 'scheiding van functies met onderling tegengestelde veranderingsbehoeftes', in alle plannen te vinden is. Dit is achteraf beschouwd geen vreemde zaak. De casco-benadering is mogelijk zelfs een vanzelfsprekend instrument voor landinrichting.

In landinrichtingsprojecten zijn onderling tegengestelde eisen aanwezig. Vooral de belangen van agrariërs en natuurbeschermers staan in landinrichting vaak lijnrecht tegen over elkaar. Voor beide geldt dat zij met de inzet van het landinrichtingsinstrumentarium belangrijke voordelen kunnen behalen, maar dat het tegemoetkomen aan het ene belang doorgaans wel ten koste gaat van het andere belang. In de belangentegenstelling speelt ook een tegenstelling tussen individuele en collectieve belangen een rol (Driessen, 1990). Vaak wordt door zowel agrariërs als natuurbeschermers geredeneerd dat als er maatregelen genomen worden voor het 'andere' belang deze niet tot extra lasten of schade mogen leiden. Gebeurt dit wel dan wordt in veel gevallen compensatie geëist door verbeteringsmaatregelen die tegemoetkomen aan het eigen belang (Driessen, 1990).

Een ruimtelijke strategie die uitgaat van deze tegenstellingen zal in veel gevallen neerkomen op scheiding van onverenigbare functies. Zo bezien is het ook niet vreemd dat het ministerie van landbouw, natuurbeheer en visserij de casco-benadering promoot. De taken van het ministerie bevatten een tegenstelling, die in de eigen naam al zichtbaar is. Deze tegengestelde belangen worden in banen geleid door de casco-benadering.

Met het conflict kan ook binnen de casco-benadering op verschillende manieren worden omgegaan. Een goede omgang zal zich m.i. van een slechte omgang onderscheiden op basis van twee uitgangspunten, die met elkaar te maken hebben:

1 de functietegenstelling moet geen polarisatie worden. In de planning moeten de verschillen niet bij voorbaat geaccepteerd en gefixeerd worden door maximale scheiding toe te passen. Waar mogelijk moeten er positieve relaties tussen de functies tot stand gebracht worden. De hydrologie kan hiervoor mogelijkheden bieden. Positieve relaties via het grondwater kunnen in principe benut worden. Van dit laatste zijn in de bestudeerde projecten geen goede voorbeelden gevonden. In de literatuur zijn wel voorbeelden bekend zoals het plan 'Nadorst' (Van Buuren e.a., 1993). Ook

de Nota Landschap en Sijmons (1992) gaan op dergelijke positieve functionele relaties in. De functietegenstelling kan m.i. in sommige gevallen ook genuanceerd worden door de betrokken doelstellingen breder te maken dan ze door de functies gedefinieerd worden. Wanneer er middelen geïnvesteerd worden in natuurontwikkeling kan er bijv. aandacht gegeven worden aan de sociale kant van natuur: natuur als inspiratiewereld voor de mensen. Helmer zegt hierover: 'Dan liever wat minder orchideeën en wat meer betrokkenheid' (Achterhuis, 1992).

Aan dit uitgangspunt kan de casco-benadering tegemoet komen. De functietegenstelling hoeft bij de casco-benadering geen polarisatie te worden. Door in de analyse te achterhalen op welke inrichtingsaspecten de verschillen optreden kan de inrichting gericht en genuanceerd aangepast worden. Door zoals in de voorbeelden positieve relaties tussen functies te benadrukken kan de inrichting een duurzame basis krijgen. Het lijkt wel verstandig om voorzichtig om te gaan met de begrippen raamwerk en gebruiksruimte. Het is jammer als hiermee al te gemakkelijk een scheiding wordt aangebracht.

2 het landschap moet als een geheel gezien worden. Een goede landschapsstructuur kan voorkomen dat er een tweedeling van de ruimte optreedt. De landschapsstructuur is een doel maar het is ook een middel om grip te krijgen op een landschap. Belangrijke bouwstenen voor de landschapsstructuur zijn te vinden in de *natuurlijke opbouw*. Dit is ook zichtbaar in de bestudeerde projecten. Abiotische patronen vormen vaak de aanleiding om natuur op te situeren. Ook voor de werking is het belangrijk de natuurlijke opbouw, en dan met name hydrologische relaties, te bestuderen. In de concrete vormgeving zijn *ruimtelijke grenzen of raakvlakken* tussen natuurgebieden en landbouwgebieden elementen waarmee het landschap gestructureerd kan worden. In de projecten zijn verschillende voorbeelden van raakvlakken tussen natuurgebieden en (intensieve) landbouwgebieden aanwezig. De beste resultaten worden bereikt wanneer nieuw te vormen grenzen gekoppeld worden aan bestaande structuurlijnen zoals een grens van een landschapstype, bijv. beekdalranden in Roden-Norg. Bij afwezigheid van duidelijke structuurlijnen wordt de keuze voor de natuurfunctie betrekkelijk willekeurig, zoals in Rouveen het geval lijkt te zijn. Ook het toepassen van buffers lijkt het landschap niet te verduidelijken. Een buffer maakt het moeilijk om te zien waarover het gaat. Het kan conflictversluisend zijn. Een manier om hiermee om te gaan is het durven tonen van keuzes. Wanneer in de planvorming goede keuzes zijn gemaakt moet er de eerlijkheid zijn om deze keuzes in het landschap te laten zien.

Ook aan dit uitgangspunt kan de casco-benadering tegemoetkomen. Het is dan belangrijk om een Vanuit een goede visie op de structuur van het landschap kan een aanpak ontstaan voor het landschap als geheel. Er zijn enkele voorbeelden genoemd. Ten aanzien van dit uitgangspunt schuilt er wel een klein gevaar in de casco-benadering! Het is mogelijk om de casco-benadering slechts toe te passen op een niveau van functiezoning zonder dat een landschapsvisie aan de orde is. In dit geval moet bij het zoneren van functies ruimte geboden worden voor het vormen van goede landschapsstructuren op een lager schaalniveau.

Beter nog is het om functiezoning en het ontwikkelen van een visie op de landschapsstructuur van het begin af aan geïntegreerd te ontwikkelen.

Analyseschema of oplossingsrichting, de toekomst van de casco-benadering

De casco-benadering bestaat uit twee onderdelen die allebei een antwoord proberen te formuleren op het hiervoor beschreven conflict:

- a een analyseschema; waarin functiegroepen worden onderscheiden. De belangrijkste verdeelsleutel is 'ruimtelijke dynamiek'. Ook beheer speelt een rol.
- b een oplossingsrichting; gekenmerkt door de verdeling raamwerk en gebruiksruimte.

Deze zijn al eerder, in paragraaf 2.2.4 en hoofdstuk 7, besproken.

De betekenis van het analyseschema en de oplossingsrichting in de casco-benadering roepen nog vragen op. Het onderscheid tussen het analyseschema en de oplossingsrichting wordt niet door alle gebruikers van de casco-benadering herkend en gehanteerd.

Er is voorgesteld de onderdelen analyseschema en oplossingsrichting los te koppelen (7.8). Hiermee kunnen de verschillende intenties die achter de onderdelen zitten beter tot hun recht komen. Het analyseschema en de oplossingsrichting kunnen bovendien twee afzonderlijke instrumenten worden die een rol in de planvorming kunnen vervullen.

De casco-benadering manifesteert zich vooral in de ordening van functies. Ordening van functies gebeurt met de temporele, conditionele en positionele factoren uit het analyseschema. Functionaliteit, flexibiliteit en beheerbaarheid moeten de ordening in banen leiden.

De vorm speelt geen grote rol bij de ordening van functies. In het vormaspect is niet echt een georganiseerd belang aanwezig zoals in de verschillende sectoren.

De overheid zou zich kunnen inzetten voor het ontwikkelen en eventueel promoten van de analyse-zijde uit de casco-benadering. Een toepasbare analysemethode is wenselijk om problemen tussen functies te verhelderen. De methode kan toegepast worden om verschillende functies en hun veranderingsbehoefte groeperen en te ordenen. Het belang van de casco-benadering ten opzichte van andere benaderingen zit vooral in het anticiperen op veranderingen in de ruimtelijke inrichting, het temporele aspect. Verdere omschrijving van het begrip dynamiek en een zorgvuldige plaatsing van het begrip tussen andere planningsfactoren (hoofdstuk 7) is dan ook voorwaarde voor de toepasbaarheid van het analyseschema.

Het analyseschema zal zich in landinrichting vooral uitspreken op het regionaal niveau. Uit de projecten blijkt dat daar, via de hydrologie, ordeningsprincipes te vinden zijn voor het afstemmen van functies op de ondergrond. Vormgevingsoverwegingen zullen geen deel uit maken van de methode. Bij toepassing van zo'n methode zal wel zorgvuldige afstemming moeten plaatsvinden op de landschapsstructuur.

Het is ook denkbaar dat de toekomst van de casco-benadering bestaat uit een verdere ontwikkeling van de oplossingsrichting. In de oplossingsrichting zijn de begrippen raamwerk en gebruiksruimte richtinggevend. Een dergelijke casco-benadering zal onderbouwd moeten worden door de in paragraaf 2.2.3 genoemde uitgangspunten

van Kerkstra. Deze zullen uitgewerkt moeten worden. Vanuit de uitgangspunten kunnen verwachtingen van de begrippen raamwerk en gebruiksruimte duidelijker omschreven worden. Toepassing kan uiteindelijk plaatsvinden door raamwerk en gebruiksruimte te koppelen aan ruimtelijke eigenschappen van het landschap. De oplossingsrichting geeft de casco-benadering dan betekenis als ruimtelijk en architectonisch concept.

Een uitwerking van de casco-benadering als oplossingsrichting of als ruimtelijk concept, zal zich, meer dan het analyseschema, uitspreken over de vorm van het landschap. Immers, de normatieve uitgangspunten beperken zich niet tot de functies maar hebben betrekking op de hele ruimte. Het voorbeeld van de zandgebiedenstudies (fig. 2.5) laat zien dat voor de hele Achterhoek al belangrijke lokale structuren worden vastgelegd. De casco-benadering begeeft zich hiermee meer dan het analyseschema in de sfeer van doelstellingen als identiteit en historische continuïteit.

Het verschillende bereik van schaalniveau's geeft een belangrijk onderscheid tussen analyseschema en oplossingsrichting. Er zijn volgens mij risico's verbonden aan de relatief grote doorwerking van de oplossingsrichting op een laag schaalniveau. Wanneer een casco-benadering wordt toegepast op regionaal niveau zou deze veel ruimte moeten open laten voor vormgeving op lagere schaalniveaus. Het is mogelijk dat een oplossingsrichting, met misschien zelfs een barokke vormgeving, in bepaalde situaties een goed en mooi plan oplevert. Het beleid zou zo een benadering echter niet in het algemeen moeten gaan stimuleren. Verantwoordelijkheid voor de vorm van een landschap moet liggen bij de streek en moet voortkomen uit een interactie tussen een streek en de planners en vormgevers die aan een gebied werken. Deze planners en vormgevers moeten daarbij ook het lef hebben om nieuwe ideeën te ontwikkelen. Aangezien een dergelijk idee echter zelden universele zeggingskracht heeft dient het beleid hiermee terughoudend te zijn.

Met deze twee ontwikkelingsmogelijkheden van de casco-benadering en met eerdere aanbevelingen hoop ik een aanzet te geven voor een positief gebruik van de casco-benadering in Landinrichting. De casco-benadering bevat belangrijke uitgangspunten voor de planvorming. Wanneer deze uitgangspunten echter niet beter toepasbaar worden gemaakt dan nu het geval is kan aangenomen worden dat ze verder ten prooi zullen vallen aan diverse interpretaties. De casco-benadering zal dan zijn betekenis voor de planvorming verliezen.

Literatuur

Achterhuis, H., 1992. *De illusie van groen; over milieucrisis en de fixatie op techniek*. Amsterdam. De Balie.

Anoniem, 1994. 'Schuiven binnen het landschap' in Roden-Norg. In: *Landinrichting* 34/1:5

ARCH, 1986. *Advies Landschapsbouw Rouveen*. Zwolle. Staatsbosbeheer.

Berg, H., 1988. *Landschapsstructuurschets Drenthe*. Assen. Staatsbosbeheer.

Berg, H., 1994. 'Landschappelijke beoordeling; toedelingsonderzoek in Roden-Norg.' In: *Landinrichting* 34/1: 6-9.

Berg, L.M. van der, D.A. Boogert, E.G.M. Dessing, L. van Nieuwenhuijze en M.W.M. van den Toorn, 1992. *Integratie Landinrichting en Landschapsbouw (LILA); afstemming van begrippen en planvormingsmethoden*. Wageningen. DLO-Staring Centrum, rapport 160.

Berg, M.C. van den, 1993. 'Casco-planning, benaderingswijze of eindbeeld?' In: *Groen* 3: 9-14.

Beusekom, C.F. e.a. 1990. *Handboek grondwaterbeheer voor natuur, bos en landschap*. Studiecommissie Waterbeheer Natuur, Bos en Landschap (SWNBL).

Blerck, H.J.C.M. van, 1987. *De verzorging van het landschap in Drenthe; Opvattingen en werk van H.W. de Vroome*. Wageningen. Rapport no. 501. De Dorschkamp.

Boogert, D.A., 1991. 'De Visie Landschap 1991; op weg naar een kwalitatief hoogwaardig landschap'. In: *Landschap* 8/2: 119-121.

Bruin, D. de, D. Hamhuis, L. Van Nieuwenhuijze, W. Overmars, D. Sijmons en F. Vera, 1987. *Ooievaar: de toekomst van het rivierengebied*. Arnhem.

Buuren, M. van, L.J. Stalpers, P. van Bolhuis, W.Th. Wassink en P. Vrijlandt, 1993. *Voorbeeldplan NADORST, Natuurontwikkeling en drinkwaterproductie via oeverinfiltratie in het Regge stelsel*. Wageningen. Vakgroep Ruimtelijke Planvorming, sectie landschapsarchitectuur. Landbouwniversiteit.

Cals, M.J.R. en C.M.L. Jansen., 1988. *Ecologisch kansrijke gradiënten: een landschapsecologische studie van het ruilverkavelingsgebied Lievelede*. Nijmegen. Katholieke Universiteit. Nijmeegse Milieukundige Studies nr. 2.

Centrale Landinrichtingscommissie, 1992. E.B.O. -nota; Nota betreffende de regeling van eigendom, beheer en onderhoud van natuur-, bos-, en beplantingselementen In: *landinrichting*. Utrecht.

Centrale Landinrichtingcommissie, 1993. *Ontwerp-landinrichtingsplan 'Lieveelde'*. Utrecht.

Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1982. *Advies Roden-Norg*. Utrecht.

Dauvellier, P.L., 1991. 'Casco zonder conflict?' In: *Visie op Landschap, verslag van een symposium op 12 juni 1991*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Rotterdam. Erasmus congresbureau.

Dessing, E.G.M. en J.J. Smit, 1989. 'Evaluerend ontwerpen met de methode Basalt; overzicht van methode en praktijktoepassingen.' In: *Landinrichting*, 1989/29 5: 15-20.

Dooren, N. van, 1993. 'Casco planning in Vechtplassengebied en Over-Betuwe; bondgenootschappen voor de toekomst.' In: *Groen* 3: 20-24

Doorn, F.A. Van, C.M. Brunner en M. Van Oosten-Snoek, 1993. 'Casco planning in de Gelderse Vallei.' In: *Groen* no. 3: 15-19

Driessen, P.J.J., 1990. *Landinrichting gewogen; de plaats van de milieu-, natuur- en landschapsplannen in het landinrichtingsbeleid*. Zeist.

Everts, F.H. en N.P.J. de Vries, 1986. *Landschapsoecologisch onderzoek Roden-Norg*. Beilen. Bureau van der Wal & Langbroek.

Gemeenten Roden en Norg en Bureau Bügel, 1991. *Casco-plan Roden-Norg. Voorbeeldplan in het kader van de Vierde Nota*.

Gorter, J., 1988. *Natuur en landschap in Roden-Norg; een blik op de toekomst*. 's-Graveland Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten.

Farjon, J.M.J., 1992. *Analyse en evaluatie van de prijsvraag 'Landschap in Overgang': planconcepten en landschapsecologische planningsprincipes*. Wageningen. DLO-Staring Centrum. Rapport 195.1

Frambach, E.H.M., 1987. *Landinrichting; een ecologische toetsing van twee ruilverkavelingsplannen voor het ruilverkavelingsgebied Lieveelde, resulterend in alternatieve plannen*. Nijmegen. Verslagen Milieukunde nummer 21.

H+N+S, 1993. *Toekomstverkenning eindhoven-helmond; over de stads- en landschapsontwikkeling in het stedelijk knooppunt*. Wageningen. Ikc natuurbeheer. Studiereeks BAELL no 24.

Harms, W.B. en B.W.L. Vlaanderen. 1992. *De casco-benadering*. Verslag van de WLO-workshop gehouden op 21 februari 1992. Wageningen. Werkgroep Landschaps-ecologisch Onderzoek. DLO-Staring Centrum. Rapport 230.

Harms, W.B., H. Dijkstra en C.M. Volker, 1988. *Gevolgen van ruilverkaveling voor het landschap 5: eindrapport*. Wageningen. De Dorschkamp. Rapport nr. 500.

Harsema, H., 1993. *De casco-benadering; een nieuwe en constructieve aanpak in de landschapsplanning*. Wageningen. Ikc natuurbeheer.

Hazendonk, N.F.C. en P.J. Veen, 1988. *Het landschap van de zandgebieden; probleemverkenning in de ruilverkaveling Strijper Aa - Budel*. Utrecht. Directie Bos en Landschapsbouw/LUW. Studiereeks BAELL no 7.

Herpen, G. van, 1991. *Wat is natuur nog in dit land? een onderzoek naar de relatie tussen natuurvisie en landschapsarchitectuur*. Wageningen. Vakgroep Toegepaste Filosofie. Landbouw Universiteit.

Hoog, M. de, en L. Pols, 1993. *Koersen tussen stad en landschap; voorbeeldplan zuidelijk Bollenstreek*. 's Gravenhage. Rijksplanologische Dienst.

Jansen, S., 1992. 'De casco-benadering in de Veenweidegebieden; twee benaderingswijzen naast elkaar.' In: Harms W.B. en B.W.L. Vlaanderen, 1992. *De casco-benadering*. Wageningen. DLO-Staring Centrum. Rapport 230.

Jonge, J.M. de, 1988. *Het landschap van de zandgebieden; probleemverkenning in de ruilverkavelingen Zieuwent Harreveld en Aalten*. Utrecht. Bos en Landschapsbouw/LUW. Studiereeks BAELL no 6.

Keizer, A., 1994. 'Bedrijfseconomische beoordeling; toedelingsonderzoek in Roden-Norg.' In: *Landinrichting* 34/1: 10-12.

Kerkstra, K. 1992. Het casco-landschap als architectonisch concept. In: van Lier e.a. *Het onderzoek gebundeld!* Vakgroep ruimtelijke planvorming. Landbouwuniversiteit Wageningen. Grotendeels hetzelfde verhaal is gepubliceerd in: *Visie op Landschap, verslag van een symposium op 12 juni 1991*. Rotterdam. Ministerie van LNV. Erasmus congresbureau.

Kerkstra, K., 1993. 'Het casco-concept na de voorbeeldplannen.' In: *Groen* nr. 3: 41.

Kerkstra, K. en W. Overmars, 1985. *Advies Landschapsbouw ruilverkaveling 'Lieveld'*. Arnhem. Staatsbosbeheer. Rapportnummer 1986/1.

Kerkstra, K., en P. Vrijlandt, 1988. *Het landschap van de zandgebieden: probleemverkenning en oplossingsrichting*. Utrecht. Directie BLB. Studiereeks BAELL nr.8.

Klaassen, I., M. Witberg, T. De Jong en C. Steenbergen, 1993. *Plananalyse, het stromend stadgewest; vormgeven aan de Ecoregio Breda*. Derde EO Wijersprijsvraag. Delft. Publikatiebureau bouwkunde.

Kleefmann, F., 1984. *Planning als zoekinstrument: ruimtelijke planning als instrument bij het richtingzoeken*. 's-Gravenhage. Vuga. Serie 'planologische verkenningen', deel 5.

Kleefmann, F., 1990. *Inleiding landinrichtingswetenschappen*. Wageningen. Vakgroep ruimtelijke planvorming. Landbouwniversiteit.

Landinrichtingscommissie Rouveen 1988. *Schetsontwerp Rouveen*. Zwolle. Landinrichtingsdienst.

Landinrichtingscommissie Rouveen, 1993. *Voorontwerpplan*. Zwolle. Landinrichtingsdienst.

Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1990. *Schetsontwerp en evaluatie Roden-Norg*. Assen. Landinrichtingsdienst.

Landinrichtingscommissie Roden-Norg, 1993. *Herinrichting Roden-Norg, Voorontwerpplan*. Assen. Landinrichtingsdienst.

Landinrichtingsdienst, 1993. *Evaluatie van het voorontwerpplan*. Landinrichtingsdienst.

Luiks, I., J. Schalk en M. Tavenier, 1992. *Het stromend stadgewest, vormgeven aan de Ecoregio Breda; de derde EO Wijersprijsvraag als afstudeerproject*. Wageningen. Vakgroep ruimtelijke planvorming, secties landschapsarchitectuur en planologie. Landbouwniversiteit Wageningen

Luiten, E. en R. de Visser, 1985. *Landschapsbouw in ontwikkeling; het denken over de bijdrage aan ruilverkavelingen*. Wageningen. Landbouwhogeschool. Vakgroep landschapsarchitectuur.

Maarel, E. van der en P.L. Dauvellier, 1978. *Naar een globaal ecologische model voor de ruimtelijk ontwikkelingen van Nederland*. Deel 1.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1989. *Natuurbeleidsplan*. 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1991. *Visie landschap; beleidsvoornemen*. 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1992. *Nota landschap; regeringsbeslissing visie landschap*. 's-Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1993. *Landinrichting in de jaren 90*. 's Gravenhage.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1993. *Structuurschema Groene Ruimte*. 's Gravenhage.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1988. *Vierde nota ruimtelijke ordening : beleidsvoornemen*. 's Gravenhage.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1991. *Vierde nota ruimtelijke ordening extra*. 's Gravenhage.

Ministerie van Landbouw en Visserij, 1977. *Visie landschapsbouw*. 's Gravenhage.

Mulder, K. en E. Dinkelaar, 1992. *Schuiven binnen het landschap; onderzoek naar herverkaveling met behoud van het landschap*. Assen. Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers.

Nakken, J., B. Bouwmans en A. Nauta, 1985. '*Paradox*'. Inzending prijsvraag Markerwaard.

Natuurbeschermingsraad, 1981. *Oriënterend advies betreffende de ruilverkavelingsaanvraag Norg en Roden*. Utrecht.

Natuurbeschermingsraad, 1986. *Advies natuur landschap en cultuurhistorie voor de herinrichting Roden-Norg*. Utrecht.

Natuurbeschermingsraad, 1987. *Advies natuur, landschap en cultuurhistorie voor Landinrichting Rouveen*. Utrecht.

Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad, 1983. *Advies betreffende ruilverkaveling 'Lieveelde'*. Utrecht.

Nieuwenhuijze, L. van, 1983. *De wisselwerking landinrichting - landschap; coreferaat*. In: H. Dijkstra. *Omgaan met het landschap; verslag van een studiedag op 4 februari 1983*. Wageningen. De Dorschkamp. Rapportnummer 331, p. 23-27.

Nieuwenhuijze L. van, M.W.M. van Toorn en P. Vrijlandt. 1986. *Advies Landschapsbouw Groesbeek; uitwerking van een methode voor de aanpak van landschapsstructuurplannen*. Wageningen. De Dorschkamp. Rapportnummer 422.

Noorden J.P.M. van, 1988. *Het landschap van de zandgebieden; probleemverkenning in de ruilverkaveling Vries*. Utrecht. Bos en Landschapsbouw / LUW. Studiereeks BAELL. Rapportnummer 5.

Opdam, P., 1991. 'De Visie Landschap; ecologische kwaliteit en de casco-benadering.' In: *Landschap* 8/3: 201-207.

Overmars, W., 1986. 'Houtwallen aan de wandel.' In: Opdam, P., *Ecologie van kleine landschapselementen*. Leersum. Rijksinstituut voor Natuurbeheer: 77-84.

Pirsig, R.M., 1991. *LILA; een onderzoek naar zeden*. Amsterdam. Bakker.

Poel K.R. de (red.), 1992. *Hackfort - een onderzoek naar vormen van aangepaste landbouw in een zandgebied*. Wageningen. DLO-Staring Centrum. Syntheserapport van de Coal-gebiedsstudie op het landgoed Hackfort bij Vorden. NRLO.

Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Gelderland, 1983. *Landbouwstructuuradvies Lieveelde*. Arnhem.

Provincie Drenthe, 1990. *Streekplan Drenthe*. Assen.

Provincie Drenthe, 1993. *Provinciaal Natuurbeleidsplan Drenthe*. Assen.

Provincie Gelderland, 1987. *Streekplan Oost-Gelderland*. Arnhem.

Provincie Overijssel, 1986. *Streekplan IJsselvallei*. Zwolle.

Provincie Overijssel, 1992. *Beleidsnota natuur en landschap Overijssel*. Zwolle.

Pruijssen, H. 1993. Evaluatie ontwerp-plan ruilverkaveling Lieveelde (concept). Utrecht. Landinrichtingsdienst.

Schaik, M. van, E. Hendriksen, en J. Keus, 1993. 'Casco-planning in het buitengebied van de gemeente Nuenen c.a.; een groene long tussen twee steden.' In: *Groen 3*: 25-28

Schoevers, P.J. (red.), 1982. *Landschapstaal; een stelsel van basisbegrippen voor de landschapsecologie*. Wageningen. PUDOC. Reeks landschapsstudies.

Sijmons, D.F., 1992. *Het casco-concept: een benaderingswijze voor de landschapsplanning*. Utrecht. IKC/NBLF. Studiereeks bouwen aan een levend landschap. Rapportnummer 24. H+N+S.

Sijmons, D.F., 1993. 'Pages, paysages, Hollandaises.' In: S. Smienk (red.). *Nederlandse Landschapsarchitectuur, tussen traditie en experiment*. Amsterdam. THOTH.

Slabbers, S. en P. Vrijlandt, 1985. *Landschapsstructuurplan Noord Drenthe*. Utrecht. Staatsbosbeheer, afdeling landschapsarchitectuur. No. 1985-8.

Spek, Th., 1993. 'Milieudynamiek en lokatiekeuze op het Drents Plateau (3400 v. Chr. - 1850 na Chr).' In: Elerie J.N.H., S.W. Jager en Th. Spek. *Landschapsgeschiedenis van de Strubben/ Kniphorstbos; archeologische en historisch-ecologische studies van een natuurgebied op de Hondsrug*. Groningen. Stichting Historisch Onderzoek en Beleid. Regio- en landschapsstudies nr. 1.

Staatsbosbeheer, 1985. *Catalogus van de tentoonstelling landschapsarchitectuur*. Utrecht. Afdeling Landschapsarchitectuur. Staatsbosbeheer-Landschapsbouw

STIBOKA, 1983. *Bodemkaart van Nederland, 1 : 50.000, blad 34 west 1979; blad 44 west, 1983*. Wageningen.

Terpstra, D. en W. de Bruin, 1993. 'Casco planning in Roden-Norg. Hoe is het begrip casco-planning uitgewerkt en waartoe heeft het ondertussen geleid?' In: *Groen* 3: 29-35.

Thomas, K., 1990. *Het verlangen naar de natuur; de veranderende houding tegenover planten en dieren, 1500 - 1800*. Amsterdam. Agon

Vervloet, J.A.J., 1989. 'Casco landschap en cultuurhistorie.' In: *Maaiveld* (4) 2.

Visser, R. de, 1992. 'De casco-benadering in perspectief.' In: Harms en Vlaanderen. *De casco-benadering*. Wageningen. DLO-Staring Centrum en WLO.

Vissers, J. 1993. *Het casco-concept: bron van inspiratie en verwarring*. In: *Landinrichting* 1993/33 7.

Vlist, M. van der, 1991. 'Het casco-concept is nog onvoldoende onderbouwd.' In: *Blauwe Kamer* 2: 12-15.

Vroom, J. (Red.), 1992. *Buitenruimten; ontwerpen van nederlandse tuin- en landschapsarchitecten na 1945*. Amsterdam. Uitgeverij Thoth.

Werkgroep Herziening Cultuurtechnisch vademecum, 1992. *Cultuurtechnisch vademecum*. Utrecht. Vereniging voor landinrichting.

Winterman, P., 1980. *Vooronderzoek Advies Landschapbouw Roden-Norg*. Assen. Staatsbosbeheer.

Zonneveld, W., 1991a. *Conceptvorming in de ruimtelijk planning; patronen & processen*. Amsterdam. Planologische studies 9a.

Zonneveld, W., 1991b. 'Nieuwe ruimtelijk planconcepten.' In: *Rooilijn* 91/5: 36.

NIET-GEPUBLICEEERDE BRONNEN

Anonymus, 1993. *Verslag van het CLC-veldbezoek aan ruilverkaveling Lievelede*.

Berg, M.C. van den en D. A. Boogert, in prep. 'Landschapsplannen in het spanningsveld tussen functies en identiteit.' In: *Landinrichting*.

Dijkstra, H., 1987. Niet-gepubliceerde notitie over landinrichtingsproject Lievelede. Wageningen. DLO-Staring Centrum.

Eer, A. van, Interne notities Landinrichtingsdienst 3/4/92 en 17/5/1993. Arnhem.

Engen, H. van, 1991. *De Voortzetting, Reader voor een themastudie van het gebied globaal aangeduid door de driehoek Amsterdam-Utrecht-Gouda*. Wageningen. DLO-Staring Centrum. Serie Werkdocumenten Ruimtelijk Planvorming Veenweidegebieden deel 2. Interne mededeling.

Moen, H.J., 1990. *Steekproef oppervlakten E.B.O.-categorieën m.b.t. landschap in 24 recente landinrichtingsplannen*. Utrecht. Interne notitie.

Moen, H.J., 1993. *Steekproef oppervlakten E.B.O.-categorieën m.b.t. landschap in 21 recente landinrichtingsplannen incl. IJsselmonde*. Utrecht. Interne notitie.

Veth, P., 1992. *Landschappelijke elementen in 'de Streek'*. Stageverslag, Landinrichtingsdienst Zwolle.

Wiertz, J., 1987. *Hydrologie en vegetatie in Lievelede en omgeving in verband met twee alternatieven voor ruilverkaveling*. Intern rapport 87/21. Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Leersum.

Aanhangsels

Aanhangsel 1 Lijst van afkortingen

BASALT	Basis Alternatieven
BLB	Bos en Landschapsbouw
CLC	Centrale Landinrichtingscommissie
D	Drenthe
DBL	Dienst Beheer Landbouwgronden
E.B.O.	Eigendom, Beheer en Onderhoud
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
F	Friesland
GLD	Gelderland
KC-NBLF	Infomatie kenniscentrum - Natuur, Bos, Landschap en Fauna
LB	Landschapsbouw
LD	Landinrichtingsdienst
LIC	Landinrichtingscommissie
LSP	Landschapsstructuurplan
LUW	Landbouw Universiteit Wageningen
Min LV	Ministerie van Landbouw en Visserij
MinLNV	Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij
MLNV	Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij
NBLF	Natuur, Bos, Landschap en Fauna
NBP	Natuurbeleidsplan
NLP	Nationaal Landschapspatroon
NMF	Natuur, Milieu- en Faunabeheer

NOLA	Nota Landschap
NWC	Natuurwetenschappelijke Commissie
O	Overijssel
RAL	Regeling Aanleg Landschapselementen
ROL	Regeling Onderhoud Landschapselementen
RPD	Rijks Planologische Dienst
SBB	Staatsbosbeheer
SGR	Structuurschema Groene Ruimte
VINEX	Vierde Nota voor de Ruimtelijke Ordening Extra
WAC	Waardevol Agrarische Cultuurlandschap

Aanhangsel 2 Benaderingen voor de landschapsplanning

De casco-benadering is ontwikkeld in de praktijk van landschapsplanning om conflicten tussen functies in het landelijk gebied te vermijden.

De benadering is in verschillende overheidsnota's genoemd om de doelstellingen van die nota's te realiseren. Te noemen zijn de Nota Landschap, het Natuurbeleidsplan, de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening, het Structuurschema Groene Ruimte en de notitie Landinrichting in de jaren 90. Het idee ontstaat hierbij dat er geen andere werkwijzen zijn dan die volgens het casco-concept. Om dat idee op voorhand te nuanceren schets ik een context van enkele opvattingen waartussen het casco-concept opereert.

Voor het landelijk gebied worden op vele plaatsen inrichtingsplannen gemaakt. Landinrichting is een zo'n plaats. Hierbij is er geregeld discussie over de wijze waarop planvorming zou moeten plaatsvinden. Tot voor kort was de notie over de wijze van planvorming vaak nogal impliciet aanwezig. De laatste jaren komt hier verandering in. De vaak zeer ingrijpende ontwikkelingen in het landelijk gebied hebben ook het denken over datzelfde landelijk gebied gestimuleerd. In discussies binnen het veld van de landschapsarchitectuur worden momenteel drie benaderingen onderscheiden die de verschillende denkwijzen illustreren: de casco-benadering; de contextuele benadering en, recent, de tapijtmetropool-benadering (Sijmons, 1993).

De contextuele benadering is een bestaande benadering die met name ook in het verleden veel, en veelal onbewust, is gehanteerd. Men wil hierbij een functie 'inpassen'. De benadering is daarbij volgend van aard, vaak leiden de omstandigheden en de 'geest van de plek', tot een bepaalde lokatiekeuze waarbij de inpassing zo goed en zo mooi mogelijk plaatsvindt. Met deze benadering is vaak geprobeerd functies te verweven.

De tapijtmetropool-benadering is een vrij radicale breuk hiermee. Het plaatst een plek los van de omgevende plekken, als een fragment. Een goed ontwerp voor dit fragment is het enige wat binnen het bereik der mogelijkheden ligt luidt de stelling. Het kan mogelijk een uitstraling hebben op de omgeving. Gesteld wordt dat het onzinnig is het landschap (vooral als het gaat om de stedelijke periferie) als een geheel te beschouwen waar je, in zijn geheel, rekening mee zou kunnen houden.

De casco-benadering is de benadering die in het beleid is gekozen. Het is een andere reactie op de contextuele benadering. Gesteld wordt dat 'inpassen' niet voldoende overzicht biedt, dat hierdoor de problemen en tegenstellingen in een gebied niet duidelijk gemaakt worden, en dat geen duurzame oplossing geboden kan worden. Met name in landinrichtingsprojecten werd geconstateerd dat voorgestelde beplantingsplannen niet of slechts gedeeltelijk uitgevoerd werden doordat geen rekening gehouden werd met verschillende ontwikkelingsbehoeften van elkaar bijtende zaken als landbouw, natuur en beplanting. De gevolgtrekking is echter anders dan de tapijtmetropool-benadering. Gesteld wordt dat het elementenniveau losgelaten moet worden zodat overzicht verkregen wordt over een plangebied, liefst zelfs op het regionale niveau. Functies moeten zichtbaar gemaakt worden. Eigenschappen van functies worden met elkaar en met de ondergrond in verband gebracht en worden op elkaar afgesteld. Zo kan volgens deze benadering de best mogelijke ordening aangebracht worden.

Aanhangsel 3 Planning of architectuur, een verschil in opvattingen t.a.v. de cascobenadering

Een overzicht van verschillen en overeenkomsten in opvattingen over de cascobenadering. De 'architectuur' opvatting (Kerkstra c.s.) en de 'planning'opvatting (Sijmons c.s.). Zie paragraaf 2.2.5

	opvatting 'architectuur'	opvatting 'planning'
1 aanleiding	probleemstelling land- schapsontwikkeling (nivellering) in zandgebieden	visie-ontwikkeling t.b.v. landschapsbouw + pro- bleemstelling landschapsontwik- keling
2 doel	Ontwikkeling (nieuw) stabiel en gevarieerd landschap. Een nieuw landschap economisch, esthetisch bevredigend, duurzaam in stand te houden.	het bevorderen van een duurzame instandhouding, het herstel en de ontwikkeling van een kwalitatief hoogwaardig landschap.
3 status	planningsconcept + architectonisch (vorm)	planningsconcept
4 werkwijze (niveaus)	van groot naar klein	abstract naar concreet
5 planningsniveau	eerst regionaal vanwege inzicht- elijkheid hydrologisch systeem. Liefst ook nationaal (6).	in principe niet aan niveaus ge- bonden. Vaak regionaal.
6 ordenend principe	scheiding hoog- en laagdynamische functies	scheiding hoog- en laagdynami- sche functies.
7 richtinggevend concept	zonering en ruimtelijke groepering van hoogdynamische flexibiliteit vereisende en laagdynamische stabiliteit vereisende functies	zonering en ruimtelijke groepe- ring van hoogdynamische flexibi- liteit vereisende en laagdynami- sche stabiliteit vereisende functies
8 raamwerk (stabiliteit)	landschappelijk raamwerk (laagdynamische functies), verant- woordelijkheid overheid.	raamwerk (laagdynamische func- ties), eigendom overheid.
9 gebruiksruimten (flexibiliteit)	m.n. landbouwgronden	hoogdynamische functies (ook verstedelijking)
10 situering raamwerk	functioneel, esthetisch en ecol- gisch (hydrologisch positionerings principe)	functionele en hydrologische ver- banden (divers)
11 termijnplanning	lange termijn met fasering	al naar gelang vraag
12 doelfixatie	einddoelplanning w.b. het raam- werk	open-eind planning
13 vorm	vorm is uitkomst van ontwerp; historisch referentiekader: open/jong versus besloten/oud	vorm is uitkomst van ontwikke- ling; meer scheppen van condities dan vastleggen vaste vorm.

Aanhangsel 4 Lijst van aandachtspunten bij de evaluatie

Hiervolgend noem ik een aantal vragen die gehanteerd zijn bij de evaluatie van de landinrichtingsprojecten. De vragen zijn grotendeels geciteerd. Meer gedetailleerde aandachtspunten zijn, per landschapstype, te vinden in de Nota Landschap.

Duurzaamheid

Brundtland (NOLA, 1992): duurzame ontwikkeling: behoeften huidige generatie, mogelijkheden behoeften toekomstige generaties. Volksgezondheid, welbevinden, intrinsieke waarden planten, dieren, ecosystemen

Is het plan intern consistent; bevat het geen tegenspraak tussen voorgestelde maatregelen onderling of tussen maatregelen en ontwikkelingen die gaande zijn? (DB)

Hebben planalternatieven (/voorstellen) een integraal karakter; zijn ze niet opgehangen aan deelplannen voor een sector? (DB)

Is er een bredere onderbouwing dan alleen een visueel-ruimtelijk voor de voorstellen ten aanzien van het landschap? (DB)

Zijn de mogelijkheden voor multifunctioneel gebruik voldoende verkend en benut? (DB)

Zijn de mogelijkheden voor ontwikkeling van ecologische potenties voldoende verkend en benut? (fs)

Is er voldoende rekening gehouden met de samenhang met het omliggende gebied? (DB)

Zijn de te behouden/versterken/creëren gebiedseigenschappen (zoals cultuurhistorische patronen en elementen) duurzaam te beheren? (DB/ fs)

Is het voortbestaan van de economische kwaliteit, na uitvoering, waarschijnlijk? (NOLA)

Is het voortbestaan van de ecologische kwaliteit, na uitvoering, waarschijnlijk? (NOLA)

Is het voortbestaan van de esthetische kwaliteit, na uitvoering, waarschijnlijk? (NOLA)

Functioneel draagvlak		planvoorstellen
Samenhang externe relaties		voorstellen landschap
Beheerbaarheid	versus	economische, ecologische, esthetische kwaliteit
Behoud/voortbestaan		cultuurhistorische patronen/ elementen

Identiteit

NOLA: *kenmerkende (a)biotische eigenschappen en culturele eigenschappen die een bepaald gebied van een ander gebied onderscheiden en die de betrokkenheid van mensen bij dat gebied bepalen. (Esthetisch: ontstaansgeschiedenis te ervaren, oriëntatiemogelijkheden, ervaring van schoonheid, ecologisch: variatie, samenhang, milieukwaliteit. tevens economisch.)*

Draagt het plan bij aan de instandhouding van de identiteit van de verschillende landschapstypen? Draagt het plan bij aan de regionale landschappelijke verscheidenheid? (DB)

Is er in het plan sprake van een duidelijke hoofdlijn (hiërarchie) of anderszins van een ruimtelijk concept? (fs)

Wordt de ligging van het raamwerk gebaseerd op de eigenschappen van de verschillende landschapstypen? (DB)

Behoudt of versterkt het plan de karakteristieke kenmerken van het gebied: neemt het de karakteristieke landschappelijke opbouw als uitgangspunten? (DB)

Worden waar nodig nieuwe landschapspatronen ontwikkeld? (DB)

Consolideert of accentueert het plan geomorfologische elementen en patronen? (DB)

Consolideert of accentueert het plan cultuurhistorische elementen en patronen? (DB)

Is er sprake van ondersteuning van de hoofdlijnen van het plan in de detaillering? (DB)

Wordt er zorgvuldig gedetailleerd? (DB)

Wordt eenvormigheid vermeden? (DB)

historische of toekomstige vari- atie	versus	landschapsopbouw
duidelijk hoofdstructuur		cultuurhistorisch informatie
		geomorfologische informatie

referenties:

DB: Dingeman Boogert (interne lijst LD voor de M.E.R. Landschap)

NOLA: Nota Landschap (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1992)

fs: Frank Stroeken

Aanhangsel 5 Lijst van informanten

G. Klein Rozenboom, LD Gelderland, secretaris 'Lieveelde'. Arnhem: 19/7/1993; Groenlo: 6/1/1994

A. van Eer, landschapsarchitect LD Gelderland. Arnhem: 1/6/1993. Tel: 11/6/1993

C. Scheepers, SBB Gelderland. tel: 28/2/1994

K. Kloosterman, landschapsarchitect LD Overijssel. Veldbezoek: 15/6/1993; tel.: 28/3/1994

A. Corporaal, NBLF Overijssel. Tel. 28/3/1994

H. Berg, landschapsarchitect. LD Drenthe. Veldbezoek: 7/10/1993 Tel.: 12/10/1993; 27/4/1994

S. Sipkema, LD Drenthe, secretaris Roden-Norg. Tel.: 28/1/1994

J.M.Geraedts, LD Drenthe, hydroloog. Tel.: 1/3/1994

B. de Jong, LD Friesland

K. Kerkstra, RP-LUW. Wageningen 23/6/1993, 18/4/1993.

B. Jacobs, RPD. tel. 25/10/1993

D. Sijmons, H+N+S. Amsterdam: 22/10/1993

M. v.d. Vlist, RP-LUW. Tel: /8/1993

R. de Visser, NBLF Zuid-Holland. Den Haag: 8/7/1993

N. Hazendonk, Ikc natuurbeheer. Wageningen: 24/8/1993

N. Zuurdeeg, Ikc natuurbeheer. Wageningen: 24/8/1993

W. Hoeffnagel, Ikc natuurbeheer. Wageningen: 14/3/1994

K. de Poel, DLO-Staring Centrum. Wageningen, diverse keren

W. de Haas, DLO-Staring Centrum. Wageningen, diverse keren

H. Dijkstra, DLO-Staring Centrum. Wageningen

J. te Boekhorst, DLO-Staring Centrum. Wageningen
H. van Engen, DLO-Staring Centrum. Wageningen
M. van de Toorn, DLO-Staring Centrum. Wageningen
R. van den Berg, LD centraal, Utrecht, diverse keren
D. Boogert, LD centraal, Utrecht, diverse keren
J. Hulshof, LD centraal. Utrecht
E. van Wijland, LD centraal, Utrecht

Aanhangsel 6 E.B.O. categorieën

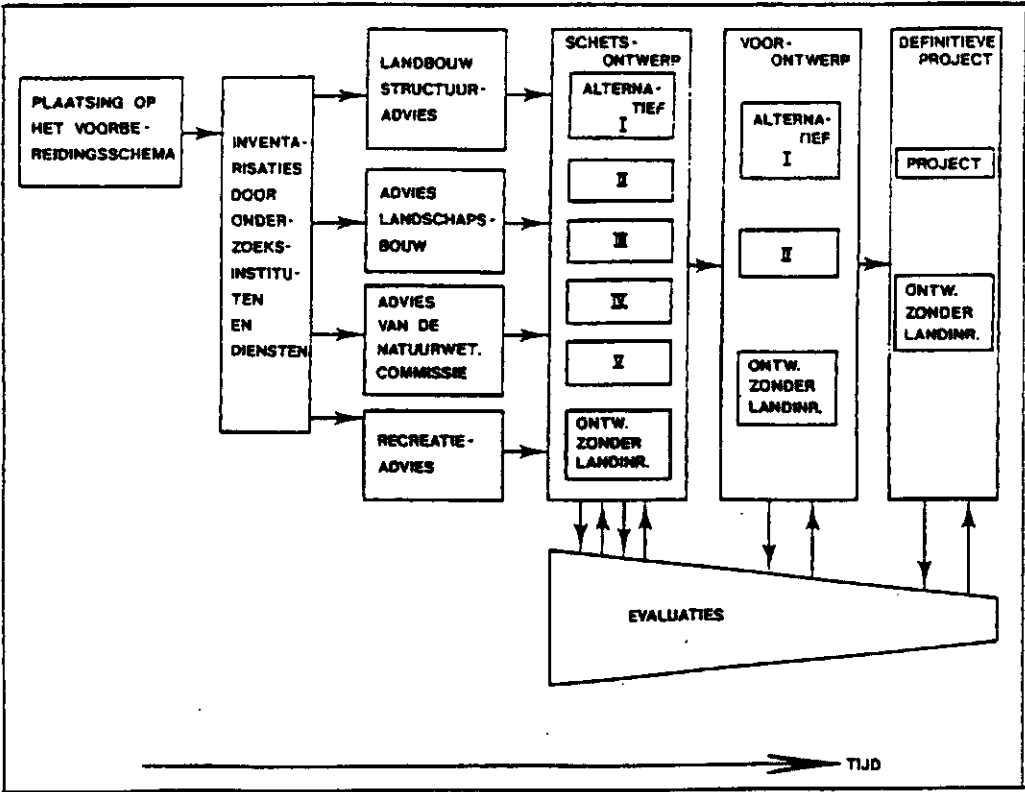
Schema 1 Schematisch overzicht E.B.O.-nota 1992 (alleen hoofdregels zijn vermeld; geen bijzondere gevallen)

Aard van elementen	Categorie	Eigendom beheer en onderhoud	Prijs grond (zie toel. in par. 3)	Kostenverdeling grondverw.	Kostenverdeling inrichting
natuur-, bos- en beplantingselementen van nationaal belang	I	bos- en beplant. elem.: SBB of: bloot-eigendom SBB en beh. en onderh. via erfpacht. ov. bij part. n.b. organisatie natuurelem.: SBB of part. terreinbeherende n.b. organisaties	bij toedeling: (historische) kostprijs; bij toewijzing: onteigeningswaarde	ingeval E.B.O. bij SBB: 100% BBL ingeval E.B.O. bij part. terreinbeherende n.b. organ.: conform de daarvoor gebruikelijke regelingen	bos- en beplantings- elem.: 100% LD basisinr. res. geb. • SBB: 100% (NBLF/LD) • part. terr.beh. n.b. organ.: Rel.nota 2e fase: instantie(s) conform LNV-IPO-convenant 1991 nat. ontw. proj.: • SBB: 100% (NBLF/LD) • part. terr.beh. n.b. organ.: 50% (NBLF/LD) en 50% part. n.b.-organisaties (te subs door prov.)
natuur-, bos- en beplantingselementen van regionaal en lokaal belang	Ila I Ib	bloot-eig.: SBB beh. en onderh. via erfpacht. v. gemeente gemeente	idem als bij I bij toedeling: verkeerswaarde bij toewijzing: onteigeningswaarde	100% BBL 100% gemeente (of inbreng eigen grond)	75%: LD 25%: gemeente 100% LD
natuur-, bos- en beplantingselementen, samenhangend met wegen en waterlopen	III	gemeenten, resp. waterschappen	verkeerswaarde	subs. perc. van ontsluiting resp. waterbeheersing: LD rest: gemeente, resp. waterschap	100% LD
natuur-, bos- en beplantingselementen van particulier belang	IV	particulier	geactualiseerde schattingswaarde	65% LD 35% betrokken particulieren of gezamenlijke eigenaren (naar keuze van LC)	100% LD

In het schema hierboven zijn schematisch de verschillende stappen in de planvorming onderscheiden. De stap 'schetsontwerp' wordt niet altijd gehanteerd. Van de bestudeerde projecten hadden Roden-Norg en Rouveen deze stap in de planvorming, Lievelede niet. Lievelede had wel alternatieven in het voorontwerpplan. Dit hadden de voorontwerpplannen Roden-Norg en Rouveen niet.

Overigens is de planvorming tegenwoordig in nieuwe landschapsinrichtingsprojecten anders georganiseerd. Zie hiervoor de Nota Landinrichting in de jaren negentig (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1993)

Aanhangsel 7 Procedure van landinrichting

schema planvorming

Schema 1: Landinrichtingswet

